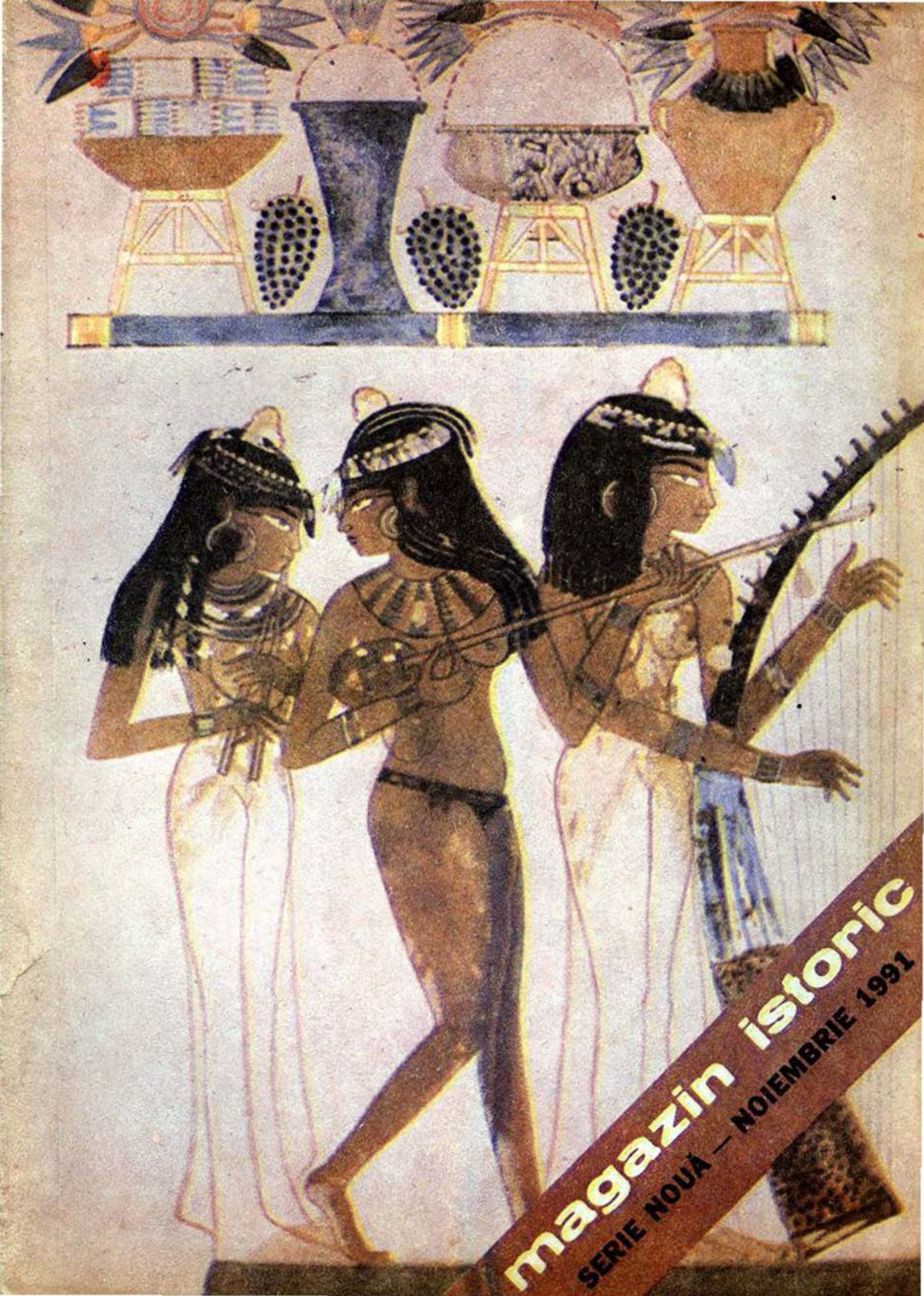

magazin istoric

SERIE NOUĂ — NOIEMBRIE 1991

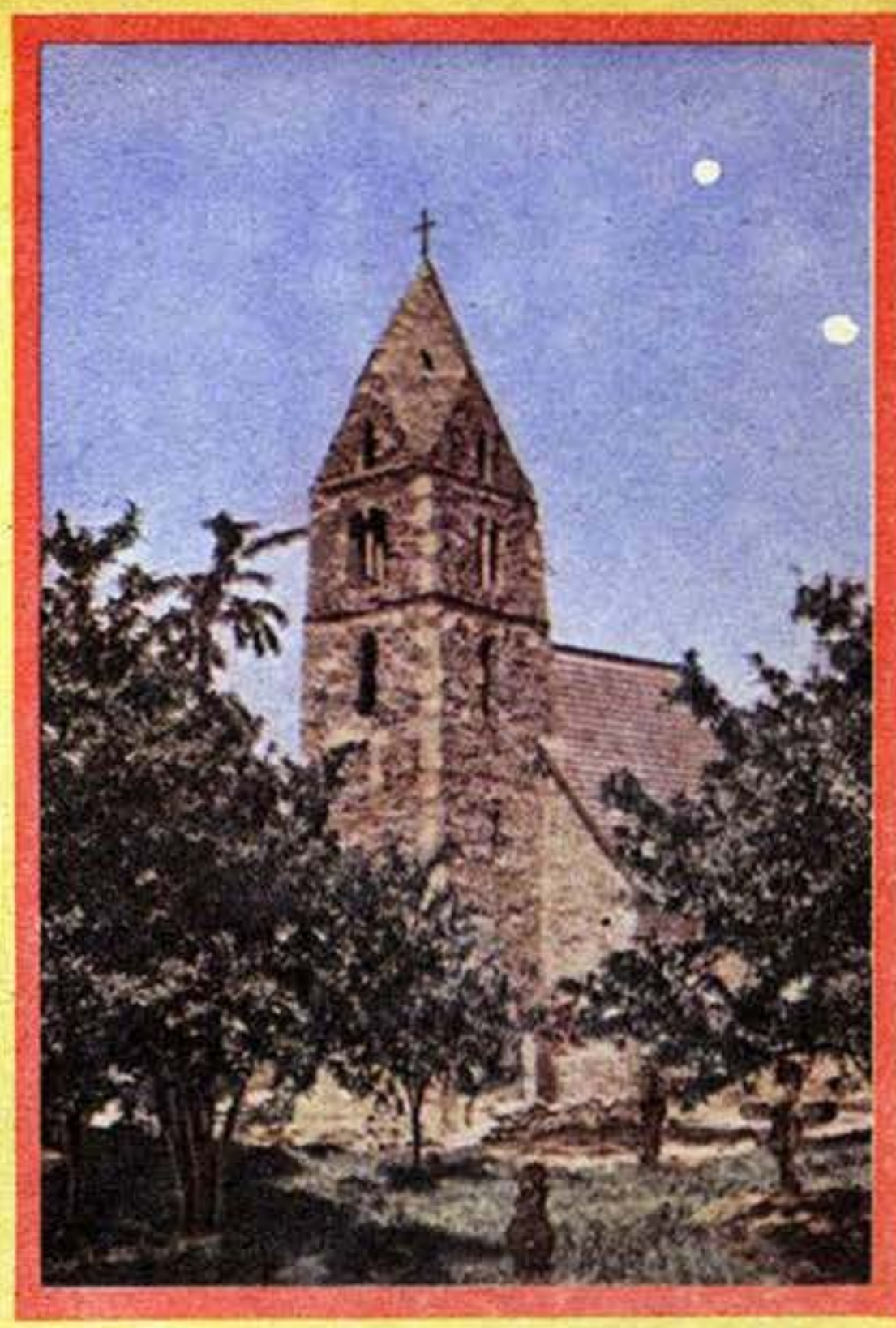

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXV — nr. 11 (296)
noiembrie 1991

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

1691-1991. Miron Costin: Gabriel Ştrempel, Dumitru Velciu, Eugen Glück, Gabriela Dumitrescu 2
Istoria în şcoală — o ecuaţie cu multe necunoscute 14
22 octombrie 1918 — „Deşteaptă-te române" în Parlamentul din Viena: M. C. Stănescu 17
România în al doilea război mondial: Alesandru Duţu, Marian Ştefan 21
Faţa văzută şi cea nevăzută a cenzurii: Ioan Lăcustă 26
Modelul cultural-artistic, un model istoric: Răzvan Theodorescu 33
C. Iulius Celsus — un guvernator lusitan al Daciei: Scarlat Lambrino 37
„Cazul" grupului Pătrăşcanu: Cristian Popişteanu 40
Din iadul închisorilor comuniste: Gh. D. Marinescu 45
Nu spionii hotărăsc soarta lumii: Bogdan Murgescu 48
Spionajul sovietic la lumina zilei: Vladimir M. Cikov 51
O viziune asupra istoriei: Alvin Toffler 56
Amintiri din România: Arhiepiscopul Nethzammer 59
Războiul de reîntregire văzut de la Iaşi: G.G. Mârzescu 64
Rachetele lui Napoleon: Patrice Bret 71
1861. Să nu mai fie iobagi în Rusia!: Larisa Zaharova 75
Sfidînd pe geografi, spre Caput Nili: Bernard Nantet 79
Belgia 1940-1944. Leopold III, regele neînţeles: Pascal Dayez-Burgeon 83
În Bucureşti, acum 50 ani 88
• Cărţi sosite la redacţie .... 46 • Rebus istoric ... 47 • Dialog cu cititorii 94

MIRON COSTIN:

Istoria — „iscusită oglindă minţii omeneşti“

Începutul ţărilor acestora şi neamului moldovenescu şi muntenescu şi cîţi sînt şi în Ţările Ungureşti cu acest nume, români şi pînă astăzi, de unde sîntu şi de ce seminție, de cînd şi cum au dăscălecat aceste părţi de pămîntu, a scrie, multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atîta veci de la discălecatul ţărilor cel dintăi de Traian împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul. A lăsa iarăş nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, ieste inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apucu de această trudă, să scoţ lumii la vedere felul neamului, din ce izvor şi seminţie sîntu lăcuitorii ţării noastre, Moldovei şi Ţării Munteneşti şi românii din Ţările Ungureşti, cum s-au pomenit mai sus, că toţi un neam şi o dată discălecaţi sîntu, de unde sîntu veniţi strămoşii loru pre aceste locuri, supt ce nume au fostu întăi la discălecatul lor şi de cîndu s-au osebit şi au luat numele cest de acum, moldovean şi muntean, în ce parte de lume ieste Moldova, hotarăle ei păn unde au fostu întîi, ce limbă ţin şi păn acum, cine au lăcuit mai nainte de noi pe acestu pămîntu şi supt ce nume, scot la ştirea tuturoru, carii voru vrea să ştie neamul ţărilor acestora.

Dzice-va neştene: prea tîrziu ieste; după sutele de ani cum să voru putea şti poveştile adevărate, de atîtea veacuri? Răspunzu: Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minţii omeneşti, scrisoarea, dintru care, dacă va nevoi omul, céle trecute cu multe vremi le va putea şti şi oblici. Şi nu numai lucrurile lumii, staturile şi-ncepăturile ţărilor lumii, ce şi singură lumea, ceriul şi pămîntul, că sîntu zidite după cuvîntul lui Dumnezeu celui puternic. Crezu, din Scripturi ştim şi din Scripturi avem şi sfînta credinţă a noastră creştinească şi mîntuirea noastră cu pogorîrea fiului lui Dumnezeu şi împelitărea cuvîntului lui, cel mai denaunte de veci în firea omenească (denafară de păcatu). Scriptura ne deşchide mintea, de ajungem cu credința pre Dumnezeu, duhul cel nevăzut şi necoprinsu şi neajunsu de firea noastră, Scriptura departe lucruri de ochii noştri ne face de le putem vedea cu cugetul nostru...

Îndemnatu-m-au mai multu lipsa de ştiinţa începutului aceştii ţări, de descălicatul ei cel dintîi, toate alte ţări ştiindu începuturile sale. Laud osîrdiia răposatului Urechie vornicul, carile au făcut de dragostea ţării letopiseţul său, însă acela de la Dragoş-vodă, de discălicatul cel al doilea al ţării aceştia din Maramoroşu scrie. Iară de discălicatul cel dintăi cu români, adecă cu rîmleni, nimica nu pomeneşte, numai amelită la un loc, cum că au mai fostu ţara o dată discălicată şi s-au pustiit de tătari. Ori că n-au avut cărţi, ori că i-au fostu destul a scrie de mai scurte veacuri, destul de dînsul şi atîta, cîtu poate să zică fieştecine că numai lui de această ţară i-au fostu milă, să nu rămîie întru întunericul neştiinţei că celelalte ce mai sîntu scrise adăosături de un Simeon Dascălul şi al doilea, un Misail Călugărul, nu letopiseţe, ce ocări sîntu. Care şi acelea nu puţină a doao îndemnare mi-au fostu...

De aceste basne să dea seama ei şi de această ocară. Nici ieste şagă a scrie ocară vecinică unui neam, că scriisoarea ieste un lucru vecinicu. Cîndu ocăresc într-o zi pre cineva, ieste greu a răbda; dară în veci? Eu voi da seama de ale mele, cîte scriu.

Făcutu-ţ-am izvod dintăiaşi dată de mari şi vestiţi istorici mărturii, a cărora trăiescu şi acum scrisorile în lume şi vor trăi în veci. Şi aşa am nevoit, să nu-mi fie grijă, de-ar cădea această carte ori pre a cui mînă şi din streini, carii de-amăruntul cearcă zmintelile istoricilor. Pre dînşii am urmat, care vezi în izvod, ei sîntu povaţa mea, ei răspundu şi pizmaşilor neamului acestor ţări şi zavistnicilor...

Puternicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ţi dăruiască după aceste cumplite vremi anilor noştri, cînduva şi mai slobode veacuri, întru care, pe lîngă alte trebi, să aibi vreme şi cu cetitul cărţilor a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viiaţa omului zăbavă decîtu cetitul cărţilor. Cu cetitul cărţilor cunoaştem pe ziditoriul nostru, Dumnezeu, cu cetitul laudă îi facem pentru toate ale lui către noi bunătăţi, cu cetitul pentru greşalele noastre milostiv îl aflăm. Din Scriptură înţelegem minunate şi vecinice fapte puterii lui, facem fericită viiaţa, agonisim nemuritoriu nume. Singur Mîntuitorul nostru, domnul şi Dumnezeu Hristos, ne învaţă, zicîndu... „Cercaţi scripturile“. Scriptura departe lucruri de ochii noştri ne învaţă, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare. Citeşte cu sănătate această a noastră cu dragoste osteneală... (Miron Costin: fragmente din *Predoslovie, De neamul moldovenilor*).

Se împlinesc, în această toamnă, 300 de ani de la sfîrşitul tragic al lui Miron Costin, cel mai mare dintre cronicarii pe care i-a plămădit pămîntul Moldovei. Căci dacă Grigore Ureche a reconstituit începuturile domniilor Moldovei, folosind, cel dintîi, izvoare şi documente străine, iar dacă Ion Neculce a pus bazele memorialisticii şi s-a remarcat ca un autentic minuitor al condeiului, Miron Costin s-a dovedit a fi un adevărat criticist al istoriei, creator de stil în istoriografie. În plus, i-a depăşit pe amîndoi prin adîncimea sentimentelor sale faţă de unitatea noastră de neam şi faţă de originea latină a poporului nostru. Nimeni, ca el, nici în istoriografia moldovenească şi nici în cea muntenească a sec. XVII-XVIII nu a fost în stare să insiste mai pertinent pe aceste teme, ce aveau să devină, un secol abia de la dispariţia lui, subiecte de discuţie cu unii istorici din ţări vecine, fără să se fi încheiat nici pînă astăzi. Abia Şcoala Ardeleană, cu blajinele sale exagerări, va putea să aducă un plus de cunoştinţe faţă de scrierile lui Miron Costin, menite să opună rezistenţă asalturilor elucubrante ale istoricilor maghiari din primele decenii ale veacului trecut.

Miron Costin a fost un om de cultură de formaţie apuseană — cum au fost şi Cantacuzinii şi Brîncovenii din Ţara Românească, cîteva zeci de ani mai tîrziu —, cu studii făcute în Polonia, cu legături mai mult decît prieteneşti cu mulţi nobili polonezi. După 1683 s-a văzut că era şi protejat al mîndrului Ian Sobieski. A fost întotdeauna şi el şi toţi ai săi duşman de neîmpăcat al stăpînirii otomane.

Portretul cronicarului, desen de Eugen Drăguţescu

MIRON COSTIN — ROMÂNII TOŢI DE UN NEAM

GABRIEL ŞTREMPEL

S-a născut la 1633, dar nu făcea parte din nobilimea veche a Moldovei, multă din ea ruinată, dispărută, risipită. Nu putem străbate dincolo de tatăl său, Costin, omul de casă al lui Miron vodă Barnovschi, cu care se înrudea, prin soţia sa, Safta. În chiar anul naşterii, tatăl său, Costin, mare postelnic, fusese martorul masacrării domnului la Constantinopol. Ori Miron vodă Barnovschi a avut una din cele mai curate inimi de voievod şi crima turcilor apărea cu atît mai monstruoasă. Nu ştim dacă voievodul însuşi l-a botezat pe cronicar; credem, mai degrabă, că Miron s-a născut după moartea domnului, oricum numele, destul de rar întîlnit, era dat după al acestuia. Tragedia lui Barnovschi vodă era relatată de Miron Costin cu multe amănunte, pe care le deţinea cu siguranţă de la tatăl său. Acesta a adunat cu pietate rămăşiţele pămînteşti ale domnului şi cumnatului său şi le-a astrucat în puterea nopţii, după o slujbă sumară, la patriarhia ecumenică.

Boierii eliberaţi din detenţie, după moartea voievodului, l-au ales ca succesor pe Moise Movilă, cu a doua domnie. N-a avut pace decît cîteva luni, căci a trebuit să fugă în Polonia, de frica turcilor, păcăliţi în timpul unei campanii, preliminarii la asediul Cameniţei de

mai tîrziu. Costin tatăl, hatman, l-a întovărăşit pe domn în exil cu toată casa lui. Acuma obţine Costin din partea Dietei titlul de nobil polonez, pentru el şi cei trei copii născuţi pînă la acea dată. Ei se aşează lîngă Bar în Podolia, oraş în care vor învăţa carte toţi copiii hatmanului, el însuşi neştiind nici măcar să se iscălească.

„Să nu se lăţească împărăţia..."

Studiile le face în latineşte şi la terminarea lor Miron Costin stăpînea cel puţin trei limbi: polona, ucraineana şi latina. Cu puţin înainte de sfîrşitul domniei lui Vasile Lupu, Miron se întoarce în ţară, împreună cu fraţii săi. Se pare că tatăl său murise în Polonia. Va trăi după moda timpului, în casa lui Iordache Cantacuzino, marele vistiernic, despre care şi el şi Neculce au avut în cronici aprecieri extrem de elogioase. De altfel, Costineştii se înrudeau, prin alianţă, cu Cantacuzinii, căci fata lui Toma vornicul, Caterina, era căsătorită după Velicico, viitorul hatman; or Toma şi Iordache Cantacuzino erau fraţi. De adăugat în treacăt, că o fată a lui Iordache, tot Caterina, ce avea o meteahnă de vorbire, era mama lui Ioan Neculce.

Poziţia socială a lui Miron Costin a crescut considerabil odată cu căsătoria. Soţia sa, Ileana, era nepoata lui Simion Movilă şi a lui Petru Movilă, mitropolitul de Kiev, iar prin mamă era nepoata hatmanului Isac Balica, ale cărui imense moşii îi vor reveni, unele lăsate prin diată Ilenii, altele cîştigate de Miron Costin de la alţi urmaşi, în urma unor îndelungate procese.

Militar încercat încă de pe vremea cînd era în Polonia, participant la numeroase expediţii militare din Moldova, Miron Costin s-a dovedit a fi şi un excelent diplomat, căruia i s-au încredinţat cele mai delicate misiuni, unele nu lipsite de pericol. Neculce consemnează, cu verva-i cunoscută, dialogul pe care Miron logofătul l-a avut cu marele vizir Küprülü în 1672, după cucerirea Cameniţei. Cerîndu-i-se voievodului Ştefan Petriceicu un boier destoinic pentru a analiza oportunitatea lăsării de garnizoane turceşti în Moldova, de pază împotriva leşilor, domnul l-a trimis pe Miron Costin. Ajuns la cortul marelui vizir, acesta i-a cerut să-i spună drept, dacă se bucură moldovenii de luarea Cameniţei, au ba? Răspunsul lui Miron, izvorît dintr-un adînc patriotism, trăda grijă, teamă, dar şi diplomaţie, pe măsura vremii, şi oamenilor: „Sîntem noi moldovenii bucuroşi să se lăţască împărăţia turcească în toate părţile, cît de mult, iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească". Sfatul dat de Miron şi justificările sale limpezi cu privire la pericolele ce ar ameninţa armata turcească dacă ar fi lăsată să ierneze în Moldova au salvat ţara de urgia ocupaţiei.

Se baza Miron pe prieteniile sale cu polonezii şi pe influenţa sa crescîndă dincolo de Ceremuş, cînd s-a angajat că nu va fi atacată garnizoana turcească din Cameniţa. Şi n-a fost atacată.

Nu mai puţin grăitor este momentul din toamna anului 1683, cînd s-au întors oştile moldoveneşti cu Duca vodă de la asediul Vienei. Urgisitul domn intrase în ţară prin Pasul Oituzului, după sfatul lui Miron şi, al lui Buhuş Hatmanul, şi a coborît spre ţinutul Putnei, pînă la un sat al său, Domneştii. Aici i-a venit domnului vestea că podghiazuri (adică detaşamente) de leşi din Polonia cu Petriceicu vodă, au ocupat laşii şi se îndreaptă spre Domneşti. La ele s-au ataşat tot felul de oameni de adunătură, dornici de jaf şi diversiuni. Duca vodă şi alţi cîţiva boieri ce rămăseseră lîngă el - căci cei mai mulţi l-au părăsit - era de părere să se retragă spre Ţara Românească. Miron logofătul l-a oprit însă cu cuvintele de îmbărbătare şi superbă dovadă a legăturii sale cu pămîntul Moldovei: „Ce putere au ei să vie asupra mării tale? Să nu dăm locul, că pămîntul acesta iaste frămîntat cu sîngele moşilor şi a strămoşilor noştri". Asemenea profesiune şi implicare în durerile ţării nu întîlnim la mulţi dintre boierii Moldovei de atunci.

Sfatul lui Miron nu s-a dovedit bun, cel puţin nu pentru domn. Prins, Duca a fost dus împreună cu Miron în Polonia. Marele logofăt se bucura însă acolo de stimă. Ian Sobieski l-a găzduit în castelul Daşov. Un an mai tîrziu, împreună cu alţi boieri moldoveni în exil, adresează o scrisoare regelui, prin care îşi exprimă speranţa că Moldova va fi eliberată de sub turci cu ajutor polonez. Nădejdi zadarnice, căci epopeea Vienei a fost o strălucire de o clipă în istoria Poloniei, urmată de o lungă serie de frămîntări interne ce au dus, un secol mai tîrziu, la ştergerea ei de pe harta Europei. Acuma, în timpul exilului, a compus Miron Costin celebra *Poemă polonă*, în versuri, pe care a dedicat-o regelui.

Numele păstrat dintotdeauna

Nu ne vom ocupa, în cele de mai jos, de *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă şi pînă la Şefăniţă vodă Lupu*. El rămîne deasupra tuturor cronicilor noastre prin erudiţie şi sobrietate şi îl impune pe autor ca pe un Tacit al istoriografiei româneşti, chiar dacă pesimismul străbate, nu o dată, paginile cărţii. Vom insista însă asupra acelor elemente majore din opera sa care pledează pentru latinitatea şi unitatea neamului nostru.

Cea mai veche dintre aceste opere, *Cronica ţărilor Moldovei şi Munteniei* - sau *Cronica polonă*, cum este cunoscută -, a fost redactată în leşeşte în anul 1677 pentru informarea vecinilor de la nord ai Moldovei şi a fost dedicată lui Marcu Matczynski, comisul coroanei poloneze, vechi prieten, pe care Costin îl numeşte în

dedicație domn și frate. Pornind de la nedumeririle polonezilor cu privire la originea moldovenilor și cunoscînd cronicarul din numeroasele discuții pe care le-a avut cu ei cît de greșite erau părerile lor despre trecutul nostru, a scris el această primă istorie a poporului român.

Cel dintîi capitol îl consacră Daciei, acea țară cucerită de Traian, care cuprindea confinile provinciilor de astăzi unde trăiesc românii: Țara Românească, Moldova, Transilvania, ținutul Maramureșului. Traian a colonizat Dacia, au fost ridicate cetăți, dar viața tihnită a acestei populații n-a fost îndelungată, căci au năvălit tătarii - zice Costin - și i-au împrăștiat. Mai apoi precizează că au năvălit hunii și slavii.

Dar hoardele năvălitorilor s-au rărit și s-a produs „al doilea descălecat al Țării Moldovei și al Țării Muntenești". Peste Maramureș, peste Transilvania și Țara Oltului s-au întins ungurii, „iar rumânii adică romanii" au ieșit din munți către pămînturi mai deschise: mai întîi Negrul cu muntenii, mai apoi Dragoș primul domn al celor din Maramureș, care a descălecat Țara Moldovei.

Din capitolul intitulat: *Despre diferitele numiri ale poporului moldovean și muntean*, demne de redat sînt primele fraze: „numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este rumân sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînșii și îndată după descălecat și după pustiire, cum s-au spus, și după al doilea descălecat, pînă astăzi. Același nume este dat îndeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. Rumân este un nume schimbat în curgerea anilor din roman... Un alt nume ei înșiși nu au primit între dînșii, niciodată..." Dar, conchide Costin, streinii îi numesc în diferite feluri; însă nu o dată și aceste denumiri trădează originea lor romană.

Vorbind despre titlurile și blazonul domnilor, Miron Costin relatează legenda cu corbul care a înghițit inelul ce-i fusese dăruit mamei viitorului Radu Negru. El a descălecat în Țara Românească cu români negricioși. Dar aceasta nu este o scădere și, încheie cronicarul, aceștia sînt „rude și frați ai noștri, aflători în aceiași soartă și suferințe cu noi".

Un important capitol al *Cronicii polone* îl consacră Miron Costin „Limbii moldovenești și rumânești". În afara unor încercări de a explica modificările de limbă de-a lungul vremii, mai puțin izbutite, în rest capitolul, restrîns de altfel, își păstrează valabilitatea și astăzi. „Cea mai strălucită dovadă a acestui popor, de unde se trage [zice, textual, Miron Costin] este limba lui, care este adevărata latină, stricată [adică modificată], ca și italiana... Întreaga temelie a vorbirii și pînă astăzi se ține pe limba latină și o parte din cuvinte stau neschimbate nici măcar cu o literă; cea mai mare parte însă a cuvintelor este la fel, sau la început, sau la mijloc, sau la sfîrșitul cuvîntului. O parte însă mai mică, substantive și verbe, au în sine împrumuturi din toate limbile vecine, dar mai mult din cea slavă..." Urmează o listă de substantive și verbe latine cu corespondentul lor românesc, identic, sau foarte asemănător.

Cronica polonă se încheie cu o prezentare a religiei, precum și a geografiei Moldovei și Țării Românești: ținuturi, rîuri și orașe. Sînt impresionante cunoștințele precise de geografie fizică și prezentarea lor. Ele trădează o deprindere sistematică a studiilor, vast orizont și concizie, căci întreaga operă nu depășește 16 pagini în ediția P.P. Panaitescu, pe care am utilizat-o.

Exilîndu-se în Polonia în iarna anului 1683 și beneficiind de găzduirea regală în castelul de vînătoare de la Dașov, ca să-și umple timpul Miron Costin a compus o a doua operă istorică, tot în limba polonă, de data aceasta în versuri, dedicată regelui Sobieski, în aceeași idee de a face cunoscută latinitatea neamului nostru și unitatea românilor de pretutin-

deni. Cronicarul nu era la prima încercare poetică. Să ne amintim de *Versurile despre începuturile neamului* din *Psaltirea* lui Dosoftei, sau de poemul *Viața lumii* și *Stihurile împotriva zavistiei*, ultimele scrise înainte de 1673. Poezia mare, născută tot în Moldova, avea deci în Miron Costin un onorabil reprezentant, după Varlaam și Dosoftei.

Dedicația către rege, scrisă în proză, plină de elogii la adresa proaspătului erou al creștinătății, dar și de scuze pentru mînuirea stîngace a versului polonez - căci, zice Costin, de zeci de ani încoace, rar am folosit limba polonă - explică de ce s-a apucat cronicarul să-i înfățișeze adevărata istorie de începuturi a pămîntului românesc: ca să completeze pe istoricii polonezi, ce amintesc adesea de Moldova și Țara Românească în scrierile lor, dar care nu precizează nici originea noastră și nici vremea celor două descălecate de țară: cel al lui Traian și întemeierea principatelor.

Nu se deosebește, în esență, *Poema polonă* de *Cronică*. Aceleași izvoare istorice stau la baza lor; pentru primul descălecat, Laurențiu Toppeltin, a cărui carte despre originile și decăderea ardelenilor fusese tipărită la Lyon în 1667. Numai că în *Poemă*, neglijînd oarecum conținutul și acordînd atenție deosebită versurilor, Miron Costin a redat mai ales legendele despre descălecat și a trecut cu vederea argumentarea istorică. Stăruințele lui Miron de a-i atrage regelui atenția asupra Moldovei, asupra celor două țări surori, moștenitoare ale gloriei trecute, n-au dus la ceea ce spera el: eliberarea prin acțiunile polone de sub jugul turcesc. Mai

mult, incursiunile poloneze din anii 1683-1686 au fost catastrofale pentru economia Moldovei şi Sobieski n-a luat nici o măsură pentru împiedicarea lor. Să fi visat Miron Costin, o clipă, că ar fi putut sta pe tronul Moldovei, ca protejat al Poloniei, şi al regelui, în ipoteza victoriilor acestuia asupra turcilor?! Nu este exclus, el ştiind exact locul pe care îl ocupa între boierii Moldovei şi cunoscînd distanţa ce-l separa de ceilalţi, pe el şi pe ai săi, prin cultură, instrucţie şi inteligenţă. Privind aşa lucrurile, nu ne vor surprinde cu totul întîmplările din toamna anului 1691 şi crimele bătrînului Constantin Cantemir ar putea fi - nu absolvite, evident - ci mai bine înţelese şi ţesătura intrigilor ce le-a precedat mai uşor de urmărit.

Neuitarea istoriei neamului

Cea de-a treia operă consacrată originii latine şi unităţii noastre, care este şi cea din urmă operă istorică a lui Miron Costin, după cum pretind unii istorici, a fost *De neamul moldovenilor*. A fost scrisă, se pare, după înapoierea din Polonia, deci după anul 1686. Dar prefaţa lucrării şi mai ales predoslovia din *Letopiseţ* trădează un lung proces de gestaţie al acestei capodopere, menită să explice, de data aceasta românilor, cine sînt, de unde vin şi care este locul lor între celelalte popoare. Din paginile lucrării răzbate patriotismul şi inima caldă de moldovean cu care a scris Miron, interesul major pe care l-a urmărit, acela de a deschide ochii românilor asupra trecutului lor, într-o epocă de confuzii şi decădere politică. Este evidentă revolta cu care desfiinţează elucubraţiile interpolatorilor cronicii lui Ureche, folosind totuşi sobrietatea istoricului şi nu pamfletul şi ironia pe care le-ar fi azvîrlit inegalabilul Neculce.

Nu i-a fost uşor să scrie o asemenea operă, în care să se ocupe de cel dintîi descălecat al neamului moldovenesc, muntenesc şi al românilor de peste munţi, spune Miron Costin în predoslovia către cititori. A reconstitui istoria celui dintîi descălecat, al lui Traian, după atîtea secole „să sparie gîndul", spune Costin. „A lăsa iarăş nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, iaste inimii durere. Biruit-au gîndul - iată expresia de mulţi preluată de la cronicar - să mă apuc de această trudă, să scoţ lumii la vedere felul neamului, din ce izvor şi seminţie sînt lăcuitorii ţării noastre, Moldovei şi Ţării Munteneşti, şi românii din ţările ungureşti... că toţi un neam şi o dată discălecaţi sînt..."

Poate să se spună că după atîtea sute de ani este imposibil să reconstituie cineva trecutul? Nu este aşa, conchide Miron Costin, căci au rămas scrisoarea, scrierile, inscripţiile vremii, pe care omul care vrea să cunoască trecutul, le cercetează, se foloseşte de ele în mod util. Datorită scrisului, omul poate vedea lucrurile cu cugetul. Atîţia oameni mari au scris despre lucruri de mult trecute: Moise a reconstituit zidirea lumii după 2 400 de ani; Homer s-a ocupat de războiul troian la 250 de ani de la risipirea Troiei; Plutarh a scris despre Alexandru Macedon la 400 de ani de la moartea lui, iar Tit Liviu a scris despre începuturile Romei la 700 de ani de la fondarea ei. Toţi s-au bazat pe scrieri vechi. La noi, continuă Miron Costin, lucrurile n-au fost uşoare. Ureche s-a ostenit, din dragoste pentru ţară şi a scris letopiseţul său de la al doilea descălecat, căci probabil că n-a avut izvoare, n-a avut cărţi, pentru epoca de început. „Că numai lui de această ţară i-au fost milă, să nu rămîie întru întunerecul neştiinţei". Cronicarul are cuvinte de revoltă şi dispreţ faţă de afirmaţiile interpolatorilor lui Ureche (Simion Dascălul, Misail Călugărul) cu privire la originea şi epoca colonizării Daciei. La data cînd pretind aceşti creatori de basne că au venit romanii din temniţele capitalei Imperiului, în vremea lui Laslău craiul unguresc, românii erau de mult în Maramureş, în Ţara Românească, în munţi şi pe valea Oltului: „Şi rîmlenii cei discălicaţi de Traian în Ardeal, acum era în Ardeal". Asemenea afirmaţii mincinoase sînt grave, căci „scrisoarea - conchide cronicarul - este un lucru vecinic".

El, Miron Costin, a cercetat numeroşi istorici, pe care îi menţionează şi pe baza scrierilor acestora a restabilit adevărul cu privire la primul descălecat. Îi îndeamnă pe toţi la lectură, „că nu ieste alta şi mai frumoasă şi mai de folos, în toată viiaţa omului zăbavă, decît cetitul cărţilor".

Capitolele lucrării sînt consacrate Italiei, Împărăţiei Rimului, Daciei, împăratului Traian. Toate privesc originea noastră latină, cucerirea şi colonizarea Daciei. Ultimele capitole se ocupă de cetăţile Moldovei. De numele neamului acestor ţări, de port, de grai, de credinţă şi în ultimul, al şaptelea, despre „Cît au trăit aceste locuri cu oameni după descălecarea lui Traian cu românii de la Italia".

Din această Italie, leagănul marelui imperiu - zice cronicarul în primul capitol - ne tragem şi noi românii. Miron Costin citise cartea de la întemeiere a lui Tit Liviu *(Ab urbe condita)* şi *Eneida* lui Vergiliu şi istoriile moderne ale impe-

Kara Mustafa,
mare vizir otoman la 1683

riului, căci capitolele ce urmează trădează lectura bine însușită a literaturii istorice pînă la acea dată.

Dacia a avut confiniile țărilor locuite de români din vremea sa: Moldova, Țara Românească, Ardealul cu Maramureșul, pe care cronicarul le-a străbătut cu ocazia unei călătorii în Polonia și Țara Oltului. Dacia avea ca hotar răsăritean Nistrul, la apus Panonia „acum Țările Budii", la nord Podolia, la sud Dunărea și Marea Neagră.

Cel mai vast capitol este cel închinat lui Traian. În afara relatărilor privind organizarea armatei romane, calitățile lui strategice și cucerirea Daciei, Miron Costin consacră cîteva pagini problemei deosebit de

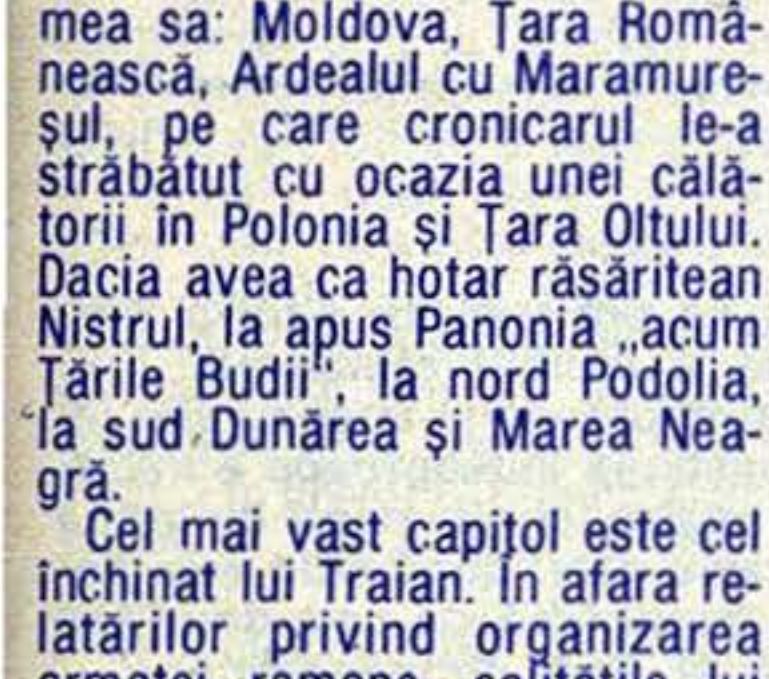

Ian Sobieski, suveranul polon

grave, aceea a restabilirii adevărului cu privire la colonizare. Aceasta s-a făcut cu prisosul de locuitori din Italia, și cu veteranii de război, colonizați în imperiu, după ce dacii s-au retras spre nord, în Maramureș. Noua populație era strict romană, cum va pretinde două decenii mai tîrziu și Dimitrie Cantemir. Din nou îi înfierează pe cei trei (Eustratie Logofătul, Simeon dascălul și Misail Călugărul) pentru elucubrațiile cu privire la colonizare. Nu mai puțin falsă este și afirmația acestora, după care Dragoș ar fi fost păstor, căci „pre mărturiia maramureșenilor, cu urechile mele am auzit că au fost ficior unui Bogdan vodă, născut din Maramoroș, după ce au scos de aicea mulțimea de tătari..." Dacia a fost împărțită în două: Inferior și Superior. Așa s-au numit pînă la al doilea descălecat, cînd din cea de a doua Dacie a venit Dragoș în Moldova. Miron Costin mai adaugă faptul că sub Traian limitele Daciei erau întinse dincolo de Nistru, pînă la Bug, în nord pînă dincolo de Podolia, iar în sud Dacia cuprindea și Moesia Superior - Dobrogea de azi. Amintește de valul lui Traian, săpat -, zice el, - de oștile imperiale spre veșnică pomenire, care se întindea din Țara Românească peste toate apele, pînă la Don și pe care el, cronicarul, l-a trecut aproape de Nipru. Nu poate fi de acord cu Bonfinius care socoate valul săpat, pentru rațiuni de apărare - împotriva tătarilor, zice Costin, în loc de sarmați. Capitolul se încheie, subliniindu-se încă odată că „acest împărat Traian pre aici au venit și au încunjurat această parte de lume, cum s-au pomenit, și iel au discălicat neamul, seminția care trăiește pînă acum în Moldova și în Țara Muntenească și cît norod este în Ardeal cu acest nume: român".

În capitolul al cincilea, despre cetăți, Miron Costin ajunge la concluzia, evident exagerată, că cetățile din Moldova și Țara Românească sînt ridicate fie de daci, fie mai ales de către romani, cu excepția cîtorva, puține, construite după al doilea descălecat.

„...striga în gura mare că nu-i vinovat..."

Ca și cronicile poloneze și *De neamul moldovenilor* consacră un capitol numelui de român, derivație directă din roman. Portul este adaptat la rigorile iernii, iar încălțămintea, opinca, zice Costin, este portul rîmlenilor celor vechi, care îl purtau la oști. Numai că acolo fiind mai cald, romanii n-au încălțat obiele; au trecut curelele peste piciorul gol.

Tunsoarea ardelenilor, așa cum se vede ea pînă astăzi, adaugă Miron Costin, este și

ea rămasă de la rîmleni și afirmațiile celor trei cronicari înfierați de el, precum că tunsoarea aceea specifică, asemeni unui cetlău (ca o tonsură de preot catolic) a fost semn tîlhăresc, cu care îi însemnau rîmlenii pe răufăcători, este o altă basnă, ce nu trebuie luată în seamă. Cît privește graiul, și acesta roman, cu vremea a suportat modificări mai ales sub influența celui slavonesc. Tot de la romani sînt și numeroasele obiceiuri de la ospețe și înmormîntări, cum este închinatul paharelor sau ofrandele la mort. În final, cronicarul recunoaște că lucrarea sa are unele lacune, dar cele ce lipsesc trebuiesc puse pe seama veacurilor ce s-au scurs de la primul descălecat și pînă la el.

Astfel se prezintă, sintetic, ideile lui Miron Costin despre trecutul și gloria strămoșilor noștri, a neamului nostru, pe care l-a iubit, l-a apărat cu condeiul și l-a făcut cunoscut streinilor și alor săi. Și cu siguranță că ar fi dat Moldovei și alte dovezi de erudiție și patriotism, dacă n-ar fi fost și el situat sub vremi, ca toți muritorii. S-a întîmplat însă ca tronul Moldovei să fie ocupat în 1685 de un domn cu mari merite ostășești, dar provenit dintre boiernașii de rînd; este vorba de Constantin Cantemir. Neculce îi face un superb portret fizic și moral: era bătrîn, cu barbă albă, cu multe semne pe trup de la războaie, dar nu știa carte. A fost ridicat la domnie de boierii pribegi în Țara Românească, ajutați de Șerban Cantacuzino. Aceștia au crezut că fiind singur, căci soția îi murise și copiii îi erau la Constantinopol, și avînd o cultură limitată, îl vor suci

(*Continuare în p. 13*)

COSTINEŞTII — PRECIZĂRI BIOGRAFICE

DUMITRU VELCIU

„Locul dară acesta, unde ieste acum Moldova şi Ţara Muntenească ieste dreptu Dachia cum şi tot Ardealul cu Maramoroşul şi cu Ţara Oltului. Altu nume mai vechiu decîtu acesta, Dachia, nu aflu în toţi cîţi sîntu istorici...“

Astfel exprima Miron Costin[1], **în urmă cu mai bine de trei secole, în scrierea sa** De neamul moldovenilor, **un adevăr ştiinţific fundamental al istoriei noastre naţionale: originea comună a românilor, unitatea lor în spaţiul străvechi locuit de ei de-o parte şi de alta a Carpaţilor. La această concluzie cărturarul ajunsese atît pe baza studierii scrierilor unor învăţaţi români şi străini, cît şi prin cunoaşterea îndeaproape a realităţilor social-politice, culturale, etnografice etc. de la noi. „Prima noastră scriere de polemică ştiinţifică“, după cum numea** De neamul moldovenilor **profesorul George Ivaşcu — Miron Costin combătînd aici acele aserţiuni false care negau unitatea şi continuitatea românilor, — lucrarea sa era izvorîtă dintr-o profundă conştiinţă a unităţii româneşti.**

Conştiinţă menţinută vie în cugetul său nu numai din cunoaşterea îndeaproape a trecutului poporului nostru, ci din însăşi biografia sa şi a familiei sale care, după cum vom vedea, era legată deopotrivă de cele două ţări surori, Moldova şi Ţara Românească.

În legătură cu familia cronicarului, au fost emise felurite opinii. Unii istorici, ca V. A. Urechiă, Sever Zotta şi C. A. Stoide, au încercat să găsească ascendenţi moldoveni ai Costineştilor. Dimitrie Cantemir, în Descrierea Moldovei **şi** Viaţa lui Constantin Cantemir, **afirma că părinţii şi străbunii lui Miron Costin ar fi fost de origine sîrbească. Cercetarea unor documente cunoscute, cît şi a altora inedite, aflate în arhive, ne-a condus la formularea unor opinii care credem că vor aduce lumină în problema locului de origine al marelui cronicar.**

Cei 11 copii ai postelnicului

Se ştia şi pînă acum că tatăl lui Miron Costin deţinuse în primele patru decenii ale sec. XVII diverse dregătorii, atît în Ţara Românească, cît şi în Moldova, în timpul domniilor lui Radu Mihnea, Miron Barnovschi şi Moise Movilă.

În 1965, a fost publicat un document necunoscut pînă la acea dată în care se menţiona că, în cursul primei domnii muntene a lui Radu Mihnea (1611–1616), Costin postelnicul, tatăl lui Miron, primise ca danie satul Plăviceni, din fostul judeţ Romanaţi. Era primul document cunoscut care se referea la tatăl cronicarului şi această mărturie îl situa pe teritoriul Ţării Româneşti.

În alte trei documente, redactate peste cîţiva ani, la 7 iunie 1621, în cea de-a doua domnie a lui Radu Mihnea în Muntenia (1620–1623), se făcea precizarea, de către diacul care le-a scris, că „a învăţat [adică a dictat conţinutul lor] Costin postelnicul“. Documentele confirmă deci faptul că postelnicul Costin se afla în continuare în Ţara Românească, îngrijind Plăvicenii şi, desigur, şi alte proprietăţi pe care le deţinea aici.

Cele trei documente din 7 iunie 1621 merită reţinute din cel puţin două motive. Pe de o parte, pentru că ele au fost dictate în româneşte, într-o vreme în care în cancelaria munteană predomina încă, în acte, limba slavonă. Pe de altă parte – fapt ce are legătură directă cu problema urmărită de noi –, aceste documente nu prezintă particularităţi fonetice moldoveneşti. Ceea ce ne face să considerăm că se confirmă, şi pe această cale, faptul că tatăl cronicarului era din Ţara Românească. El apare, de altfel, ca postelnic al doilea, în continuare, din 1621 pînă în septembrie 1623, pe toată durata celei de-a doua domnii muntene a lui Radu Mihnea. Cînd acest domn a trecut în Moldova, ocupînd şi aici, pentru a doua oară, scaunul voievodal, postelnicul Costin l-a însoţit, ocupînd şi aici aceeaşi dregătorie. De altfel, cum s-a remarcat şi cu alte prilejuri, însuşi faptul că aceiaşi voievozi domneau într-o ţară sau alta română, luîndu-şi cu ei şi sfetnicii, era o expresie a realităţilor politice, sociale, economice, culturale comune, a unităţii de neam dintre români, a neîntreruptelor legături dintre ei.

Prezenţa succesivă a unuia şi aceluiaşi domnitor pe tronul Moldovei sau al Munteniei,

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1968, 8/1971, 4/1972, 10/1975, 1/1981, 9/1983.

precum și a unor dregători ocupînd funcții cînd de-o parte cînd de alta a Milcovului, constituia o practică curentă în viața politică a țărilor române din evul mediu. Ea izvora din conștiința originii comune, a faptului că moldovenii și muntenii erau „toți de o lege și de o limbă", după cum scriau boierii din Țara Românească în 1599. Miron Costin însuși preciza în cronica sa că, în afară de ban și de hatman, „celelalte dregătorii [din Muntenia] sînt toate cu aceleași numiri și cu aceleași slujbe [ca în Moldova]".

În ianuarie 1626, cînd Radu Mihnea a murit, Costin postelnicul, împreună cu alți dregători care veniseră în Moldova, ca și el, din Țara Românească (Hrizea vistiernicul și Trufanda, mare postelnic) i-au adus trupul de la Hîrlău la București, unde a și fost înmormîntat, prin grija fiului său, Alexandru Coconul (1623-1627), domnul Munteniei, „la mănăstirea făcută de dînsul în București" (mănăstirea Radu Vodă), cum arată Miron Costin în letopisețul său.

Costin postelnicul s-a înapoiat în Moldova, unde se căsătorise a doua oară (nu cu mult înainte de anul 1626) cu Safta Scoarțeș. Prima soție, probabil munteancă, de la care îi rămăseseră doi copii, o fată Velica și un băiat Alexandru, murise înainte de plecarea lui din Țara Românească. Safta era nepoata lui Miron Barnovschi (1626-1629, 1633)[1], care a urmat în scaunul Moldovei lui Radu Mihnea. Ea îi adusese postelnicului ca zestre, între altele, părți din satele Barboși, Scheuleți și Brănișteni, din ținutul Neamț.

Înrudirea prin cea de-a doua soție cu însuși domnul țării l-a ajutat pe tatăl cronicarului să se ridice pe scara dregătoriilor, devenind în 1627 mare postelnic. Se bucura de deplina încredere a lui Miron Barnovschi, care l-a trimis în misiuni diplomatice în Polonia și l-a dăruit cu satele Moreni și Chipereștі[2] din apropierea Iașilor. În același an, 1627, a pierdut însă Plăviceniі din Muntenia, revendicați cu acte, ca veche danie a doamnei Stanca, soția lui Mihai Viteazul[3], de către episcopia Rîmnicului.

Destoinicia și calitățile sale de bun slujbaș au determinat promovarea lui în dregătorii și sub domniile următoare. În iunie-iulie 1633, la înscăunarea în cea de-a doua domnie a lui Moise Movilă (1630-1631, 1633-1634), a fost ridicat la rangul de hatman, comandantul armatei moldovene. Asemeni celorlalți mari dregători, toți boieri, tatăl cronicarului a cumpărat treptat diverse proprietăți, întregindu-și o frumoasă avere funciară. Nu s-a bucurat însă mult timp de avantajele materiale pe care i le-a adus această avere, pentru că, în aprilie 1634, s-a retras cu întreaga familie în Polonia, împreună cu domnitorul Moise Movilă, care abdicase, „sătul de binele turcilor", cum scrie cu amară ironie Miron Costin în letopisețul său, unde prezintă pe larg împrejurările care au condus la această trecere forțată în Polonia a familiei sale.

Fostul hatman a murit în Polonia prin 1650, lăsînd în urmă nu mai puțin de 11 copii, șase băieți și cinci fete, dintre care nouă din căsătoria cu Safta Scoarțeș. Miron, născut în Moldova, în 1633, cum precizează el însuși în letopiseț, poate după cea mai mare dintre cele patru fete din căsătoria moldoveană a tătălui său, este, ca vîrstă, al doilea dintre băieți, după Alexandru, și nu împlinise, se pare, nici un an cînd a avut loc refugiul în Polonia.

Pe drumul dintre Rîmnicu Sărat și Buzău

Pe lîngă datele pe care le oferă amintita biografie a lui Costin tatăl, o seamă de alți factori concură pentru a localiza locul de baștină al familiei Costin în Țara Românească, și anume în zona Slam-Rîmnic, fostul județ Rîmnicu Sărat, vecin cu ținutul Putna (poate

chiar în satul Costieni, de pe hotarul cu Moldova, localitate de la care familia Costineștilor să-și fi luat numele).

Cel mai mare dintre copiii lui Costin, fiica Velica, nume frecvent în Muntenia în acel timp (însemna „cea mare"), s-a căsătorit de timpuriu în Țara Românească, în județul Rîmnicu Sărat, cu spătarul Mihai Dedulescu, soții fiind cunoscuți, la un moment dat, ca deținători ai satului Voetin, foarte probabil provenind din zestrea Velicăi. Se știe că, în trecut, cel mai adesea, căsătoriile între odraslele boierești erau condiționate de zestrea în sate, moșii, vii, „scule" (bijuterii) etc. pe care le aducea în familie soția. De altfel, despre o altă proprietate a soților Dedulescu, satul Urecheștі, din același județ Rîmnicu Sărat, un document inedit din 7 noiembrie 1655 menționează clar că această „moșie i-au fost cumpărătoare [ginerelui] de socrul dumnealui, a lui Costin hatmanul, de la Aga Neagul". Căsătorită în Țara Românească, Velica n-a plecat cu restul familiei în Polonia, în 1634.

Și alte fapte vin să ateste că postelnicul Costin era de origine din Țara Românească. Astfel, cei doi frați mai mari ai lui Miron, Velica și Alexandru, nu au luat parte la împărțirea averii rămase în Moldova după moartea postelnicului și a soției sale, Safta Scoarțeș. Ei nu apar în documentele partajului nici la 10 iulie 1657 și nici la 13 martie 1663, deoarece, probabil, își primiseră partea, la timpul cuvenit, din bunurile comune ale primei căsătorii a postelnicului Costin.

Este posibil însă ca prima soție a acestuia să fi avut rude și dincolo de Milcov, în ținutul Putna, deoarece Alexandru

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 5/1976; 5/1988; 4/1973.

Costin a deținut unele proprietăți și în acest ținut, în vecinătatea apropiată a hotarului cu Țara Românească. În cîteva documente îl găsim, de altfel, consemnat drept „nepotul Drăgutului", respectiv al fostului vornic de Vrancea, Drăgutul Bogdan.

Legăturile de rudenie ale Costineștilor munteni cu familii boierești din Moldova sînt ilustrate și prin înfierea de către Stanca, văduva fostului staroste de Putna, Murgoci Toflea, a fratelui mai mic al postelnicului Costin, pe nume Dumitru. Înfierea a avut loc între 1628 și 1630, în perioada ce-a urmat ridicării tatălui cronicarului la rangul de mare postelnic.

Dumitru Costin a beneficiat și el în Moldova de relațiile înalte pe care și le crease fratele său mai mare, primind bănoasa slujbă de cămăraș la Ocne, și, apoi, dregătoria de al doilea (vtori) postelnic. Cînd fratele său a trebuit să se refugieze în Polonia, Dumitru s-a întors în Țara Românească.

Către sfîrșitul anului 1635 o scrisoare a lui Ion Movilă, pretendent la tronul Moldovei, îl menționa pe „fratele mai mic al hatmanului Costin" în Țara Românească. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1640, o delegație polonă trecînd spre Constantinopol l-a întîlnit pe Dumitru Costin pe drumul dintre Rîmnicu Sărat și Buzău.

Documentele îl arată în continuare pe Dumitru Costin în Țara Românească postelnic al doilea, bucurîndu-se de protecția lui Matei Basarab și fiind scutit de o seamă de dări (în 1640), mijlocind unele vînzări de proprietăți (6 mai 1642) sau vînzînd, împreună cu soția sa Alexandra, un rob țigan ce-i aparținea (25 aprilie 1643). A murit, probabil, în Țara Românească, înainte de 13 mai 1653, dată la care soția sa, înapoiată în Moldova cu copiii, se judeca pentru părțile de pămînt din satul Borosești, veche proprietate a familiei.

Numele cel drept de român

Există și o serie de elemente de natură filologic-lingvistică menită să întărească argumentele privitoare la faptul că Miron Costin era coborîtor și din strămoși de origine munteană. Printre acestea și faptul că — pînă prin 1666, cînd a obținut dregătoria de mare vornic al

1692: Mercure Historique et Politique

DESPRE MIRON COSTIN

EUGEN GLÜCK

Toamna anului 1691. Reuniți la conacul marelui logofăt Toader Palade, din satul Suseni, pentru a serba nunta fiului acestuia, mai mulți boieri potrivnici politicii filo-otomane a domnitorului Moldovei, Constantin Cantemir (1685-1693), în frunte cu comandantul armatei, hatmanul Velicico Costin, pun la cale un complot pentru înlăturarea voievodului. Domnitorul află, și, cuprins de mînie, decide arestarea și executarea căpeteniilor. Deși nu participase la complot și nici la nunta amintită (întrucît soția lui se afla, pe patul de moarte, în satul Barboși, de lîngă Roman), o dată cu participanții la conspirație este arestat și marele cronicar Miron Costin (fratele lui Velicico) și executat în piața orașului Roman. Vestea despre cele petrecute a stîrnit un larg ecou, moartea bătrînului cărturar fiind situată în contextul luptelor politice generate de războiul austro-turc și de speranțele de eliberare de sub jugul otoman pe care perioada ce a urmat Asediului Vienei din anul 1683 le deșteptase în sud-estul Europei. Recente cercetări, la Biblioteca națională din Viena, mi-au îngăduit cunoașterea unei relatări necunoscute privind moartea cronicarului moldovean, relatare cuprinsă în publicația *Mercure Historique et Politique*, din luna martie 1692.

Mercure Historique et Politique a fost una din cele mai vechi și mai răspîndite gazete europene. Realizată după modelul publicației franceze *Mercure de France* (a cărei apariție a început în 1672), noua gazetă, de orientare istorică și politică, cum o arată numele, apărea la Haga, în Olanda — țară care își cîștigase independența și în care avusese loc încă din sec. XVI revoluția burgheză. *Mercure Historique et Politique* rezerva un spațiu mai larg decît alte publi-

Moldovei - cronicarul se semna Costin, așa cum era transcris și numele tatălui său atît de diecii munteni, cît și de cei moldoveni. Abia după 1666, semnează Costin, adoptînd o particularitate fonetică moldovenească. De altfel, într-un act scris în întregime de mîna cronicarului, din 8 august 1679, deși semnează Costîn, în textul documentului, chiar pe primul rînd, el își scrie numele Costin, cum îl moștenise, atît grafic, cît și fonetic.

Avînd în vedere elementele prezentate aici, ne putem pronunța cu destulă îndreptățire asupra originii marelui cronicar: tatăl din Țara Românească, mama din Moldova. Această conștiință a dublei sale origini românești muntene și moldovene, a faptului că familia sa avea rădăcini de-o parte și de alta a Milcovului, în cele două „țări" locuite de același popor, unitar prin origine, limbă, cultură, credințe etc., i-a conferit cronicarului capacitatea de a evidenția în scrierile sale tocmai acest adevăr fundamental al istoriei noastre - originea comună a românilor, temei al unității naționale.

O afirmă de altfel elocvent Miron Costin în amintita sa scriere, *De neamul moldovenilor:* „Și așa ieste acestor țări și țării noastre Moldovei și Țării Munteneșți numile cel direptu de moșie ieste rumân, *cum să răspundu și acum toți aceia din Țările Ungurești lăcuitori* și muntenii țara lor și scriu și răspundu cu graiul: Țara Românească".

Și tot el, constatînd identitatea de ființă a locuitorilor acestor pămînturi - fie că se

chemau moldoveni, munteni sau ardeleni, după provinciile istorice în care trăiau - scrie că adevăratul nume al acestora este acela de români: „... acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: *rumân. Cum vedem că, măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm: «știi moldovenește», ce «știi românește?»...* Stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit... iară cela din rădăcină nu să mută". ■

cației evenimentelor din această parte a continentului. Redactorii gazetei priveau evenimentele din Moldova, ca și, în general, desfășurările din răsăritul și sud-estul Europei în funcție de marele război izbucnit în 1683 odată cu asediul Vienei și la care, în afară de Imperiile otoman și habsburgic, luau parte și alte puteri europene: Polonia, Suedia, Imperiul rus, producînd importante modificări în structura politică din răsăritul continentului. Poziția Moldovei era urmărită cu interes și, mai ales, cum se desprinde din articolul amintit, cu dorința de a o vedea eliberată de sub autoritatea Porții. Autorul sau autorii articolului amintit erau însă mai puțin cunoscători ai tuturor laturilor generate de evenimentele vremii, neîntrezărind adevăratele țeluri urmărite de Imperiul habsburgic, de cel otoman sau de regatul polon. Primul era dornic să cucerească noi provincii, turcii să conserve supremația pe teritoriile stăpînite înainte de 1683, în vreme ce Polonia urmărea să transforme teritoriul Moldovei în teatru de operații al luptelor cu otomanii.

Articolul consemnează atitudinea domnitorului Constantin Cantemir (1685-1693), considerîndu-l adeptul dominației otomane. Această concluzie izvorăște din informațiile sosite la Haga cu privire la poziția lui Cantemir manifestată în războiul austro-polono-otoman și mai ales din colaborarea lui cu tătarii, în timpul campaniei din 1685. Din interpretarea dată se deduce că autorii nu aveau știință despre presiunile exercitate de Poartă, care amenința cu desființarea Moldovei ca stat autonom.

Reținerea domnitorului față de „Liga Sfîntă", dominată de Habsburgi, era considerată de publicația amintită ca un atașament față de Poartă. „Domnitorul Moldovei — se spune în articol —, iritat de atîtea pierderi pe care le suferise în cursul acestui război și mai ales din cauza puținului succes pe care îl avusese în ultima lui întreprindere, este hotărît mai mult ca oricînd să rămînă atașat intereselor Porții". În fața acestei situații, arată în continuare articolul, s-a realizat o conspirație care urmărea răsturnarea lui Constantin Cantemir din domnie și înscăunarea vornicului Velicico Costin. Conspirația apărea — și nu fără temei — publicației din Haga ca un act ce urmărea eliberarea țării de sub suzeranitatea otomană. Întrucît „nu au putut să-l facă [pe domnitor] să revină" asupra politicii sale, unii boieri „au ținut conferințe secrete", în care s-a propus crearea unui fel de confederațiune ca să se pună sub protecția împăratului și a Poloniei".

Conspirația, se arată în continuare, a fost „descoperită", în realitate trădată. „Domnitorul a făcut să moară cancelarul și generalul lui". Textul sugerează în mod eronat faptul că Miron Costin ar fi făcut parte din conspirație. Informatorul susține, de asemenea greșit, că și fiului lui Miron Costin, viitorul cronicar Nicolae Costin, i s-ar fi tăiat capul. Se mai spune că domnitorul a cerut ajutor de la Poartă și de la tătari, primind trupe care sînt în marș spre a ataca locurile întărite pe care „polonezii le ocupă în acest principat".

Deși nu întrutotul exacte, știrile din acest articol dovedesc interesul Europei pentru evenimentele petrecute în Moldova, la sfîrșitul sec. XVII, într-un moment de mare tensiune politică și diplomatică.

LA MORMÎNTUL CRONICARULUI

GABRIELA DUMITRESCU

Documentele pe care le prezentăm în continuare – inedite pînă acum – evocă un moment deosebit din istoria culturală a românilor din ultimele decenii ale veacului trecut: aflarea osemintelor unuia dintre întemeietorii scrisului istoric în limba română, Miron Costin, și strămutarea lor la Iași.

Ele amintesc, totodată, și de cîțiva slujitori ai culturii și istoriei naționale din acea vreme: V. A. Urechiă (1834-1901), mitropolitul Iosif Nanienescu (1820-1902) și episcopul Melchisedec Ștefănescu (1822-1892), pasionați ai istoriei românești, ai cronicilor și cronicarilor.

Aceste mărturii au fost donate Academiei Române de V. A. Urechiă și se păstrează la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii înaltului for. În transcrierea lor, am păstrat particularitățile stilistice ale originalelor, adoptînd însă normele ortografice actuale.

Mai întîi, Procesul verbal, întocmit la 8/20 iunie 1888, la deschiderea gropniței familiei Costin din satul Brănișteni (Barboși).

Proces verbal

Astăzi miercuri 8/20 iunie 1888, subsemnații ne am întrunit la biserica din satul Brănișteni (județul Romanului) și am procedat la desgroparea osamintelor din groapa veche a familiei Costin.

Mai întîi, părintele Gheorghe Loghin de la această biserică mi-au povestit cele ce urmiază: „Sînt preot la Brănișteni de 37 ani. În anul cînd m-am preoțit, în anul 1851, murind proprietarul moșiei, d-l Ionică Hagiu, l-au îngropat cucoana d-sale Elena în biserică lîngă mormîntul cel vechi al lui Vasile Costin și au scos parte din cărămizile acestui mormînt de au împlinit bolta mormîntului Hagiului și marmura de pe vechiul mormînt al lui Vasile Costin o au pus cucoana Elena pe mormîntul Hagiului, adică alături cu mormîntul lui Vasile Costin, de la altar cum privești la stînga, al lui Costin venind dinspre dreapta, cînd privești de la altar.

Statuia lui Miron Costin din Iași, operă a sculptorului Vladimir Hegel

Eram atunci dascăl și îndată apoi m-am preoțit. Și părintele Ilie și cu preotul Iordachi, care erau pe atunci au sfințit oasele și le-am așăzat eu în gropnița lor deși spartă".

Prin urmare, subsemnații constatăm că marmura cu inscripțiunea în slove chirilice puse de Velișcu Costin hatman pe mormîntul fratelui său Vasile Costin au fost strămutată la anul 1851 de pe vechia gropniță și așăzată mai la stînga pe mormîntul lui Ionică Hagiu.

Deci la locul arătat de preotul Gheorghe Loghin am pus să sape sătenii Miron Negria de 87 ani, Nicolae S. Cojocaru, 90 ani, Vasile Mihailă, de 65 ani, Ioan Boitan de 70 ani, Gh. Ioan Nica, Gheorghe Mih. Durea, Theodor Ciobotariu, Costache V. Costin, din comuna Măgdănești, și Vasile Cafeigiu și d-lui Vasile Ionescu, notarul comunei.

În fața subsemnaților, săpătorii au dat mai întîi de spărtura gropniței și curățînd-o au văzut între fragmente putrede de secriu osămintele a două persoane, judecîndu-se după două căpățîni și osămintele celelalte, cum și cîteva fragmente de fireturi și de mătase. S-au ridicat cu îngrijire aceste două căpățîni, oasele și fragmentele și atunci s-au văzut că mai era desubtul acestora încă fragmentele unui coșciug cu oseminte. S-au cules și aceste oseminte și s-au găsit și a treia căpățînă, împodobită cu fragmentele unei scufii de mătase și fireturi. Aceste trei căpățîni și oasele cîte erau încă neputrezite s-au spălat de mo-

şul Miron Negria şi stropite cu vin au fost sfinţite după ritualul bisericii ortodoxe, printr-un triloghion, cîntat de părintele protoiereu Ioan Constantinescu şi de părinţii Ioan Tomescu şi Gheorghe Loghin, preoţii bisericii, după care osamintele acestea sfinţite s-au încredinţat părintelui protoiereu spre a fi duse la Roman, de unde subsigiliul sfintei episcopii vor fi trimise la Iaşi spre a fi depuse în monumentul ce acolo se ridică nemuritorului istoric al românilor şi mare logofăt al Moldovei, Miron Costin.

Groapa s-au astupat la loc, iar marmura au rămas tot pe mormîntul Hagiului.

S-au redactat acest proces verbal în sfînta biserică din satul Brănişteni cu hramul Duminica Tuturor Sfinţilor, prin mine învăţătorul comunei".

Tot din 8 iunie 1888 este şi *Procesul verbal* nr. 286 prin care lădiţa cu oseminte a fost încredinţată „d-sale d-lui V.A. Urechiă, spre a o duce la Iaşi pentru a o depune în monumentul ce se ridică acolo în memoria lui Miron Costin".

În fine, la 10 iunie 1888, mitropolitul Iosif punea următoarea menţiune pe documentul de la Roman: „Prezentul prescript verbal văzîndu-se şi de noi subscrisul mitropolit al Moldovei şi Sucevei, Iosif Naniescu dimpreună cu lădiţa menţionată întrînsul aduse aici în Iaşi de către d-l Vas. Alexandrescu Ureche cu osemintele aflate în mormîntul Costinilor din Biserica comunei Brănişteni, avem sufleteasca mulţumiri a constata şi noi cele întriinsul conţinute prin propria noastră semnătură şi sigiliu".

Monumentul lui Miron Costin din Iaşi, a fost ridicat de sculptorul Vladimir Hegel (1838–1918), autor şi al altor monumente, printre care cele închinate lui V. Alecsandri (Iaşi), C.A. Rosetti, Dinicu Golescu şi Eroilor pompieri (toate în Bucureşti). ■

ROMÂNII TOŢI DE UN NEAM

(Urmare din p. 7)

după voia lor. În special boierii Rusetești au încercat să se folosească de el în toate felurile. Acuma a revenit în ţară şi Miron Costin cu familia, foarte scăpătat - zice Neculce - şi Cantemir i-a boierit pe toţi. Pe fratele lui Miron, pe Velicico, l-a făcut hatman. Dar bătrînul domn s-a dovedit a nu fi chiar atît de docil pe cît se arătase la început, exceptîndu-i pe boierii Rusetești care îşi făceau de cap pe seama Moldovei. Numai Costineştii, Miron logofătul şi Velicico, făceau opoziţie tendinţelor de jaf ale Ruseteştilor şi dărilor numeroase puse de domn. S-au mai adăogat la toate acestea şi ura pe care Cantemir începea să o manifesteze faţă de marea boierime, umplînd funcţiile în stat cu boiernaşi, „cu ficiori de mojîci, codreni şi gălăţeni", zice Neculce. La riposta boierilor divaniţi, Cantemir ameninţa zicînd, tot după Neculce, că domnul face neamurile şi tot domnul le stinge.

Dar s-au ivit şi alte neînţelegeri între domn şi Costineşti. Constantin Cantemir nu vedea cu ochi buni simpatiile acestora faţă de Polonia, iar în anul 1690 cînd Cantemir a încheiat o înţelegere secretă cu imperialii şi Miron Costin s-a opus, l-a ameninţat pe cronicar cu moartea, dacă nu-i împărtăşeşte politica. Şi atunci ceea ce era să se întîmple s-a întîmplat. Un an mai tîrziu, în toamna lui 1691, fiind unii din marii boieri adunaţi la o nuntă în satul Băcani *(Magazin istoric*, nr. 9/1984), la nord de Bîrlad, au complotat împotriva domnului şi s-au înţeles să-l ridice în scaun pe cel mai reprezentativ dintre ei, pe Velicico. Nunţile ţineau pe vremea aceea cu săptămînile. O iudă, Ilie Ţifescul, mai tîrziu spătar - zis Frige Vacă - a avut timp să dezvăluie domnului complotul şi domnul să trimită slujitorii care i-au prins pe cei mai mulţi dintre ei. Velicico şi alţi cîţiva au plătit cu capul hainirea, după legile timpului. Miron Costin nu se afla la acea nuntă. Era plecat la moşia Barboşi, unde Ileana, soţia sa, trăgea să moară. La stăruinţele Ruseteştilor, domnul a trimis pe un vătaf de păhărnicei cu cîţiva slujitori de l-au luat şi pe el de la Barboşi, l-au dus la Roman şi i-au tăiat capul. Soţia tocmai murise. Lîngă mormîntul proaspăt din Biserica din Barboşi, ctitoria şi necropola Costineştilor, a mai fost săpat unul, pentru cel mai autentic dintre cronicarii Moldovei.

Să fi plătit Miron logofătul osînda caznelor şi surpării casei blajinului Antonie vodă Ruset din 1679? Aşa pretinde Neculce în capitolul despre domnia acestuia. Se ştie că Antonie Ruset avea trei odrasle depravate, ce colindau Iaşii şi alte locuri cu feciori de mazili pe măsura decăderii lor, cu care siluiau şi pîngăreau femeile şi fetele oamenilor, inclusiv ale boierilor, fără ca tatăl lor să-i oprească în vreun fel. Boierii, printre cari Neculce îi aminteşte pe hatmanul Alexandru Buhuş şi pe Miron Costin, l-au reclamat pe domn la Constantinopol. Cu siguranţă că printre capetele de acuzaţie au fost unele nedrepte şi acelea, mai ales, au dus la depunerea şi torturarea nevinovatului voievod. Acelea au constituit osînda - zice Neculce - care s-a abătut asupra casei lui Alexandru Buhuş şi asupra lui Miron Costin-logofătul. „Aşijderea - scrie Neculce - şi Miron Costin cîndu au pus Constantin Cantemir vodă de i-au tăiat capul la Roman... dzicea şi striga în gura mare că nu-i vinovat cu nemic lui Cantemir vodă... numai osînda lui Antonie vodă îl goneşte şi pentru aceia piere că l-au pîrît pe strîmbătate..."

Oricum s-au petrecut lucrurile Miron Costin a fost izbăvit în faţa lui Dumnezeu şi a istoriei prin sfîrşitul său atît de tragic şi nemeritat. La 8 iunie 1888 osemintele sale au fost deshumate şi depuse cu pioşenie sub soclul statuii ridicate la Iaşi în semn de cinstire pentru credinţa şi dragostea cu care a scris istoria neamului românesc. ■

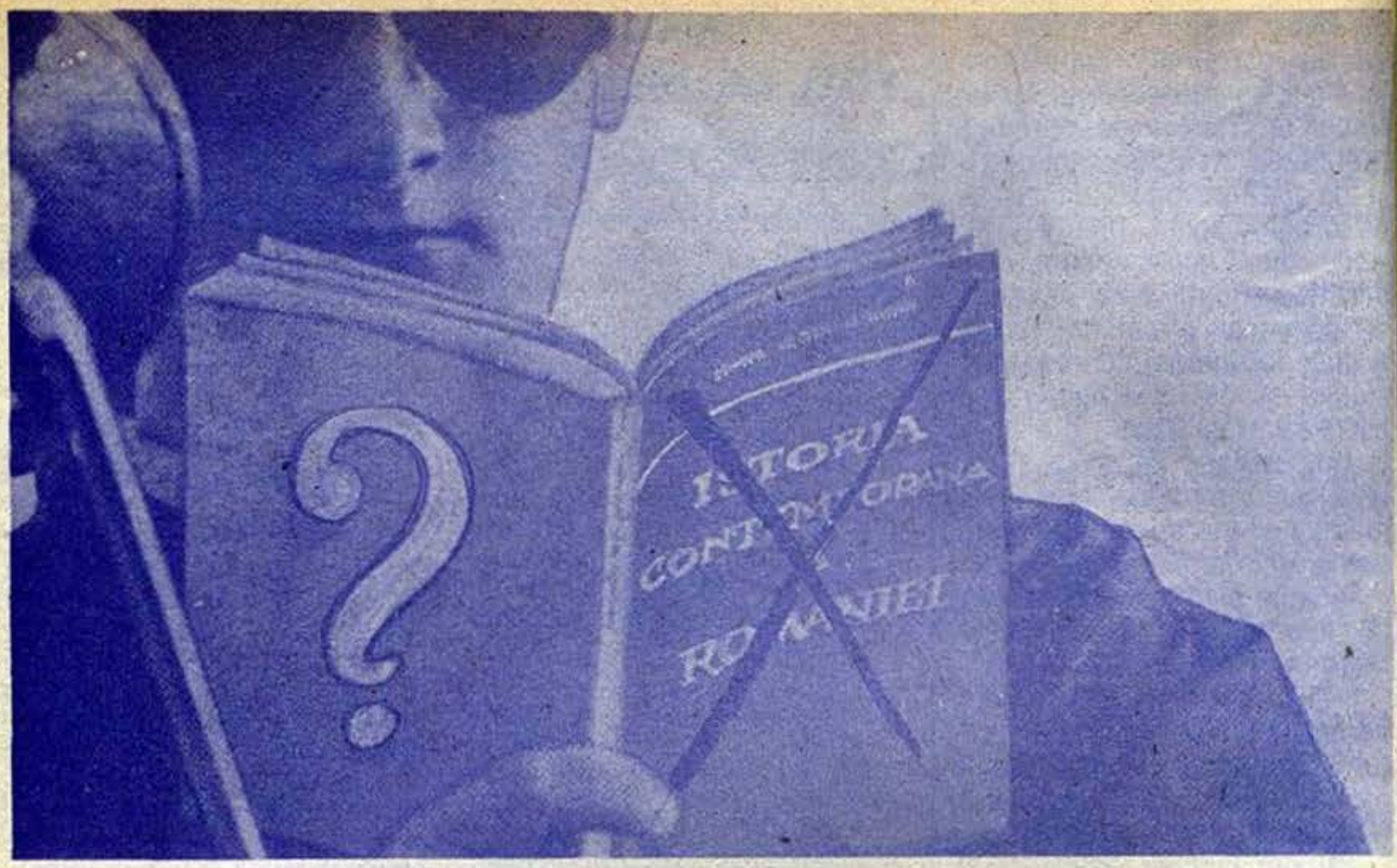

ISTORIA ÎN ŞCOALĂ —

O ECUAŢIE CU MULTE NECUNOSCUTE (III)

● Probă de bacalaureat ● Despre trecut, cu gîndul la viitor ● Un nou stereotip ● „Jumătăţi" şi „sferturi" de măsură ● Nici un elev de la şcolile cu predare în limba maghiară din Cluj nu participă la Olimpiada de istorie

Promptitudinea cu care numeroase cadre didactice au răspuns solicitărilor anchetei iniţiate de revista Magazin istoric, **opiniile exprimate — adeseori contradictorii (şi e firesc să fie aşa, după decenii în care cuvîntul de ordine era acela de acceptare şi supunere necondiţionată) — certifică responsabilitatea cu care Ministerul învăţămîntului şi ştiinţei, profesorii de istorie privesc rosturile şi viitorul acestei discipline şcolare, preocuparea pentru reaşezarea istoriei la locul cuvenit în rîndul materiilor formative, cu important rol educaţional şi cultural — acolo unde această disciplină şcolară s-a aflat de la începuturile ei şi unde trebuie să rămînă şi pe viitor.**

De altfel, nu numai Magazin istoric, **ci şi alte publicaţii se arată preocupate de soarta predării istoriei în şcoală. Semnalăm în acest sens ancheta realizată de colegii de la** Viitorul românesc **(din 31 iulie şi 1 august), intitulată** Istoria în şcoală. Ce? Cum? Unde?, **întreprinsă în judeţul Cluj; ancheta subliniază, între altele, greutăţile cu care se confruntă profesorii, şi mai ales elevii în lipsa manualului, dar şi dezinteresul cu care unele cadre didactice tratează această disciplină. Consecinţa? De la liceele cu limba de predare maghiară, de pildă, nici un elev din Cluj nu a luat parte la Olimpiada de istorie de anul acesta, care s-a desfăşurat la Zalău! Gravitatea impasului în care se află, în momentul de faţă, această disciplină şcolară implică responsabilitatea accentuată a tuturor participanţilor la procesul instructiv-educativ pentru găsirea unor căi şi mijloace de repropulsare a interesului pentru această disciplină şcolară. Prilej de a reînnoi apelul către profesori şi elevi, deopotrivă, de a-şi exprima opiniile în această privinţă. Paginile revistei noastre, în care facem publice noi intervenţii pe această temă, le rămîn, în continuare, deschise.**

Redobîndirea valorilor perene

„Începînd cu anul școlar 1991/1992, programele și manualele școlare prefigurează o nouă bază pentru creația instructiv-educativă; condiții mai bune și pentru învățămîntul istoric — apreciază prof. *Gheorghe Smarandache*, vicepreședinte al Societății de Științe Istorice din România. Tot mai clară și pregnantă apare, așadar, nevoia regîndirii și înnoirii conceptelor istorice, a abandonării interpretărilor grotești, eronate, simpliste. M-aș rezuma la trei idei care, după opinia mea, exprimă gîndurile și frămîntările multor profesori de istorie:

a) Prezentarea în lecții a problemelor de istorie controversate, precum și a unor puncte de vedere diferite în istoriografia românească și străină;

b) Explicarea lecției în conformitate cu adevărul istoric exprimat în manuale și lucrări de referință, oricare ar fi opțiunea politică a profesorului;

c) Afirmarea valorii didactice proprii, a identității personale, inclusiv prin formarea unui stil individual în activitatea instructiv educativă.

Dintre aspectele importante care au intrat în prea mică măsură în cîmpul de interes al studiului istoriei în școală, am în vedere și valorile ei perene, adînc înrădăcinate în pămîntul și spiritualitatea meleagurilor românești. Nu spun o noutate cînd fac afirmația că tradițiile și valorile cultural-istorice reprezintă un uriaș laborator de cunoaștere, de învățătură, exprimă cel mai fidel gradul de civilizație al unei societăți într-o epocă dată. Iată pentru ce este necesar ca istoria valorilor morale și cultural-spirituale, așa cum sînt prezente în paginile *Magazinului istoric*, de pildă, să capete o pondere mai mare în programele și manualele de istorie, să devină o preocupare de căpetenie în didactica de specialitate, a aplicațiilor cultural-pedagogice și metodice organizate în reuniuni profesionale.

În acest sens trebuie accentuată sprijinirea lor. De asemenea, vizite la monumente istorice și de artă, laice și de cult, cu participarea de specialiști în diferite ramuri ale culturii, în științe speciale ale istoriei ar contribui la aprofundarea unor noțiuni uitate sau omise cu bună știință în anii din urmă. În acest sens, mă refer și la necesitatea ca profesorii de istorie, îndeosebi cei tineri, să-și consacre o parte din studiu istoriei culturii.

Totodată, pregătirea suplimentară a cadrelor didactice se poate asigura și prin intermediul publicației *Studii și articole de istorie*, pe care, din acest an, Societatea intenționează să o reediteze, a *Revistei istorice* și a feluri alte publicații de profil istoric".

Factorul timp presează

„Deocamdată — este de părere prof. *Dumitru Ioniță*, de la Liceul teoretic Borca, jud. Neamț — nu putem considera că avem o programă analitică a cursului de istorie. Tematica preluată din *Tribuna învățămîntului* și prezentată în chip de programă este nu numai disproporționată și monotonă, conținînd aceeași constantă raportare la trecut, același tribut plătit vechilor programe, dar se dovedește în continuare temătoare în abordarea unor subiecte delicate, socotite pînă nu de mult *tabu*. Dar mai ales ea este irealizabilă, avînd în vedere numărul restrîns de ore dedicat acestei discipline, factorul timp punîndu-l pe profesor în imposibilitate de a cuprinde întreaga materie dintr-un an școlar. Sînt absolut necesare două ore săptămînal în loc de una la clasele X-XI-XII și trei-patru ore săptămînal la liceele cu profil umanist. Și, mai ales, pentru a reda istoriei prestigiul și semnificația pe care le merită, este absolut necesară reintroducerea ei ca obiect de bacalaureat. Nu este de admis ca un absolvent de liceu să nu cunoască, pe lîngă literatura națională, istoria și geografia neamului!

Din fericire, pentru o seamă de lecții, (unele dintre ele esențiale, pentru că nu au fost tratate în nici un fel în vechile manuale) se dovedesc o serie de publicații și, în special, *Magazin istoric*, un adevărat manual pentru teme precum Pactul Ribbentrop-Molotov, istoria unirii Basarabiei și Bucovinei cu România, acum, iată și istoria primilor ani ai celui de-al doilea război mondial. Asemenea articole, cuprinzînd interpretări noi și informații ce nu ne-au stat la îndemînă în anii trecuți, așteptăm și în viitor. Ne sînt de un real folos".

Cu gîndul la viitor

„Cred că un capitol la care păcătuim în continuare — arată prof. *Rodica Iliescu*, de la Liceul pedagogic din București — este acela al corelării istoriei patriei cu aceea universală, de care sîntem rupți atît prin tratarea, în ani diferiți, a istoriei României și a celei universale, dar mai ales prin lipsa unor legături coerente între marile momente ale istoriei lumii și cele corespunzătoare din istoria țării noastre. Aș propune ca temele de istorie a României să se regăsească mai frecvent în capitole de istorie universală, îngăduind astfel, conexiuni ample și comparații logice și obiective între evoluția specific românească și aceea generală a omenirii.

Și dacă tot ne propunem să întocmim noi manuale de istorie, să o facem și în această privință mai mult cu gîndul la viitor, astfel ca să nu fie necesară, după cîțiva ani, o nouă modificare a lor. Mă refer nu numai la conținut, ci și la aspect și condiții grafice, domeniu în care ar fi necesar un număr mai mare de ilustrații, scheme, „modele" și hărți incluse în text (nu la sfîrșitul manualului!), lecturi istorice, portrete ale personalităților istorice, însoțite de o prezentare a vieții și activității acestora".

Tranziția sine die?

„Chiar dacă trecem printr-o perioadă de tranziție (cît va dura ea?) — ne scrie, prof. *Constantin Vitanos*, de la Școala Normală Constanța —, adevărații slujitori ai școlii nu au voie să improvizeze, să ia decizii pripite cu implicații profunde și de durată. Or, din analiza actualelor programe de învățămînt și a ceea ce se profilează, reiese că în continuare istoriei, cu precădere celei a românilor, i se rezervă un rol de cenușăreasă. Programele seamănă mai mult cu niște „liste de teme", nefiind elaborate din perspectivă științifică și psiho-pedagogică; adică opusul unei programe analitice moderne, care, ideal, ar trebui să reunească obiectivele specifice, structura tematică, alocarea orientativă a numărului de ore pe teme și indicații metodice privind realizarea predării, învățării și evaluării.

Desigur, alcătuirea unui manual bun, care să întrunească toate condițiile — științifice, pedagogice, estetice — și să îndeplinească funcții variate — informative, formative, stimulative și de autoinstruire — reclamă eforturi mari și timp.

În Comisia consultativă pentru programe și manuale, de pe lîngă Ministerul învățămîntului și științei s-a discutat responsabil — pe baza tradiției înaintate românești, cu vîrfuri în perioada interbelică, dar și a experienței din

țările dezvoltate — și s-au formulat propuneri pertinente. Le vom vedea oare transpuse în viață, avînd în vedere că această comisie e... doar consultativă?"

Manualul ca manualul. Dar profesorul?

„Îngăduiți-mi cîteva cuvinte nu în calitatea mea actuală, ci în aceea de dată recentă, ne-a spus dl. *Bogdan Teodorescu* inspector în Ministerul învățămîntului și științei. S-au criticat îndreptățit manualele; acestea vor mai fi criticate, pentru că — repet — în actuala etapă pe care o străbatem este greu să alcătuim manuale care să satisfacă pe toți; nu vom realiza, poate, acest lucru niciodată. Totuși, chiar astfel stînd lucrurile (și vor mai sta cel puțin un an), cine a împiedicat vreun profesor, dacă acesta vrea cu adevărat să-și onoreze titlul, să-și pregătească singur, din bibliografia pe care avea și are datoria să o cunoască în calitate de titrat universitar, dacă nu din considerente didactice, temele pentru care nu găsea răspuns în manual?

Prin Societatea de Științe Istorice, inițiem numeroase acțiuni ca să le venim în sprijin — cu îndrumări, cu material bibliografic. Poate ar fi bine, în acest sens, ca și publicația dv. — cu o bună răspîndire în rîndul cadrelor didactice — să inițieze o *Pagină a profesorului*, cu teme, sugestii, chiar unele subiecte tratate didactic. Dar, repet, dacă preocupare (din partea profesorilor) nu e — nimic nu e!"

În dialog cu ministrul

„La începutul lunii iunie, cu prilejul vizitei în orașul nostru a unei brigăzi a Ministerului învățămîntului și științei — ne scrie prof. *Mihai Andone*, de la Liceul nr. 3 din Roman — relatam membrilor acesteia greutățile pe care le are de întîmpinat această disciplină acum în școală, rugîndu-i să le aducă la cunoștință și domnului ministru al învățămîntului și științei. Într-adevăr, micșorarea drastică a numărului de ore (chiar în comparație cu cel din anii dictaturii), lipsa manualelor școlare, avînd drept efect imediat prezentarea unor subiecte în funcție de opțiunea politică a profesorilor, omiterea, intenționată sau nu, a unor elemente esențiale ce formează structura de rezistență a moștenirii noastre străbune, eliminarea istoriei contemporane a României, cu luminile și umbrele ei sînt tot atîtea exemple care pot și generează în minte elevilor întrebări fără răspuns și suspiciunea că, din culpabilitate, le ascundem anumite evenimente pe care, oricum, parțial sau trunchiat, le vor afla din evocările părinților și bunicilor.

Dacă pentru anul școlar recent încheiat s-ar mai putea găsi circumstanțe atenuante, în special în privința alcătuirii noilor manuale, a continua această stare de provizorat și în viitorul an școlar, cu un obiect de studiu cu o atît de mare penetrație educativă și morală în societate, mi se pare condamnabil.

Și dacă, totuși, din nefericire, la 15 septembrie 1991, elevii nu vor avea pe bănci manuale de istorie [previziune, din păcate, adeverită pentru multe clase — *n.r.*] — în primul rînd acela al istoriei patriei — cred că se impune o măsură tranzitorie, anume ca un colectiv de specialiști ori istorici de notorietate, să realizeze fascicule cu temele istorice cuprinse în programa școlară, care să fie transmise eșalonat în școli, încît, pînă la finele anului școlar, însumate, să poată constitui manualul dorit. Ar fi de dorit să ajungă măcar cîte una în mîna fiecărui profesor, evident cu anticipație, nu așa cum s-au publicat unele materiale după parcurgerea temelor abordate".

Pentru o învățare structurală

„Este timpul să renunțăm la concepția oarecum empirică, de a lăsa să curgă de la sine acumularea cunoștințelor de istorie. Ca instrument indispensabil al elevului, manualul trebuie să asigure, prin respectarea logicii științei și a logicii dialectice posibilități de asimilare a cunoștințelor conform nivelului de cunoștințe propriu categoriei de vîrstă căreia un manual ori altul i se adresează, să respecte, în același timp, acuratețea științifică și să aibă un stil atrăgător; totodată, este necesar ca în structura unui manual să-și facă loc în măsura corespunzătoare, oricum mai mare ca pînă în prezent, unele corelări interdisciplinare. Este necesar, de pildă, ca fiecare nou capitol de istorie universală să fie precedat de elemente de geografie istorică, specificul așezării geografice influențînd, precum se știe, în mult mai mare măsură evoluția într-o anumită perioadă. De asemenea, conexiunile de viață culturală trebuie să facă parte din «arsenalul» fiecărei lecții, istoria fiind, prin excelență, disciplina care contribuie în modul cel mai înalt la făurirea a ceea ce numim cultură generală.

Promovînd concepțiile sistemice și interdisciplinare, manualele de istorie pot dobîndi, astfel, o mai înaltă ținută științifică, cu multiple valențe formative și posibilități de a influența pozitiv elevul" (prof. *Stela Monica Zamfir*, Liceul C.A. Rosetti, București).

„Dacă istoria întîrzie prea mult în fața faptelor și datelor brute și se încarcă prea mult cu ele, cum i se întîmplă cel mai adesea, riscă să cadă în factologie oarbă și să ofere o cunoaștere de suprafață a lumii.

Prezentată astfel, în manieră crono-factologică, istoria de fapte, oricît de frumos descrise, nu alcătuiește un întreg structurat, ci o sumă de părți, cum sînt cele mai multe cărți de istorie, neutre, impersonale, mai ales manualele școlare și cursurile universitare. De aici, ca istoric sau ca profesor de istorie, poți înțelege, cum suna îndemnul lui Brâncuși, părintele sculpturii moderne, că «trebuie să urci foarte sus pentru a vedea departe». Dar rostul cărții de istorie — (manualul fiind și el o asemenea carte) este totuși altul, de a aduce la vedere tocmai ceea ce nu se vede cu ochiul liber: relația, raportul, legătura dintre fapte și evenimente, înlănțuirea și țesătura lor lăuntrică, întrucît obiectul de studiu al științei istorice este societatea umană *ca sistem de relații*.

Este momentul ca viitoarele manuale să realizeze acest salt, care este unul autentic calitativ: să treacă de la stadiul static, factologic și cronologic la stadiul dinamic-procesual, de la simpla adunare și prezentare a faptelor pe «începuturi» și «sfîrșituri», pe «jumătăți» și «sferturi» de secole, la ordonarea faptelor în procese existențiale, căci nu e suficientă cunoașterea celor trecute și petrecute în lume, ci e nevoie de înțelegerea lor. Adoptînd un asemenea sistem de alcătuire a manualelor, dar și aplicîndu-l în procesul efectiv de predare-instruire, așa cum matematica a făcut-o în mare măsură, vom asigura o temeinică însușire a istoriei" (prof. *Constantin Arsene*, Liceul nr. 35 „Ion Barbu", București). ■

(Va urma)

Anchetă realizată de Gheorghe DAVID

22 OCTOMBRIE 1918:

„DEŞTEAPTĂ-TE ROMÂNE“

ÎN PARLAMENTUL DIN VIENA

Octombrie 1918. Copleşit în înfruntările militare ale primului război mondial, zguduit, în interior, din temelii, de mişcările de regenerare naţională şi socială, Imperiul austro-ungar îşi trăia ultimele zile. Crunta opresiune socială şi naţională la care fuseseră supuse feluritele naţiuni şi naţionalităţi din această eterogenă alcătuire politică o făcuse să semene cu o „temniţă a popoarelor“.

Vechile autorităţi continuau totuşi să se cramponeze de putere. La 17 octombrie 1918, într-o încercare disperată de a salva monarhia habsburgică, împăratul Carol I a lansat un manifest intitulat Către popoarele mele credincioase, **prin care imperiul era proclamat federaţie compusă din şase state aşa-zise libere, încercîndu-se, ca prin acordarea unor drepturi diferitelor naţiuni să păstreze monarhia bicefală.**

Se încerca, totodată, a se da curs principiilor enunţate la 13 ianuarie 1918 de preşedintele S.U.A., Woodrow Wilson, îndeosebi articolului privitor la Austro-Ungaria, care stipula că „popoarele Austro-Ungariei, al căror loc între naţiuni dorim să-l vedem salvgardat şi asigurat, trebuie să li se acorde posibilitatea cea mai liberă a dezvoltării lor“, sperîndu-se că Antanta va vedea în autorităţile imperiale un interlocutor valabil.

Încercarea împăratului era tardivă. (În perspectiva istoriei putem spune că oricum ea ar fi fost sortită eşecului.) Destrămarea imperiului era inevitabilă. Tonul îl dădea tocmai Ungaria, cea care, vreme de 51 de ani, în cadrul dualismului reprezentase jumătatea cea mai reacţionară a dublei monarhii. Aceiaşi politicieni maghiari care deceniî în şir fuseseră „campionii“ supremaţiei austro-ungare în raport cu celelalte popoare, încercau acum desprinderea Ungariei de imperiu. De asemenea, la 19 octombrie, Consiliul naţional cehо-slovac adopta la Praga decizia de ieşire din cadrul statal al imperiului, ca şi slovenii.

Firește că şi românii, atît cei transilvăneni, ţinuţi pînă atunci în directa dependenţă de Ungaria, cît şi cei bucovineni şi bănăţeni, depinzînd de Cisleithania (partea Austro-Ungariei administrată de autorităţile austriece) **au acţionat conform intereselor naţionale. Mai cu seamă că în cadrul preconizatei „federaţii“ de şase state, Transilvania era menţinută, mai departe, în componenţa Ungariei. În aceeaşi zi, de 17 octombrie, o dată cu lansarea manifestului imperial, la Viena a luat fiinţă** Consiliul Naţional Român, **cu prerogative de** Constituantă, **organism al cărui preşedinte a fost ales un reprezentant al Bucovinei în Parlamentul din Viena — cavalerul Constantin Isopescu-Grecul. În permanent contact şi corelare cu factorii politici români din Transilvania şi Bucovina (cum o dovedeşte, între altele, intensa lui corespondenţă cu Iancu Flondor, căruia îi făcea recomandări asupra acţiunilor ce trebuiau întreprinse pentru unirea Bucovinei cu România, inclusiv asupra modului de utilizare a regimentelor 41 infanterie şi 32 din miliţia teritorială), preşedintele Consiliului Naţional Român a iniţiat acţiuni vizînd mai întîi desprinderea teritoriilor române din dubla monarhie (acţiune urmată, firesc, de unirea cu statul român independent). La 18 octombrie, deci a doua zi, el a fost primit pentru ultima oară de împărat, care l-a întrebat asupra atitudinii pe care intenţionează să o adopte românii faţă de principiile enunţate de preşedintele Wilson.** „Am declarat fără înconjur — **spunea mai tîrziu C. Isopescu-Grecul** — că, după convingerea mea, toţi românii din Austro-Ungaria ar vota contra monarhiei“.

Patru zile mai tîrziu — la 22 octombrie 1918 — în cea din urmă şedinţă a Parlamentului vienez, avea să se consume unul dintre cele mai importante momente ale luptei românilor din Austro-Ungaria pentru autonomie şi unitate cu pa-

În imagine: Viena 1918. Adunarea de depunere a jurămîntului în faţa Sfatului militar român.

tria-mamă. La inițiativa grupului parlamentar român, la care s-a asociat și grupul ceh, s-a admis dezvoltarea unei interpelări asupra situației românilor din Ungaria și Austria. Primul a vorbit Constantin Isopescu-Grecul, care a făcut un amplu expozeu asupra situației politice și sociale a românilor din Transilvania, subliniind argumentele istorice și politice care îndreptățesc decizia românilor de desprindere din monarhia bicefală și unirea lor cu statul național român existent în afara arcului carpatic.

A urmat deputatul social-democrat George Grigorovici, care s-a referit la decizia românilor bucovineni. „La tendința de a uni poporul român — a precizat deputatul social-democrat român — nu va renunța niciodată nici un român. Unirea românilor este un ideal și o țintă la care românii vor aspira totdeauna, în orice timpuri și în orice împrejurări. Indiferent de cum li se va desfășura soarta pe viitor. Și în această privință suntem de acord cu celelalte naționalități ale acestei monarhii, care se prăbușește în clipa de față... De aceea veți înțelege de ce nouă, românilor, nu ne este indiferent unde ne vom uni, adică la sînul unei Austrii mari, democratice, așa cum ne-o închipuim noi, sau într-o Românie Mare. Orientîndu-ne după situația și după atitudinea popoarelor vecine, ne vom alege calea fără scrupul și fără șovăială. Am voit să spun aceasta aci, ca să nu se creadă că românii și-ar putea alege azi vreo cale numai pentru a fi plăcuți cutărui sau cutărui popor".

În continuare, Grigorovici polemiza cu deputatul ucrainean Vassilko, care — prevalîndu-se de masivele populări ale Bucovinei cu populație ruteană (politică constant urmată de autoritățile habsburgice) — încerca să demonstreze apartenența acestui teritoriu la Ucraina. „Bucovina — preciza Grigorovici — nu este o țară existentă, numele Bucovina nici nu se întîlnește în istoria statului român. A fost o bucată din Moldova, ruptă din trupul ei într-un timp cînd Moldova avea deplin drept la această bucată de pămînt. Turcia avea suzeranitatea, dar totodată avea în contractele ei stipulația că nu are dreptul să cumpere nici măcar o palmă de loc în Moldova. Dimpotrivă, prin aceste tratate îi se impusese turcilor obligația de a purta de grijă ca integritatea teritorială a Moldovei să nu fie știrbită. Acesta este un drept istoric al Moldovei, în care, amestecîndu-se Austria din motive pe care le cunoaștem, din motive strategice, își cumpără de la sultan cu 6 armăsari o bucată din Moldova. Nu mai încape nici o îndoială că dacă s-ar aduce aceste lucruri în fața forului european, Bucovina ar fi trecută printre țările care trebuie restituite așa cum erau pe vremea răpirii".

Recunoscînd dreptul Ucrainei de a se uni cu părțile rutene din cuprinsul Austro-Ungariei, ei protesta vehement asupra pătrunderii trupelor ucrainene în Bucovina. „Prin ocuparea Bucovinei de către legiunile ucrainene — sublinia Grigorovici — atunci vom trebui să ne adresăm unui alt for și va trebui să chemăm în ajutor marea națiune a românilor, care, prin existența ei seculară a dovedit că are rădăcini adînci în pămîntul strămoșilor ei... Și dacă guvernul [austriac] nu va avea rațiune destulă pentru a înlocui aceste legiuni cu o armată austro-ungară neutră, se va ajunge la această ciocnire. Românii sînt azi cu toții într-un cuget: vor unirea și unirea aceasta nu o vor împiedica absolut deloc hotărîrile consiliului național ucrainean din Cernăuți și din Lemberg".

La libertatea națiunilor din cuprinsul fostei monarhii austro-ungare și la dreptul de a-și decide singure soarta s-a referit și deputatul austriac Renner. „Manifestul [imperial] și primul ministru [austriac] — a spus el — mai vorbesc de un stat federal bazat pe cooperația liberă a popoarelor. Cooperația liberă a popoarelor! Cuvîntul acesta «cooperație liberă» îl cunoaștem noi din manifestul din octombrie. Nu mai e vorba azi de cooperația popoarelor, ci de neatîrnarea lor.

De aceste națiuni, de deciziunile lor bine chibzuite va atîrna chipul în care mai de vreme sau mai tîrziu vom trăi împreună. Guvernul condamnă azi sistemul apăsării și spune că totul trebuie stabilit pe calea bunei înțelegeri. Foarte frumoase cuvinte... Dar pocăința asta e prea tîrzie!... Azi a trecut momentul propice. Azi este cu neputință să mai restabilim un asemenea guvern austriac, care să săvîrșească această operă. Azi învingătorii neînduplecați stau la porțile noastre și noi trebuie să alcătuim repede legile vieții noastre viitoare și fiecare trebuie să se gîndească întîi la sine însuși. Așa că azi nu ne mai rămîne altceva de făcut decît să ne gîndim fiecare la propria noastră națiune".

Astfel a decurs memorabila ședință din Parlamentul austriac din 22 octombrie 1918, ședință care — așa cum aprecia Constantin Graur în broșura Prăbușirea unei monarhii, publicată de el în 1920, singura publicație ce a reprodus cele trei discursuri la care ne-am referit — „fu de fapt o impunătoare manifestație contra monarhiei și în care românii se lepădară de monarhie, pregătind unirea cu România". Reproducem în continuare cele mai semnificative pasaje din interperiarea făcută de Constantin Isopescu-Grecul[1], personalitate politică pe nedrept cufundată în uitare și neamintită de-a lungul deceniilor de dictatură ca și acest moment, de asemenea abia amintit în lucrările monografice închinate Unirii din 1918".

M.C. STĂNESCU

---

[1] Cîteva date biografice. Născut la Cernăuți, la 21 ianuarie/ 2 februarie 1871, Constantin Isopescu-Grecul și-a făcut studiile primare, liceale și universitare în orașul natal, urmate apoi de perfecționarea la Viena, Leipzig, Berlin și Heidelberg. A fost avocat, notar, judecător de instrucție, procuror, consilier de tribunal precum și profesor de drept penal și procedură penală, rector la Universitatea din Cernăuți. Între anii 1907-1918 a fost deputat în Camera de la Viena și în Dieta Bucovinei. Președinte al Consiliului Național Român și al grupului român parlamentar din Viena (1918-1919), a desfășurat o rodnică activitate în capitala imperială, îndeosebi în zilele cînd s-a hotărît făurirea statului național-unitar român. Este de reținut că la 4 octombrie 1918, cu două săptămîni înaintea celebrului discurs rostit de Vaida-Voievod în Parlamentul din Budapesta, Constantin Isopescu-Grecul a fost cel dintîi care a afirmat, într-un for politic austro-ungar de primă importanță, decizia românilor de a se desprinde de monarhie și de a se uni cu Țara. Chemat în audiență, împreună cu reprezentanții celorlalte grupuri parlamentare la împăratul Carol I, reprezentantul românilor bucovineni a afirmat că „în baza principiului naționalităților, cele patru milioane de români din Austro-Ungaria cer autodeterminarea lor, în cadrul unui stat propriu", declarație pe care a dezvoltat-o, la 22 octombrie și în Parlamentul din Viena.

După marea unire a fost ministru plenipotențiar la Viena (1919-1922), deputat și vicepreședinte al Camerei Deputaților (1927-1931), senator (1932). A murit la 29 martie 1938, la Cernăuți — *n.M.C.S.*

...Într-o clipă atît de gravă din istoria acestei monarhii, iau cuvîntul spre a dezvolta o interpelare urgentă în care vreau să accentuez de la început că nu urmăresc nici-un scop de agitație, ci vreau să rostesc cu glas tare întrebarea care actualmente se află pe buzele a milioane de oameni: care va fi soarta monarhiei și a națiunilor locuind pe teritoriul ei?...

În Ungaria există din anul 1867 o lege a naționalităților care, conform pactului fundamental, recunoștea națiunile nemaghiare și avea de scop crearea bazelor pentru dezvoltarea lor politică și culturală. Această lege n-a intrat însă niciodată în vigoare. Națiunile nemaghiare sau, cum le numește terminologia maghiară, *naționalitățile* nemaghiare n-au fost niciodată recunoscute ca atare, așa că orice nemaghiar este considerat numai ca un membru al marii națiuni maghiare în general. Astfel, se răpesc drepturile naționale a patru milioane de români din acest regat. Statistica oficială numără de fapt 3 300 000 români, dar felul în care se face o astfel de statistică oficială, cînd lucrul stă în mîna adversarului politic, e de notorietate publică.

Despre legea electorală ungară cred că nu mai e nevoie să vă vorbesc. Să mai amintesc oare de ultima lege electorală, care după părerea conților și magnaților finanței ungare este o capodoperă de democrație, în realitate însă, după părerea întregii lumi democratice, cel mai scîrbos și mai mizerabil produs al tertipurilor lor rafinate electorale, cu scop bine lămurit de a răpi fără deosebire naționalităților și poporului de jos drepturile politice? Cu o astfel de lege s-ar putea continua ca și pînă acuma a se înșela poporul, împiedicînd națiunile și întregi straturi ale populației de a-și trimite reprezentanți în Reichstag; pe de altă parte după împărțirea artificială și rafinată a teritoriului și națiunilor în cercuri electorale, deputații chemați să reprezinte voința națiunilor sunt tocmai oligarhii maghiari atît de urîți de ele. Să mai vorbesc de uzanțele electorale devenite aproape proverbiale în Ungaria, unde baioneta jandarmilor și miile de mașinațiuni și tertipuri intimidează, înșeală și conrup adevărata voință a poporului?

Da, numai astfel a fost posibil ca 4 milioane de români, nefiind reprezentați în Reichstagul ungar decît de cinci reprezentanți liber aleși, să fie reduși la tăcere în Corpurile legiuitoare, de fluierăturile și terorizările deputaților unguri. Numai astfel s-a putut ca la 22 iunie [1918], din cauza strigătelor și întreruperilor, deputatul Cicio Pop să nu-și poată ține cuvîntarea asupra discursului-program al contelui Esterhazy, cuvîntare în care își exprima spe-

Palatul mitropolitan din Cernăuți - locul unde s-a consfințit unirea Bucovinei cu patria mamă: 15/28 noiembrie 1918

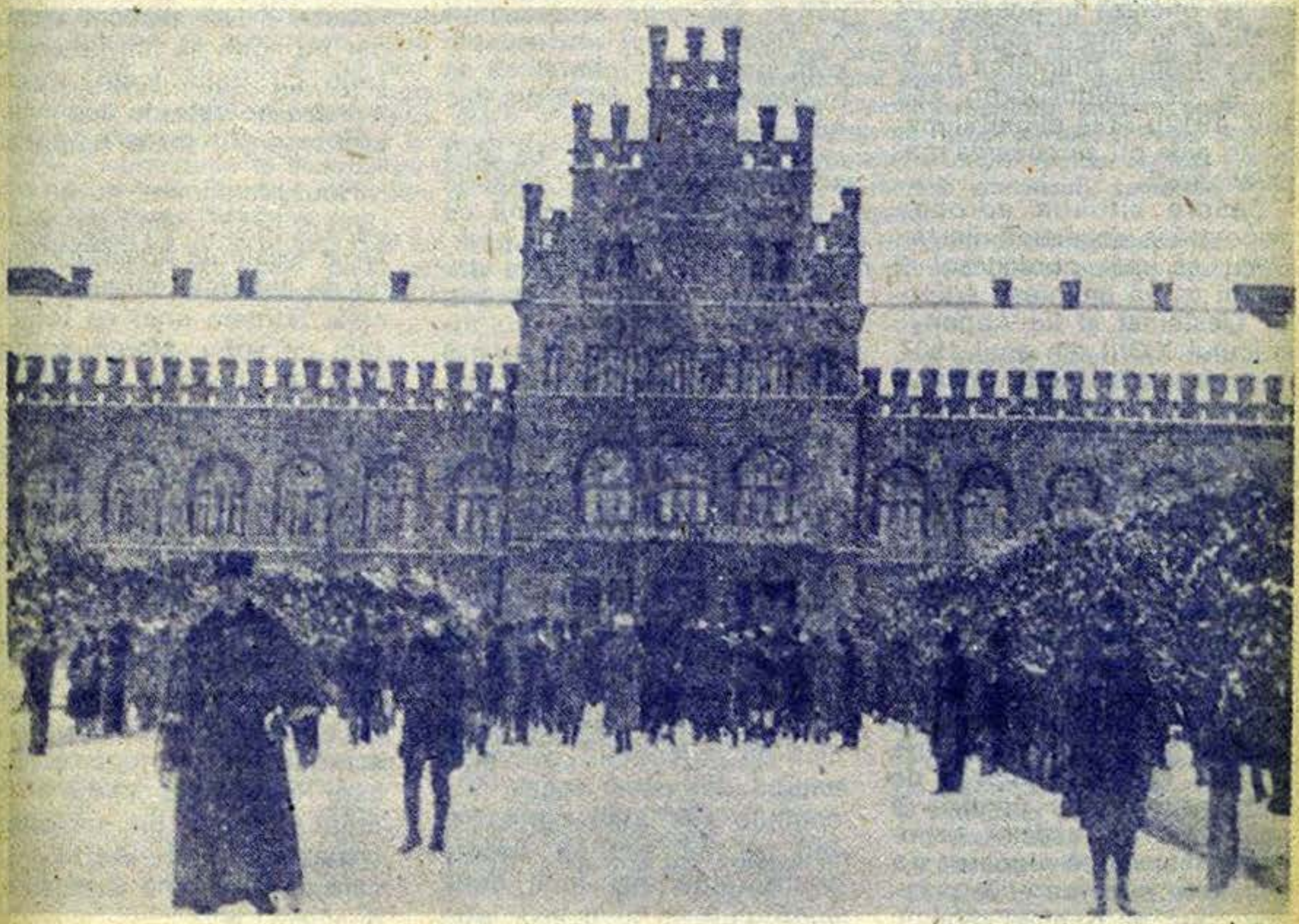

ranța timidă că românii din Ungaria, care luptaseră cu glorie pentru dinastie și patrie, vor fi de-acum eliberați de jugul lor secular? N-ați citit oare domnilor, prin ziare, că acum cîteva zile același deputat din Reichstagul ungar a fost acoperit de colegii săi unguri cu strigăte de „trădător", pentru că făcuse modesta întrerupere că românii „doresc autonomia"?

Știți că administrația și justiția privitoare la aceste patru milioane de români se face numai în limba maghiară, așa că cei patru milioane de români sunt aproape cu desăvîrșire lipsiți de dreptate, neputîndu-se înțelege cu autoritățile ce-i stăpînesc? Să vă vorbesc de situația bisericei române, ai cărei preoți, indiferent dacă sunt catolici sau ortodocși, sunt siliți prin mijloacele cele mai ticăloase, prin apăsare și terorizare, ba chiar prin suprimarea lefurilor, să renunțe la sentimentele lor naționale și să devie sclavii despoților maghiari?

Se știe că 104 comune au fost deslipite de biserica română și că acum serviciul divin se oficiază în aceste 104 comune în limba ungară. [E vorba despre înființarea episcopiei de Hajdu-Dorog, din anul 1912]. Și la oligarhii maghiari asta nu se cheamă maghiarizare?

Despre situația aproape disperată a școalelor nici nu vreau să mai pomenesc! E destul să vă amintesc articolul blestemat al lui Apponyi, articolul XXVII din anul 1907, în care prin niște măsuri foarte abile guvernul ungar face posibilă închiderea școlilor ținute pînă atunci pe cheltuiala națiunii române și concedierea învățătorilor dezagreabili guvernului ungar.

De altfel, printr-o ordonanță a guvernului, s-a creat în august 1918 așa-zisa zonă culturală ungară, care cuprinde aproape toată Transilvania. Această ordonanță a înstrăinat națiunii române 700 de școli, alipindu-le de sfera asupritorilor unguri. Și pentru a da acestei ordonanțe mai multă vigoare, s-a abuzat la punerea ei în practică chiar de numele regelui.

Despre un drept de întrunire bineînțeles că nu poate fi vorba în regatul ungar. Dacă vrea comisarul întrunirilor, cuvîntările trebuie ținute în întrunirile românești în limba ungară, cică pentru ca să înțeleagă și el ce se vorbește. Dreptul de a se forma societăți se reduce la o farsă ridicolă, pentru că societățile existente pot fi dizolvate în chip arbitrar, iar cele ce vor să se fondeze pot fi oprite după voie.

Multe a mai adus în fine și războiul acesta nenorocit pe capul românilor din Ungaria. Să vă vorbesc odată de furia tribunalelor civile și ale celor de honvezi, care au aplicat pedepse aspre la sute de nevinovați? Să vă mai vorbesc de procesul blestemat al lui David Pop și tovarășii [săi], de pe urma căruia își așteaptă moartea nouă oameni, nouă victime ale mașinațiunilor lui Tisza și agenților lui provocatori? Să vă povestesc de miile de internați, de persecuțiile cărora le-au fost expuși advocații, medicii, preoții și învățătorii români ce abia acum au fost eliberați în parte? De toate aceste orori nu vreau să mai vorbesc, ele sunt prea triste pentru ca să nu trezească în orice om cea mai vie indignare.

Și cînd ne gîndim că abia acum cîteva zile dr. Wekerle a avut curajul să spună că deputatul Reichstagului, dr. Vaida, n-a putut cita ca doleanță decît cazul lui Valeriu Branițte și că și aci nu fusese vinovat de această arestare decît un tribunal militar, care nu intră în sfera autorității guvernului ungar...

Nu voi mai insista asupra acestor detalii. Am voit să citez numai cîteva pilde din legislația și arta administrativă maghiară ca să vedeți cît de nerușinată este afirmația că naționalitățile din Ungaria — mai ales românii — au acolo drepturi egale. Nu voi vorbi nici de suferințele celorlalte națiuni din acest regat. Dv., domnilor de toate națiunile, veți ști să spuneți fiecare pentru sine mai mult decît mine. Oricum ar fi însă, este foarte caracteristic că social-democrații unguri au recunoscut categoric și fără înconjur la Stockholm, în strigătele de indignare ale susceptibililor lor oligarhi, subjugarea oribilă a națiunilor din Ungaria, exprimîndu-și totodată speranța că situația creată de război pe acest tărîm va aduce o schimbare radicală.

Astfel stau dar lucrurile în Ungaria; și politica de struț a oligarhilor unguri își închipuie că nimeni nu le cunoaște. În schimb, se poate afirma în toată liniștea că cu toate momelele și mitele conților unguri și cu toată poza lor de cavaleri generoși, statul ungar este considerat de toată lumea ca cel mai odios tiran al lumii și că istoria nu va falsifica adevărul...

În ceea ce privește pe noi, românii, calea noastră ne este lămurit trasată de soartă. Dați-ne putința să punem temeliile unui stat propriu pe teritóriul istoric al națiunii noastre... Noi plecăm acum, dar nu voim să fim dușmani. Uniți cu frații noștri, soarta noastră ne este de acum hotărîtă pentru toate timpurile.

Nouă, românilor, nu ne mai rămîne decît o singură direcție în existența noastră: dreptul de autodeterminare națională. Suntem uniți cu toții și știm ce voim. Marele nostru bard al libertății, Mureșanu, nu ne va fi cîntat degeaba în anul 1848 — cînd cu prilejul revoluției ungare națiunea română și-a întins brațul ocrotitor asupra dinastiei — cîntecul care, în calitatea mea de președinte al Consiliului Național, în ceasul acesta solemn îl repet din toată inima tuturor conaționalilor mei: Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,/ La care te-adînciră barbarii tăi tirani./ Acum ori niciodată croiește-ți altă soartă,/ La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani. ■

Campania din Vest

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (VI)

În numărul trecut am întrerupt cronologia noastră la data de 15 ianuarie, moment în care, printr-un ordin al Înaltului comandament sovietic, Corpul 7 armată român, comandat de generalul Nicolae Şova, a fost scos din dispozitivul de luptă din centrul Budapestei, primind noi misiuni pe teritoriul Cehoslovaciei. Moment dureros, resimţit de trupă şi comandanţii români, care s-au trezit frustraţi de bucuria victoriei şi onorurile învingătorilor, în cazul de faţă eliberatori, dar care n-a fost o situaţie singulară în colaborarea militară româno-sovietică pe toată durata acestei campanii din Vest.

Trecînd peste acest episod, epopeea armatei române pe frontul antihitlerist a continuat pînă în ziua de 12 mai 1945, cînd s-au consumat ultimele evenimente militare de pe teatrul de operaţii european al celui de al doilea război mondial. Astfel, în lunile ianuarie-martie, armatele 1 şi 4 române au acţionat ofensiv în zona muntoasă din estul şi centrul Cehoslovaciei, în cadrul operaţiilor „Rožňava" (12-31 ianuarie), „Zvolen-Banska-Bystrica" (10 februarie-26 martie) şi „Javorina" (29 ianuarie-19 martie), contribuind la lichidarea periculosului intrînd al frontului inamic în această zonă. În continuare, după forţarea Hronului, cele două armate române au continuat ofensiva spre Praga, purtînd lupte grele pentru cucerirea masivilor muntoşi Fatra Mare, Fatra Mică şi Carpaţii Albi, precum şi în Moravia, aducîndu-şi contribuţia la încercuirea Grupului german de armate „Centru" comandat de feldmareşalul Ferdinand Schörner.

Acţionînd pe un front larg (130 km la 20 aprilie) timp de 146 zile, cele două armate române (248 430 militari) au pătruns pe teritoriul cehoslovac circa 400 km, smulgînd inamicului circa 30-35 000 km pătraţi, 1 722 localităţi, provocîndu-i pierderi ce s-au ridicat la 22 803 militari (morţi şi prizonieri). Pierderile proprii s-au cifrat la 66 495 oameni (morţi, răniţi şi dispăruţi). Concomitent, circa 2 000 tanchişti români din Regimentul 2 care de luptă, precum şi subunităţi de căi ferate au acţionat în spaţiul situat la nord-est de Viena.

Sfîrşitul războiului a găsit armata română în primele linii de luptă. În ansamblul celui de al doilea război mondial, România a înregistrat pierderi ce s-au ridicat la peste 1 100 000 oameni — civili şi militari —, dintre care 315 000 ucişi în timpul luptelor şi în lagăre de concentrare naziste, circa 340 000 răniţi, circa 370 000 dispăruţi şi circa 100 000 deportaţi; pierderile materiale pot fi cu greu evaluate. În ceea ce priveşte pierderile înregistrate de armata română de la 22 iunie 1941 pînă la 12 mai 1945, acestea s-au ridicat la un total de 794 562 militari, dintre care 92 620 morţi, 333 966 răniţi şi 367 976 dispăruţi.

Faptele lor de arme sînt exprimate în mod sintetic şi de următoarele cifre: trupele române au fost citate, numai în timpul campaniei din Vest, în numeroase ordine de zi ale Ministerului de război şi Marelui Stat Major Român, evidenţiate prin 7 ordine ale Comandamentului suprem sovietic şi 21 comunicate de război sovietice. Peste 300 000 soldaţi, subofiţeri şi ofiţeri români au fost distinşi cu ordine şi medalii româneşti, sovietice, cehoslovace şi ungare.

Şi acum, să urmărim cîteva episoade mai puţin cunoscute din această ultimă parte a cronologiei noastre.

1945

18 ianuarie: potrivit unui comunicat transmis de Agenţia Reuter, premierul W. Churchill a declarat în Camera Comunelor: *„Recent, Bulgaria şi România au trecut sub controlul autorităţilor militare sovietice. Secretarul de stat al afacerilor străine, atunci cînd a fost la Moscova, a ajuns la o înţelegere cu mareşalul Stalin, potrivit căreia Marea Britanie şi Uniunea Sovietică vor urmări o politică comună în aceste două ţări. Această înţelegere nu ridică nici o chestiune a împărţirii teritoriului sau a stabilirii unor sfere de influenţă după război. Scopul este de a evita în cursul acestor zile critice orice fricţiuni între marii aliaţi".* Documentele de arhivă publicate în ultimii ani dovedesc însă că sfera de influenţă fusese deja hotărîtă din 9 octombrie 1944 între Stalin şi Churchill. Esenţial era acum pentru occidentali „să se evite orice fricţiuni".

23 ianuarie: după 13 zile de lupte grele în masivul muntos Silica, cele 8 divizii ale Armatei 4 române ajung în depresiunea Rožňava — poarta de intrare spre cursul mijlociu şi superior al Hronului. Prin eliberarea oraşului Rožňava, armata română, sublinia ministrul de război, a înscris *„o nouă pagină de glorie în istoria neamului românesc".*

28 ianuarie: generalul Nicolae Dăscălescu, comandantul Armatei 4, către generalul F.F. Jmacenko, comandantul Armatei 40 sovietice, despre cucerirea oraşului Tišovec: *„Oraşul Tišovec a fost ocupat de trupele diviziilor 6 şi 3 infanterie şi anume de Regimentul 27 şi Grupul 3 cercetare, care la ora 9.30 au intrat în oraş, pe care l-au curăţat pînă la ora 11 dimineaţa. Trupele ruse au intrat în oraş ulterior. Trupele noastre nu au putut raporta imediat succesul lor pentru că postul de radio nu a funcţionat şi ştirea a fost transmisă prin curier pînă la primul telefon. La comunicarea noastră, delegatul domniei voastre, colonelul Cernov, răspunde că trupele ruse au raportat cele dintîi că au ocupat oraşul şi că cinstea revine celui ce raportează întîi, chiar dacă nu el este acel ce a ocupat oraşul. Mai mult decît atît, ni s-a spus că din moment ce nu am raportat primii, şoseaua principală revine trupelor ruse care au rapor-*

tat întîi și, ca atare, diviziile române vor trebui să continue înaintarea peste munți. Nu putem primi argumentarea colonelului Cernov, care este și nedreaptă și lipsită de obiectivitate față de trupele române. Durerea pe care o încercăm noi, generalii, ofițerii și toți ostașii luptători ai armatei, atunci cînd strădaniile și sacrificiile trupelor române [sînt] nesocotite, nu poate fi mărită fără ca moralul trupelor noastre să nu decadă cu totul".

În urma acestei intervenții și a anchetei efectuate pe teren, la 30 ianuarie, generalul sovietic a revenit, mulțumindu-i generalului N. Dăscălescu pentru *„acțiunile ofensive priceput executate și încununate de succes..., avînd ca rezultat cucerirea orașului Tišovec".*

29 ianuarie: Armata 1 declanșează operații ofensive în Munții Javorina, pînă la sfîrșitul lunii februarie lichidînd rezistențele inamice din localitățile Lentorova, Vel. Lom, Abelova, Hor. Tisovnik, Turie Pole, Močiar, Oremov Laz, Senohrad, Pleišovce etc.; luptele s-au desfășurat în condiții extrem de grele, pe geruri mari și într-un teren înzăpezit.

31 ianuarie: Divizia 3 infanterie eliberează, *„printr-un atac îndrăzneț de noapte"*, orașul Brezno, important nod de comunicații din Munții Tatra Mică, finalizînd astfel operația „Rožňava" executată de Armata 4 cu un efectiv de 75 409 militari; în cursul acestei operații trupele române au pierdut 5 202 luptători (morți, răniți și dispăruți), ceea ce însemna 6,9% din efective.

1 februarie: definind principalele direcții de acțiune ale guvernului român, primul ministru generalul Nicolae Rădescu arată, într-un discurs rostit în sala ARO din Capitală: *„1. Continuitatea războiului, cu toată puterea, alături de Aliați, pînă la totala înfrîngere a hitlerismului; 2. Îndeplinirea cu loialitate și fără șovăire a clauzelor armistițiului încheiat cu Puterile Aliate; 3. Păstrarea ordinii, pentru ca să putem munci cu toții în liniște și cît mai intens în scopul de a mări producția și a putea face față astfel îndatoririlor contractate prin armistițiul încheiat".*

7 februarie: generalul Nicolae Dragomir, șeful de stat major al Armatei 4 române, respinge acuzațiile locțiitorului comandantului Armatei 40 sovietice că *„românii nu vor să lupte"*, apreciind-o ca *„un neadevăr și o insultă pe care noi nu le putem primi... Aceste ofense și amenințări, departe de a produce frică comandanților români, le produce demoralizare și disperare".* În final, el îl asigură pe generalul F.F. Jmacenko — care recunoscuse că inamicul opunea o dîrză rezistență Armatei 4 române și afirmase că și în sectorul trupelor sovietice nu se putuse înainta deloc — că trupele române *„vor face tot ce se poate pentru executarea misiunii".*

10 februarie: Armata 4 română declanșează acțiuni ofensive în cadrul operației „Zvolen-Banska-Bystrica", acționînd cu Corpul 2 armată în lungul Hronului, iar cu Corpul 6 peste crestele înzăpezite ale Munților Metalici Slovaci.

15 februarie: din comunicatul Conferinței șefilor de state ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A. desfășurată la Ialta, în legătură cu situația viitoare a statelor din Europa eliberată:

„[Cei trei conducători] *declară că s-au înțeles să coordoneze, pe toată perioada nestabilității provizorii din Europa eliberată, politica celor trei guverne spre a ajuta popoarele eliberate de sub stăpînirea Germaniei naziste și popoarele fostelor state satelit ale Axei în Europa, atunci cînd acestea vor rezolva prin metode democratice problemele lor vitale, politice și economice".*

18 februarie: generalul Gh. Avramescu reia comanda Armatei 4 române, ofițerii din comandament urîndu-i *„Bun sosit!"* și *„La mai mare!"*

28 februarie: C.V.R. Schuyler, reprezentantul S.U.A. în Comisia aliată de control în România, înaintează o scrisoare generalului sovietic Vinogradov, în care precizează poziția guvernului american față de situația din România: *„1. Un guvern de coaliție care să reprezinte toate grupările politice și clasele sociale este mijlocul cel mai convenabil pentru a înfăptui în momentul de față o administrație reprezentativă în România. Atîta timp cît poporul nu va avea posibilitatea să-și exprime voința în alegeri libere, guvernul american nu ar dori să vadă un guvern în exclusivitate național-țărănist sau în exclusivitate al Frontului Național-Democratic și noi am lua notă cu un deosebit regret de folosirea sau desfășurarea de forțe sau de orice șicană politică cu scopul de a aduce vreo grupare la putere; 2. Nu vor fi tolerate încercări de a practica schimbări cu caracter administrativ prin mijloace care să tulbure ordinea sau prin folosirea forței ori intimidare. Pe de altă parte, vor fi stimulate orice eforturi menite să stabilească procedurile prin care pot fi organizate alegeri generale și locale, pe baza unui vot liber și secret sau alte mijloace democratice; 3. Nu va fi permis nici unei grupări sau organizații politice să rămînă în posesia armelor. Toate mijloacele de forță trebuie să se afle la dispoziția autorităților guvernamentale. Se va manifesta o grijă deosebită pentru a ne asigura că aceste autorități au la dispoziția lor trupe și echipament adecvat pentru a menține ordinea internă. Vă stau la dispoziție, în orice moment veți stabili, să discutăm, fie numai cu dv., fie într-o reuniune comună a reprezentanților celor trei aliați, problema unei măsuri ce urmează a fi luată de Comisie în acest moment, care în timp ce garantează concertarea tacticilor guvernelor noastre, va acorda în același timp întreaga asistență practică poporului român în formarea unui guvern stabil și reprezentativ pentru națiunea sa".*

Referindu-se la știrile privind intervenția lui A.I. Vîșinski, adjunct al comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., pe lîngă regele Mihai I, solicitînd demisia generalului N. Rădescu și constituirea unui nou guvern român, vicemareșalul aerului D.F. Stevenson, reprezentantul Marii Britanii în Comisia aliată de control din România, atrăgea atenția diplomatului sovietic că *„întrucît o asemenea problemă prezintă interes pentru guvernul Maiestății Sale* [britanice], *s-ar părea că ea poate forma obiectul unei discuții cu guvernul român numai după o consultare prealabilă cu celelalte guverne aliate"* și informa că *„dacă nu se realiza un astfel de acord prealabil, guvernul Maiestății Sale ar putea dori să se desolidarizeze de această acțiune".*

1 martie: reprezentantul politic al S.U.A. în România, Burton Berry, adresează o scrisoare lui A.I. Vîșinski, informîndu-l că *„guvernul american consideră că responsabilitatea publică a celor trei guverne aliate în lumina Declarației din Crimeea impune ca între acestea să existe o consultare deplină asupra unor probleme cum ar fi situația de azi din România".*

Dintr-un raport al Marelui Stat Major către guvernul român despre abuzurile, suferințele și umilințele la care sînt supuși locuitorii români din partea de nord-vest a țării, unde nu a fost încă reintrodusă administrația românească: *„1. În Ardealul de Nord, sub masca comunismului, activitatea iredentistă maghiară se manifestă din plin, căutînd să*

sfideze și să umilească tot ce este românesc, astfel: tricolorul românesc este interzis și boicotat peste tot, elevii de liceu care purtau cocarda națională la butonieră au fost arestați; manifestările naționale sînt interzise sub orice formă; românii sînt obligați să folosească numai limba maghiară în relațiile cu autoritățile. Subprefectul jud. Mureș a dispus ca întreaga corespondență adresată prefecturii să se scrie numai în limba maghiară, considerată ca oficială. 2. Zilnic se semnalează numeroase cazuri în care românii, și în special intelectualii, sînt umiliți, arestați în mod abuziv, cu rea credință și maltratați, insinuîndu-se că sînt fasciști. Ofițeri, subofițeri și soldați ai armatei române, veniți pentru a-și vedea familiile rămase în Ardealul de Nord, sînt arestați, escortați pe străzi de organe civile ale poliției populare maghiare și puși în mod umilitor la corvezi în văzul populației și al comandamentelor militare sovietice. Persecuțiile îndreptate contra românilor urmăresc atît atingerea libertății individuale, cît și discreditarea elementului românesc față de Aliați. 3. În toate manifestările ungurilor se observă o simpatie lingușitoare față de comandamentul sovietic, căutînd pe orice cale să-l convingă pe acesta de sentimentele lor comuniste, spre a obține diferite avantaje și atingerea scopurilor iredentiste. Cu ocazia întrunirilor sindicatelor profesionale maghiare se desfășoară o intensă propagandă revizionistă. 4. Poliția populară maghiară încearcă, prin tot felul de atrocități și amenințări, a sili populația românească să părăsească Ardealul de Nord".

2 martie: în jurul orei 13.00 generalul Gh. Avramescu, comandantul Armatei 4 române, este chemat la comandamentul Armatei 40 sovietice (general F.F. Jmacenko), cu o amplă documentare privitoare la situația propriilor trupe și a inamicului. Generalul român era însoțit de doi ofițeri și de garda personală. În jurul orei 17.45, la Divin, unde își avea comandamentul, Jmacenko l-a primit pe generalul Avramescu; între timp, sosise

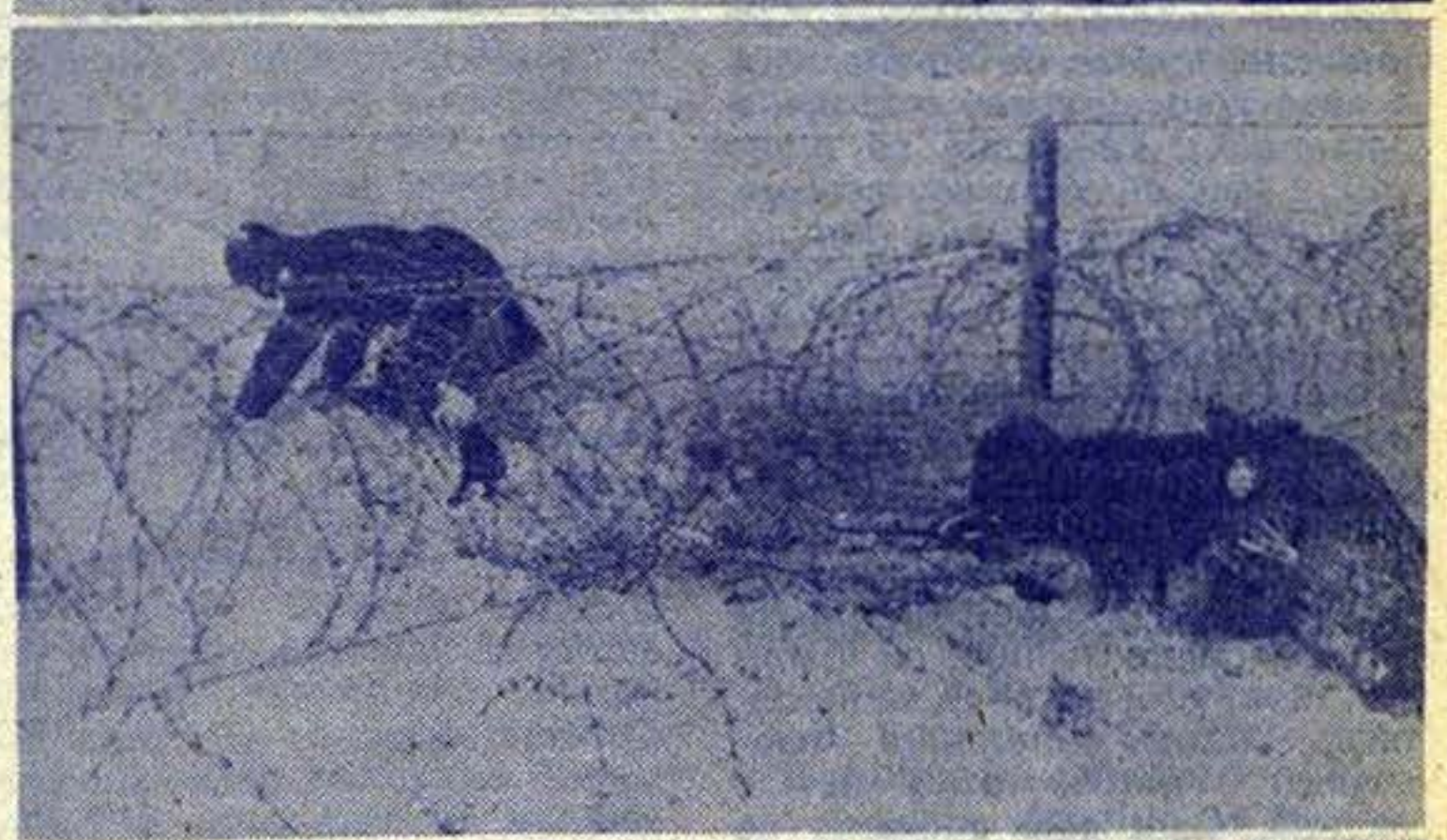

Generalul Gh. Avramescu (în centrul imaginii, cu binoclul pe piept), în mijlocul unui grup de ofițeri români și sovietici, pe frontul din Cehoslovacia

Subunitate de infanterie românească spre o nouă poziție de luptă

Ostași români în atac

Poziție de luptă în munții Cehoslovaciei

acolo și generalul N. Dragomir, șeful de stat major al Armatei 4 române, care, împreună cu generalul sovietic Serștiuk, inspectase dispozitivul de luptă al Corpului 6 armată român. În jurul orei 18.30, generalul Serștiuk comunică celor doi ofițeri români care îl însoțiseră pe generalul Avramescu că acesta, împreună cu generalul Dragomir și F.F. Jmacenko, au plecat la comandamentul Frontului 2 ucrainean. La scurt timp, în jurul orei 21, generalul F.F. Jmacenko a comunicat că *„la comanda Armatei* [4 române] *să treacă domnul general Dăscălescu"*. A doua zi, în jurul orei 9, soția generalului Avramescu, aflată în zona de acțiune a Armatei 4, a primit o scrisoare din partea soțului, adusă de un ofițer sovietic, prin care era chemată cu întreaga familie la Sibiu. Însoțită de doi ofițeri sovietici și de maiorul Grigore Negoescu din comandamentul Armatei 4, familia Avramescu a părăsit zona. La 12 martie, noul comandant al Armatei 4, generalul N. Dăscălescu raporta șefului Marelui Stat Major Român, general C. Sănătescu: *„Pînă astăzi nu s-au înapoiat nici domnul general Avramescu și nici generalul Dragomir. De asemenea, nu s-a mai înapoiat nimeni dintre însoțitorii și din personalul atașat pe lîngă domnul general Avramescu. În totalitate, lipsesc de 10 zile, fără a avea vreo știre sau informație personală... Vă rugăm să binevoiți a face demersurile necesare pentru a lămuri situația domnului general Avramescu, a generalului Dragomir și a personalului care îi însoțește"*.

Arestarea comenzii Armatei 4 române provoacă mari nedumeriri și o stare de spirit deprimantă în rîndurile ofițerilor și trupei. Dar dacă, dată fiind situația de atunci, cînd trupele se aflau angajate în lupte cu inamicul, momentul a trebuit să fie depășit, „cazul generalului Avramescu" rămîne pînă azi o enigmă. Care este adevărul, ce motive au determinat această măsură?, sînt întrebări ce își așteaptă încă răspunsul. Pînă ce vom fi în posesia documentelor necesare, dar în dorința de a determina o clarificare cît mai grabnică, vom cita un fragment dintr-o relatare a generalului Gheorghe Mihail, text cu o circulație destul de restrînsă: *„În februarie 1945, cînd Sănătescu era șeful M.St.M.,... într-o seară, Sănătescu îmi dă un telefon ca să vin la M.St.M. M-am dus. Îmi spune:*

— la loc, c-o să vezi că-ți vine rău.

— Ce e?

Îmi deschide o telegramă, în care subșeful lui de stat major, generalul Dragomir, îl învinovățea pe Avramescu, comandantul Armatei 4, că ginerele lui, un oarecare Sturza, ar fi în legătură cu nemții de vis-à-vis. Chestiune foarte gravă. Și m-a întrebat: «Ce să fac?». Și atunci eu am răspuns: «Generalul Avramescu, într-o lună atinge limita de vîrstă. Eu știu că se plînge că e bolnav. Cheamă-l, înlocuiește-l la comandă». La comandă îi venea rîndul generalului Dăscălescu. «Cheamă-l, nu-i spune acuzația, spune-i că avînd în vedere că are o lună pînă la limita de vîrstă și e bolnav, să se ducă acasă la Brăila, de unde era el, să-și îngrijească sănătatea». Într-adevăr, Sănătescu face așa. Îl cheamă și îi spune, cum spun: într-o lună împlinește limita de vîrstă, să se ducă. Avramescu, foarte ușor, nu s-a opus deloc. «La revedere» — și a plecat la Brăila.

N-a trecut mult timp și iar mă cheamă Sănătescu la M.St.M. «Ce e?». «Stai jos să vezi». Îmi întinde o telegramă. Telegrama era trimisă de Malinovski către M.St.M., generalului Sănătescu, care era acum acolo. Ce spunea în telegramă Malinovski? Malinovski spunea așa: «De cînd a plecat generalul Avramescu de la comanda Armatei 4, capacitatea operativă a Armatei 4 a scăzut sub 50%. Rog interveniți la M.S. Regele, pentru ca generalul Avramescu să-și reia comanda Armatei 4».

— Ce spui?, mă întreabă.

Zic:

— A nu i se împlini dorința lui Malinovski. Dăscălescu rămîne acolo, Avramescu în situația de rezervă în care se află.

A doua zi e convocat Consiliul superior al oștirii. Ministru era atunci la apărarea națională generalul Negulescu. Se adună Consiliul superior al oștirii, din care și eu făceam parte, sub președinția lui Negulescu, și Sănătescu dă citire acelei telegrame a mareșalului Malinovski, prin care cerea ca Avramescu să revină la comanda Armatei 4.

În consiliu s-a discutat chestiunea ... toți spun: «din moment ce mareșalul Malinovski dorește ca să revină la comanda Armatei 4, Avramescu să revină». Singur, ca și în ajun, eu m-am opus... Și au rămas lucrurile așa... Malinovski, văzînd că Avramescu nu sosește la comandă, revine din nou cu o telegramă, în care și mai aspru cerea revenirea lui Avramescu la comanda Armatei 4. Iar se adună Consiliul superior... În sfîrșit, Sănătescu îl cheamă pe generalul Avramescu de la Brăila și îi arată telegrama lui Malinovski:

— Uite, te cheamă Malinovski, că de cînd ai plecat, capacitatea operativă a armatei a scăzut cu 50%.

Avramescu, foarte bucuros de aprecierile elogioase, de încrederea mare pe care o avusese Malinovski în el, imediat a plecat la comanda Armatei 4. Ajuns la comanda Armatei 4, imediat e chemat la comandamentul rusesc, la Malinovski, pentru a primi ordine. Ajuns la cartierul lui Malinovski, el e arestat. Ce urmărea Malinovski prin telegrama pe care a dat-o? Telegrama era numai un pretext. Malinovski nu intenționa, decît să pună mîna pe Avramescu, să-l aresteze în exercițiul funcțiunii de comandă a Armatei 4, pentru acest motiv de legătură cu nemții, chiar în calitate de comandant al Armatei 4. Și arestat a fost, dus de ruși, nici pînă azi nu se știe de el. Așa că întotdeauna am găsit o vină Consiliului superior al oștirii, că prea timid a cedat dorinței acestuia. Lui [Avramescu] *i se luase comanda, era acolo la Brăila, n-aveau decît organele de justiție românești să ancheteze cazul, nu să-l fi dat pe mîna rușilor..."*

4 martie: după ce au zdrobit trupele inamice din Munții Javorina, trupele Armatei 1 române reiau ofensiva pe direcția generală Pleisovce-Hor.-Brezina.

5 martie: pregătind impunerea guvernului condus de dr. Petru Groza, în care partidul comunist deținea pozițiile dominante, autoritățile militare sovietice continuă dezarmarea militarilor români care asigurau paza unor comandamente și instituții din București. Protestînd printr-o scrisoare adresată generalului V.P. Vinogradov față de această măsură, generalul C. Sănătescu, șeful Marelui Stat Major Român, arată că această acțiune *„duce la consecințele cele mai grave asupra moralului întregii populații cît și al armatei române, care nu pot fi supuse unui tratament atît de contradictoriu și anume: pe front — camarad de luptă căruia i se cer eforturi continuie, iar pe propriul ei teritoriu obiect de captură, de dezarmare și vexațiune"*. În continuare, protestează împotriva acestor dezarmări, *„care constituie o încălcare categorică a prevederilor Convenției de armistițiu..."*

Răspunzînd scrisorilor adresate de reprezentanții S.U.A. și Marii Britanii în România, A.I. Vîșinski le face cunoscută poziția

guvernului sovietic cu privire la componența noului guvern român în care *„trebuie reprezentate toate forțele cu adevărat democratice din România"* și care are misiunea de a asigura *„ordinea și liniștea"* și *„îndeplinirea onorabilă și conștiincioasă a condițiilor Convenției de armistițiu"*.

11 martie: proaspătul premier român Petru Groza adresează o telegramă celor trei șefi de state din coaliția antihitleristă, asigurîndu-i de hotărîrea guvernului român de a spori efortul de război și îndeplinirea ireproșabilă a Convenției de armistițiu.

13-14 martie: pentru a crea o atmosferă populară favorabilă guvernului pe care îl impuseseră la cîrma României, autoritățile de ocupație sovietice acceptă, la 9 martie, restabilirea administrației românești în partea de nord a Transilvaniei. În ciuda manevrelor de culise care precedaseră această măsură mai mult decît firească și dorită de întreaga populație a țării, la București, Cluj și în alte numeroase localități ale țării se desfășoară impresionante manifestații aprobatoare.

15 martie: după eliberarea Zvolenului, diviziile Armatei 4 române continuă ofensiva spre nord, spre Banska-Bystrica, important nod de comunicații, a cărui cucerire este desăvîrșită în dimineața de 26 martie.

25 martie: începînd cu această dată și pînă la 8 mai, Regimentul 2 care de luptă, acționînd sub ordinele directe ale Brigăzii 27 tancuri de gardă sovietice, pe teritoriul Cehoslovaciei și Austriei, desfășoară acțiuni de luptă în sprijinul diviziilor 375, 93, 141, 409 și 4 de gardă sovietice.

26 martie-11 aprilie: Armata 4 română poartă lupte grele în Munții Fatra Mare, cucerind localitățile Kremnika, Dol. Harmanec, Hor. Štubna, Turc. Teplice, Mošovce, Sv. Martin etc.

2-5 aprilie: forțînd succesiv rîul Nitra, diviziile Armatei 1 române traversează prin luptă masivul Inovec și ajung în valea Váhului.

12-27 aprilie: Armata 4 română acționează ofensiv în masivii muntoși Fatra Mare și Carpații Albi, pătrunzînd în valea Moravei, în zona orașului Uherski-Brod.

Referindu-se la împrejurările în care guvernul Petru Groza a venit la putere, un studiu al Biroului pentru informații strategice al S.U.A. consemnează: *„Guvernul prosovietic din România este format dintr-o coaliție a partidelor de stînga cunoscută sub numele de Frontul Democratic care, de altfel, este dominat de partidul comunist. În timpul celor șapte săptămîni de la venirea sa la putere, Frontul Democratic a luat măsuri energice pentru a-și consolida controlul asupra țării ... Deși măsurile totalitare ale unor personalități comuniste au provocat tensiuni și neliniște între partidele componente ale guvernului, comunist și cele necomuniste; stabilitatea guvernului nu va fi probabil serios amenințată atîta timp cît se bucură de sprijinul sovietic ... Atît demisia lui Rădescu cît și numirea premierului Petru Groza au fost dictate de autoritățile sovietice"*.

28 aprilie: trecîndu-și forțele la vest de Morava, Armata 1 română își continuă ofensiva pe malul drept al rîului, spre Kroměříž și Kojetin, importante centre de comunicații, cucerite pînă în dimineața zilei de 6 mai.

3 mai: referindu-se la situația politică și economică din România, precum și la activitatea Comisiei aliate de control, într-o notă trimisă de C.V.R. Schuyler președintelui S.U.A., se aprecia: *„În activitatea actuală, Comisia de control este dominată total de Rusia sovietică, care folosește Comisia ca mijloc pentru a determina introducerea rapidă în statul român a sistemului comunist. Directive și alte instrucțiuni sînt date de Comisie guvernului român în numele celor trei aliați, dar nici reprezentantul american, nici cel britanic nu sînt consultați asupra formulării acestor directive. În cele mai multe cazuri acești reprezentanți nu sînt nici măcar informați despre natura instrucțiunilor date... Situația politică. Actualul guvern român este un guvern minoritar, impus națiunii române prin presiuni sovietice directe. Acest guvern este dominat de Partidul Comunist Român, care reprezintă probabil mai puțin de 10% din populația românească. Marea majoritate a poporului român se opune energic introducerii sistemului comunist, sub orice formă... Situația economică. Începînd de la 23 august 1944, și încă și acum, situația economică și industrială românească a fost supusă permanent unei crescînde presiuni din partea Rusiei sovietice"*.

9 mai: din Ordinul de zi nr. 28 al ministrului de război al României: *„...Ziua cea mult așteptată a victoriei depline a sosit... Sacrificiile voastre, vitejia voastră, faptele voastre legendare de arme săvîrșite pe cîmpul de luptă, eforturile depuse de stabilimente și industrii nu au fost zadarnice. Prin ele gustăm astăzi nectarul din cupa de bucurii și tot prin ele sperăm într-un viitor mai bun pentru poporul nostru ... Pentru cei ce s-au sacrificat dînd țării și regelui suprema jertfă, toată recunoștința armatei și neamului. Asigurăm pe urmașii acestora că memoria lor nu va fi uitată în lungul veacurilor și că noi toți cei rămași în viață vom ști să apropiem fapta lor și să alinăm durerile celor rămași în suferință"*.

10 mai: Gh. Tătărescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, ministru al afacerilor externe: *„Să ne îndreptăm, în acest ceas de mulțumire, gîndul nostru către soldații neamului, care au luptat și s-au jertfit pe Mureș, pe văile Tisei și Dunării, și din care mulți dorm somnul de veci sub paza crucilor albe ce se înșiră pînă în Munții Tatra, după ce și-au dat viața pentru granițele Transilvaniei și pentru libertatea lumii. Să ne ridicăm gîndul nostru pînă la înălțimea jertfelor cerute de destinul neamului nostru. Să ne ridicăm apoi gîndul către toți cîți și-au închis ochii cu credința că în urma lor va răsări o Românie cu orînduiri mai bune și mai drepte. Slavă și recunoștință ofițerilor și soldaților neamului nostru, care s-au trudit și au pătimit în lupta pentru sfărîmarea opresiunii hitleriste! Slavă și recunoștință și celor morți și celor vii – tuturor celor ce și-au împlinit datoria către pămîntul și neamul românesc!"* ■

Cronologie întocmită de:
Alesandru DUȚU,
Marian ȘTEFAN

Punctul de difuzare Magazin istoric, **deschis la sediul redacției,** București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2-4 parter, **vă stă la dispoziție pentru procurarea unor numere ale revistei apărute în acest an.**

Vă oferim, astfel, exemplare din nr. 2 și 7-11/1991.

Cititorii din provincie vor achita, la primirea coletului, și cheltuielile de expediție.

„Vorbăria nesocotită costă vieți omenești.
Ia seama ce vorbești și unde vorbești.
Nu știi niciodată cine ascultă.
Natura, care nu ne-a dat decît un singur organ pentru grai, ne-a dat două pentru auz, ca să ne învețe că trebuie mai mult să ascultăm, decît să vorbim.
A vorbi este a semăna, a asculta este a culege.
Cine e înțelept învață să tacă și să asculte.
Rar ne căim vorbind puțin, foarte des — vorbind prea mult.
Cine își păzește gura și limba își scutește sufletul de multe necazuri.
Cum vrei ca altul să tăinuiască secretul tău, cînd nici tu însuți n-o poți face?"

AȘA NU NE PLACE ISTORIA!

FAȚA VĂZUTĂ ȘI CEA NEVĂZUTĂ A CENZURII

Iată cîteva din „preceptele" în vigoare, în 1940, pentru cei care lucrau la Serviciul cenzurii presei. Le-am găsit consemnate pe una din ultimele pagini ale Registrului din care am transcris însemnările inedite **prezentate și în numerele 8-10/1991 ale revistei noastre, mărturii revelatoare pentru Instituția cenzurii din anii 1939-1940, păstrate la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române. Cum am precizat și la episoadele anterioare, prin intermediul acestor notații — mai puțin obișnuite — pătrundem într-un laborator el însuși puțin obișnuit: acela al direcționării informațiilor pe care aveau sau nu aveau libertatea (sau dreptul?) să le publice ziarele vremii. Cum se va vedea și din acest episod, criteriile după care se opera selecția interdicțiilor apar fără nici o logică în legăturile dintre ele.**

Căci, dacă se poate și trebuie înțeles substratul unei indicații precum: „Se cenzurează tot **ce poate ofensa Rusia", apare fără înțeles interzicerea știrii că, la Liceul „Mihai Viteazul", mama unui elev a murit, „venindu-i rău".**

Și multe altele.

Parcurgînd și transcriind aceste notații din Registrul cenzurii din anii 1939-1940, mărturisesc, nu de puține ori am rîs copios întîlnind, uneori pe aceeași pagină, notația care viza o situație sau atitudine politică gravă, alături de banalul sau ridicolul unei însemnări cazone. Îmi scăpa însă semnificația generală a ansamblului acestor indicații. Mecanismul ideologic al cenzurii — pe care, oricum, îl cunoșteam atît din alte lecturi (pentru anii mai vechi) cît și din propria-mi experiență de ziarist și scriitor, în anii „epocii de aur" — nu mi se lăsa însă relevat. Și totuși... O însemnare din 19 februarie 1940 a dezvăluit și acest secret al tuturor cenzorilor, din toate timpurile, **cînd am întîlnit clar formulată interdicția de a aminti de moartea cuiva care „și-a tăiat venele, scriind cu sînge:** «Libertate, egalitate, fraternitate»". **O interdicție cu valoare de crunt simbol.** Indiferent de care sistem ideologic era acționată cenzura, într-un regim represiv ea a vizat întotdeauna libertatea de gîndire și de expresie — forma cea mai nobilă a libertății fundamentale a persoanei, atentînd, totodată, la drepturile izvorîte din străvechile deziderate ale omenirii: libertate, egalitate, fraternitate între semeni.

Recitite, aceste însemnări nu mi s-au mai părut deloc amuzante. Dimpotrivă, pur și simplu, odioase: prin agramatismul lor, prin îngustimea orizontului intelectual al autorilor lor, prin veșnica lor slugărnicie.

Să nu se confunde însă niciodată cenzura cu acele momente și cazuri aparte din viața națiunilor ca și din cea internațională cînd apare acel celebru „raison d'état". Rațiunea de stat nu se poate aplica decît unui fapt de importanță vitală pentru țara respectivă și nu trebuie să atenteze la libertatea de gîndire și expresie generală și individuală. După cum secretul apărării naționale și cel militar în caz de război, ca și documentele de stat clasificate ca atare în toate statele și păstrate în arhive cu termene precise de decodificare, nu trebuie confundate în nici un caz cu reprimarea informației. În actualul moment al istoriei, cînd dinamismul profesioniștilor informației din mass-media concurează cu revoluția tehnologiilor de transmitere a ei la orice distanță, cenzura nu mai poate fi justificată în nici un fel. Serialele revistei noastre, cu totul inedite și bazate pe documente istorice despre tot felul

de cenzuri din trecutul apropiat sau mai îndepărtat (de la cea a presei şi corespondenţei, pînă la interceptarea convorbirilor telefonice), sînt nu numai expresii ale libertăţii presei după 22 decembrie 1989 în România, dar şi un memento pentru a nu se mai întîmpla. Demascaţi şi ridiculizaţi, cenzura şi cenzorii (instituţia şi funcţionarii, deopotrivă) trebuie să aparţină definitiv istoriei.

Transcrierea a fost făcută conform normelor ortografice actuale, păstrînd unele particularităţi stilistice ale originalului şi fără a mai marca întreruperile de text pentru cursivitatea lecturii. Intervenţiile explicative din parantezele drepte şi notele de subsol ne aparţin.

1939

15 decembrie. Discursul M.S. Regelui la inaugurarea Institutului de istorie[1] nu merge decît dacă vine comunicat de la Direcţia Presei.

Ora 17.15. Banca Naţională ne anunţă că astăzi, sîmbătă, a avut la BNR serbarea pomului de Crăciun. Roagă să nu apară în ziare.

De cîte ori ziarele — şi în special *Azi, Facla, Sfarmă piatră* — reproduc articole din presa franceză, engleză sau germană, domnii cenzori vor cere să li se precizeze din ce număr anume a extras articolul, pentru a se putea controla dacă nu cumva ziarul acela a fost confiscat.

21 decembrie. Din ordinul d-lui colonel [şeful cenzurii]. La parastasul de azi, 21 decembrie de la Curtea de Argeş[2] a luat parte şi d-l ministru Giurescu. Ştirea aceasta se lasă. Dacă ziarele anunţă că dl. ministru Giurescu a avut întruniri în judeţ sau că a făcut unele donaţiuni, se cenzurează.

22 decembrie. Dl. Todie nu citeşte sau nu respectă dispoziţiunile date în condică. Este amendat cu 1/4 din leafă, pentru că a permis să se publice darea de seamă a serbării de gală ce a avut loc la „Scala".

Din ordinul d-lui colonel. Să se evite din orice informaţie sau articol din gazete cuvîntul „zonă". Dacă vine în ziare că o trupă de artişti merg pe zonă, să se modifice spre exemplu aşa: o trupă de artişti merge între soldaţi spre a-i distra. De asemenea, dl. rezident regal Alexianu, ca şi alţi demnitari, cînd merg pentru a da ajutoare soldaţilor concentraţi, de sărbători, cuvîntul *zonă* să nici nu existe.

26 decembrie. Din ordinul d-lui ministru al propagandei [Al. Radian], începînd de mîine se va trimite de 2 ori pe zi — în afară de cele ce se trimit la Preşedinţie — spalturile cenzurate în legătură însă numai cu viaţa politică internă sau externă, adică numai articolele sau comentariile ce eventual s-ar cenzura, privind chestiunile politice de interes general. Cînd într-un asemenea articol se va cenzura numai un fragment, se va lipi tot articolul cu însemnarea respectivă a cenzurii. D-nii secretari vor avea grijă deci să lipească după indicaţiile d-lor cenzori aceste articole pe cartoane separate.

1940

1 ianuarie. Urez din tot sufletul întregului personal al cenzurii un an nou, plin de mulţumire, sănătate şi belşug.

4 ianuarie. Rog din nou, *dar pentru ultima dată*, ca d-nii cenzori de serviciu să fie lăsaţi să lucreze în linişte. Datorită faptului că astăzi au venit la serviciu mai mulţi cenzori care nu erau de serviciu, s-au produs grave defecţiuni în cenzurarea ziarelor şi consecinţele foarte grave le are de suportat dl. Erimescu. Rog deci pe cei care vin în vizită cînd nu au de lucru să vină la mine sau la Mişu în birou.

7 ianuarie. Se cenzurează *tot* ce poate ofensa Rusia.

9 ianuarie, ora 22. La dosar se găseşte o informaţie: dl. profesor Iorga va ţine o conferinţă la Fundaţia Carol I în cadrul Societăţii ortodoxe a femeilor române. D-nii cenzori vor observa ca această informaţie să apară obligator 4 zile — 10, 11, 12 şi 13 ianuarie la loc bun şi cu fotografia d-lui Iorga.

Ora 22.30. Un incendiu a avut loc la depozitul de locomotive şi atelierele particulare C.F.R. Ploieşti-Văleni. Pagube peste 20 milioane. Se cenzurează.

11 ianuarie, ora 20. D-nii cenzori din această noapte să ceară neapărat de la ziare şpalturile sau paginile în care se găseşte festivitatea de la Reg. 9 Călăraşi „Regina Marioara" de la Constanţa şi să se cenzureze numărul Regimentului (9) Călăraşi şi din telegramele trimise M.S. Regelui şi M.S. Reginei Marioara. Este probabil ca azi la ediţiile de provincie să se fi dat drumul şi pentru acest motiv d-nii cenzori să ceară din nou paginile sau şpalturile că poate ziarele să nu le mai trimeată. Mare atenţie.

17 ianuarie. În reportajul despre serata muzicală de la Legaţia germană, ordinea celor prezenţi va fi d-ra şi d-na Tătărescu, d. Ernest Urdărianu, ministrul Curţii Regale, d-na şi d. Gafencu şi pe urmă celelalte persoane prezente.

22 ianuarie. Atenţie! Se cenzurează ştirea că d. Titulescu a intentat acţiune de divorţ.

23 ianuarie. Vizita pe care Măria Sa Marele Voevod Mihai a făcut-o astăzi la Societatea de telefoane nu apare, decît dacă vine comunicat de la Palat.

2 februarie. În legătură cu lucrările Înţelegerii Balcani-

[1] Este vorba de Institutul de istorie universală, din Bucureşti, condus de N. Iorga, organizat într-un frumos edificiu (actualul sediu al Institutului de istorie „N. Iorga"), dotat după cum sublinia Petre Andrei, ministrul educaţiei naţionale, la festivitatea inaugurală, „cu una dintre cele mai bogate şi mai bine alese biblioteci, biblioteca profesorului N. Iorga, pe care d-sa a donat-o institutului".

[2] Parastasul de pomenire la trei luni, pentru Armand Călinescu, fost prim-ministru, asasinat de legionari la 21 septembrie 1939.

ce[1] se dispozează următoarele: Reportagiile să fie brodate pe tema că Înțelegerea Balcanică e un instrument pentru adîncirea și menținerea păcii în această parte a Europei, că statele componente vor să-și mențină integritatea hotarelor, că Italia e un factor important al liniștii și veghează să nu se întindă războiul, că Ungaria și Bulgaria și-au trecut pe al doilea plan pretențiunile lor și se integrează în politica de pace și că, în sfîrșit, continentul întreg urmărește cu viu interes lucrările de la Belgrad, cari au început sub auspicii de bun augur.

Domnii cenzori vor fi atenți la tot ce vor telefona ziariștii plecați cu d. ministru Gafencu și vor observa ca nu cumva să se insinueze că Italia și Ungaria nu privesc cu ochi buni reuniunea miniștrilor de externe ai celor patru state.

Titlurile pot apare și pe o pagină întreagă — 7 coloane — așa cum s-a lăsat în ziarul *Jurnalul* de azi.

3 februarie. Domnii cenzori sînt rugați a nu mai pune scrum în tușiere.

7 februarie, ora 11.30. Se oprește știrea că Bulgaria și Ungaria vor participa la ședința comisiei economice a Antantei Balcanice.

9 februarie. Dl. Dimitriu de la Economia Națională comunică: Nu este adevărat că se lucrează la un proiect de lege care să fixeze prețuri maximale la talpă și piele.

Atențiune! Nu merg atacuri contra loteriei de stat. Va veni probabil un articol semnat Angelescu care spune că marile cîștiguri publicate în ziare sînt fictive.

9 februarie. Se cenzurează procesul succesiunii lui Octavian Goga, pînă ce d. colonel Pascu va da dispoziții.

13 februarie, ora 13. Domnii cenzori și secretari sînt rugați să fie prezenți la cenzură, pentru a li se lua măsură de mască [de gaze]. Cei ce nu vor fi prezenți sînt obligați ca în termen de 48 ore să se prezinte direct la serv. M.O.V.T.

14 februarie. Informația cu demiterea d. Viișoreanu va trebui să apară obligator cu litere negre în toate ziarele. [Urmează următorul spalt:] „Încheiem acest studiu, menționînd faptul curios și care pare exact că numai după rapoartele Legației de la Stockholm ar fi aflat guvernul rus proporțiile înfrîngerii armatelor sovietice la Soumisalu-riet[2]; generalii se mulțumiseră să vorbească de unele încăerări, ascunzînd importanța adevărată a pierderilor suferite. Această știre ciudată confirmă ceea ce am spus despre ignoranța în care se găseau Sovietele în ce privește adevărata situație a finlandezilor în momentul în care s-a dezlănțuit ofensiva în contra lor.

Otto Kuusinen, șeful unui guvernămînt comunist finlandez, care se ferește să se ducă în Finlanda, a trăit douăzeci de ani pe spesele Kominternului, spunînd șefilor bolșevici că proletariatul finlandez n-aștepta decît venirea armatelor ruse ca să se răscoale împotriva aristocraților de felul lui Mannerheim. Kuusinen socotise că va putea trăi încă douăzeci de ani în felul acesta. Niciodată acest om nu crezuse în izbucnirea unui adevărat război. Militarii de asemeni preferaseră să povestească lui Stalin că numai vederea portretului lui, purtat în triumf în fruntea coloanelor, ar fi de ajuns spre a face ca populația, înduioșată să se supuie. Nu e aceasta prima oară cînd generalii ruși promit să înăbușe cu caschetele lor pe dușmanii regimului.

[Lîngă acest șpalt, următoarea notă:] Lăsînd să apară astfel de lucruri, d-nii cenzori își mănîncă singuri slujba. Observ aceasta în mod amical, adică cu părere de rău (Cu părere de rău, chiar dacă greșeala ar fi fost făcută de dl. Mișu Dumitrescu), [semnat] Al. Nanu.

[În continuare o notă a lt.-col. Pascu] dl. Nanu nu poate face observațiuni și nici aduce jicniri mie personal sub nici o formă. D-l Nanu nu va mai lucra la cenzură.

16 februarie. Începînd de astăzi, timp de 4 zile, d-nii cenzori nu vor mai lăsa să apară în presă nici un cuvînt ofensator — sub orice formă ar veni — la adresa Ungariei. Nici aluzii răutăcioase, nici ofense, nimic absolut. Ordinul nu încetează decît în momentul unui contra-ordin.

19 februarie. Nu se va mai lăsa în ziare sinuciderea unui Toma M. Ioanid care și-a tăiat venele scriind cu sînge: „Libertate, egalitate, fraternitate".

20 februarie, ora 19. Nu se va lăsa să apară în ziare „Catastrofă de cale ferată". Se va scrie numai: „Deraierea din stația X".

21 februarie. Dl. cenzor Nicolae se suspendă din funcție pe timp nelimitat pentru grava vină de a fi permis să se publice în *Gazeta tribunalelor* o caricatură și un articol insultător la adresa d-lui ministru al justiției.

Soldat Popescu C-tin este pedepsit de subsemnatul cu 2 ore consemn în cenzură, 21-23. Dl. secretar de serviciu controlează .Maior [indescifrabil].

22 februarie. Se lasă liber vizita M.S. Voivodul Mihai la Curtea Criminală. Cu fotografii.

Ordin general: Nu se admite sub nici o formă și în nici o ocazie să se ridiculizeze uniforma F.R.N.

Deci, niciodată nu se va permite să apară caricaturi în care să apară cineva îmbrăcat în uniforma F.R.N. și nici articole în care să se critice această uniformă.

24 februarie. Orice va veni în legătură cu „Luna Bucureștilor", pe care o organizează primăria municipală și orice în legătură cu aceasta se va scrie despre d. Ludovic

---

[1] *Între 2 și 4 februarie 1940 a avut loc la Belgrad sesiunea Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, desfășurată sub președinția ministrului afacerilor străine al României, Grigore Gafencu. La încheierea lucrărilor: Conferința de la Belgrad a decis prelungirea Pactului Înțelegerii Balcanice pe încă șapte ani, începînd cu 9 februarie 1941.*

[2] La 30 noiembrie 1939, Uniunea Sovietică a atacat Finlanda, pacea (provizorie), încheindu-se la 12 martie 1940; *Magazin istoric*, nr. 12/1990.

Dauș[1] se va arăta obligatoriu d-lui colonel Pascu.

În programul de radio de mîine 25.II. este trecut la ora 11 că se difuzează deschiderea întrunirii Societății inginerilor, U.G.I.R. Această difuzare nu mai are loc. Se va modifica în șpalturi programul, tăindu-se ora 11, transmisiunea de la U.G.I.R., și se va lăsa punctul următor din program, care este un concert. La acest punct se va completa: „Radio București" și cu cuvîntul „România", sau invers, dacă este trecut „Radio România" se va adăuga și „București".

Ora 10.30. Dl. Begnescu, de la Ministerul de interne, comunică că este interzis de a apărea reportagii judiciare relative la controlul averii d-lui director Eugen Cristescu.

[Un șpalt cu titlul *Petrol rusesc în tranzit pe Dunăre. O mare cantitate de uleiuri minerale va sosi la Constanța* și în care primul paragraf arăta: „La Constanța se așteaptă sosirea unui vas petrolier rusesc încărcat cu uleiuri minerale destinate Germaniei. Alte transporturi vor sosi în cursul lunii martie"]. Se cenzurează, deși este adevărată. Ministerul comerțului exterior arată că nu-i oportun.

Ora 12.45. Se cenzurează orice știre privitoare la sosirea delegației economice germane în București. În legătură cu delegația economică italiană, comentariile sînt libere, dar să fie favorabile.

2 martie. În noaptea de 2-3 martie, sîmbătă, echipa s-a văzut silită să lucreze numai în doi: Brăescu-Mocanu, pentru că d. Carianopol a lipsit de la serviciu, iar d. Eremiescu a fost scutit, urmînd să vină marți noaptea. Facem această însemnare pe următorul considerent: ziarele apar duminica în pagini sporite, materialul a fost numeros și pentru ca să nu dăm loc la reclamații și la întîrzieri am lucrat nițel cam repede, deci fără să putem cerceta mai pe îndelete articolele. Eventualele scăpări — care sperăm, totuși, că nu vor fi — se vor explica prin cele de mai sus.

10 martie. Orice campanie sau articol injurios la adresa persoanei d-lui Const. Kiriței, fost director al învățămîntului superior, vor fi arătate d-lui colonel Pascu. Asemenea orice campanie contra cinematografului „Scala".

13 martie. Aseară a avut loc la Legația Chinei un ceai, la care au luat parte o seamă de personalități române și străine. Fiind prezent și d. ministru Giurescu, ministrul Chinei a rostit cîteva cuvinte la care d. Giurescu a răspuns. Nu merge decît asistența, fără aceste comentarii. Deci, așa cum se obișnuiește.

Se cenzurează comunicatul dat de Patriarhia din Constantinopol, care protestează în contra înlocuirii unui episcop în teritoriul polonez ocupat de Germania. În special, atenție mare la revistele bisericești.

Dl. Munteanu-Râmnic comunică. Dacă vine în ziare o știre că a luat ființă un comitet de ajutorare a finlandezilor și din care comitet ar face parte și doamna Giurescu să se cenzureze numele doamnei Giurescu.

În chestiunea încheierii tratatului de pace între Rusia și Finlanda. D-nii cenzori vor observa asupra comentariilor ce le vor face gazetele pe marginea tratatului de mai sus și în general pe marginea războiului ruso-finlandez, ca aceste comentarii să fie strict imparțiale; nici o critică și nici o laudă la adresa vreuneia din părți. Să nu mai fie întrebuințate ditirambe, ca de ex. „eroica Finlandă" etc. Totul strict obiectiv.

14 martie. Au rămas 12 șpalturi necitite din *Facla*. De ce? Rog pe d-nii cenzori a le lua primele în lucru.

Ora 16. D. Munteanu-Râmnic comunică: ziarul *Timpul* poate publica scrisorile foștilor legionari, adresate M.S. Regelui și Țării.

Ora 22. Domnii cenzori să observe cu mare atențiune: 1) Scrisorile foștilor legionari să fie prezentate într-o formă tehnică deosebită. 2) Scrisoarea adresată Guvernului să fie urmată de cele 200 de semnături, una după alta, și nu la rînd. 3) Scrisoarea către Țară, în loc de semnături să aibă în jurul ei următorul text: „Urmează aceleași semnături ca și la mărturisirea de credință adresată Suveranului".

16 martie, ora 17. Dl. T. Sidorovici a rostit o cuvîntare astăzi la Senat; între altele a spus d-sa: „de aceea Ducele cu toată hotărîrea sa neclintită m-a autorizat să fac cunoscut tuturora deschis că în

Membrii guvernului la festivitățile aniversării a 81 ani de la unirea din 1859

[1] Ludovic Dauș (1873-1953), scriitor; a fost deputat în două rînduri, director al Imprimeriei Statului, al Teatrului Național de la Chișinău, subdirector general al Societății de radiodifuziune.

timpurile grele va fi alături de noi cu toate puterile sale". Din ordinul d-lui ministru Gafencu, această frază se cenzurează.

17 martie, ora 19.30. Nu va apare în nici un ziar vreo ştire pretinzînd că foştii legionari au fost înscrişi în Frontul Renaşterii Naţionale; adevărul este că foştii adepţi ai mişcării legionare au făcut act de supunere faţă de guvern şi de noua orînduire politică a ţării.

D-nii cenzori vor fi atenţi la darea de seamă cu asistenţa de la înmormîntarea lui Nae Ionescu[1]. D-l colonel Păscu a ordonat să fie întrebat în această chestiune; de asemeni şi în privinţa discursurilor ce s-au ţinut cu această ocazie. Partea politică, dacă a existat în vreunul din discursuri, să fie cenzurată.

24 martie. Despre accidentul de automobil întîmplat pe şoseaua Bucureşti-Cîmpina, automobil în care se găseau copiii ministrului Germaniei la Bucureşti, Fabricius, şi care a călcat un biciclist nu se va scrie nimic.

25 martie. Se va supraveghea ca tonul unor ziare antisemite să fie mai moderat. Aţîţările şi ura de rasă şi de cult potrivit dispoziţiunilor în vigoare sînt interzise. Atenţiune îndeosebi la *Porunca vremii.*

28 martie. Începînd de azi, orice cronică muzicală semnată de d. Em. Ciomac[2] va fi arătată d-lui colonel Pascu.

30 martie. Se observă de la o vreme că ziarele sînt departe de a respecta *linia de strictă neutralitate ce şi-a impus ţara noastră;* se va observa în special ziarele *Jurnalul, Semnalul* şi *Porunca vremii,* care nu mai respectă sub nici o formă instrucţiunile ce le-am avut la izbucnirea războiului. Pe viitor, nu se mai permite sub nici o formă de a se depăşi ordinele ce 'au avut, nici ca articole, nici ca titluri etc. etc.

Pe aceeaşi pagină se va observa ca telegramele să fie împărţite în două: aliate, germane; asemenea clişeele să fie la fel împărţite, adică strict neutre.

Din ordinul d-lui ministru [Mihail] Ghelmegeanu [ministru de interne, de la 30 noiembrie 1939] se opresc orice polemici, fie între gazete, fie între directorii gazetelor. Ziarul *Porunca vremii* va fi complet temperat în acţiunea antisemită pe care o duce. Se va interzice atît articolele şi mai ales titlurile aţîţătoare, precum şi întrebuinţarea de calificative diferitelor persoane evreieşti.

1 aprilie. D-nii cenzori vor observa cu mare atenţie ca în orice ştire sau reportaj sau oriunde s-ar scrie de M.S. Regele să nu se mai lase ca spre ex. M.S. Regele Carol al II-lea; să se scoată Carol al II-lea şi să apară numai sub forma: M.S. Regele, fără Carol al II-lea, căci se ştie acest lucru de toată lumea; deci peste tot va apare M.S. Regele.

3 aprilie, ora 8.30. La Liceul „Mihai Viteazul" s-a întîmplat o nenorocire, mama unui elev, venindu-i rău, a murit. Faptul nu merge.

Ora 12.45. Se cenzurează ancheta pe care o face ziarul *Jurnalul* cu tema „Şcoala şi viaţa".

5 aprilie. Pentru buna executare a programului nou, d. Predescu e scutit de-a mai veni vineri, 5 aprilie, de la ora 22.30-4 dimineaţa, iar d. Dubert e scutit de-a mai veni sîmbătă noaptea.

Nu se publică informaţia că cenzura a trecut la Ministerul de interne.

8 aprilie. În ceea ce priveşte linia de urmat în politica externă, d-nii cenzori vor observa: 1) Nici o critică — directă sau indirectă — despre acţiunea anglo-franceză în problema scandinavă; 2) Ziarele *Le Moment, Semnalul, Jurnalul* şi *Porunca vremii* trebuiesc observate. Să aibă o atitudine strict obiectivă.

10 aprilie, ora 09.00. În chestiunea cu Danemarca, Norvegia şi Suedia[3] ziarele au voie să publice titluri pe 4, 5, 6 coloane.

18 aprilie. Dacă ziarele vor scrie că s-a scumpit carnea, să se cenzureze. Şi orice articol în legătură cu preţul cărnii.

20 aprilie. Nu se va mai scrie absolut nimic în presă despre d-nii Iuliu Maniu şi Virgil Madgearu.

Orice ştire va veni în privinţa d-lui consilier regal Ion Mihalache va fi întrebat Ministerul de interne care singur va hotărî.

23 aprilie. Nu va apare nimic despre negocierile economice româno-germane sau despre acordul comercial care s-ar fi încheiat.

25 aprilie. Începînd de azi, cînd un domn cenzor are de întrebat sau de cerut vreo lămurire d-lui colonel şef al cenzurii o poate face direct fără intermediul şefului de echipă.

Mîine 26 aprilie, în cursul zilei, toţi d-nii cenzori ce nu sînt de serviciu sînt obligaţi să dea ajutor echipelor, fiind lucru aglomerat.

26 aprilie. Din ordinul d-lui colonel Pascu. Mare atenţie la tot ce se scrie cu privire la Italia. Nu se permit critici ori aluzii răutăcioase. Nu se permit ironii ori insinuări. Totul să fie numai favorabil.

29 aprilie, ora 22.00. Dl. lt. colonel Baloşin, din M.St. Major, comunică să cenzurăm ştirea despre sosirea unui avion, azi după masă, la Băneasa, care aducea din Germania un personagiu important.

30 aprilie. Se cenzurează ştirea că sergentul din post

---

[1] Nae Ionescu (1890-1940), filosof, logician, profesor la Universitatea din Bucureşti, autorul unei *Istorii a logicii* şi a unei *Metafizice;* director fondator al ziarului *Cuvîntul* (4 noiembrie 1924), în paginile căruia a desfăşurat o susţinută activitate publicistică; o parte din aceste articole au fost strînse în volumul *Roza vînturilor* (Bucureşti, 1937, reeditare 1990); ideolog al extremismului de dreapta din anii interbelici.

[2] Em. Ciomac (1892-1962), critic muzical, autorul unor monografii despre Wagner, Enescu; traducătorul din franceză al libretului operei *Oedip* de G. Enescu.

[3] La 9 aprilie 1941, Germania hitleristă atacă Danemarca şi Norvegia, ocupîndu-le în aceeaşi lună. România, în faţa acestei noi escaladări a conflictului, îşi reafirmă neutralitatea, adoptată încă de la începutul ostilităţilor. „Neutralitatea României, a cărei sinceră voinţă pacifică nu poate fi pusă la îndoială — scria Gh. I. Brătianu — este o neutralitate vigilentă şi înarmată".

de la locuința d-lui ministru [Petre] Andrei s-a sinucis.

2 mai. S-a reținut din ziarul *România* o fotografie de la congresul breslelor în care d. ministru Ralea era înconjurat de un taraf de lăutari, care cîntau.

6 mai, ora 10.30. D-nii cenzori sînt rugați a citi în mod amănunțit corespondența din ziare, unde sub o formă oarecare de comunicare se află știri secrete ce ar dăuna armatei și țării, voalate sub această corespondență.

8 mai. Dl. Gheorghe Brătianu a avut o audiență la dl. ministru Petre Andrei. Pînă la noi ordine această audiență se cenzurează.

În noaptea aceasta a venit ziarul *Bukarester Tageblatt.* Redactorul care s-a prezentat cu el nu știe deloc românește și nu a putut să-mi dea nici o explicație. I-am dat totuși bun de imprimat: cenzor Predescu.

13 mai. „Serviciul cenzurii Corpului II Armată. Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că dl. profesor Charles Upson Clark de la «City College» din New York va ține, sub auspiciile Ministerului propagandei, o conferință, în limba română, intitulată *Sistemul federal al Statelor Unite: originea și dezvoltarea lui* în principalele orașe din țară și anume: la 18 mai la Cluj, la 19 mai la Oradea, la 20 mai la Arad, la 21 mai la Timișoara, la 23 mai la Sibiu, la 24 mai la Brașov, la 27 sau 28 mai la Constanța.

Textul conferinței fiind revizuit de noi, pentru a se evita orice dificultăți din partea serviciilor locale de cenzură, vă rugăm să binevoiți a da cuvenitele dispoziții".

16 mai, ora 20. Se cenzurează știrea că d-nii miniștri Ghelmegeanu și Giurescu au fost numiți membri onorifici ai Federației cicliste.

8 iunie, ora 13. Dl. cenzor de astăzi după-amiaza va trebui să fie la serviciu pînă cel puțin la ora 18.00, cînd va veni un comunicat de la Marele Stat Major ca să fie radiodifuzat astăzi la ora 18. Dl. cenzor va pune ștampila „bun de imprimat sau difuzat" și-l va expedia prin curier imediat la radio cu cel puțin o jumătate de oră înainte de ora 18.00.

11 iunie. „Din Londra M.S. Regele Angliei a trimis M.S. Regelui Carol al României, o scrisoare de felicitare cu ocazia aniversării a 10 ani de la suirea pe tron. «Am primit cu admirație respectuoasă sforțările pe care le-ați făcut pentru a apăra independența neutralității României și vă doresc să o continuați și în viitor și sforțările făcute să vă fie încununate de succes. Doresc din toată inima ca România să fie scutită de ororile războiului». M.S. referindu-se la colaborarea din ce în ce mai strînsă dintre țările balcanice și la hotărîrea lor de a se opune oricărei agresiuni spune: «Această unitate este de o mare valoare acum». Majestatea Sa își exprimă de asemeni completa încredere în rezultatul actualei lupte și spune: «Noi ducem pe umerii noștri o grea povară, luptînd pentru libertatea omenirii, însă nu ne-am îndoit nici un moment că nu vom învinge; noi avem încrederea că vom ajuta popoarelor de pe acest continent să se bucure de pace, dreptate și libertate» (Reuter)". Această telegramă *nu apare*, pe orice agenție ar veni.

13 iunie. Azi a apărut în *Neamul românesc* un articol despre moartea orașelor Brăila și Galați. Faptul a fost relevat imediat de postul [de radio] Moscova în termeni foarte puțin favorabili pentru noi. Servim singuri subiecte de propagandă împotriva noastră.

15 iunie. Se vor face comentarii favorabile cu prilejul numirii noului ministru al U.R.S.S. în România, d. Lavrentiev, relevînd reintrarea în normal a relațiunilor diplomatice dintre România și vecinul de la Est.

18 iunie. Domnul col. Pascu atrage din nou atenția domnilor cenzori ca să observe reportagiile ziarelor în ce privește următoarele:

1) Să nu mai apară articole sau reportagii din care să se vadă starea mizeră a satelor și a unor locuitori din diferite părți ale țării.

2) De asemenea, să se cenzureze titlurile alarmante sau dezolante în privința inundațiilor din țară. Adică: dezastrul... prăpădul... marea nenorocire... etc. etc.

Astfel ziarul rus *Pravda* reproduce un reportaj din *Universul* de acum 6 zile în care se vorbește că locuitorii dintr-un sat trăiesc în cea mai neagră mizerie, au 1 cal la 100 de locuitori, că nu au ce mînca etc. Acest lucru a cauzat neplăceri familiilor conducătoare de la noi.

24 iunie. Sînt la Teatrul Marconi, apoi telefonez eu. lt. col. Pascu. ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

Ministrul lucrărilor publice și comunicațiilor, ing. I. Gigurtu (X) împreună cu prof. I. Petrovici (XX), în uniformele Frontului Renașterii Naționale

AROMÂNII: DOCUMENTE FOTOGRAFICE

În 1906, în cadrul Expoziției organizată în București cu prilejul jubileului de 40 ani de domnie a regelui Carol I, a fost prezentată și o suită de fotografii din viața comunităților aromâne din Peninsula Balcanică. După cum se știe, față de ceilalți creștini din Balcani, aflați sub dominația otomană, aromânii s-au bucurat de o mai largă autonomie. Satele și orașele lor aveau administrație proprie, ale cărei drepturi erau apărate cu dîrzenie de locuitori (*Magazin istoric*, nr. 11/1986).

Aceste fotografii executate în anii 1900-1905 de M. și I. Manakia în așezările aromâne din Pind — reprezentînd porturi populare, obiceiuri, localități etc. — s-au bucurat de un deosebit succes în cadrul Expoziției din 1906, primind două medalii de aur.

Un an mai tîrziu, în 1907, Ioan Manakia a publicat la Paris 20 dintre aceste fotografii, într-un volum intitulat *Albumul etnografic macedo-român. Tipuri, porturi și localități ale aromânilor*, însoțindu-le și de un text de prezentare.

De curînd, în colecțiile Bibliotecii Academiei Române a fost descoperit un exemplar din acest album — devenit raritate bibliofilă — împreună cu mai multe dintre fotografiile, *inedite*, realizate de frații Manakia la începutul veacului nostru. Ele constituie prețioase mărturii documentare privind comunitățile aromânilor din Balcani. Pe urmele fraților Manakia, Tache Papahagi (1892-1977) a colecționat și el un bogat material documentar (lingvistic, etnografic, literar și fotografic) privind aromânii, păstrat, de asemenea, într-un fond special la Biblioteca Academiei Române.

Din fotografiile din fondul Manakia, prezentăm *în premieră* cititorilor revistei *Magazin istoric* cîteva pe planșele 1-4 ale acestui număr.

Emanuel BĂDESCU,
Iulian VOICU

COPERTELE

① Frescă de la Teba, cetate egipteană de pe cursul mijlociu al Nilului **(Sfidînd pe geografi, spre Caput Nili,** p.79)

②③ **Tetraevangheliarul** domnitorului muntean Alexandru II Mircea, folosit ca model și sursă de inspirație în manuscrisele moldovenești (stînga, sus); biserica din Strei încorporează în zidurile ei nu numai pietre de la cetatea Sarmizegetusa, dar și puternice influențe ale stilului romanic (dreapta, sus); Catedrala Patriarhiei din București, prevestind vestitul stil brîncovenesc (jos). Între miturile antichității, preluate de scriitori și artiști, din evul mediu și pînă în contemporaneitate, se află și acela al lui Prometeu; detaliu dintr-un tablou al pictorului Piero di Cosimo, ilustrînd legenda lui Prometeu **(Modelul cultural-artistic, un model istoric,** p. 33)

④ Preocupat de progresele rachetei și de întîrzierea tehnică față de englezi, Napoleon a folosit, în construcția și experimentarea acestei arme, veterani din toate campaniile sale militare. Tablou de Tardieu, reprezentînd staționarea armatei franceze în Egipt **(Rachetele lui Napoleon,** p. 71)

PLANȘELE

①②③④ Imagini din așezări ale aromânilor, din Pind, realizate la începutul secolului de M. și I. Manakia, păstrate în fondurile Cabinetului de stampe de la Biblioteca Academiei Române. **Planșa 1:** comuna Magarova (sus) și horă de fîrșeroți (jos). **Planșa 2:** grupuri de aromâni transhumanți (sus); comuna Avdela, important centru cultural (jos). **Planșa 3:** haiduci din Pleasa (sus); comuna Perivole, numită și „comuna eroilor" (jos). **Planșa 4:** comuna Băleasa (sus) și ceremonie religioasă (jos) **(Aromânii: documente fotografice,** p. 32)

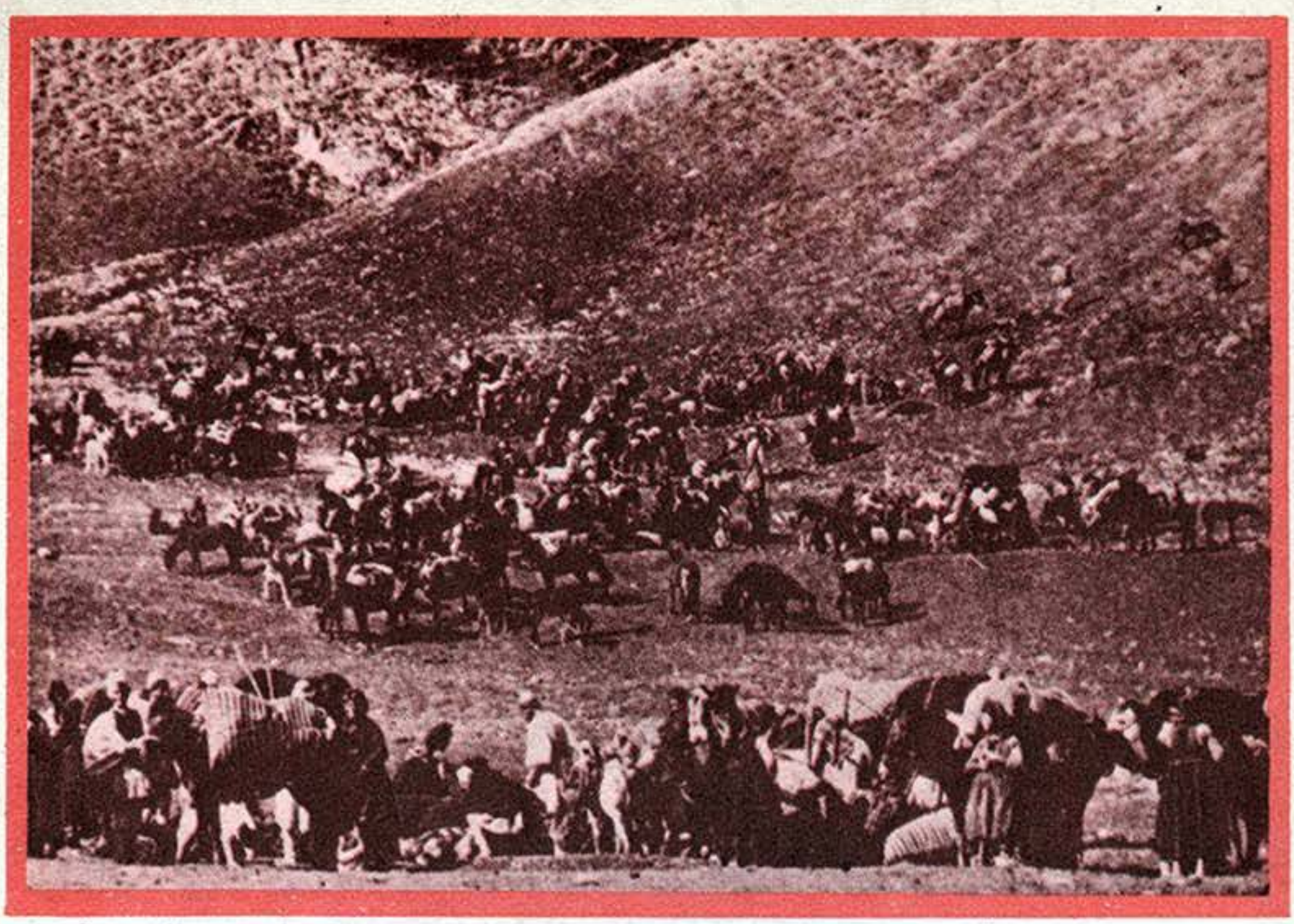

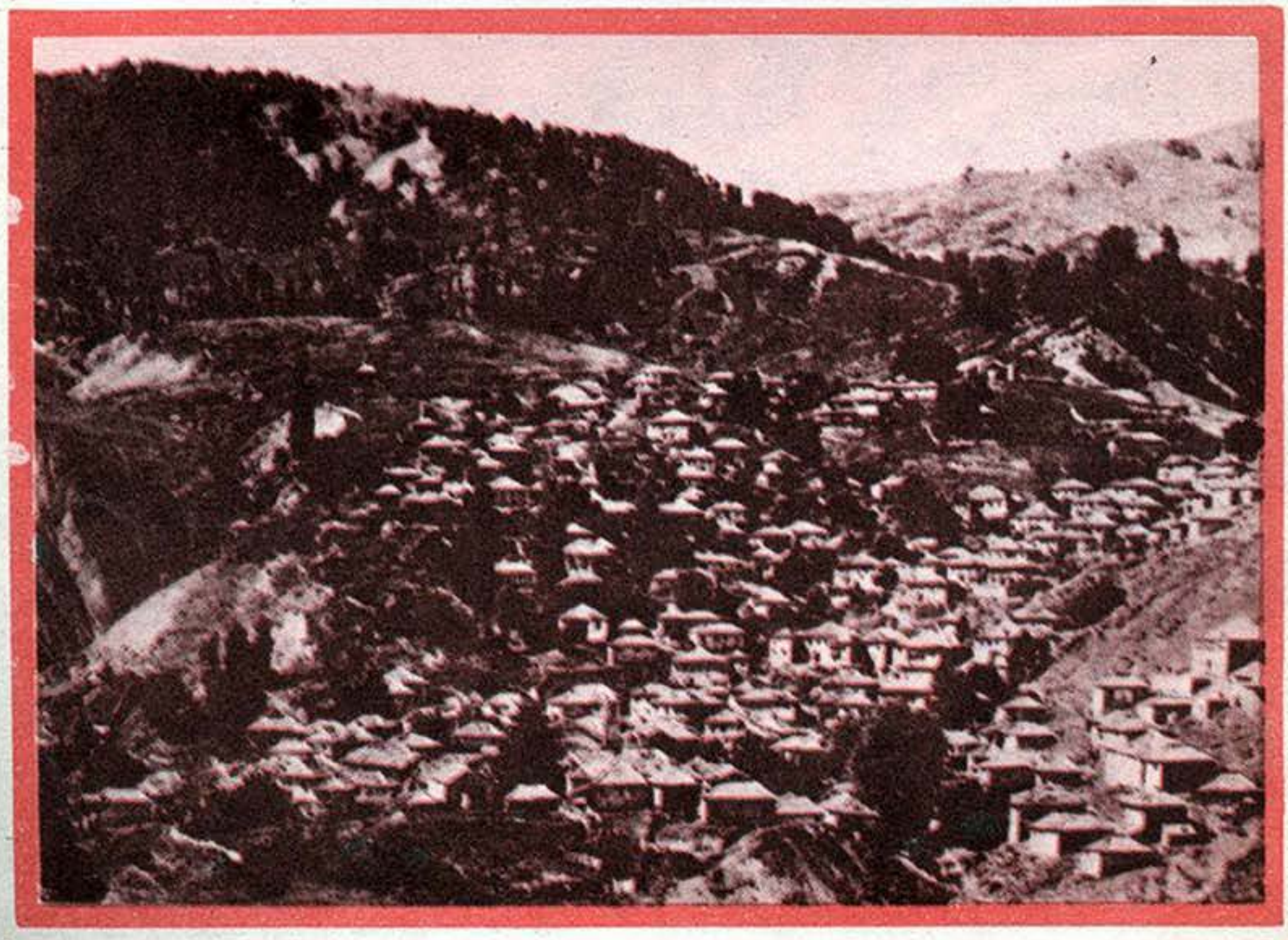

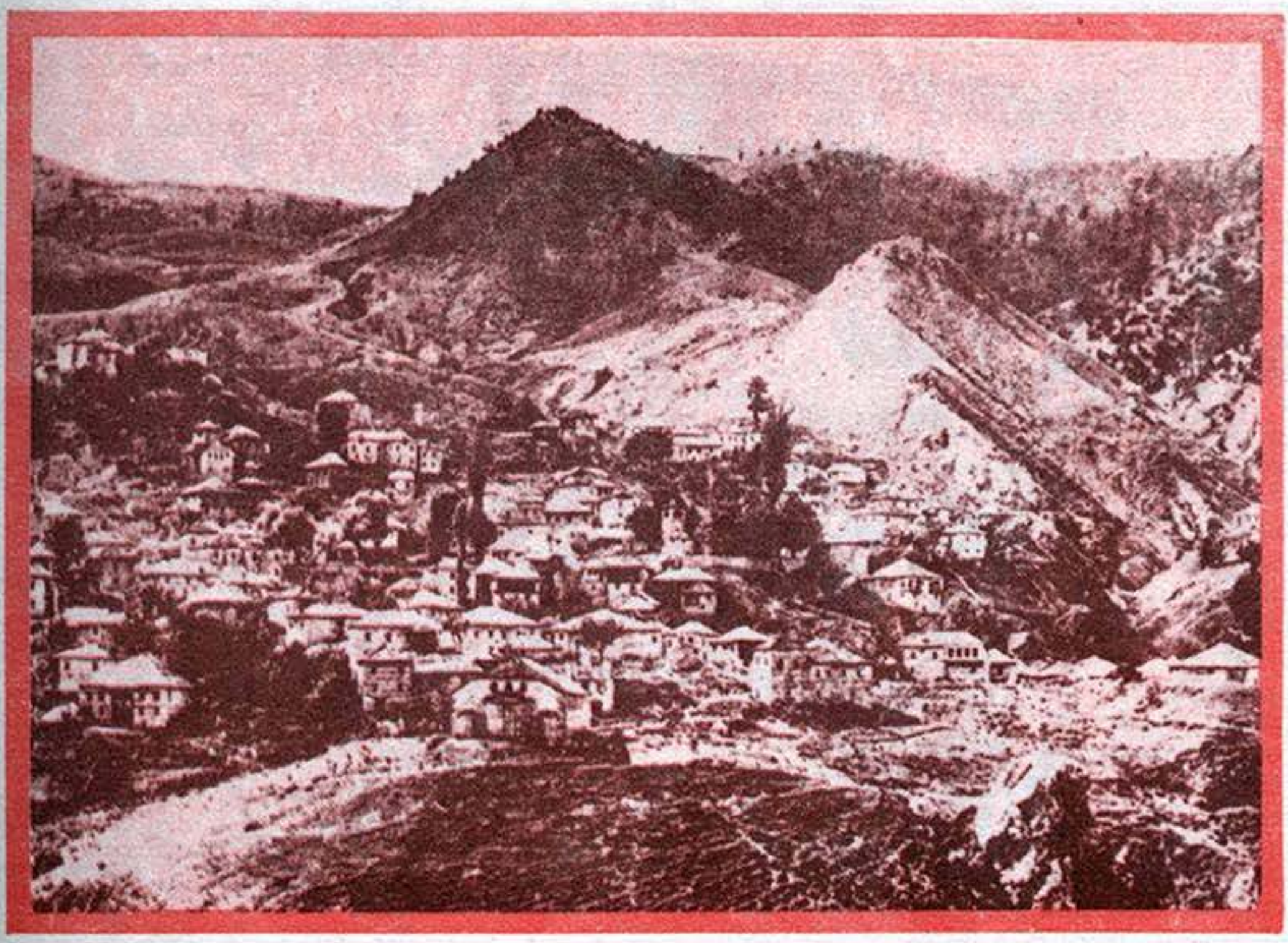

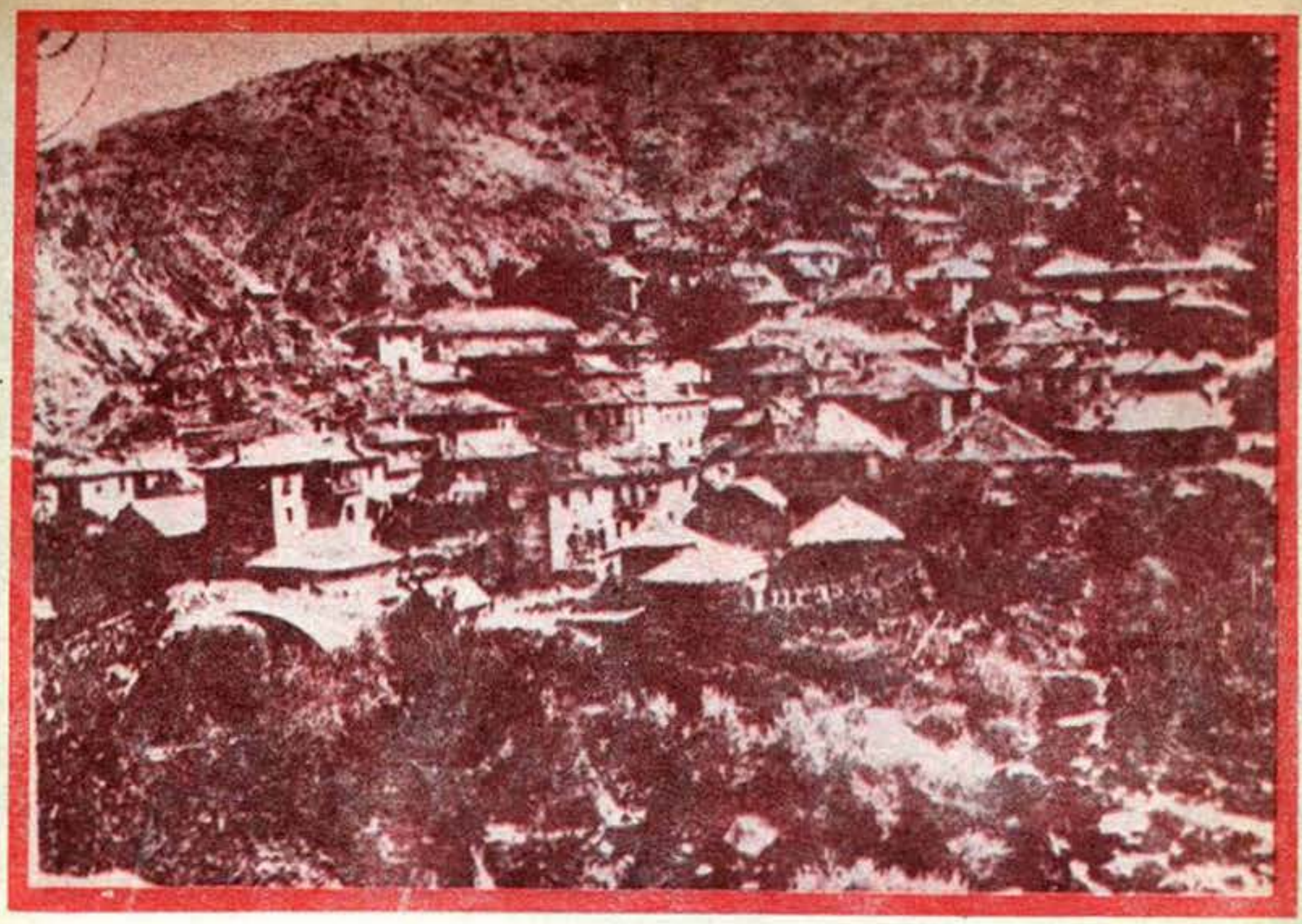

MODELUL CULTURAL-ARTISTIC, UN MODEL ISTORIC

RĂZVAN THEODORESCU

În epoca umanismului ortodox, alături de afirmarea unei independențe politico-culturale sud-est europene înaintea ofensivei Islamului — evidentă în Moldova, Țara Românească, Transilvania și Dalmația secolelor XV-XVI —, un alt fenomen specific epocii va fi cel al preluării moștenirii imperiale bizantine — ca un model politic și ideologic — de către suveranii singurelor state nesubjugate de Semilună în Răsăritul european, anume domnii români și marii cnezi, trebuie spus că sfîrșitul secolului XV este momentul istoric în care prinde contur definitiv cunoscuta teză ideologică ce echivala Moscova cu cea de „a treia Romă". Avînd un caracter ecleziastic accentuat, cu rădăcini mai vechi în ruptura dintre Rusia și Constantinopol în epoca conciliului de la Florența-Ferrara, această idee cu nuanțe teocratice și mesianice apare limpede exprimată, între altele, în 1492, cînd pentru mitropolitul rus, marele cneaz Ivan III — suveran ce se socotea egal cu monarhii Europei cu care intra în legături, prin Germania și Italia mai ales, ca și prin căsătoria-i cu o descendentă a Paleologilor bizantini — era un „nou Constantin", două decenii mai tîrziu, în 1511, o celebră scrisoare a unui călugăr din Pskov afirmînd răspicat că „a treia Romă" de pe rîul Moscova este moștenitoarea definitivă a celorlalte două, de pe Tibru și Bosfor, doctrină ce explică unele împrejurări istorice ale evului mediu final din Rusia. Ea ajută să se înțeleagă mai bine atît preluarea programatică a unui tip de monument vechi rusesc, de origini bizantine, din Vladimirul secolului XII, în Kremlinul moscovit al secolului XV sub privegherea unui arhitect venit din Italia Renașterii, Fioravanti, sau sensul proclamării ca „țar" — așadar, „caesar" — în 1547, a lui Ivan IV, în contextul unei politici absolutiste, al cărei doctrinar a fost Ivan Peresvetov (ce oferea drept model stăpînitorului său pe voievodul Moldovei, Petru Rareș), cît și apelul rusesc la tradițiile culturale bizantine, vădit, între altele, în aducerea în Rusia a lui Maxim Aghioritul, traducător de cărți grecești și campion al ideii de cruciadă împotriva turcilor sau, în fine, recursul la forme exterioare ale suveranității din Bizanț.

În condițiile particulare ale țărilor române din secolele XV, XVI și XVII, ale unei permanente înfruntări, deschise sau mascate, cu Poarta otomană, ale unui rol internațional foarte activ pe tărîmul culturii, tradus în patronarea ortodoxiei sud-est europene și orientale de că-

Dantelărie în piatră — model caucazian — la Trei Ierarhi

tre voievozii români, ale unei necontenite afirmări a legăturilor cu tradiția și a unei idei dinastice, asistăm la o recurență a fenomenului convertirii unor modele politice în modele cultural-artistice.

La începutul secolului XVI, în cazul lui Neagoe, „noul Basarab" format de marii boieri Craioveşti, această mentalitate este perfect vizibilă încă de la debutul domniei. Legătura voită cu dinastia „istorică" a Țării Românești se făcea exact în măsura în care domnul începea, foarte curînd după urcarea sa în scaun (1512), monumentul de anvergură sud-est europeană care a fost biserica mănăstirii Argeşului, încheiată în 1517 lîngă vechea reședință a Basarabilor „întemeietori de țară". Edificiul, se ştie, constituia o replică fidelă — în piatră de talie, cu bogatul și somptuosul său decor de origine islamică cioplit pe fațade — a unei alte biserici mănăstirești, cea de la Dealu, așezată lîngă o altă reședință voievodală, Tîrgoviștea, și înălțată cu mai puțin de două decenii înainte, în 1500, de către voievodul Radu cel Mare. Mai mult, în pronaosul noului lăcaș al lui Neagoe Basarab aveau să fie zugrăviți programatic, la același început de secol XVI, primii voievozi ai Țării Românești, „vechii Basarabi", și tot în acest spațiu arhitectonic aveau să se îngroape, ca într-o nouă necropolă voievodală, membrii familiei „noului Basarab", rațiune pentru care această parte a monumentului avea să fie concepută într-o dezvoltare spațială neobișnuită prin supralărgirea pronaosului și dispunerea aici a unor coloane. Această concepție de arhitectură va deveni un model, deopotrivă ideologic și artistic, ce va fi copiat ulterior în cazuri cu substrat politic similar. În veacul XVII cînd, din diferite motive, odată cu domnia lui Matei Basarab mai ales, posteritatea voievodului Neagoe și cea a ctitoriei sale argeşene vor deveni puncte de referință, meşteri constructori diferiți vor prelua și prelucra planul bisericii de la Curtea de Argeș exact pentru acei ctitori ce aveau să urmărească, de la începutul domniei lor încă, afirmarea unei descendențe din modelul politic care era vechea dinastie medievală sau sublinierea faptului că o nouă dinastie — de ei întemeiată — era pe cale să se impună: așa s-au petrecut lucrurile la București cu biserica metropolitană ce a început să fie construită după 1654 de către Constantin Şerban — descendent al unui domn muntean de la începutul secolului —, apoi cu biserica mănăstirii Cotroceni (1679) a lui Şerban Cantacuzino — urmaș, deopotrivă, al unei familii constantinopolitane și al unor domni și boieri din Țara Românească —, iar la Hurezi cu biserica principală a așezămîntului de aici, ridicată după 1690 de Constantin Brîncoveanu, și el urmaș al Craioveștilor, Basarabilor și Cantacuzinilor pictați ca „strămoși" în vastele tablouri ctitoricești înrudite stilistic și ideologic cu portretele de grup ale Cantacuzinilor munteni zugrăvite de Pîrvu Mutu la Filipeștii de Pădure și Măgureni, tot în ultimul deceniu al secolului XVII.

Tocmai asemenea afirmări ale legăturii cu tradiția, ale continuității de idee dinastică sînt cele ce au determinat în țările române, la sfîrșitul epocii medievale, căutarea, identificarea și glorificarea unor modele politice anterioare, convertirea lor în tot atîtea modele culturale învesmîntate în haina artistică fiind descifrabilă în preluarea — cu scopuri ideologice precise, ținînd de legitimarea unei anumite atitudini monarhice — a unui anume program de domnie, a unor tipuri de monumente ce avuseseră o semnificație sau strălucire deosebită în epoca de zenit a modelului politic copiat.

Turla bisericii de la Curtea Veche din București, în stil tradițional bizantin

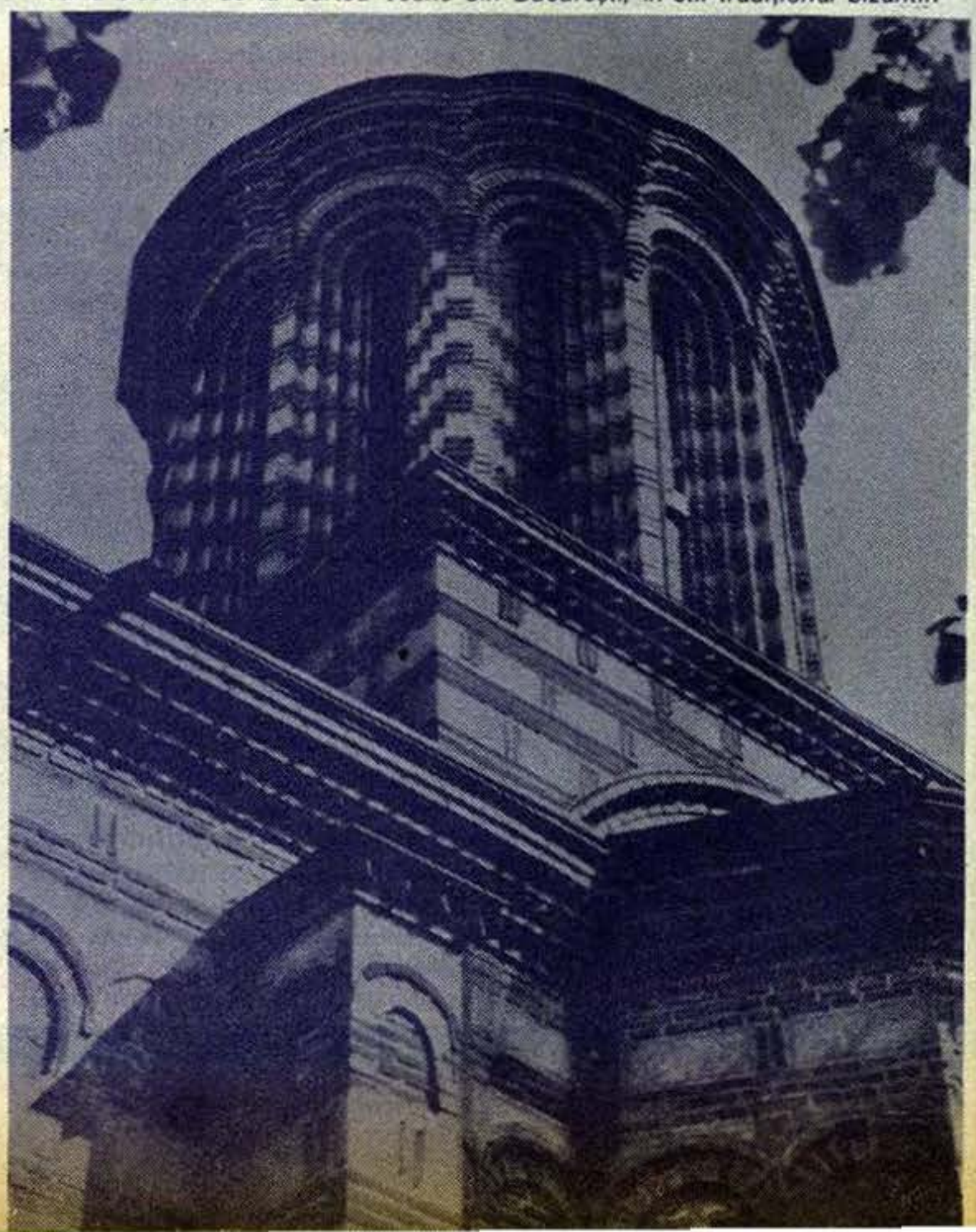

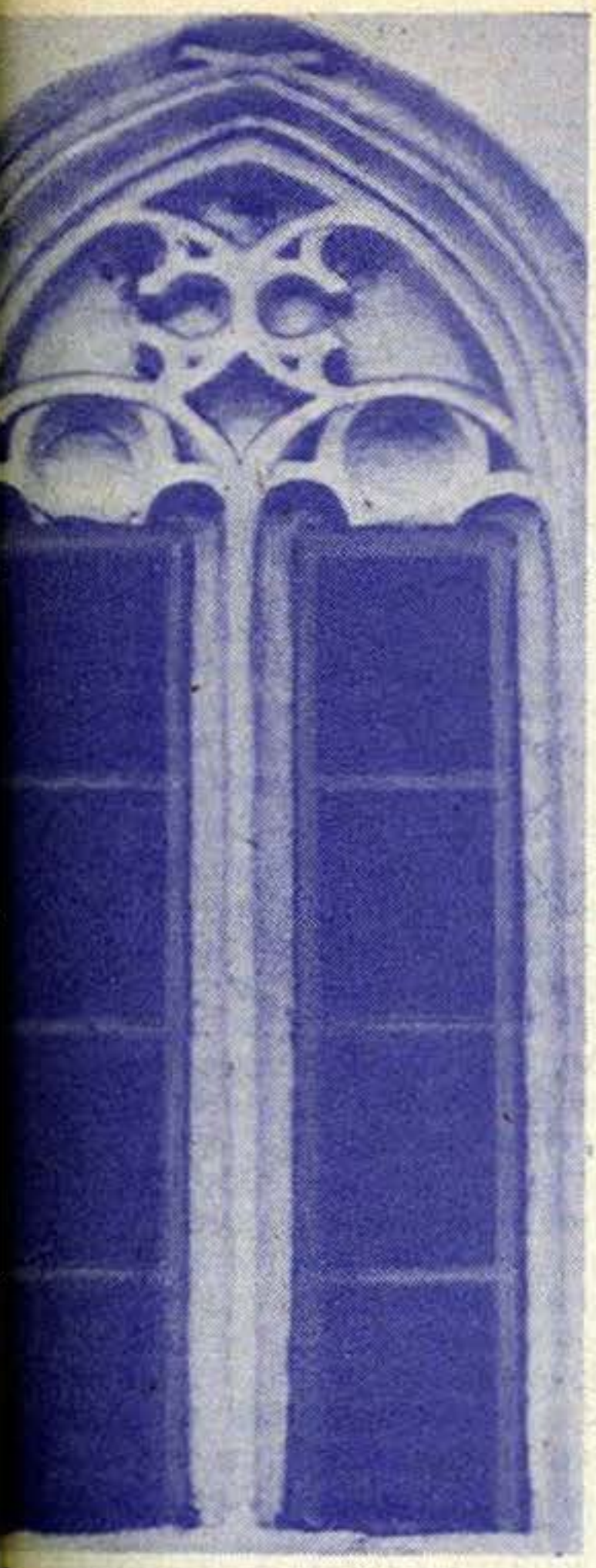

Ancadrament gotic de fereastră, de la mănăstirea Bistrița moldovenească

Mănăstirea Sinaia — latura vestică

Un caz grăitor este acela înregistrat în istoria principatului Transilvaniei din a doua jumătate a secolului XVI, într-o epocă de acută criză politică și confesională marcată de domnia lui Ioan al II-lea Sigismund, protector al unor reformați radicali și al unor umaniști veniți la curtea din Alba Iulia din diferite colțuri ale Europei, mai ales din Italia. O cercetare atentă a mentalului artistic transilvan al epocii scoate la iveală împrejurarea că idealul monarhic al doctrinarilor și al cronicarilor acestei curți princiare a fost, în a doua jumătate a secolului XVI, epoca mai veche cu un secol, a Hunedorestilor români și a lui Matei Corvin. Această situație s-a reflectat cu neobișnuită pregnanță într-o realitate literară — interesul arătat tipăririi operei lui Antonio Bonfini, istoriograful corvinesc de origine italiană, de către un Martin Brenner din Bistrița sau un Kaspar Helth din Cisnădie — și într-una artistică investită cu sens simbolic: în al treilea sfert al secolului XVI, pentru mormîntul lui Ioan Sigismund și pentru acela al mamei sale Isabela, descendentă a regilor poloni și a neamului ducal italian Sforza, a fost reluat un tip de monument funerar antichizant, cu unele sugestii gotice încă, anume sarcofagul cu gisant la partea superioară, tip ieșit deja din uz la acea vreme pe plan european dar întîlnit, în chiar catedrala din Alba Iulia, la alte două monumente similare, anterioare cu aproape un secol, pe care cele două exemplare de veac XVI le-au copiat în ceea ce privește concepția. Este vorba de două monumente funerare, cioplite probabil către 1480-1490 la porunca lui Matei Corvin, pentru apropiatele sale rude, Ladislau și Iancu de Hunedoara, sarcofagul acestuia din urmă — vestit căpitan de cruciadă împotriva Semilunei — fiind decorat cu un relief ce-i nara luptele cu turcii în prima parte a secolului XV.

Un alt caz de model politic devenit model cultural-artistic poate fi localizat în Moldova secolului XVII, în persoana lui Vasile Lupu. Dacă este sigur că acest voievod de origine balcanică a imitat în bună parte el însuși, în prima jumătate a secolului amintit — de la ceremonialul aulic la unele aspecte ctitoricești — cîrmuirea levantinizatului voievod care fusese Radu Mihnea, Vasile Lupu a devenit la rîndul său, după cum o mărturisesc și textele de epocă, un model demn de urmat, în a doua jumătate a secolului XVII, deopotrivă pentru rivalul și urmașul său imediat, reprezentantul boierimii de țară care a fost Gheorghe Ștefan, și pentru celălalt sud-dunărean ajuns în scaunul de la Iași, anume Gheorghe Duca. Pentru cel dintîi, fost mare logofăt al lui Vasile Lupu, devenit voievod în urma victoriei asupra domnului său și a aliaților cazaci, ctitoria-i din Moldova de vest, de la Cașin — înălțată în

1655-1656 — a însemnat o replică, cu valoare simbolică, dată elegantului monument baroc, cu atîtea sugestii italo-polone, care era biserica mănăstirii Golia ridicată către 1650 de „Lupu bei" la Iași; la fel, pentru Duca, fostul mare cămăraș și slujitor „în casă" al lui Vasile Lupu, ridicarea, începînd din 1669, a bisericii mănăstirii Cetățuia, centru al unui focar de cultură grecească în Moldova timpului, trebuia să constituie o altă replică, mai modestă dar nu lipsită de unele noutăți stilistice în decorul sculptat și pictat, a fastuoasei biserici — necropolă a aceluiași Vasile Lupu, biserica mănăstirii Trei Ierarhi, înălțată tot la Iași cu exact trei decenii înainte, în 1639 (nu mai puțin, în textele tipărite la Cetățuia în această vreme, descendența spirituală a lui Gheorghe Duca din modelul Vasile Lupu era afirmată metaforic, prin cuvintele din 1682 ale unui Dositei Notaras).

Dincolo de hotarele evului mediu, modelul oferit de o epocă îndepărtată devine cu predilecție, ca în cazul românesc, cel autohton, „național" — în chiar epoca triumfului limbilor vernaculare, „naționale" —, fără recursuri la modele imperiale și ecumenice, suprastatale, precum Roma și Bizanțul. Un caz aparte, de referire a individualismului renascentist italian la modele de puternică individualitate antică, înflorite cu un mileniu și jumătate înainte pe același sol al peninsulei dintre Alpi și Mediterana, întîmpină pe istoricii artei, ai literaturii, ai ideologiilor politice în cazul Florenței, în zorii acelui Quattrocento ce a schimbat fața continentului.

În lungul și greul război ce a opus, la sfîrșitul extrem al secolului XIV și la începutul sec. XV, republica meșteșugarilor și a negustorilor florentini feudalelor și aristocraticelor cîrmuiri din ducatul Milanului și regatul Neapolelui, textele timpului și operele de artă sînt autentice mărturii nu doar pentru o mentalitate publică, ci și pentru recursul la un model anume.

Sîntem în vremea în care primii umaniști ai cetății de pe Arno (Florența) — un Coluccio Salutati, un Lionardo Bruni, un Poggio Bracciolini — redescoperă, cu prilejul acestei aprige înfruntări dintre o republică a Renașterii și monarhiile medievale, zvonul luptelor celor ce au fost contemporani cu Brutus și Cicero, împotriva tiraniei. În acest fel cuvinte magice și cu înțeles precis în textele clasice antice acum descoperite și public comentate, latinele „virtus" și „libertas" deveneau cuvinte de ordine ale scriitorilor-cetățeni și ale ideologilor ilustrului oraș din Toscana. La rîndul său, așa cum s-a demonstrat, modelul Romei republicane a putut duce la apariția — nu întîmplător, în chiar acel moment istoric și în chiar acel perimetru geografic — a unei statuare în piatră și marmură reprezentînd divinități și eroi, ai păgînismului și ai creștinismului deopotrivă, împodobind edificiile publice ca o nouă formă de discurs civic, ținut într-un nou limbaj, acela al morfologiilor plastice de imensă noutate ale unui Donatello. Ele sînt cele ce vorbeau orașului celui mai „modern" al Italiei Renașterii despre virtuțile unei colectivități ce-și apăra libertatea, dreptul la viață, la creație, la gîndire. În conflictul dintre două lumi, dintre două mentalități publice — una ținînd de evul mediu, cealaltă de Renașterea modernă ce-și recunoștea, în parte, modelul în străvechea Republică romană —, imaginile eroice datorate unor sculptori — precum „David" sau „Sf. Gheorghe" ai lui Donatello — puteau inculca privitorilor lor, obștei florentine, sentimente ce consumau cu idealurile unei societăți pe cale de radicală prefacere.

Momentele de „revival" sînt cele care, în sfera literaturii și artelor vizuale îndeobște, au căutat în secolul XVIII, în veacul trecut, dar și în primele decenii de după 1900 să reînvie modalități formale și tematice revolute pentru ca pornind de aici, să imprime, din diferite rațiuni politice și ideologice, întregii spiritualități contemporane o notă de reîntoarcere — nu numai în ideal — spre ceea ce s-a socotit atunci, de la loc la loc și de la timp la timp, „vîrsta de aur" a trecutului. Antichitatea pentru Franța revoluționară și mai apoi napoleoniană — celebrînd Ființa Supremă și instaurînd consulatul, construind Pantheonul parizian și dezvoltînd cunoscutul stil Ludovic XVI —, evul mediu gotic pentru romantismul german al epocii „Sturm und Drang" sau pentru cel francez al Restaurației — cu și mai vechi origini în Anglia lui Horace Walpole — sînt exemple prea bine cunoscute spre a mai fi comentate aici, ele răspunzînd unor nevoi programatice și livrești de model cultural investit cu sensuri istorice notabile.

În țările mai mici, istorismul ottocentesc (din sec. XIX) avea să ducă așijderea, în Europa dar nu numai aici, la forme specifice de „revival" răspunzînd unor idealuri și năzuințe ale burgheziilor naționale al căror program politic se putea reclama de la venerabile tradiții, ivindu-se în detalii ale arhitecturilor oficiale din noile state, în podoaba lor pictată sau sculptată, forme locale din acel ev mediu ce stătea la temeiurile culturale ale popoarelor. Coincidența cronologică și de motivație spirituală sau formală a unor stiluri atît de diferite precum „hispano-maurul" catalan sau „Kalevala" scandinavă, a unor forme de „revival" est-european atrage atenția tocmai asupra acestei nevoi de model cultural-artistic pe care mișcările naționale din secolul trecut și din veacul nostru au resimțit-o. O autentică obsesie a trecutului, o căutare stăruitoare a identității naționale e întîlnită la fiecare pas în civilizația sud-est europeană a secolului nostru,

(Continuare în p. 50)

C. IULIUS CELSUS —

un guvernator lusitan al Daciei

SCARLAȚ LAMBRINO

Într-o convorbire pe care, cu ani în urmă, am avut-o cu Don Ferdinando de Almeida, director general al muzeelor din Portugalia, arheolog și eminent om de cultură, care ne-a vizitat de mai multe ori țara, acesta își exprima părerea că legăturile dintre Lusitania și Dacia, aceste provincii — extrem apuseană și răsăriteană — ale lumii antichității romane, trebuie să fi fost mai strînse decît este îndeobște știut.

. Opinia este desigur întemeiată, legăturile dintre cele două teritorii datînd încă de pe vremea conflictelor daco-romane, ce au avut drept rezultat transformarea unei însemnate părți a Daciei în provincie romană. Explicabil, dacă ne gîndim că inițiatorul războiului victorios împotriva dacilor, împăratul Traian, era originar din Lusitania și nu din Hispania, cum este îndeobște acceptat. Într-adevăr, orașul său de baștină, Italica, din apropierea Sevillei, făcea atunci parte din Lusitania veche. Viitorul împărat a trăit, apoi, o vreme la Merida, capitala Lusitaniei. Era de așteptat, așadar, ca între oamenii săi de încredere, care-l vor fi însoțit în războaiele de la Dunăre, să se fi numărat și locuitori ai provinciei natale. Și dacii, la rîndul lor, au ajuns, în împrejurări istorice aspre, nu departe de țărmul Oceanului Atlantic. Pe o inscripție romană din Chaves, în nordul Portugaliei, se află consemnat că între cei care au contribuit la construirea podului antic din acest oraș s-au numărat și grupuri de daci, aduși, după cum era obiceiul în Imperiul roman, tocmai din celălalt capăt al Europei.

Există însă și alte considerente, care îndrituiesc părerea că între cele două zone geografice legăturile au fost mai strînse. Astfel, la lusitani, ca și la daci, viața spirituală era dominată de o zeitate unică (sau în orice caz, dominantă) — Zamolxis (zeul-moș) la daci, Endovellico (bătrînul cel mai bătrîn) la lusitani, asemănare ce trebuie supusă după părerea mea, unei profunde analize.

În sfîrșit, lingviștii au evidențiat curioase asemănări (existența vocalelor ă și î, în ambele limbi) și chiar a unor toponimii surprinzătoare, precum cea a rîurilor Vișeu și Sadu, atît la români cît și la portughezi. Iată, deci, un teren generos de cercetare. Un teren asupra căruia meritele de pionierat revin unuia dintre cei mai de seamă cercetători ai antichității europene originar de pe meleaguri române — istoricul și epigrafistul Scarlat Lambrino.

S-a născut în urmă cu un secol, la 16 august 1891, în orașul București. După studiile liceale efectuate la cunoscutul colegiu Sf. Sava a urmat cursurile Universității bucureștene, pe care le-a absolvit în anul 1916, apoi s-a specializat la Sorbona, în 1921, după ce, trei ani funcționase ca asistent la Muzeul național de antichități. Doctor în litere și filosofie în anul 1927 (lucrarea de doctorat, Contribuții epigrafice privitoare la Asia

Sao Miguel de Odrinhas - o statuie emblematică a muzeului din Odrinhas

Mică, **fiind publicată în 1928), a devenit, încă din același an (25 octombrie) profesor universitar suplinitor (ulterior, titular)la catedra de istorie antică și epigrafie a Universității din București, titlu pe care l-a deținut pînă în anul 1944, paralel cu acela de director al Muzeului național de antichități.**

Din 1941, simultan cu funcțiile deținute în capitala României, a fost și director, pînă în 1947, al Școlii române din Roma. În 1947, pe fondul evenimentelor ce aveau loc după război în România, s-a stabilit în Portugalia, unde a deținut pînă în anul morții sale (30 august 1964) calitatea de profesor la Facultatea de litere din Lisabona.

Acestea sînt — succint — datele biografice ale profesorului Scarlat Lambrino, date ce se cer în mod necesar completate de acelea ale unei cariere științifice de anvergură, exemplificată prin valoroase cercetări de epigrafie greacă și latină ale istoriei Asiei Mici, precum și ale unor orașe grecești: Priene, Heracleea, Histria, Tomis, Callatis, iar în ultima parte a vieții asupra inscripțiilor din Lusitania. Contribuții științifice de mare interes, ce i-au atras, firesc, recunoașterea lumii științifice: membru corespondent al Academiei Române din 1934, membru al Academiei Pontificala Romana (de Arheologie), al Academiei germane de arheologie, precum și al Academiei de științe din Lisabona.

În rîndul cercetărilor întreprinse în Portugalia se numără și cea pe care o propunem, într-o formă prescurtată (eliminînd detaliile de strictă natură epigrafică), privitoare la o inscripție pusă de C. Iulius Celsus — guvernator al Daciei, originar din Lusitania—inscripție a cărei corectă descifrare s-a datorat eminentului epigrafist român. Studiul a fost publicat în 1952, în Bulletin des Études Portugaises.

Dr. Ion RADU

În legătură cu piatra de calcar sfărîmicios, a cărei parte superioară lipsește [studiul profesorului Lambrino se referea la inscripțiile de la biserica Sao Miguel din Odrinhas, mic orășel din apropiere de Lisabona] (aceasta) are înălțimea de 0,79 m, lățimea, la bază 0,48 m și grosimea de 0,32 m. Ea constituie unul din suporții unei lungi mese de piatră, plasată sub galeria zidului de sud al bisericii.

Inscripția a fost deja înregistrată de către F. Alves Pereira, care a studiat-o în timpul cercetărilor din 1907. Starea de distrugere a feței scrise nu i-a îngăduit să dea o lectură care să aibă un sens, ceea ce face ca sub acest aspect [al descifrării] monumentul să fie cvasiinedit. Dar, întrucît piatra a suferit, fără îndoială, în timpul acestei jumătăți de secol (de la descoperirea ei și pînă în 1952), unele litere pe care el a putut să le distingă vin să întregească lectura noastră. Cît privește interpretarea ei, F. Alves Pereira credea că era vorba de un PROConsul PROVINCiae, de un TRibunus MILITum și că literele ŢACENSIS[1] ascundeau un etnic. În MAVSOLEum din rîndul 9 vedea indicația unui mare edificiu funerar ridicat D(ecreto)/ D(ecurionum) (prin decret al decuriilor) [ridicat de cetățenii orașului în onoarea lui Celsus].

Fața scrisă este, de fapt, mult deteriorată. Această stare se datorește, în mare parte, calității pietrei, care este foarte friabilă. Puternic brăzdată de intemperii, ea a fost supusă unui tratament distructiv și din partea constructorilor [aceștia au înlăturat din textul inscripției, conform practicii medievale, referirile la divinități pâgîne – *n. I.R.*], încît n-au mai rămas decît cîteva grupuri de litere. Scrierea, alungită și ușor cursivă, pare să dateze de la sfîrșitul epocii Antoninilor[2], mai precis de la finele sec. II.

[În continuare, se dau o serie de detalii, privind interpretarea și lectura diferitelor grupe de litere].

Iată, dar, textul, așa cum l-am citit:

.....ERN(?)
C. I[u]li[us], C. f(ilius), Qu[i] r(ina tribu), Celsus
IVB(?) I ..... [adlec-]
[tu]s in amplissimum [o]r[dinem ab?] I eodem(?) .....
.LG missus...[in] D[aciam?] Su(periorem) (?),...a I[ib(ellis)]
[e]t a censib(us), proc(urator) provin(ciae) Lu[sitaniae],...
.....R.MILIT....O Er.....[proc(urator) Neaspo-]leo[s et]
Mausole[i Ale]xan[r]iae,
pro[c(urator)] XX[h]er(editatium) pe[r] pro[vin(cias)
Nar]bon(ensem) et Aq[uit(anicam)],
cur[ator] vi[ar(um)] Aem[il(iae) et T]rium[p]h(alis),
d(ono) d(edit)[3]

Avem, în consecință, unicul *cursus honorum* al unui procurator ecvestru al Lusitaniei, găsit, pînă acum, în Portugalia. Datează probabil, cum am văzut după forma literelor, din ultima parte a epocii Antoninilor. În această epocă, procuratorul a ridicat – numele său e la nominativ – un altar în regiunea Odrinhas. Formula de la sfîrșit, d(ono) d(edit) o confirmă. În sfîrșit, nu putem fi de acord cu Alves Pereira, că ar fi vorba de un monument funerar, căci ar trebui să ne gîndim, în acest caz, că procuratorul era localnic. Or, toți cetățenii romani care apar în inscripțiile din regiunile Lisabona și Odrinhas fac parte din

[1] Majusculele reprezintă literele păstrate ale inscripției. Celelalte sînt completarea lor.

[2] Dinastie de împărați romani ce a început odată cu domnia lui Nerva (96-98) și s-a încheiat cu aceea a lui Commodus (180-192).

[3] Iată traducerea:
„Primul rînd conține numele divinității căreia îi era consacrat monumentul... Gaius Iulius Celsus, fiul lui Gaius, din tribul Quirina... înscris în distinsa clasă senatorială de însuși (împăratul)... guvernator... în Dacia Superioară... însărcinat cu reclamațiile și registrul de persoane și bunuri, administrator al provinciei Lusitania... administrator... administrator al Neapolelui și al mauzoleului din Alexandria, administrator al celei de a douăzecea părți din moștenirile din provinciile Narbonense și Aquitania, intendent al străzilor Emilia și Triumfală consacră acest monument".

tribul Galeria, în timp ce al nostru aparţine tribului Quirina. Trebuie să urcăm mai mult de 100 km spre nord, în regiunea *Collippo* (Leiria) pentru a găsi cetăţeni aparţinînd acestui trib. De altfel, nici piatra în cauză nu este decît piedestalul unui altar ridicat de C. Iulius Celsus, foarte probabil în onoarea unei divinităţi. Nu cunoaştem însă nici un altar la Odrinhas. Dar la Colares, localitate situată la aproximativ 15 km, există două monumente de la sfîrşitul sec. II după Iisus Hristos, deci aproape din aceeaşi vreme cu al nostru, care sînt dedicate *Soli et Lunae* (Soarelui şi Lunii). Sînt divinităţi locale, dar de o importanţă cu totul deosebită, de vreme ce doi reprezentanţi ai împăratului în provincie au găsit de cuviinţă să le ridice altare. Credem deci că procuratorul nostru, înalt funcţionar al provinciei, a dorit el însuşi să omagieze aceste divinităţi atît de renumite ale regiunii. Iată pentru ce motiv am admis că expresia *proc(urator) provin(ciae) Lu*, poate fi completată *Lu(sitaniae)* mai curînd decît *Lu(gudunensis)* [cum o făcuse Alves Fereira]. În sfîrşit, nu se poate înţelege apariţia dedicaţiei în acest loc, dacă Celsus n-ar fi exercitat dregătorii în această provincie.

Piatra nu este deci din Odrinhas. Vine de altundeva, dintr-un sanctuar unde erau adoraţi Soarele şi Luna reunite. Se găsea un asemenea sanctuar la Colares? N-ar fi deloc imposibil, pentru că altarele celor doi guvernatori figurează împreună. Sau poate la Janas, mai la nord de Colares şi mai aproape de Odrinhas, unde o biserică este construită pe ruinele unui templu circular antic?

Cursus honorum al lui C. Iulius Celsus este complet – din nefericire cu lacune datorate proastei stări de conservare a pietrei. Drept încoronare a carierei sale, împăratul l-a înălţat în ordinul senatorial. [Urmează, în continuare, prezentarea dregătoriilor deţinute de Caius Iulius Celsus, potrivit ierarhiei stabilite de reputatul epigrafist german M.H.G. Pflaum].

Numele personajului nostru este identic în toate privinţele celui al unui procurator originar din Amiternum, care a parcurs cariera onorurilor sub Antonius Pius. O inscripţie din Lyon (Corpus Inscriptionum Latinarum, XIII, 1808) îl prezintă astfel: „C. Iul(io), C.f(ilio), Quir(ina tribu), Celso *a libellis et censibus*, proc(uratori) provinciar(um) Lugud (unensis) et Aquitanic(ae), proc(uratori) patrimoni, proc(uratori) XX hereditat(ium) Roma [e], *proc(uratori) Neaspoleos et Mausolei Alexandriae, proc(uratori) XX hereditat(ium) per provincias Narbonens(em) et Aquitanicum*, dilectatori per Aquiranica [e] XI populos, curatori viae Lignariae Triumphal [is]".

Aceeaşi inscripţie ne informează că fiul său, care se numea *C. Iulius Celsus Maximianus*, a fost *adlectus in amplissimum ordinem*, (primit în ordinul superior, senatorial), la vîrsta de patru ani, de către împăratul Antonius Pius. Am subliniat în textul citat funcţiile care se regăsesc în altarul din Odrinhas. În ansamblu, există puţine asemănări, în timp ce diferenţele sînt notabile, mai cu seamă în privinţa funcţiilor pe care nu le-am putut determina. Pe de altă parte, şi începuturile celor două cariere sînt complet diferite, fără a mai vorbi că procuratorul nostru a intrat în clasa senatorială, în timp ce omonimul său şi-a văzut doar fiul bucurîndu-şe de o onoare asemănătoare. În acelaşi timp se poate admite că cei doi Iulius n-ar fi decît unul şi că, inscripţia de la Lyon reprezintă un stadiu al cursului onorurilor, anterior celui găsit la Odrinhas, într-un moment cînd personajul nu obţinuse încă accesul în Senat. Dar, în general, atunci cînd se găsesc variante ale unui *cursus*, dintre care una este abreviată, ele creează o dilemă între asemănări şi deosebiri. În plus, avem un fragment de inscripţie în onoarea acelui Celsus din Amiternum, găsit în oraşul său de origine (CIL IX, 4453), care prezintă aceeaşi serie de funcţiuni şi chiar în ordinea atestată prin inscripţia din Lyon. Diferenţele sînt prea vizibile între inscripţia din Lyon şi aceea din Odrinhas pentru a putea admite identitatea celor două personaje.

Ar putea fi procuratorul din Lusitania fiul celui din Amiternum? E imposibil, întrucît fiul celui din urmă, numit în inscripţia din Lyon, era deja în clasa senatorială de la vîrsta de patru ani. Sîntem nevoiţi să admitem că cei doi Celsus sînt diferiţi unul de altul şi că provin din familii diferite. Totodată, cel din Odrinhas pare a fi mai tînăr decît omonimul său, întrucît, cum am mai spus, forma de scriere a dedicaţiei este cea de la finele epocii Antoninilor, chiar de la sfîrşitul veacului II.

Comentariu

Scarlat Lambrino a realizat un studiu epigrafic complet, ţinînd seamă atît de datele istorice, cît şi de existenţa altor relicve legate de numele personajului care a ordonat ridicarea altarului cu inscripţia la care ne-am referit. Stabilind că acesta datează de la sfîrşitul sec. I d. Hr. el a precizat, totodată, că nu era vorba despre un monument funerar (aşa cum crezuse anteriorul savant portughez care cercetase inscripţia), ci de un monument votiv dedicat unei zeităţi al cărei nume nu se poate descifra, întrucît a fost îndepărtat în mod intenţionat, cu dalta şi ciocanul. Dar cel mai important aspect – asupra căruia Scarlat Lambrino nu insistă prea mult, fiind vorba de o ipoteză[1] – este acela că între multele dregătorii deţinute de Caius Iulius Celsus s-a numărat şi aceea de guvernator al Daciei Superior. O ipoteză care vine însă în întîmpinarea afirmaţiilor făcute la începutul acestui articol, privind intensitatea legăturilor daco-lusitane, respectiv, româno-portugheze. ■

[1] Iată nota alcătuită de Scarlat Lambrino în studiul la care ne referim: „În rîndul 5... după MISSVS, rămăşiţele de sus a trei bare verticale şi ale unei alta, oblică, alcătuiesc un *D* foarte clar şi, alături, la extremitatea de jos a barei oblice un *A*; mai departe se observă partea superioară a literelor *SV*: Da/ciam?/ sup(eriorem)?". O ipoteză, desigur. O ipoteză susţinută însă de autoritatea ştiinţifică a marelui epigrafist şi arheolog originar de pe meleaguri româneşti Scarlat Lambrino — *n.l.R.*

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu, fiind întrebat dacă am spus lui Lena Constante la Praga în vara anului 1947 că dacă voi pleca din țară o vom lua și pe ea cu noi, răspund: că la Praga nu am discutat cu ea acest lucru. În schimb, îmi amintesc că la sfîrșitul lui Februarie 1948, după congres și cînd fiind pus sub urmărire de S.S.I. eram într-o mare depresiune sufletească, *Torossian a venit cu propunerea că are o cale sigură de fugit din țară*. El mi-a spus acest lucru la mine acasă, unde era și Lena. Cînd i-am povestit Lenei, ea m-a rugat că dacă plecăm s-o luăm și pe ea. Ceea ce eu am răspuns afirmativ. Dar imediat am respins propunerea lui Torossian și n-am înțeles să fac uz de căile arătate de el. Torossian se găsea la noi acasă. Lena Constante era și ea alarmată și deprimată și răspunsul meu a urmărit s-o liniștească.

s.s./L. Pătrășcanu

5.IV.50".

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu în legătură cu propunerea adusă de Vișoianu, din partea lui Schuyler, declar următoarele:

Înainte de plecarea mea la Paris către sfîrșitul lunei lulie 1946, îmi aduc aminte că Vișoianu a venit în audiență la Minister și mi-a spus că a fost rugat de către Schuyler să-mi transmită din partea lui invitația de a pleca în Statele Unite, în orice condiții voesc. Eu am respins invitația adusă imediat, categoric și fără nici o discuție. În legătură cu această invitație eu nu am mai discutat absolut nimic cu Vișoianu.

Declar categoric că Vișoianu nu a făcut altceva decît mi-a transmis invitația de mai sus a lui Schuyler - fără să adauge absolut nimic de la el.

Semnez liber și nesilit de nimeni.

ss/L. Pătrășcanu

11 iunie 1951."

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu declar următoarele:

Betea Nicolae a venit în ajunul plecării mele la Bruxelles, în lulie 1947, și pe motivul că libertatea și viața mea este în pericol a căutat să mă convingă să nu mă reîntorc în țară. I-am spus că voi reflecta asupra celor spuse de el și îi voi telefona, - dar acesta a fost un răspuns pur formal, eu neintenționînd nici un moment să rămîn la Bruxelles. Dealtfel, nici nu i-am telefonat. La plecare mi-a dat un bilet de la Golopenția către un profesor de statistică din Bruxelles, spunîndu-mi că a fost în România și că este un prieten al țării. Dacă am nevoie de anumite servicii în legătură cu prezența mea la Bruxelles, pot să mă adresez lui.

Întrebare: De ce minți și nu spui adevărul? Betea ți-a făcut d-tale propunerea să rămîi în străinătate. Atunci ce rost avea ca să-ți dea Betea scrisori către un prieten al României?

Răspuns: Ceea ce știu pentru Betea sau pentru Golopenția ce rost avea biletul dat pentru mine, cînd l-am luat, m-am gîndit la servicii de ordin general și nu la servicii personale.

Semnez liber și nesilit de nimeni.

ss/L. Pătrășcanu

28 iunie 1951."

„CAZUL" GRUPULUI PĂTRĂŞCANU (V)

CRISTIAN POPIŞTEANU

Labirintul „cazului" Pătrăşcanu îmi pune mereu în faţă noi şi noi documente elocvente pentru metodologia cu care organele de represiune îşi urmăreau planul de a determina prin toate mijloacele pe arestaţii din „grupul" Pătrăşcanu şi în primul rînd pe şeful acestei liste de oameni privaţi de libertate şi deveniţi ad-hoc *grup*, să recunoască „crimele" prestabilite de conducătorii P.C.R. Iată de ce am citat patru declaraţii date în timp de 14 luni (aprilie 1950-iunie 1951) asupra uneia şi aceleiaşi acuzaţii: fuga din ţară = trădare de patrie. Declaraţiile lui Pătrăşcanu şi ale celorlalţi arestaţi privind acelaşi subiect sînt de ordinul... sutelor.

Vom cita (respectînd întrutotul forma şi ortografia originalelor reproduse în acest serial), acum dintr-o altă lungă *sinteză* (28 pagini) întocmită de securitate la 7 ianuarie 1952 şi semnată de' lt. maj. Simion Siegler. Uluitor mi se pare la această *sinteză* faptul că erau considerate drept probe, ideile, discuţiile, divergenţele de partid, cărţile, relaţiile intime de familie sau extraconjugale, întîlnirile fără a găsi nici o *acţiune* care *să dovedească* vreunul din capetele de acuzare (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1991). Pe deplin convingător pentru absenţa oricărei contingenţe cu normele de drept era felul cum se stabilea capul de acuzare al fugii în străinătate şi, în consecinţă, al trădării de patrie (numai în totalitarism simpla plecare, chiar definitivă, în străinătate, devenea automat crimă de trădare de patrie fără să se ia în considerare dacă s-a făcut într-adevăr vreo acţiune materială contra ţării natale).

„CE AU STABILIT CERCETĂRILE

În declaraţiile sale, Pătrăşcanu a recunoscut următoarele fapte:

- A încercat să scoată din biblioteca Palatului, volumele pe care i le dăduse cu dedicaţie fostului rege Mihai, folosind în acest scop serviciile lui Raţiu Anton.

- S-a întîlnit în casa lui Ştefănescu Alexandru în octombrie 1944, cu consulul Angliei, Le Rougetel, fără a raporta Partidului.

- A primit de la Xenopol Radu o sută milioane lei, cu care a trimis un grup de 30 de oameni la Arad, în vederea campaniei electorale din 1946, fapt pe care nu l-a anunţat Partidului.

- A primit tot în 1946, şi tot prin Xenopol Radu, o ofertă din partea lui Maniu, care îi propunea să sprijine pe prietenii naţionalişti ai lui Pătrăşcanu care candidau în alegeri şi nici acest fapt nu l-a anunţat Partidului.

- La rugat pe Radu Xenopol să intervie pe lîngă Carandino Nicolae, fruntaş naţional ţărănist, care conducea ziarul *Dreptatea* oficiosul P.N.Ţ., să nu mai publice articole în care să fie lăudată cuvîntarea sa de la Cluj.

- A primit prin Vişoianu o propunere din partea lui Schuyler - înainte de plecarea sa la Paris - de a pleca în Statele Unite «în orice condiţiuni», propunere pe care a ascuns-o Partidului, făcîndu-se astfel părtaş la fuga clandestină a lui Vişoianu din ţară.

- S-a întîlnit în timpul crizei constituţionale din 1945, în două rînduri, cu Victor-Rădulescu Pogoneanu şi cu Niculescu Buzeşti, cărora le-a sugerat să ceară regelui ca el - Pătrăşcanu - să fie însărcinat cu tranşarea crizei, prin numirea sa ca preşedinte al Consiliului de Miniştri. Nici această sugestie nu a comunicat-o Partidului.

- A aflat prin Betea despre intenţia lui Manuilă de a fugi din ţară, ascunzînd aceasta şi Partidului şi faţă de autorităţi şi făcîndu-se astfel complice la fuga din ţară a lui Manuilă.

- Într-o discuţie cu Franasovici la Paris în timpul Conferinţei de Pace, acesta i-a făcut aluzie la existenţa unei fracţiuni în Partid, în sensul că el ar putea face o ruptură în Partid, servind astfel interesele reacţiunii din interiorul şi din afara ţării şi nu a comunicat nici aceasta Partidului.

- Prin atitudinile şi manifestările sale naţionaliste, a urmărit să-şi cîştige o largă popularitate, spre a-şi întări situaţia în Partid.

- În problema prelungirii legii pentru sancţionarea criminalilor de război, a avut o atitudine antipartinică, întrucît a pus pe primul plan convingerea sa personală că România s-a achitat de obligaţiile Armistiţiului prin cele 1800 de condamnări de criminali de război, peste voinţa conducerii Partidului.

- A primit propuneri de fugă din ţară: din partea lui Betea căruia i-a dat chiar un răspuns afirmativ; alte propuneri de fugă a mai primit din partea lui Torossian, Lucia Flicher, Pepi Leibovici şi alţii; toate aceste propuneri le-a ascuns Partidului.

- A primit din partea lui Xenopol Radu un plic ce conţinea 30 000 dolari, spre a fi trimişi în străinătate şi deşi nu i-a făcut acest serviciu, nu l-a denunţat însă pe Xenopol autorităţilor în drept.

- A ascuns o parte a cuvîntării sale de la Cluj Comitetului Central, pentru că se temea că nu va obţine autorizarea Partidului pentru această parte care se referea la problema Ardealului de Nord.

- Devierile şi manifestările sale naţionaliste l-au situat pe o poziţie trădătoare, adîncind conflictul între maghiari şi români prin cuvîntările sale de la Cluj din iunie 1945 şi iulie 1946.

- A folosit pentru discursul său de la Cluj materialul procurat de elemente nepartinice ca: Betea şi Golopenţia şi nu a apelat în acest scop la tovarăşii membri de partid.

- A avut manifestări antipartinice faţă de unele persoane dintre care unii chiar membri de partid, calomniind pe noii conducători ai Partidului, urmărind prin aceasta să diminueze autoritatea şi prestigiul conducerii Partidului.

- A cunoscut faptul că Lena Constante, prietenă intimă a soţilor Pătrăşcanu, avea legături cu Nicol Gross, agent al serviciului de spionaj englez şi nu i-a atras atenţia acesteia asupra pericolului ce-l reprezintă astfel de legături, ascunzînd aceasta şi faţă de Partid.

- Nu a dovedit destulă fermitate în epurarea magistraturii, în ce priveşte diferitele legiuiri ale regimului, cum erau: legea speculei şi a sabotajului, legea criminalilor de război, legile anti-rasiale, care nu au fost aduse la îndeplinire şi apli-

cate conform literii lor, şi in general in intreaga sa activitate pe care a desfăşurat-o la Ministerul Justiţiei.

- A utilizat în diferite sarcini politice şi chiar de partid, diverşi prieteni personali, fără a apela la Partid pentru a căpăta oameni călîţi în luptă şi devotaţi Partidului.

- A ascuns Partidului intrevederile cu Roberts şi Madison din anul 1946, atît de la locuinţa Lenei Constante cît şi pe aceia de la Paris.

- A schimbat prin Lena Constante şi Rupenian diferite sume de bani (valute) la bursa neagră şi a făcut acelaş lucru la Paris, prin Torossian.

- Fără a avea asentimentul Partidului, l-a căutat pe Vişoianu, după fuga acestuia din ţară, - pe cînd se afla la Paris - spre a-i propune să se reintoarcă în ţară.

Faptele contestate de Pătrăşcanu în declaraţiile sale sînt următoarele:

- Pătrăşcanu nu recunoaşte că l-ar fi învăţat pe fostul rege să refuze prelungirea legii criminalilor de război (aşa cum arată în declaraţiile lor Elena Pătrăşcanu şi Lena Constante despre care Pătrăşcanu afirmă că mint în această problemă).

- Nu a discutat nici cu Ştefănescu Alexandru şi nici cu vre-o altă persoană despre formarea unui partid naţionalist.

- Nu a mai primit alte propuneri de fugă din ţară din partea americanilor în afară de aceia primită în 1945, prin Vişoianu (el neagă în genere că ar fi avut vre-o legătură cu americanii).

- Nu a discutat nici un moment despre existenţa unui grup naţionalist cu Franasovici în timpul Conferinţei de pace din 1946 de la Paris, ci acesta a făcut numai o simplă aluzie la existenţa unui grup naţionalist în Partid pe care Pătrăşcanu a respins-o.

- Cu excepţia a 2-3 întîlniri cu Auschnit, nu recunoaşte să fi avut niciodată şi sub nici o formă relaţii cu acesta.

- Nu recunoaşte să-l fi întîlnit pe Ştefănescu Alex. de două ori în cursul anului 1942 şi odată în subsolul B.N.R. după 23 august 1944, susţinînd că afirmaţiile lui Ştefănescu în acest sens sînt în întregime neadevărate şi inventate.

- Contestă că ar fi desfăşurat vre-o activitate antisovietică.

- Că ar fi urmărit prin acţiunile sale, consolidarea politicii anglo-americane în ţara noastră.

- Că s-ar fi opus ca criminalii de război să-şi ia pedeapsa legală.

- Că l-ar fi întîlnit vre-odată pe Mircea Durma în locuinţa lui Torossian, în afară de ocaziile cînd l-a văzut la Consiliul de Miniştri sau la diverse recepţii, deasemeni că ar fi discutat vre-odată cu Durma înaintea plecării acestuia la Moscova în aprilie 1945.

- Nu recunoaşte că l-ar fi cunoscut pe Alexandru Ştefănescu prin Calmanovici, pe care cu ocazia confruntării dintre ei, declară că nici nu-l cunoaşte.

- Că ar fi fost în cursul anului 1942 în Bucureşti şi deci că ar fi luat contact în acest timp cu cineva.

- Că Emil Calmanovici l-ar fi însoţit pe Ştefănescu Alexandru în vre-o vizită la locuinţa sa.

- Că i-ar fi predat lui Guţă Steinberg un mesaj într-un sul de hîrtie spre a-i fi predat lui Auschnit înaintea plecării acestuia din urmă la Caíro.

Cu ocazia confruntărilor care au avut loc între Pătrăşcanu de o parte şi Hari Braunner, Leoveanu Emanoil, Guţă Steinberg, Mircea Durma şi Emil Calmanovici de altă parte, Pătrăşcanu a perseverat în a contesta unele fapte.

Pentru a susţine aceste afirmaţii atît de contradictorii şi a reveni chiar asupra unora din recunoaşterile sale, Pătrăşcanu a adoptat o comportare în anchetă, care este ilustrată în diferite situaţii în anexele A., B., C. şi D. ale prezentei sinteze. În aceste anexe sînt analizate şi o serie de argumentări false, afirmaţii de rea credinţă şi contradictorii şi fapte injust contestate, comportare în urma căreia Pătrăşcanu s-a situat în foarte multe cazuri pe o poziţie de negare chiar şi în contra celor mai evidente probe".

Acelaşi document sintetizează „opiniile" despre Lucreţiu Pătrăşcanu ale celorlalţi „reţinuţi în această problemă". Astfel, sînt citaţi: Belu H. Zilber, Elena Pătrăşcanu, Lena Constante, Herant Torossian, Harry Braunner, Emanoil Rupenian, Gheorghe Tătărăscu, Emil Calmanovici, Alexandru Ştefănescu, Alexandru Mureşanu (fost om de serviciu la Alexandru Ştefănescu).

O serie de martori care făcînd parte din vechea jandarmerie, au avut în supravegherea lor pe Pătrăşcanu în timpul domiciliului său obligator şi anume: 1. Anton Constantin; 2. Tobescu Constantin; 3. Madarjac Alexandru; 4. Teodorescu Sachelarie; 5. Ionescu Alexandru; 6. Schipor Mihail; 7. Duţu Gheorghe; 8. Duţu Maximilian; 9. Moraru Alexandru; 10. Niţă Marin.

O altă serie de martori - foste organe ale Siguranţei, care l-au avut de asemenea pe Pătrăşcanu în supravegherea lor între 1939-1944 şi anume: Leoveanu Emanoil (legat de acesta col. Stoica Ştefan), Stănescu P. Ion, Strati Stratilescu, Manolescu Ştefan, Ion Drăniceanu, Wirth Flavian, Iliescu Ni, Porumboiu I. Mihail şi Stelian Ion.

Diverşi alţi martori care sub o formă sau alta au avut contingenţă cu activitatea desfăşurată de Pătrăşcanu sau puteau da unele relaţii în legătură cu cei implicaţi în acest lot şi anume: Xenopol Radu, Penescu Nicolae, Mihalache Ion, Carandino Nicolae, Victor Rădulescu Pogoneanu, Constantin Pavel, Stărcea Ion Mocsony, Silviu Crăciunaş, Gheorghiu Ion Cleante, Richard Wurmbrand, Gardoni Ştefan, Durma Mircea, Ivana Mehedinţi, Alexandrini Alexandru şi Florica Farcaşu.

După reţinerea inginerului Emil Calmanovici, Pătrăşcanu şi Alexandru Ştefănescu, următorii: Ştefănescu Silvia, Ionescu Alexandru, Mureşan Alexandru, Mecca Veturia, Mihnea Stroe şi Costea Ion.

Şi totuşi nici aceste alte zeci şi zeci de cercetări (multe ale unor condamnaţi în alte procese, ca de pildă conducătorii naţional-ţărănişti, Ion Mihalache, Nicolae Penescu, Nicolae Carandino sau baronul Ion Mocsony Stărcea) nu au satisfăcut securitatea şi conducerea comunistă, căci iată concluziile:

„Atitudinea adoptată de Pătrăşcanu în anchetă a invedeiat că poziţia adoptată de el constă în a evita răspunsul direct la întrebările puse, a prezenta faptele sale cu denaturări, fără amănunte şi fără nici un fel de precizări cu intenţia de a trece cu uşurinţă peste faptele sale ce ar putea fi încadrate în textele de lege.

- De aceea considerăm că este necesar a se aplica în continuare cercetării lui Pătrăşcanu o metodă de adîncire a anchetei în aşa fel încît prin chestionare care să conţină întrebări scurte şi precise, Pătrăşcanu să fie obligat să dea declaraţii cît mai complete care să-l demaşte ca pe un duşman al Partidului şi al clasei muncitoare.

PROPUNERI:

Faţă de cele de mai sus, propunem ca pe baza observaţiunilor făcute referitor la materialul rezultat pînă în prezent conţinute în anexele A., B., C. şi D., cercetarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu să se facă în continuare, prin adîncirea materialului existent după metoda folosită în anexa E. a prezentului referat.

LT. MAJOR DE SECURITATE,
ss/Simion Siegler"

(Ne exprimăm regretul de a nu fi văzut anexele, dar întreaga sinteză rămîne un model al ilegalității și urmăririi vinovăției pe criterii politico-ideologice și nu pe bază de fapte probate).

După acest document care arată cum lucrau și ce urmăreau anchetatorii Securității, inserăm un document al anchetei de partid din 1967-1968 pentru cercetarea procesului Pătrășcanu, în care vorbesc înșiși anchetatorii și superiorii lor.

Unul dintre numele cele mai cunoscute ale aparatului de represiune comunist din România este cel al generalului Pantiușa (Gheorghe Pintilie), a cărui biografie implicată în numeroase arestări și condamnări din primii zece-cinci-sprezece ani ai regimului totalitar cu greu poate fi reconstituită (și în nici un caz în cadrul acestui articol). Iată de ce declarația lui din 1967 mi se pare a fi cu totul revelatoare asupra dedesubturilor politice ale cazului Pătrășcanu ca și pentru ilegalitatea organizării anchetei și procesului. Ce scria deci Pantiușa la 11 mai 1967:

„INFORMARE

Subsemnatul Pintilie Gheorghe, fiind întrebat la C.C. al P.C.R. de către tovarășul Vasile Patilineț în prezența tovarășilor Cornel Onescu și Grigore Răduică în legătură cu părerea mea despre ancheta și procesul «Pătrășcanu» și ce cunosc eu despre acest caz, relatez următoarele:

Părerea mea de atunci și pe care o mențin și acum a fost și este că nu au existat dovezi pe baza cărora Pătrășcanu să fie anchetat la M.A.I. și deasemeni nu au existat dovezi pe baza cărora el să fie trimis în fața justiției.

Această părere mi-am format-o în urma studierii materialelor date nouă odată cu «grupul Pătrășcanu», precum și a materialelor obținute pe timpul anchetei la M.A.I.

Deși anterior ei au fost anchetați la alte organe timp de circa trei ani nu se găsiseră dovezi din care să reiasă că e necesar să se continue ancheta la M.A.I.

Sînt convins că dacă ar fi existat materiale compromițătoare pe baza cărora să se meargă la justiție, era imposibil ca să nu se găsească în condițiile cînd toată puterea ne aparținea și cînd ani de-a rîndul s-a depus foarte multă insistență să se găsească tot ce se poate găsi.

Deasemeni, au fost posibilități să se aducă dovezile și din exteriorul țării, în cazul că ele ar fi existat.

Cu toate acestea, pînă la sfîrșitul celor circa 6 ani de anchetă și pînă la trimiterea în justiție nu s-au găsit asemenea dovezi.

La M.A.I. a fost predat pentru anchetă un «grup Pătrășcanu». Din documentele existente însă reieșea că aceștia nu constituiau un grup, ci unii dintre ei luați în mod independent aveau fapte pentru care trebuiau anchetați, fapte care însă nu aveau nici o legătură cu ceilalți și mai ales cu Pătrășcanu.

Marea greutate pentru organele M.A.I. a fost de a se găsi modalitatea pentru a fi implicați împreună în aceleași infracțiuni. Timp de circa șase luni de la primirea acestui «grup» la M.A.I. nu s-a putut începe ancheta deoarece în acest timp preocuparea principală era de a face tot felul de planuri prin care să se găsească o soluție pe baza căreia anchetatorii să capete orientarea asupra modului cum să ajungă la legarea celor anchetați unul de altul, prin «fapte». Această preocupare era deoarece în discuțiile cu unii tovarăși din conducerea partidului, ei arătau că nu se poate să nu fi existat legătură - de natură dușmănoasă partidului - între aceste elemente.

Multe declarații date de cei anchetați, mai ales cele care prezentau date negative despre Pătrășcanu, au fost obținute după îndelungi insistențe și dure anchete, anchetatorii prin repetarea insistentă a acelorași întrebări, întrebări care prin modul cum erau formulate sugerau de fapt celui anchetat ce va trebui să declare el în final.

Deși personal nu am participat la anchete, am audiat însă în birou la mine, prin tehnică, desfășurarea unora din anchete și de acolo știu că ele au decurs așa cum am arătat mai sus.

Anchetatorii au fost îndrumați și s-au făcut aprecieri asupra muncii lor în așa fel încît între ei s-a ajuns la un fel de întrecere, fiecare străduindu-se să obțină cu orice preț declarații cu fapte cît mai grave, chiar dacă ele nu aveau bază reală.

Acum, după atîția ani, nu pot să-mi amintesc tot materialul concret care a fost obținut în anchetă, însă un lucru îmi este clar, acela că nu au existat dovezi valabile pentru trimiterea lui Pătrășcanu în justiție. Nu s-au găsit asemenea dovezi nici atunci, cu toți cei 6 ani de anchetă și nu se vor găsi niciodată chiar dacă s-ar mai studia și cerceta încă 10 ani.

Cînd M.A.I. a început să se ocupe de ancheta «grupului Pătrășcanu» am primit indicația să iau legătura cu trei sovietici care erau găzduiți într-o casă a partidului. Unul se numea Alexandru Mihailovici Saharovski, altul Patriki, iar numele celui de-al treilea nu-l mai reținu.

Din discuțiile avute - în special cu Patriki -, am aflat că ei anterior se ocupaseră de cercetările și procesele ce au avut loc și în alte țări socialiste (anchete și procese asemănătoare cazului Pătrășcanu).

Totodată mi-am dat seama că cei trei sovietici cunoșteau bine cercetările ce se efectuaseră de către Partid și S.S.I. în cauza Pătrășcanu și că ei au fost prezenți și în acel stadiu al cercetărilor.

Timp de vreo 2-3 luni după ce M.A.I. a început ancheta, am fost îndrumați de acești sovietici fără ca ei să aibă o calitate oficială, după care Saharovschi a fost numit consilier principal la M.A.I., ocupîndu-se în continuare de dirijarea anchetei în această cauză, iar ceilalți doi au plecat din țară.

Menționez că de această anchetă se mai ocupa, în afara sovieticilor menționați mai sus, încă un sovietic care era al doilea secretar al ambasadei U.R.S.S. și care, prin mijloacele ce le avea la dispoziție (telegrame cifrate etc.), transmitea informații în Uniunea Sovietică despre desfășurarea anchetei în grupul Pătrășcanu.

De la sovietici am aflat că ei informau cu regularitate și pe unii tovarăși din conducerea partidului nostru. Ulterior, avînd unele discuții cu Gheorghiu-Dej, Chișinevschi și Ana Pauker, din întrebările pe care mi le-au pus în legătură cu cercetările ce se făceau am observat că într-adevăr ei cunoșteau bine aspectele din ancheta lui Pătrășcanu.

Deși nu-mi amintesc să fi fost chemat vreodată în mod special la conducerea partidului pentru a discuta problemele în legătură cu «grupul Pătrășcanu», am participat totuși de mai multe ori la discuții despre acest «grup», discuții purtate în special de Gheorghiu-Dej și Iosif Chișinevschi, cele mai multe din ele avînd loc la Gheorghiu-Dej acasă. Discuțiile porneau de la atmosfera ce era formată că în alte țări socialiste s-au descoperit în sînul partidelor acțiuni grave ale dușmanilor și nu se poate ca la noi în țară să nu fie așa ceva. De la asemenea discuții de cele mai multe ori se ajungea la discutarea cazului Pătrășcanu.

Îmi amintesc că la sfîrșitul anului 1944 - începutul anului 1945, cînd la unele mitinguri și demonstrații, au apărut aspecte de oarecare popularitate a lui Pătrășcanu, această popularitate supăra pe Gheorghiu-Dej.

De exemplu, în timpul unei demonstrații care a avut loc în acea perioadă pe la Piața Victoriei, cînd o parte din coloana demonstranților a început să scandeze insistent numele lui Pătrășcanu, am fost

tras de mînecă de către Gheorghiu-Dej care se afla lîngă mine şi mi-a şoptit: «ce tot strigă ăştia - Pătrăşcanu, Pătrăşcanu -... mama lui». Asemenea expresii ale lui Gheorghiu-Dej despre Pătrăşcanu le cunosc şi alţi tovarăşi.

În perioada cînd s-a desfăşurat ancheta la M.A.I. se analiza în colectivul de conducere al ministerului mersul anchetei în cazul Pătrăşcanu şi se stabileau pentru fiecare anchetator indicaţiile pe baza cărora să se continue ancheta.

Pînă în toamna anului 1952, aceste analize au fost mai puţine şi mai rare, iar după ce s-a constituit grupul de anchetă condus de Şoltuţiu, analizele erau mai frecvente, ţinîndu-se în unele perioade o dată sau de mai multe ori pe săptămînă, aceasta depinzînd de materialul obţinut de anchetatori. Şedinţele erau conduse de tov. Alexandru Drăghici şi de regulă participau adjuncţii ministrului, consilierul principal şi uneori şi adjunctul lui, consilierul direcţiei de anchete, şeful colectivului de anchetatori - care, uneori, venea însoţit de unul sau mai mulţi anchetatori, şeful direcţiei de anchete şi cîteodată erau chemaţi şi directorii de la direcţiile operative.

Orientarea generală a analizelor ce aveau loc în aceste şedinţe de colectiv era insistenţa de a se căuta dovezi de vinovăţie a celor anchetaţi, precum şi a legăturilor dintre cei încadraţi în «grup».

Cunosc că după ce s-a stabilit trimiterea «grupului» în faţa justiţiei s-a manifestat mare grabă pentru judecarea şi condamnarea lor. După ce au fost judecaţi şi condamnaţi, am fost de două ori întrebat la telefon de către Chişinevschi dacă: «aţi terminat cu Pătrăşcanu?» (adică l-aţi executat?).

11 mai 1967

ss/Pintilie Gheorghe

Doresc să mai precizez încă o problemă.

După ce s-a primit la M.A.I. întregul «grup Pătrăşcanu» şi materialul documentar în legătură cu acesta, am fost surprins că între aceştia se găsea şi Emil Calmanovici, pe care l-am cunoscut după 23 august 1944, în perioada cînd am condus Direcţia administrativă a C.C. al Partidului şi cînd am primit foarte mare sprijin de la Calmanovici, care era în stare să facă orice sacrificiu pentru partid. Printre altele, arăt că el a pus la dispoziţia partidului întreaga lui avere deşi nu i s-a cerut aceasta, dar el cunoştea greutăţile şi nevoile partidului.

11 mai 1967

ss/Pintilie Gheorghe"

Iar cu 15 ani în urmă în Sinteza lt. major de securitate Simion Siegler se făceau următoarele precizări:

„Calmanovici Emil a fost reţinut ca urmare a declaraţiilor lui Alexandru Ştefănescu, care arăta că înainte de 23 august 1944, începînd încă din 1942, a avut cîteva întîlniri cu Pătrăşcanu, care era condus la aceste întîlniri de către Calmanovici.

În declaraţiile sale, Calmanovici arată următoarele:

- În mai sau iunie 1944, Ştefănescu i-a cerut să-i facă legătura cu Pătrăşcanu, ceea ce a comunicat Partidului prin Kofler. În această comunicare nu a primit nici un răspuns, dar Ştefănescu i-a spus într-o zi că l-a văzut pe Pătrăşcanu.

- La sfîrşitul lui iulie sau august 1944, Ştefănescu i-a cerut din nou să-l vadă pe Pătrăşcanu, ceea ce din nou a comunicat Partidului prin Kofler. Neprimind nici un răspuns, - la insistenţele lui Ştefănescu -, Calmanovici a revenit de cîteva ori, aranjînd apoi întîlnirea care a avut loc la 23 august între Ştefănescu şi Kofler în casa Bacalu.

- Nu s-a întîlnit niciodată cu Ştefănescu şi Pătrăşcanu înainte de 23 august şi nici nu l-a cunoscut pe Pătrăşcanu pînă atunci.

- S-a întîlnit cu Ştefănescu şi Pătrăşcanu prin septembrie-octombrie 1944, la cererea lui Ştefănescu, în locuinţa lui Pătrăşcanu din str. Vasile Lascăr 100, unde l-a condus pe Ştefănescu care cu acea ocazie l-a consultat pe Pătrăşcanu în legătură cu o propunere ce i s-a făcut de a intra în guvern".

Din declaraţia generalului Gheorghe Pintilie se degajă un univers kafkian. Este prea puţin să spunem cînd un om este arestat şi apoi condamnat — cum este acest Emil Calmanovici — cînd de fapt el nu a făcut decît să ajute inclusiv cu bani partidul care apoi îl trimitea la moarte. Din declaraţia fostului şef al Securităţii rezultă o informaţie cît se poate de bogată şi edificatoare, inclusiv prin deconspirarea din sursă calificată a amestecului sovietic în acest sinistru proces. Şi să nu uităm că înainte de a fi prim-adjunct al ministrului de interne şi şef al Securităţii, „Pantiuşa" venea din U.R.S.S. Nimic însă despre rolul său — absolut nimic. Călăii nu au memorie. ■

(Va urma)

ISTORICI ROMÂNI ÎN AULA ACADEMIEI

În cadrul unor zile aniversare, cînd îşi sărbătoreşte 125 ani de existenţă, Academia Română, repusă în drepturile sale firesti după Revoluţia din decembrie 1989, cunoaşte ritmurile unei adevărate renaşteri, recîădindu-şi sigur şi demn statura sa de cel mai înalt for de cultură al ţării. În primul rînd, prin actul reparator de reîntregire a corpului academic, aducînd în rîndurile sale cele mai prestigioase personalităţi ale spiritualităţii româneşti. Ca şi la precedentele alegeri (*Magazin istoric*, nr. 12/1990; 5/1991), ştiinţa istorică s-a aflat în atenţia înaltului for, în cadrul adunării sale generale din ziua de 10 septembrie, un nou istoric fiind ales ca membru corespondent. Conform tradiţiei revistei *Magazin istoric*, iată succinta fişă bio-bibliografică a noului ales:

ALEXANDRU ZUB. Născut la 12 octombrie 1934, în comuna Vîrfu Cîmpului, jud. Botoşani, şi-a făcut studiile secundare în comuna Şendriceni, iar cele superioare (1953-1957) la Iaşi. Bibliograf, apoi cercetător la Institutul de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi, iar din 1990 director al Institutului de istorie „A.D. Xenopol", în noua lui organizare. Doctor în istorie din 1970. Cunoscut specialist în domeniul istoriografiei române —, cu studii de referinţă consacrate vieţii şi operei lui M. Kogălniceanu, A.D. Xenopol, V. Pârvan, N. Iorga —, s-a impus şi prin lucrări consacrate filosofiei istoriei. Titlurile care urmează (doar cîteva din cele elaborate de proaspătul academician) sînt mai elocvente decît orice comentariu: *Vasile Pârvan. Corespondenţă inedită din vremea studiilor (1904-1909); La conception historique d'A.D. Xenopol; Mihail Kogălniceanu 1817-1891. Bibliografie; A.D. Xenopol. Bibliografie; Mihail Kogălniceanu istoric; Sur la causalité historique dans l'oeuvre de Démétre Cantemir; Vasile Pârvan. Efigia cărturarului; Vasile Pârvan. Bibliografie; Junimea. Implicaţii istoriografice (1864-1885); Mihail Kogălniceanu, un fondateur de la Roumanie moderne (1817-1891); A scrie şi a face istorie (Istoriografia română paşoptistă); Biruit-au gîndul* (note despre istorismul românesc); *Cunoaştere de sine şi integrare; Istorie şi istorici în România interbelică.*

Din iadul închisorilor comuniste (III)

General-lt. (r) GH. D. MARINESCU

Depus într-una din încăperile „Zarkăi", cum se numea unul dintre pavilioanele vechi ale închisorii din Aiud, generalul Marinescu era cel de al 72-lea deţinut politic internat aici. „Zarka" găzduia fruntaşi politici naţional-ţărănişti, liberali, socialişti, foşti şefi legionari, foşti miniştri, generali etc. O întreagă lume politică a României interbelice era supusă de regimul comunist unui aspru .tratament vizînd în mod clar lichidarea ei fizică.

Şi acum, alte fragmente din lucrarea Povestea unei vieţi, **precizînd că titlul aparţine redacţiei noastre.**

După ce mi s-au scos ochelarii opaci şi fiarele de la picioare, am fost băgat în aceeaşi celulă în care se afla şi amiralul Măcelaru. În celulă nu existau paturi, se dormea direct pe podeaua de scînduri, acoperită de ceea ce se pretindea a fi rogojini, dar din care nu mai rămăseseră decît cîteva jalnice fire. Hrana: dimineaţa — un polonic de terci foarte diluat, la prînz şi seara — cîte un castron de zeamă caldă şi un „turtoi" de mălai de aproximativ 400 grame. Atît era de insuficientă cantitativ şi necorespunzătoare calitativ, încît la doi ani după internarea mea la „Zarka" nu mă mai puteam ţine pe picioare şi a trebuit să fiu dus în „Secţia debilitaţilor", dar aici am răcit şi m-am îmbolnăvit de pleurezie. Am fost transferat la infirmeria închisorii, unde însă nu existau medicamentele necesare tratamentului. După ce am aşteptat zadarnic primirea lor toată vara şi după ce vreo 2-3 deţinuţi bolnavi au murit, în disperare, medicul închisorii, dr. Bogăţeanu, a luat un camion şi a plecat personal după ele la Bucureşti. Astfel că tratamentul adevărat l-am început abia în septembrie. Cu trei luni în urmă, dr. Iriminoiu murise la infirmerie, de o boală de stomac.

După vreo doi ani, la Aiud, fiind înghesuiţi vreo 50 de oameni într-o încăpere şi izbucnind o puternică epidemie de gripă, aproape toţi ne-am îmbolnăvit. Din camera noastră au murit atunci Ion Marian, fost ministru al agriculturii şi domeniilor în timpul lui Antonescu, precum şi generalul Mardare, fost aghiotant regal.

Către finele lui 1957, deţinuţii din „Zarka" au fost distribuiţi la alte închisori din ţară: o mică parte la Rîmnicu Sărat, cei mai mulţi, între care şi eu, la închisoarea din Piteşti.

Ajuns aici, n-am constatat nici o modificare în privinţa modului de cazare, întreţinere şi tratare a deţinuţilor, cel mult o sporire a brutalităţii şi cinismului. Crăciunul anului 1957, de pildă, l-am făcut la arestul închisorii din Piteşti, pentru o vină cu totul imaginară.

În cursul anului 1958 m-am îmbolnăvit de colibacilozâ. În tot timpul celor patru ani cît am stat aici, medic al închisorii din Piteşti era un plutonier-sanitar. După ce m-a tratat cîteva luni cu „Solvuric", constatînd că boala se agravase, s-a convins că trebuia să mă trimită neapărat la spitalul puşcăriaşilor de la Văcăreşti. Mi-a făcut deci bilet de internare în acel spital şi am început să aştept ziua în care cursa lunară cu vagonul-dubă dinspre Oltenia trecea prin gara Piteşti. Şi cum în puşcării orice deplasare a deţinuţilor se efectua prin surprindere, într-o noapte de la începutul lui septembrie 1958 m-am pomenit sculat din somn cu atît de cunoscuta poruncă „Fă-ţi bagajele!", dus la magazia de efecte, unde am predat straiele închisorii şi le-am primit pe ale mele (civile), după care am fost dus jos, unde mi s-au pus fiarele la picioare. În holul închisorii s-a constituit un mic detaşament format din 9 bolnavi care, sub comanda unui plutonier, trebuia să meargă sub escortă, pe jos, pînă la gară, pentru a se îmbarca în vagonul-dubă cu destinaţia Bucureşti.

Afară era o ploaie măruntă şi rece, iar drumul o adevărată mocirlă. Ajunşi la gară, ne-am adăpostit pe sub streşinile unor clădiri din apropiere, deoarece nu aveam voie să mergem pe peron. Şi cum ajunsesem prea devreme, a trebuit să aşteptăm vreo oră şi jumătate. Cînd, în sfîrşit, a sosit trenul, şeful vagonului-dubă (în interior avea amenajate celule) i-a spus plutonierului nostru că nu poate lua nici măcar pe unul dintre noi, căci toate celulele fuseseră ocupate. Ne-am întors din nou, prin ploaie şi mocirlă, la închisoare.

O nouă cursă a fost la începutul lui octombrie, dar la sosirea trenului, şeful vagonului-dubă ne-a dat acelaşi răspuns ca în septembrie. Abia la începutul lunii noiembrie am găsit locurile necesare şi am putut ajunge la spitalul de la Văcăreşti, unde am fost internat, în salonul de boli interne. Salonul era deservit de doi medici: unul mai tînăr — internist, celălalt, mai în vîrstă — chirurg şi medic şef. Cum au văzut urina mea, amîndoi au fost de acord asupra diagnosticului: tuberculoza rinichilor. Şi deşi şase analize simple ale urinei, trei uroculturi şi o urografie n-au confirmat acest diagnostic, ei şi-au menţinut părerea, tratîndu-mă timp de şapte luni şi jumătate de tuberculoza rinichilor. Am înghiţit aproape 1 500 pas-uri şi 1 000 hidrazine, fără nici un efect vizibil. Stomacul ajunsese la o aşa stare de iritaţie, încît nu mai reuşeam să le înghit. Din fericire pentru mine, între numeroşii bolnavi ai aparatului urinar din spital se găseau şi cîţiva într-o stare foarte gravă, necesitînd imediata intervenţie chirurgicală. Cum chirurgul pe care îl aveam nu s-a încumetat să facă aceste operaţii, penitenciarul Văcăreşti a cerut şi obţinut de la autorităţile superioare venirea chirurgului urolog dr. Niculescu, de la Spitalul Colţea, asistentul profesorului Hortolomei, pentru efectuarea operaţiilor respective. Aflînd despre apropiata lui sosire, noi toţi ceilalţi bolnavi am cerut şi obţinut de la direcţia penitenciarului să fim şi noi examinaţi de dr. Niculescu. Cercetînd dosarul bolii mele, cu analizele, şi examinîndu-mă şi pe

mine personal, dr. Niculescu a spus că sînt bolnav de colibaciloza căilor renale şi să mi se administreze antibioticul „cloromycetină", cîte patru pastile pe zi, la interval de 6 ore. După numai 3-4 zile urina a devenit limpede. Am mai rămas în spital vreo săptămînă şi apoi am fost expediat, impreună cu alţi deţinuţi, la Jilava, închisoarea „de aşteptare", de unde, după aproape două luni, într-o noapte, am fost expediat cu trenul la penitenciarul meu de origine, Piteşti.

După aproape un an însă, boala a recidivat, deoarece în anul precedent nu mi se administrase doza necesară pentru vindecare. Cu acelaşi „ceremonial" ca în anul trecut, am fost expediat, tot cu vagonul-dubă, la spitalul Văcăreşti şi internat în acelaşi salon. Am fost repartizat în acelaşi pat cu un alt bolnav, care urma să fie operat de vezică şi care mi-a mărturisit că făcea puşcărie de 7 ani, fără să fi fost judecat, numai pentru că purta acelaşi nume cu un fost comisar de poliţie de la Turnu Severin, Dumitru Popescu, căutat de securitate pentru învinuirea că persecutase muncitorii.

După venirea mea, la vreo săptămînă, într-o noapte, după ora 12, uşile salonului sînt trîntite de perete şi un gardian strigă din prag: „Popescu Dumitru, fă-ţi bagajele!" Omul de lîngă mine sare în picioare şi îi spune: „Domnule sergent, eu sînt programat pentru operaţie chiar mîine dimineaţă..." „Lasă vorba şi în cinci minute să fii gata!", i-a ordonat gardianul. Şi peste cinci minute, Popescu Dumitru era plecat.

Au trecut zilele şi s-a apropiat Crăciunul. Cu două zile înainte de această sărbătoare, după ora 12 noaptea, uşile salonului sînt iarăşi trîntite de perete şi gardianul strigă: „Toată lumea îşi face bagajele; în zece minute să fiţi gata!" După zece minute eram toţi înşiruiţi în curtea puşcăriei, mergînd la magazia de efecte. Cum baia se găsea vis-à-vis de magazie, băieşul (un deţinut) a povestit unuia dintre noi cum, cu vreo două săptămîni în urmă, a fost dus la baie şi apoi la magazia de efecte un deţinut bolnav, Popescu Dumitru, care făcuse 7 ani de puşcărie în locul celui urmărit (purtînd acelaşi nume); acum era eliberat, adevăratul vinovat fiind prins. După ce îşi îmbrăcase hainele proprii, fostul deţinut se adresase plutonierului care trebuia să-l escorteze pînă la poarta închisorii, solicitîndu-i o adeverinţă cum că, în timpul celor 7 ani cît lipsise de acasă, fusese reţinut de autorităţi în diferite penitenciare. Plutonierul îl privise cu mînie şi îl ameninţase că dacă mai cerea asemenea acte, va fi dus din nou în puşcărie...

De la magazia de efecte, am fost duşi la o autodubă care aştepta în curtea puşcăriei, îmbarcaţi şi transportaţi la închisoarea Jilava. Nimeni nu ne-a putut explica de ce fuseserăm luaţi atît de intempestiv de la spital (mulţi urmau să fie operaţi, alţii fuseseră operaţi dar erau nevindecaţi). A doua zi însă, în ajunul Crăciunului, am aflat că în cealaltă aripă a fortului fuseseră aduşi şi bolnavii din salonul de interne, iar în noaptea de Crăciun alţi vreo 40 bolnavi de tuberculoză evolutivă, dintre care unii în stare foarte gravă.

Am rămas la Jilava vreo lună şi jumătate, timp în care nu am mai făcut nici un fel de tratament. Într-o noapte am fost luat din cameră şi, cu „ceremonialul" cunoscut, trimis la închisoarea din Piteşti. Ajuns aici, n-am mai fost repartizat în aceeaşi cameră şi după mai puţin de o lună şi jumătate, iarăşi într-o noapte, am fost luat, dus la magazie, mi s-au bătut fiare la picioare, mi s-au dat ochelarii opaci şi îmbarcat într-un autoturism, împreună cu un alt deţinut, echipat ca şi mine.

În zori am ajuns la Bucureşti. Maşina a oprit în faţa unei porţi cu zid înalt. Cînd am coborît din maşină, ne-am dat seama că ne aflam în faţa închisorii de la Arsenal.

Am fost încarcerat singur, într-o cameră de la parter, chiar în faţa scării care ducea la etaj, unde se făceau toate cercetările. Am aşteptat în această cameră vreo 10 zile, pînă ce am fost dus la anchetă şi am putut, în sfîrşit, afla pentru ce fusesem adus la Arsenal. Un bun prieten al meu, colonel, fusese judecat cu cîtva timp în urmă şi condamnat la 16 ani închisoare, sub acuzaţia că încercase să organizeze formaţiuni de rezistenţă în contra regimului comunist şi în planurile lui îmi rezervase şi mie un anumit rol. Anchetatorul deschisese acţiune publică împotriva mea, pentru participare la acea organizaţie! Mi-a fost uşor să dovedesc netemeinicia implicării mele în acel „caz", autorul acelor planuri neputînd avea acordul meu, nici verbal nici scris, pentru simplul motiv că la data cînd el întocmea acele proiecte eu mă aflam de ani mulţi în puşcărie... ■

(Va urma)

CARŢI SOSITE LA REDACŢIE

● **D. Prodan — DIN ISTORIA TRANSILVANIEI. STUDII ŞI EVOCĂRI.**

Editura enciclopedică, Bucureşti, 1991, 360 pp., 150 lei: rodul cercetărilor privind mai ales trecutul Ţării Făgăraşului, „această ţară atît de românească, aşezată drept în inima ţării", cum o numeşte academicianul David Prodan.

● **EROICA '89.**

Albumul conţine versuri şi desene ale sublocotenentului post-mortem Grigore-Cătălin Haidău, evocări ale celor care l-au cunoscut şi ale celor care au trăit acel sfîrşit de decembrie 1989 la Braşov.

● **Col. (r) Gheorghe Romanescu, col. dr. Nicolae Ciobanu, lt. col. ALesandru Duţu — L'ARMÉE ROUMAINE DANS LA CAMPAGNE DE L'OUEST. 1944-1945** *(Cuvînt înainte* de general-maior **Ion Safta).**

Editura militară, Bucureşti, 1991, 296 pp.: contribuţia armatei române la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei şi a Austriei.

● **Ioan Scurtu — MONARHIA ÎN ROMÂNIA. 1866-1947.**

Editura Danubius, Bucureşti, 1991, 192 pp., 45 lei: cum s-a instaurat monarhia străină în România, prin ce s-au caracterizat domniile lui Carol I, Ferdinand I, Carol II şi Mihai I, iată cîteva dintre întrebările la care a căutat să ofere răspuns autorul.

● **Neagu Cosma — CULISELE PALATULUI REGAL.**

Editura Globus, Bucureşti, 1990, 342 pp., 96 lei: cu subtitlul **Un aventurier pe tron. Carol II (1930-1940),** lucrarea prezintă aspecte mai puţin cunoscute din timpul domniei celui de al treilea rege al României.

● **Radu Negrea — SPOLIATORII.**

Editura Aureus, Bucureşti, 1991, 414 pp., 85 lei: o carte despre cei care, simpli particulari sau înalţi demnitari, îi fură pe semenii lor, dar şi despre un grup aparte, cel al cîrmuitorilor care au jefuit alte popoare. Am „beneficiat" şi noi de un astfel de tratament, de mai multe ori de-a lungul istoriei, ultima dată la jumătatea acestui secol (vezi **Magazin istoric,** nr. 3/1991).

FILE DIN ISTORIA ROMEI

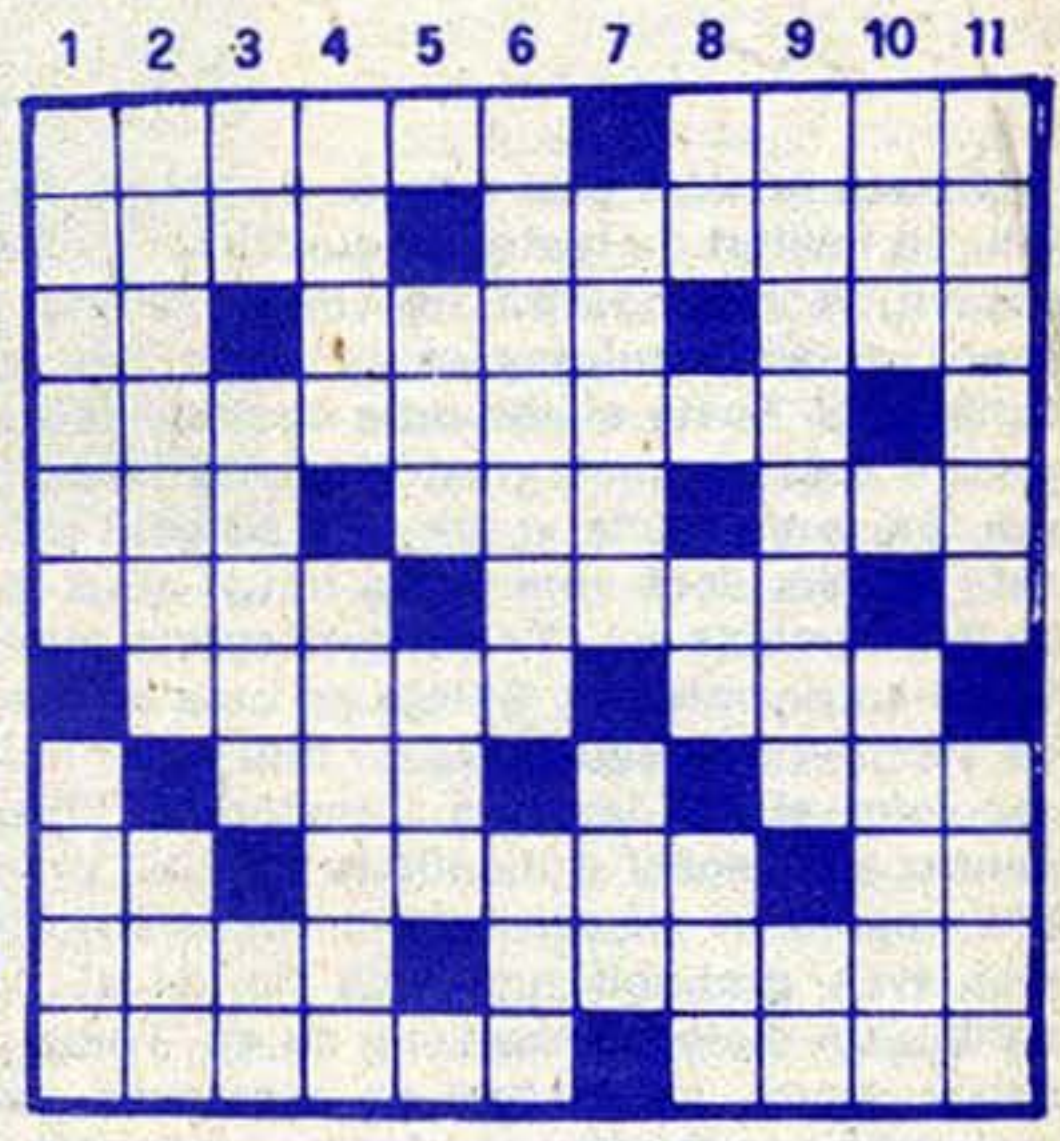

ORIZONTAL: 1) Regat clientelar transformat în anul 46 e.n. în provincie romană - A da roade. 2) Întemeiat, potrivit istoriografiei latine, la 21 aprilie 753 î.e.n., acest oraș situat în regiunea Latium, pe Tibru, a fost timp de peste un mileniu centrul unuia dintre cele mai mari imperii din istorie - Unul dintre leagănele civilizației umane, transformat la 146 i.e.n. în posesiune romană. 3) Primii împărați! - Imens, asemenea Imperiului roman - Clasament muzical. 4) Celebru rege geto-dac (c. 82–44 î.e.n.), cel care la 48 i.e.n. a intervenit în conflictul dintre Cezar și Pompei, oferind acestuia din urmă ajutor militar. 5) Fluviu în Finlanda - Rîu în Dacia, lingă Lederata - Confuz. 6) Cel de-al doilea rege legendar al Romei, căruia i se atribuie organizarea religioasă a statului, înființarea colegiilor de preoți și instituirea calendarului sacru (Pompilius) - Trei mari războaie ale antichității (264–241, 218–201 și 149–146 î.e.n.) au opus Roma acestui vechi popor nord-african. 7) General și om politic roman, conducător al partidului optimaților; consulatul său (88–79 i.e.n.) marchează întărirea autorității Senatului (Lucius Cornelius) - Loc de trecere în albia unui rîu. 8) Ori - Legumă. 9) Egal... numai pe jumătate! - Populație indo-europeană care s-a stabilit la sfîrșitul mileniului 2 î.e.n. în provincia Latium din Italia centrală și căreia îi aparțin cele mai vechi vestigii de pe colina romană Palatin (sing.) - În fața Capitoliului. 10) Popor migrator de neam germanic, originar din Scandinavia, a cărui năvălire a produs în final prăbușirea Imperiului roman - Celebru rege vizigot, cuceritor al Romei (24 august 410). 11) „Marea migrație...", contextul în care în sec. XII i.e.n. au pătruns în Italia septentrională și centrală primele valuri de triburi italice - „...cetate", statut pe care Roma și l-a schimbat în anul 89 î.e.n., prin extinderea cetățeniei romane asupra populațiilor de la sud de Pad.

VERTICAL: 1) Magistrat roman însărcinat cu apărarea plebeilor, calitate în care s-au ilustrat, de exemplu, legendarii frați Gracchus (sec. II î.e.n.) - Funcție de stat inaugurată de Romulus (c. 750 î.e.n.). 2)... Augustulus, ultimul împărat al Imperiului Roman de Apus (475–476), detronat de Odoacru - Turtă (reg.). 3) La marginile cetății Apulum! - Fiu al Reei Silvia și al zeului Marte, fratele geamăn al lui Romulus - Primii teutoni! 4) Proeminențe pe un disc sau un arbore (tehn.) - Aici, în Corsica, în anul 540 i.e.n. s-a înregistrat o mare victorie etruscă asupra flotei grecești. 5) Dimie - A-și însuși. 6) Celebru general roman, principalul colaborator militar al împăratului August și inițiatorul Panteonului (Marcus Vipsanius, c. 62–12 i.e.n.) - Trentino Alto Adige (abr.). 7) Aparat electric de încălzit - Mare fluviu african a cărui primă cataractă marca în anul 117, la moartea lui Traian, limita maximei expansiuni sudice a Imperiului roman. 8) Capul lui Remus! - Nord-Vest - Proeminență facială, ce a determinat porecla lui Ovidiu. 9) Sub titulatura de Imperator Caesar Augustus divi Filius, acest fiu adoptiv al lui Cezar a devenit primul împărat roman (27 i.e.n.), inaugurînd principatul - Curte! 10) ... Cassius, istoric și om politic grec, autorul unei monumentale *Istorii a Romei* în 80 de cărți (c. 155–c.236 e.n.) - Stat antic situat în spațiul carpato-dunăreano-pontic, transformat în provincie romană în urma a două mari războaie (101–102, 105–106). 11) Populație ilirică venită din Peninsula Balcanică și așezată în secolele X–VIII î.e.n. pe coasta răsăriteană a celei Italice - Tratat politic.

Dicționar: *ULE, APO, GOG, CAME.*

Costică DUMITRIU și Ovidiu ȘPERLEA
Cercul rebusist „Labirint" Brașov

Soluția careului *„Ștefane, Măria Ta!"*: 1. VASLUI — PUTNA; 2. EMINESCU — AON; 3. NAN — PATRAUTI; 4. EROI — CAI — TA; 5. TUDOR — ACNU — O; 6. II — OAS — EI — AL; 7. A — HRUET — SIXT; 8. BA — SFINT — AE; 9. LANCE — RARI — A; 10. UZ — INFATUAT; 11. CAPRIANA — SOL; 12. ARON — MILUIRI.

Carte de vizită (Soluție):
NICOLAE BĂLCESCU

„Să revedem împreună istoria

NU SPIONII

HOTĂRĂSC SOARTA LUMII

BOGDAN MURGESCU

Guy Burgess (în imaginea de sus) - fotografiat la mănăstirea rusă Zagorsk - și Anthony Blunt, cîndva consilierul artistic al suveranei Marii Britanii, regina Elisabeta II. Doi dintre membrii celei mai puternice rețele de spionaj sovietică din Anglia, recrutată la Universitatea Cambridge, în anii '30. Din același grup mai făceau parte Kim Philby și G. Maclean, refugiați în U.R.S.S. în anii '60

„Epoca noastră este extrem de bogată în catastrofe, în revoluții, în lovituri de teatru, în surprize. Realitatea socială se descoperă, vechea noastră meserie de istorici nu încetează să renască și să reînflorească în chiar mîinile noastre... Ce de schimbări! Toate simbolurile sociale, sau aproape toate — și printre acestea unele pentru care ieri am fi fost dispuși să murim fără prea multă vorbă — s-au golit de conținut. Problema este să știm dacă vom putea trăi și gîndi în tihnă fără reperele și fără luminile lor. Toate conceptele intelectuale s-au muiat sau s-au dezintegrat. Știința pe care ne bazăm chiar fără a ne da seama întotdeauna, acest refugiu și nouă rațiune de a fi a secolului al XIX-lea, s-a transformat brutal de azi pe mîine pentru a-și regăsi o identitate diferită, prestigioasă, dar instabilă, mereu în mișcare și inaccesibilă profanilor care nu vom mai avea probabil niciodată timpul și posibilitatea să restabilim un dialog convenabil cu ea. Toate științele sociale, inclusiv istoria, au evoluat de asemenea, poate într-o manieră mai puțin spectaculoasă, dar nu mai puțin decisivă. La o lume nouă, de ce nu și o nouă istorie?"

Aceste cuvinte nu au fost scrise azi; ele au fost rostite de marele istoric francez Fernand Braudel în lecția sa inaugurală de la Collège de France din 1950, la cinci ani după terminarea celui de-al doilea război mondial.

Noua istorie despre care vorbea Braudel și la abordarea căreia el a contribuit în mod substanțial în cadrul „școlii" de la revista *Annales* întemeiată de Lucien Febvre și Marc Bloch este o știință a istoriei mai puțin preocupată de evenimentul politic și mai mult interesată de forțele profunde care determină intim și durabil existența fiecăruia dintre noi. O istorie preocupată de fenomenele demografice și economice, de structurile sociale și de jocul formelor culturale, de mentalități și de imaginar și nu numai de ele. O istorie atentă la realizările disciplinelor învecinate: geografia, economia, sociologia, psihologia etc. O istorie ce are ambiția să surprindă toate fațetele vieții sociale și felul în care acestea se împletesc într-un tot unitar. Se cuvine a fi făcută o precizare: „noua istorie" nu-și propune să anuleze sau să nege în bloc rezultatele istoriei tradiționale, ci doar să le adauge noi și noi unghiuri de analiză, impunînd astfel o revedere și o lărgire a ansamblului cunoștințelor noastre și o completare a perspectivelor. „Istoria trebuie să fie suma tuturor istoriilor [abordărilor — *B.M.*] posibile", afirmă Fernand Braudel.

În spațiul cultural românesc această „nouă istorie", dominantă deja în istoriografia multor țări, a pătruns numai parțial și incomplet. Iubitorii români de istorie au putut face cunoștință cu unele dintre realizările acestui nou mod de a analiza istoria fie prin contactul direct, dar limitat, cu cărțile și revistele de specialitate străine (și mai rar românești), fie mai ales din traducerile remarcabile publicate de Editura Meridiane și de revista *Magazin istoric*.

Printre specialiști este răspîndită opinia că marele public cultivat „nu gustă" lucră-

Înaintea tancurilor care au debarcat pe plajele din Normandia, Aliaţii au trimis sute de mesaje de intoxicare, care au derutat complet comandamentul german

rile aparţinînd „noii istorii" pentru că ar fi prea complicate. Aceasta în ciuda succesului multor cărţi de acest fel, vizînd mai ales istoria vieţii cotidiene şi istoria mentalităţilor, în Franţa şi aiurea. În această situaţie, distinsul om de cultură care este Cristian Popişteanu a avut generozitatea să accepte pariul şi să găzduiască în paginile *Magazinului istoric* un şir de scurte eseuri în care vom căuta să regîndim împreună diverse probleme mereu actuale ale istoriei. Nu va fi vorba de o cercetare originală, ci doar de comentarea felului în care studiile de tip nou ale unor istorici români şi străini au putut lumina diverse aspecte ale trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat. Am ales pentru început un domeniu des abordat: cel al rolului jucat de serviciile de spionaj în mersul evenimentelor, oprindu-ne mai ales la cel de-al doilea război mondial.

Dacă ar fi să facem un sondaj cu privire la audienţa la public a cărţilor şi filmelor istorice apărute în ultimul timp, cele dedicate spionajului şi activităţii serviciilor secrete ar ocupa neîndoielnic unul din primele locuri. Pînă la un punct, acest fapt este justificat, deoarece experienţa arată că „mîna acestor servicii este lungă". Astfel, ca să amintim numai cîteva dintre acţiunile cele mai eficiente şi spectaculoase, C.I.A. şi-a dovedit forţa în răsturnarea guvernului Allende în Chile (1973) şi în erodarea puterii sandiniştilor în Nicaragua în anii '80; la rîndul său, N.K.V.D.-ul (strămoşul K.G.B.-ului) l-a ajuns pe fugarul Troţki tocmai în Mexic, iar Mossad-ul l-a capturat pe Eichmann tocmai din Argentina.

Dacă multe succese ale serviciilor secrete sînt incontestabile, problemele încep atunci cînd cei ce le comentează le exagerează însemnătatea, afirmînd că ele „au schimbat faţa lumii", ajungîndu-se chiar ca multă lume să fie convinsă că nimic important nu se întîmplă pe Terra fără a fi rodul manevrelor unui asemenea serviciu, fie el K.G.B., Intelligence Service, C.I.A. sau Mossad. O asemenea concepţie păcătuieşte prin unilateralitate. Forţa reală a serviciilor secrete nu înseamnă că acestea sînt atotputernice. Ele acţionează într-un context dat, fiind doar unul dintre factorii care influenţează mersul evenimentelor. Or problema crucială care stă în faţa istoricilor şi a oricărui observator lucid este surprinderea felului cum se întrepătrunde acţiunea diferiţilor factori şi a ponderii specifice a fiecăruia dintre aceştia.

Să luăm în vizor un eveniment major din istoria lumii, despre care s-a tot spus şi s-a tot scris că a fost hotărît de una sau alta dintre acţiunile serviciilor de spionaj ale aliaţilor: al doilea război mondial. În ciuda realizărilor unui Richard Sorge (*Magazin istoric*, nr. 5/1971) sau a celor ale decriptorilor aliaţi (*Magazin istoric*, nr. 10/1977; 2-12/1983), istoricii care au studiat cu atenţie ansamblul evenimentelor apreciază că activităţile secrete au influenţat doar în mică măsură rezultatul final al războiului. Astfel, după ce arată că generalizările pot fi hazardate deoarece nu s-au publicat încă informaţii despre toate operaţiunile de spionaj din timpul războiului, istoricul britanic J.A.S. Grenville consideră că „în ciuda unor lovituri spectaculoase, reuşita spionilor în modificarea cursului general al războiului a fost mai redusă decît ne-am fi aşteptat. Factorii de decizie nu puteau fi niciodată siguri dacă informaţiile obţinute de reţelele de spionaj erau reale sau false. Succesul spionajului şi contraspionajului era acela că ele tindeau să se anihileze reciproc".

Această observaţie este confirmată de ceea ce ştim despre una dintre cele mai mari operaţii secrete ale răz-

boiului: operația *Bodyguard*, vizînd protejarea informațiilor cu privire la data și locul debarcării aliaților în Europa (*Magazin istoric*, nr. 3-5/1984). În afara măsurilor elementare menite să-i împiedice pe spionii germani să obțină date despre *Overlord*, această operațiune a constat de fapt într-o vastă acțiune de intoxicare menită să-l inducă în eroare pe inamic. Mijloacele au fost extrem de variate: divizii blindate de cauciuc au fost dispuse cu fața spre Pas-de-Calais, sosia generalului Montgomery a făcut o vizită oficială la Gibraltar chiar în ajunul zilei Z și, mai ales, germanii au fost bombardați cu o mulțime de mesaje contrafăcute despre debarcarea aliată, astfel încît o eventuală știre corectă să se piardă printre multele falsuri. Calculul s-a dovedit corect: în arhivele germane s-au găsit după război aproximativ 250 de mesaje primite de la diverși agenți în legătură cu planurile aliate de debarcare; dintre acestea unul singur indica locul și data exactă a debarcării, dar, datorită faptului că provenea de la un agent ce se bucura de o credibilitate redusă, nu a fost luat în considerare. Iar nervii specialiștilor serviciilor secrete, ai comandamentului și ai trupelor germane au fost atît de măcinați de nesfîrșitele alarme și zvonuri false, încît în ziua Z a durat destul de mult pînă cînd și-au dat seama că debarcarea aliată începuse cu adevărat și că nu era vorba de o diversiune. ■

(Va urma)

UN MODEL ISTORIC

(Urmare din p. 36)

spre pildă, traducînd ceva din febra acelor „mistici naționale" ce s-au repercutat definitiv în gîndirea istorică, în literatura românească, în dramaturgie, în muzică, în imagini.

Căutarea unei „elenități" perpetue reprezintă, de pildă, linia de forță a artelor, a culturii grecești, mai ales după evenimentele din anii '20 ai veacului nostru, cu revenirea la morfologii ale spiritualității bizantine, la folclorul elenic, ajungîndu-se chiar la o non-aderență a artiștilor greci la unele formule plastice occidentale, la teoretizări precum cele ale pictorului Fotios Kontoglu sau la „definiția istorică" a culorilor ioniană și doriană, datorată lui Chatzikyriakos-Ghikas; era aceasta, de fapt, moștenirea unui „neobizantinism" de început de secol, contemporan cu războaiele balcanice, cu monumentala operă istorică de reabilitare a Bizanțului, acum încheiată (1914), a unui Constantin Sathas, cu programul din 1913 al unui Ion Dragoumis care chema, în numele unui „elenocentrism" teoretic, pe arhitecți, pe pictori, pe muzicieni să imite în cheie modernă casele de la Mistra, frescele și mozaicurile medievale, cîntecul liturgic ortodox.

Nu foarte departe de asemenea atitudini — găsite, de altminteri, și în Rusia pre sau postrevoluționară, cu artiștii săi de avangardă interesați totuși de experiența iconarilor medievali de la Kiev, Novgorod și Moscova — se afla Turcia lui Mustafa Kemal unde căutarea rădăcinilor naționale mergea către straturi și mai adînci ale istoriei, prin „turanismul" îndreptat către orizontul preislamic al civilizației Anatoliei, aceeași Anatolie unde aveau loc primele cercetări arheologice asupra protoistoriei hittite și unde se instala noua capitală de la Ankara, împodobită cu monumente ale stilului „neohittit" de felul mausoleului lui Atatürk; nu mai puțin, ecouri notabile ale unui trecut medieval instaurat drept autentic model pot fi regăsite în morfologiile artistice din Serbia și din România primelor trei decenii ale secolului nostru, de la eclectismul arhitecturii și sculpturii „templului Vidovdanului" conceput de Ivan Meštrović pînă la reflecția teoretică a unui pictor precum Sirato pe marginea tradiției, dar și la realizări de arhitectură „neoromânească", datorate școlii lui Ion Mincu, la unele căutări ale compozitorilor, dramaturgilor, romancierilor și chiar ale cineaștilor români din epoca interbelică, la sintezele de istorie națională dintre care cea mai cunoscută este, cu siguranță, cea a lui Nicolae Iorga, istoricul de excepție amintit în chip firesc și la începutul acestor pagini.

Și poate că nu există o încheiere mai potrivită pentru o privire cît de fugară asupra modelului cultural și artistic înțeles ca model istoric, decît cuvintele acestui mare învățat rostite sub cupola Academiei Române în urmă cu peste șaptezeci de ani, despre cărțile reprezentative ale românilor, observația sa putîndu-se extinde la cărțile tuturor popoarelor, la opera lor culturală în întregime. Spunea, în mai 1915, istoricul ce a întipărit în cultura noastră dintotdeauna urma cea mai adîncă, dînd sensul cel mai înalt misiunii istoriei de a regăsi, pentru generațiile succesive ale prezentului și viitorului, în trecut, modele demne de urmat: „Epocele din istoria omenirii nu se caracterizează numai prin cărțile ce se scriu, dînd o nouă formă potrivită cu dînsele elementelor ce se găsesc etern în sufletul umanității. Ele se recunosc uneori, adeseori, în opere de o vechime și o depărtare foarte mari, în cari află tot ceea ce le trebuie pentru a trăi sufletește, pentru a da un nou impuls și o nouă direcție acțiunilor de cari se simt capabile. Astfel se face că scrisori alcătuite cu veacuri în urmă sînt norme după cari se îndreaptă o societate mult mai tîrzie". ■

Spionajul sovietic la lumina zilei

MOSCOVA, VIA LOS ALAMOS

VLADIMIR M. CIKOV

A venit vremea să vorbim despre ceea ce a fost un secret mai bine de 50 de ani, despre ce au încercat să afle, fără succes, serviciile speciale americane și engleze, și anume, cum au avut acces Morris și Leontina Cohen, agenți americani în slujba sovieticilor, la materialele privind crearea în laboratorul de la Los Alamos a primei bombe atomice din lume[1]. Șeful proiectului atomic sovietic, academicianul Igor Kurceatov, a afirmat că spionajul a asigurat 50 la sută din succesul creării bombei atomice sovietice.

În decurs de 55 ani, numai șase persoane au obținut accesul la dosarul No. 13 676 din Arhiva de informații externe. Adaug în listă și numele meu, Cikov Vladimir Matveevici, colonel, referent principal la Centrul de legături cu publicul al K.G.B. al U.R.S.S.[2]

În culisele bombei atomice

În a 136-a zi de război, Beria primea o telegramă de la rezidentura londoneză [rețeaua de spionaj sovietic din Anglia — *n. trad.*]. În mesajul cifrat, era înștiințat că informațiile sovietice au intrat în posesia unor materiale deosebit de secrete, privind lucrările teoretice desfășurate în Anglia de cîțiva mari fizicieni, pentru crearea unei bombe atomice cu o forță de distrugere colosală, echivalentă cu cîteva mii de tone de trotil. Acțiunea ei se baza pe reacția nucleară explozivă a Uraniului-235. Toate lucrările de creare a bombei se desfășurau în mare grabă, sub permanenta teamă că nemții puteau s-o obțină primii.

În aceeași seară, Beria i-a raportat despre telegramă lui Stalin.

— Stai puțin Lavrenti... Nemții sînt lîngă Volokolamsk și tu vii cu fabulații... Nu cred... Și nici pe tine nu te sfătuiesc să crezi că, printr-un simplu element chimic, pe care nimeni nu l-a văzut la față, poți să cîștigi un război. Nu ți se pare propagandă curată?... Ca să-i distragă pe oamenii noștri de știință de la elaborarea unor noi tipuri de armament.

— Tot ce e posibil, tovarășe Stalin, poate fi o dezinformare obișnuită, ca să ne atragă pe o pistă fără perspectivă, l-a aprobat Beria.

Odată, chiar în ajunul răz-

Soții Leontina și Morris Cohen

[1] Istoria bombei atomice a dat naștere unei vaste literaturi. La peste 50 ani de la declanșarea celei mai mari conflagrații mondiale, controversa asupra rolului bombei atomice în evoluția războiului nu s-a stins. În ultimul deceniu au apărut o serie de documente și studii bazate pe investigații de arhivă, ce ridică mare parte din vălul ce a înconjurat procesul decizional politic privind strategia făuririi și utilizării primei bombe atomice.

Pe baza lor, *Magazin istoric* a prezentat deja două articole, semnate de dr. Eugen Preda (nr. 8, 9/1975). În numărul de față vom afla ce se ascundea dincolo de replica lui Stalin, dată lui Molotov, într-o zi a conferinței de la Potsdam: „Va trebui să-i spunem lui Kurceatov să urgenteze lucrările noastre", replică relatată de G.K. Jukov în memoriile sale.

[2] Reproducem acest text — într-o formă prescurtată — din revista sovietică *Novoe vremia*, nr. 16 (aprilie) 1991. El cuprinde și mici inserții preluate din nr. 21 (mai 1991) al publicației *Soiuz*. (supliment al *Izvestiei*), în care V.M. Cikov a consacrat aceluiași subiect alte două articole *(Soiuz*, nr. 21 și 22).

boiului, lui Stalin i se arătase o scrisoare, semnată de tînărul, pe atunci, fizician Gheorghi N. Fleorov, în care acesta, legat de descoperirea fisiunii atomilor de Uraniu, emitea ideea creării unei bombe cu o putere de excepţie. Dar Stalin, ca majoritatea oamenilor aflaţi la putere, nu a putut prevedea şi „adulmeca" atunci întreaga semnificaţie a acestei probleme, pentru că însăşi expresia „fisiune nucleară" îi era străină...

Peste alte două luni, au ajuns la Beria calcule matematice secrete, culese de la un prizonier german şi puse la dispoziţie de serviciile de contrainformaţii militare. Expertiza ştiinţifică a demonstrat că erau formulele pentru apa grea şi Uraniu-235. Ele dovedeau că şi în Germania se desfăşurau lucrări pentru obţinerea bombei atomice. În acelaşi timp, la Comitetul de stat pentru apărare a sosit de pe front a doua scrisoare adresată lui Stalin, în care se preciza expres că trebuie urgent creată bomba cu Uraniu, ceea ce ar permite Uniunii Sovietice să atingă o superioritate militară semnificativă în războiul cu Germania. Dar Beria nu s-a grăbit să raporteze despre această scrisoare lui Stalin. A făcut-o abia cînd din Londra a sosit o altă telegramă cifrată:

„Moscova. Centru.
Strict secret.
Lui Aleksandrov personal (pseudonimul şefului informaţiilor externe al NKVD-ului, Pavel Fotin — *n. aut.*).
Comitetul pentru întrebuinţarea militară a exploziei Uraniului (MAUD) a raportat ministrului industriei aviatice, apoi şi lui Churchill, că bomba atomică poate fi gata pînă la sfîrşitul războiului, dacă se va considera necesar să se aloce mijloacele corespunzătoare în această direcţie. În proiect este calculat necesarul în personal, energie electrică şi fonduri, sînt precizate puterea exploziei şi numărul victimelor posibile. O uzină experimentală de Uraniu-235 urmează a se construi în Anglia, iar una de producţie industrială în Canada. Avînd nevoie de un ajutor financiar substanţial, Anglia a propus Statelor Unite ale Americii să procedeze astfel, încît să coopereze în viitor pentru crearea bombei atomice. Preşedintele S.U.A., Roosevelt, a aprobat un larg schimb cu Marea Britanie în domeniul informaţiei ştiinţifico-tehnice şi a trimis o scrisoare personală lui Churchill, propunîndu-i ca orice efort făcut în acest domeniu atît de important să fie coordonat.

Vadim" (pseudonimul şefului rezidenturii sovietice de la Londra în anii 1940-1943, Anatoli Gorski — *n. aut.*).

Cînd într-un singur dosar şi-au adunat calculele matematice ale unui prizonier militar german, o scrisoare de pe front şi telegrama cifrată de la Londra, Beria s-a hotărît: s-a dus la Kremlin, la Stalin.

Acesta, aflînd despre raportul venit de la rezidentura din Londra, conţinînd intenţiile Aliaţilor de a crea arma atomică, a ordonat să fie chemaţi imediat academicienii Ioffe, Semionov, Hlopin.

„Are cine să se gîndească la asta"

Dar întîlnirea lui Stalin cu savanţii fizicieni, în ziua fixată de el, nu a avut loc şi nici măcar nu se ştie dacă ar mai fi avut loc vreodată. De la Londra a mai sosit însă o telegramă cifrată, raportată urgent lui Stalin.

„14 martie 1942.
Strict secret. Urgent.
Din datele de care dispunem reiese că în Germania, la institutul purtînd numele Kaiserului Wilhelm, sub conducerea lui Otto Han, Heisenberg şi von Weizsäcker, se elaborează o armă nucleară supersecretă.

Conform spuselor unor generali din Wehrmacht, ea trebuie să asigure Reichului victoria în război. Ca materie primă pentru cercetările nucleare este folosită aşa-numita apă grea. Procesul tehnologic de obţinere a ei este pus la punct în oraşul norvegian Ruikan la uzina «Norsk Haido».

Actualmente se rezolvă problema extinderii capacităţii acestei uzine şi furnizării către Germania a circa 10 000 livre apă grea anual.
Vadim"

S-a convocat imediat şedinţa Comitetului de stat pentru apărare [la care au fost invitaţi şi cei mai buni fizicieni — *n. trad.*]. Primul a luat cuvîntul academicianul Abram Ioffe:

— În rezolvarea acestei complicate sarcini ştiinţifice, dispunem numai de un singur plus: ştim acum că problema bombei atomice are soluţie. Minusurile sînt însă mult mai multe. Primul dintre ele: englezii au atras la aceste lucrări pe cei mai mari savanţi din lume. Noi avem puţini asemenea savanţi şi toţi lucrează pentru apărare. Englezii au baze ştiinţifice puternice la Oxford, Birmingham, Cambridge şi Liverpool. Noi avem puţine asemenea baze şi toate puternic afectate de război. Ele se află într-o stare proastă. Savanţii englezi, începînd cercetările atomice, au beneficiat de o puternică bază industrială. A noastră este extrem de slabă, iar în prezent este şi atinsă de război sau total distrusă. Aparatura ştiinţifică este risipită pe la diverse comisariate ale poporului. Se află practic într-o stare de derivă.

— Eu înţeleg că proiectul superbombei cere colosale investiţii umane, resurse materiale şi băneşti, dar vom porni la treabă, în ciuda condiţiilor grele din vreme de război — a spus Stalin. Primul lucru pe care trebuie să-l urmărim este dezvoltarea ramurilor industriale necesare bombei atomice. Al doilea — să găsim cele mai scurte şi ieftine căi de producere a ei.

Unul dintre savanţi a exprimat părerea că realizarea întregului program ar cere nu mai puţin de zece-cincisprezece ani. Dar lui Stalin nu i-a

convenit deloc un asemenea termen:

— Eu cred că vă putem ajuta cu cîte ceva. De pildă, să vă asigurăm informaţiile necesare care să vă permită accelerarea lucrărilor de creare a bombei. Comunicaţi tovarăşului Beria ce fel de informaţii v-ar interesa. Ce direcţii şi puncte de reper vă sînt necesare în primul stadiu de elaborare a bombei. Menţionaţi, pe o listă separată, ce ştiri vreţi să primiţi de peste graniţă.

— În străinătate, toate cercetările atomice se află sub cel mai rigid secret. Au dispărut pînă şi articolele din revistele ştiinţifice.

— Asta nu e treaba dumneavoastră. Avem noi cine să se gîndească la asta.

Stalin a aruncat o privire către Beria.

— Lavrenti Pavlovici, luaţi sub controlul dv. programul bombei atomice. Toate informaţiile venite de la agenţii noştri transmiteţi-le imediat tovarăşului Kurceatov.

Oamenii de ştiinţă au părăsit cabinetul lui Stalin, înţelegînd perfect că dacă în proximii ani nu se alege nimic de proiectul bombei atomice, multora dintre ei nu le va fi prea cald.

A doua zi, cu ocazia numirii unui nou rezident la New York, Stalin l-a primit pe şeful secţiei externe a NKVD-ului, Pavel Fitin, şi pe Vasili Zarubin, care urma să lucreze în America. Stalin le-a pus în faţă următoarele sarcini:

— să urmărească ca Churchill şi americanii să nu încheie cu Hitler o pace separată, împotriva U.R.S.S.;

— să obţină informaţii privind planurile lui Hitler în războiul împotriva U.R.S.S., informaţii de care ar putea dispune Ministerul Apărării al S.U.A.;

— să clarifice scopurile şi planurile secrete ale anglo-americanilor în acest război şi, în măsura posibilului, să stabilească exact cînd intenţionează ei să deschidă al doilea front;

— să obţină informaţii despre cea mai nouă tehnică militară secretă, creată în S.U.A. şi, în mod deosebit, despre bomba atomică.

O cameră la Kremlin

Pentru cercetările teoretice şi elaborarea practică a armei atomice, la Academia de ştiinţe a U.R.S.S. a fost creat laboratorul nr. 2, condus de Igor Kurceatov. Simultan, la Direcţia principală a securităţii statului a NKVD-ului a fost creată o subunitate specială pentru informaţii militar-tehnice, condusă de Leonid Kvasnikov. (Puţin mai tîrziu, în 1943, el va lua conducerea rezidenturii sovietice de la New York în probleme ştiinţifico-tehnice.) La indicaţia lui Beria, chiar în Kremlin, lui Kurceatov i s-a rezervat o cameră la etajul II, unde savantul era pus la curent cu informaţiile secrete din străinătate, venite pe canale de spionaj.

Kurceatov lucra cu o traducătoare de limba engleză, Elena M. Potapova, specialist în literatură tehnică engleză, care avea acces la cele mai secrete documente. Imediat ce la NKVD a sosit „inventarul" cu problemele ce interesau laboratorul, la rezidenturile din New York, Berlin şi Londra a fost trimisă radiograma cifrată nr. 834/23 din 14.06.42:

„Strict secret.

Conform datelor de care dispunem, Casa Albă a luat hotărîrea să aloce fonduri enorme pentru desfăşurarea unor lucrări secrete de cercetare ştiinţifică, privind crearea bombei atomice. Lucrări analoge continuă în Marea Britanie şi Germania.

Avînd în vedere cele de mai sus, vă rog pe toţi să adoptaţi măsurile necesare pentru culegerea de informaţii privind:

— direcţiile ştiinţifice şi căile practice de creare a bombei atomice, construcţia ei, componentele combustibilului nuclear şi mecanismul de iniţiere a exploziei;

— lucrările de fisiune a izotopilor Uraniului;

— elementele transuranice, fizica neutronilor şi fizica fisiunii nucleare;

— posibilele schimbări în politica viitoare a S.U.A., Angliei şi Germaniei, în legătură cu crearea bombei atomice;

— în care departamente guvernamentale se face coordonarea lucrărilor pentru crearea ei, unde anume se desfăşoară aceste cercetări şi sub a cui conducere.

Aleksandrov" (adică Fitin — *n. aut).*

Un nou punct pe hartă

Americanii au ridicat în jurul proiectului atomic un vid de nepătruns. Dar spionajul sovietic a făcut totuşi o breşă în el.

„Moscova. Centru. Personal tov. Aleksandrov.

Răspuns la nr. 834/23 din 14.06.42.

Strict secret.

Atitudinea cercurilor guvernamentale şi ştiinţifice din Statele Unite ale Americii faţă de realizarea practică a bombei atomice s-a schimbat, legat de atacul Japoniei la Pearl Harbor. Pînă în momentul cînd japonezii au tîrît America în război, autorităţi de la Washington şi reprezentanţi conservatori ai Pentagonului au minimalizat sau chiar au ignorat posibilitatea fisiunii Uraniului. Una dintre cauzele acestei neîncrederi a fost şi aceea că mulţi fizicieni care lucrau în S.U.A. emigraseră recent din Europa, fiind proaspeţi cetăţeni americani.

Situaţia creată prin intrarea S.U.A. în război a impus guvernului şi Pentagonului acţiuni hotărîte în direcţia folosirii energiei atomice în scopuri militare; toate laboratoarele de cercetare pentru fisiunea Uraniului, de la New York, Berkeley, Prinstone şi Chicago, au început să lucreze după un plan unic, ce poartă denumirea codificată «Proiectul Manhattan». Guvernul a însărcinat armata americană cu organizarea tuturor lucrărilor. Şef al proiectului a fost desemnat generalul Groves. Conform unor

date nu foarte precise, i s-a propus să conducă acest «superlaborator» lui Robert Oppenheimer. Este cel mai mare laborator din America.

S-a dezbătut îndelung problema locului unde urma să fie creată bomba propriu-zisă. Oppenheimer a propus generalului Groves platoul Los Alamos, din statul New Mexico: o zonă pustie, la egală distanță atît de coasta Atlanticului, unde uneori ajungeau submarinele germane cu misiuni de cercetare, cît și de zonele populate, ai căror locuitori ar fi putut fi afectați, în cazul unor avarii în timpul experiențelor. Propunerea savantului a fost acceptată. De atunci, «superlaboratorul» a început să se numească Los Alamos. Aproape de el s-au stabilit — într-un soi de barăci — oameni de știință și cadre inginerești, tehnice. Cei fără locuință sînt aduși zilnic pe platouri cu autobuzul, din vechiul orășel Santa Fe.

Pentru intrarea în zonă, persoanele străine au nevoie de o permisiune specială a șefului Direcției serviciilor strategice William Donovan. Tuturor celor ce locuiesc în așezarea Los Alamos, lucrători și membri de familie, le este permis să părăsească teritoriul numai o dată pe lună, în ultima duminică. Practic, toți colaboratorii «superlaboratorului» sînt total rupți de lumea exterioară. Cenzura operează toată corespondența ce intră și iese. Locuitorii așezării sînt obligați să comunice administrației militare și serviciului de securitate de pe lîngă «Proiectul Manhattan» noile lor cunoștințe din concediu și toate contactele stabilite în timpul concediului, cît și numele persoanelor care susțin discuții pe teme secrete, ce nu intră în obligațiile lor, sau numele celor ce manifestă un interes exagerat față de obiectiv. Fiecare secție trebuie să lucreze autonom. Așezarea «mustește» de agenți ai F.B.I. Cei considerați a nu prezenta suficientă încredere sînt urmăriți de un serviciu special. Ei nu-și pot părăsi apartamentele după ora 10.00 seara, nu pot merge la cumpărături sau în vizită la colegi fără a le fi înregistrat cel mai mic pas. Birourile lor au microfoane mascate. Convorbirile telefonice sînt permanent ascultate. Sub un control de-a dreptul inchizitorial se află oamenii de știință de origine neamericană, la curent cu importante secrete de stat, care pot deci, după opinia F.B.I.-ului, să le vîndă, să le divulge colegilor lor sovietici sau serviciilor de informații din alte țări.

În ciuda acestui regim atroce de păstrare a secretului, noi am luat în continuare măsuri pentru infiltrarea unor surse sigure la Los Alamos.

Maksim" (Vasili Zarubin — șeful rezidenturii sovietice la New York, în anii 1941-1942 — *n. aut.).*

Concomitent cu această telegramă cifrată, la Centru a sosit încă una, din Londra:

„S-a primit copia unui raport, strict secret. În două locuri ale lui se vorbește despre producerea unei superbombe din Uraniu-235 și despre obținerea plutoniului, cu ajutorul reactorului, din oxid de Uraniu și apă grea. Raportul către guvernul lui Churchill include și aprecierea importanței fisiunii nucleului de Uraniu, schițele și costul unor uzine experimentale pentru fisiunea izotopilor rari prin metoda difuziunii, elaborată de profesorul Simon" (Franz Simon, fizician de prestigiu, singurul ofițer britanic care avea „crucea de fier" germană. După venirea lui Hitler la putere, împreună cu familia, a plecat în Anglia și a lucrat la Oxford — *n. aut.).*

„Louis" comunică

Această telegramă a fost urmată de o alta, din New York:

„Sursei noastre «Louis» i s-a adresat fizicianul Arthur Fielding cunoscut din timpul războiului din Spania (din înțelese pricini, numele de familie este schimbat — *n. aut.). El s-a interesat cum se comportă rușii față de el și cu care dintre ei ar putea face cunoștință. Fielding nu a ascuns faptul că deține o informație foarte prețioasă pentru ei, privind munca sa în laboratorul de la Los Alamos. El se teme să ia legătura personal cu vreun colaborator al consulatului general sovietic. La New York a sosit să-și viziteze părinții bolnavi. Va rămîne aici două săptămîni. Din discuția purtată, «Louis» a rămas cu impresia că Fielding vrea realmente să ne ajute. Împărtășim aceeași părere.*

Intenționăm să-l recrutăm prin «Louis» care a îndeplinit deja sarcini analoage și cu mult succes. Rugăm analizați urgent".

I se putea oare acorda credit, era capabil să se ocupe singur de recrutare? — s-au întrebat imediat șefii serviciilor de spionaj sovietic.

În nota informativă despre „Louis" se spunea: „Cohen Morris, născut în 1910, american, funcționar, membru al Partidului comunist din S.U.A., care a acceptat să colaboreze în 1938 din convingere".

Din biografia politică a lui „Louis":

„Părinții mei sînt emigranți. Mama, de loc din Vilno, tata din Tarașci, lîngă Kiev. Au locuit la New York, în Harlem, East-Side. În casa noastră se strîngeau deseori emigranți din Rusia și Ucraina și ascultau discuri pe care le aduceau cu ei, cîntau cîntece populare, de sărbători organizau baluri, la care dansau polka. Cel mai bine am reținut poveștile despre Rusia, o țară pe care nu o văzusem niciodată.

De fiecare dată cînd începeau amintirile despre ea, eram tot mai dornic să văd, fie și pentru cît de scurt timp, țara strămoșilor mei. Pe măsură ce am înaintat în vîrstă, această dorință a pus tot mai puternic stăpînire pe mine.

În 1933 am intrat în Liga tineretului comunist a Universității Illinois, dar curînd am fost exclus din universitate pentru răspîndirea de mani-

feste politice, pe care le tipăream noaptea, iar dimineața devreme le lipeam.

În 1936, cînd fascismul și-a făcut apariția în Spania, n-am avut de ales, m-am ridicat în apărarea Republicii. Altfel nu puteam. Asta corespundea convingerilor mele politice".

În 1938, într-o luptă, americanul Morris Cohen, cunoscut sub numele de familie Altman, a fost rănit la ambele picioare și trimis la un spital din Barcelona.

După convalescență, a fost invitat într-o clădire cu un etaj, din vecinătate, clădire împrejmuită pe toate părțile cu un zid înalt de piatră. Fusese vila unui bogat aristocrat din Madrid, iar acum era școala de spionaj a armatei republicane, unde învățau reprezentanții a opt naționalități. La punctul de control al permiselor de intrare, Altman a fost întîmpinat de un blond înalt, cu o tunică kaki, fără epoleți sau alte însemne. Era șeful școlii, „Braun", ofițer de cercetare sovietic, care, ulterior, din cauza incompatibilității cu politica lui Stalin, nu s-a mai întors din Spania. Lucrînd mai bine de 40 ani într-o situație ilegală în șase țări din Europa și America Latină, el a revenit nu de mult în Uniunea Sovietică. Vremea să-și decline adevăratul nume nu a „revenit" însă... Într-o engleză ireproșabilă, „Braun" i-a relatat lui Altman-Cohen că în școală sînt pregătite cadre pentru cercetarea militară, radiști, trăgători de elită, și l-a informat că, din cauza rănilor sale, Altman a fost recomandat la cursurile de radiști. În timpul studiilor, s-a constatat disponibilitatea sa pentru îndeplinirea unor misiuni de cercetare. Înscriindu-l la cursurile de radiocomunicații șeful școlii de agenți l-a invitat pe Altman la un centru de instrucție de la poalele Pirineilor. Acolo a avut loc o primă discuție de racolare. ■

(Va urma)

În românește de Florentina DOLGHIN

LA LICITAȚIE... TITULESCU!

De cînd, cu pași hotărîți sau mai apăsați, am luat curs către mult rîvnita economie de piață, firesc au intrat în modă și licitațiile. În ce ne privește, n-am asistat niciodată la un astfel de spectacol și, deci, nici n-am tresărit vreodată la zgomotul ciocănelului izbit a treia oară și la glasul licitatorului gornind irevocabilul și fatidicul: „Adjudecat!"

Dar la o anume licitație, mărturism, tare am mai fi vrut să fim de față. Căci obiectul ei a fost, cu adevărat, de preț, după cum nici licitanții n-au fost de fel de toată mîna... De altfel sînt și ani buni de atunci, mai exact 77 la număr.

Cincinat Pavelescu, care a relatat tărășenia mult timp după aceea, dar puțin înainte de a muri, și-a amintit că ea s-a petrecut într-o zi de primăvară timpurie, senină și caldă. Spiritualul epigramist era atunci judecător la Sinaia și dejuna des la — cum am spune noi astăzi — liderul Partidului Conservator-Democrat, Take Ionescu. În ziua cu pricina, a fost martor cînd acesta din urmă a fost sunat la telefon de primul ministru, Ionel Brătianu, care l-a întrebat, așa ca într-o doară:

— D-le Ionescu, nu faci azi o plimbare cu automobilul la Brașov? Pe la patru sînt la graniță, la Predeal. Cei doi erau adversari politici și se înfruntau fără menajamente, dar dincolo de disputele din parlament și presă se stimau reciproc și întrețineau cele mai civilizate raporturi.

Bun prieten, gazda epigramistului l-a poftit și pe acesta să ia parte la plimbare. Încît cei trei s-au întîlnit la locul stabilit și au pornit în jos, spre Timiș. La o cotitură a drumului, Ionel Brătianu s-a aplecat însă puțin către ușa din stînga a automobilului deschis și a rostit încet, în așa fel încît să n-audă decît cel căruia i se adresa:

— Domnule Ionescu, dă-mi înapoi pe Titulescu.

Afabil, șeful conservatorilor-democrați i-a răspuns zîmbind:

— Imposibil, excelență. L-ai avut pe Titulescu și n-ai știut să-l prețuiești.

Ionel Brătianu a socotit totuși că merita să mai insiste și, tot în șoaptă, a replicat:

— În schimbul lui Titulescu, îți dau jumătate din parlament și pe Ion Duca.

Tot zîmbind, dar și inflexibil, Take Ionescu l-a lămurit atunci:

— Pe Duca am să-l fac eu ministru de externe înaintea dumitale, iar Titulescu face mai mult decît zece parlamente.

Un mic accident al mașinii a împiedicat riposta lui I. Brătianu și viitorul diplomat a rămas... neadjudecat.

Păcat că nu știm ce o fi gîndit el cînd a aflat că a fost, fără voia lui, obiect de licitație.

Poate că s-a simțit măgulit, poate că s-a amuzat, deși parcă mai degrabă am fi ispitiți să credem că și-a amintit zicala franțuzească pe care a și citat-o într-un rînd. Anume: „Există, desigur, destule căsătorii bune, dar prea puține-s savuroase".

D. HÎNCU

La sfîrşitul anilor '60, omenirea a descoperit, surprinsă, că revoluţia ştiinţifică şi tehnică nu presupunea numai dezvoltare şi progres, ci şi o serie de „oaspeţi nepoftiţi", cum i-a numit J.J. Servain-Schreiber. Cine erau „nepoftiţii" ştim astăzi mai bine: poluarea, pericolul epuizării resurselor naturale, explozia demografică etc. Au apărut atunci mai multe analize, transformate în tot atîtea best-seller-**uri. Între acestea, s-a numărat şi** Şocul viitorului, **carte semnată de Alvin Toffler, tradusă şi în limba română. I-a urmat** Al treilea val **tradusă şi ea în româneşte — în care Toffler arată, încă de la început, că „o nouă civilizaţie este pe cale de apariţie în vieţile noastre şi peste tot oameni orbi încearcă s-o oprească".**

De curînd, Alvin Toffler a publicat o nouă lucrare, intitulată Noile puteri, **în care demonstrează că ştiinţa şi comunicarea vor fi motoarele secolului XXI. După revoluţia agriculturii (primul val) şi cea a industriei (al doilea val), intrăm în domnia informaţiei. Noua putere este dată de circulaţia cunoştinţelor din creierul uman spre ordinator. Ideea este reluată de Toffler într-un articol scris pentru revista franceză** Paris-Match, **în care autorul arată cum războiul din Golf i-a confirmat teoria.**

Înainte de a reproduce articolul mai suscitat — într-o formă prescurtată — ne permitem o singură observaţie. Aspectul neglijat de Toffler este tocmai cel al rolului informaţiei — al manipulării ei, ca să folosim un termen consacrat — într-un război modern. Noi, românii, n-a trebuit să aşteptăm războiul din Golf pentru a-i simţi efectele. Vă mai aduceţi aminte, stimaţi cititori, de cifra avansată iniţial pentru victimele Timişoarei din decembrie 1989? Dar pentru că articolul lui Alvin Toffler se referă la războiul din Golf, să citărn un singur exemplu de acolo. La 26 ianuarie 1991 generalul Norman Schwartzkopf anunţă începutul celei mai mari catastrofe ecologice din istoria omenirii: irakienii au deschis vanele terminalului petrolier kuweitian de la Al-Ahmadi şi o maree neagră de proporţii nemaiîntîlnite se întinde în Golf! Omenirea întreagă afla, prin intermediul televizorului, ce pericol uriaş o ameninţă. Reacţia este copleşitoare. Teribilele şi inteligentele avioane F 111 execută o operaţiune „chirurgicală" şi bombardează terminalul închizînd vanele. Aceasta a fost versiunea oficială. Cea neoficială a aflat-o Christophe Agnus, de la revista franceză L'Express. **Un oficial kuweitian a declarat, în culise, că „Dacă nu-i mituiam pe irakienii care lucrează la Al-Ahmadi, petrolul mai curgea şi acum". Şi tot reporterul francez a aflat că nici măcar ofiţerii pazei de coastă americane, trimişi degrabă să salveze omenirea de mareea neagră, n-au avut acces la fotografiile luate din satelit şi la celelalte documente, clasificate imediat strict secrete. În final, „cea mai mare catastrofă ecologică din istoria omenirii" şi-a redus foarte mult proporţiile. La fel ca şi bombardarea — tot cu arme „inteligente" la care se referă şi Alvin Toffler — a unui bunker al armatei irakiene. Care s-a dovedit a fi doar un adăpost pentru populaţia civilă; ocupanţii lui — „victime colaterale" — au murit nevinovaţi.**

O VIZIUNE ASUPRA ISTORIEI

ALVIN TOFFLER

Şi comandanţii luptau corp la corp

Războiul din Golf a propulsat în prima pagină a ziarelor titluri răsunătoare ce salutau apariţia unei tehnologii de război necunoscută pînă acum. Efectele sale au înmărmurit pe toţi cei care rămăseseră sceptici în privinţa eficacităţii sistemelor electronice complexe. Această metamorfoză a artei războiului, manifestată în mod brusc în Golful Persic, este reflexul expansiunii unui sistem economic ce s-a impus în Occident şi în Japonia în cursul ultimelor decenii. Maniera noastră de a purta război şi cea de a produce bogăţie sînt strîns legate. Strategia, tactica şi tehnologiile militare au evoluat continuu în decursul istoriei. Schimbările majore s-au produs întotdeauna în corelaţie cu transformările profunde din procesul de producere a bunurilor.

Au fost trei etape, cărora le-au corespuns trei tipuri de război. Sosirea în momentul de faţă a celui de „al treilea val" corespunde războiului „de al treilea tip".

Acum 10 000 ani apărea, în urma revoluţiei agricole, primul val de schimbări în procesul de producţie al omenirii. Sedentarizarea s-a produs în acelaşi timp cu diferitele inovaţii din relaţiile sociale şi politice. Războiul a fost una dintre cele mai importante. Agricultura a dat naştere războiului pentru că ea a permis comunităţilor să producă mai mult şi să acumuleze un surplus. A favorizat astfel naşterea statului.

Probabil că în comunităţile nomade şi pastorale preagricole se produceau deja vio-

lente confruntări. Dar aceste conflicte nu au căpătat caracteristicile unor adevărate războaie - confruntări sîngeroase între state organizate - decît atunci cînd organizarea statală a devenit preponderentă iar surplusurile economice suficient de mari pentru ca să merite să se lupte pentru ele.

Sistemele economice agricole ale primului val se bazau pe munca neîntreruptă și pe producția exclusiv manuală. Rezultatele obținute în aceste societăți agrare cereau foarte mult timp iar excedentele alimentare erau așa de reduse încît oamenii trebuiau să consacre mai mult de 90% din forța lor de muncă pămîntului. În aceste condiții, plecarea unui fiu la război însemna o catastrofă economică pentru familie.

Cel mai adesea, armatele din epoca primului val erau ridicate doar cînd era nevoie de ele, nefiind menținute tot timpul. Richard Shelly Hartigan scrie în lucrarea sa despre civili în război că în Evul Mediu, cînd un senior era atacat, „putea să își constrîngă vasalii să își îndeplinească obligațiile militare pînă ce dușmanul era respins; dar un senior care se lansa într-o acțiune ofensivă nu-și putea permite în nici un caz să mobilizeze oamenii mai mult de 40 de zile pe an". Era prea mare nevoie de ei la lucrul pămîntului. Din acest motiv, cît și pentru alte rațiuni, continuă istoricul citat, „deși întreaga populație era supusă obligației de a lupta pentru seniori, numărul combatanților era, în Evul Mediu, relativ redus. Erau plătiți - cînd se întîmpla acest lucru - mai curînd în natură decît în bani. Iar comandanții victorioși primeau pămînturi, principala sursă de bogăție în cadrul economiilor agrare".

Formațiunile militare diferau în mod considerabil în ceea ce privește tăria, capacitatea, calitățile morale, comandamentul, calitatea și pregătirea. Multe erau puse sub comanda mercenarilor sau a ofițerilor nobili. Sistemul de comunicații, asemenea economiei, rămînea primitiv și cea mai mare parte a ordinelor erau transmise oral. Asemenea uneltelor folosite pentru cultivarea solului, armele nu erau standardizate, ci adaptate pentru mîinile care urmau să le folosească. Se lupta cu dușmanul tot așa cum se lucra pămîntul, cu ajutorul mușchilor. Armele pentru lupta la distanță - prăștii, arbalete, catapulte - erau puțin utilizate și, în ciuda apariției artileriei, timp de mii de ani războiul s-a purtat prin lupta corp la corp; oștenii se apărau cu sulițe, săbii, securi, lăncii, scuturi, arme concepute pentru a omorî și a căror eficacitate depindea de forța fizică. Pînă prin 1650-1700 și ofițerii cu grade înalte trebuiau să lupte corp la corp. Istoricul Martin Van Creveld remarcă faptul că Frederic cel Mare „a fost probabil primul comandant suprem care a purtat un veșmînt de stofă și nu o armură".

Distrugerea în masă

Anumite societăți din primul val prezentau condiții economice și militare diferite de acest model. Istoricul Karl Wittfogel le numește „societăți hidraulice", căci nevoia de o rețea de irigații de mare anvergură antrena o mobilizare masivă a mîinii de lucru, apariția unei birocrații și a unor formațiuni militare permanente și specializate. Dar chiar și în acest context bătăliile rămîneau confruntări corp la corp, lupte între persoane. De fapt, această excepție „hidraulică" nu face decît să confirme principiul simplu - dar adesea ocolit - potrivit căruia economii fundamental diferite produc stiluri și structuri militare fundamental diferite.

Revoluția industrială a adus al doilea val de schimbări istorice, transformînd atît modalitatea de purtare a războiului cît și cea de producere a bunurilor. În momentul cînd, de la sfîrșitul sec. XVII, în Occident, mașinile cu aburi au început să pompeze apa din minele Angliei, cînd Newton a redefinit știința, cînd Descartes a rescris filosofia, cînd fumul coșurilor de uzine s-a înălțat spre cer, cînd producția industrială în serie a înlocuit agricultura țărănească, războiul s-a industrializat și el.

Odată cu producția în serie a apărut și ridicarea în masă. Prin introducerea conscripției generale, soldații nu mai erau plătiți de către seniori, ci de către un stat-națiune care le cerea pentru el fidelitatea datorată altădată suzeranilor. Ideea națiunii sub arme - „La arme, cetățeni!" - a fost lansată de revoluția franceză. Schimbările cele mai spectaculoase care au intervenit atunci în modul de a purta războiul au fost metodele de producție în serie; Franța, spre exemplu, a fost capabilă să producă, în 1793, 7 000 tunuri, întorcînd definitiv spatele lucrului manual. Foarte repede, Eli Whitney, a început să fabrice, în Statele Unite, muschete în serie.

Transformarea războiului, convertit în industrie, s-a întins rapid dincolo de domeniul tehnologiei. Armatele ridicate pentru o perioadă de timp limitată de către nobili au cedat locul unor trupe dirijate de ofițeri ieșiți din școala de război. Noile specializări din armată au fost calchiate după diviziunea muncii din industrie. Ca și în viața civilă, armatele și-au multiplicat statele majore. Ordinele scrise au înlocuit comenzile orale.

Distrugerea în masă a fost expresia militară a societății industriale de masă. Ea rămîne pecetea de neșters a războiului din epoca celui de al doilea val. Primul război mondial a fost un masacru. Al doilea război mondial ne-a probat potențialul înspăimîntător al industriei morții. Naziștii au asasinat șase milioane de evrei, creînd, pe principiile producției în serie, adevărate benzi rulante ale morții. Bilanțul acestui război atestă 15 milioane de soldați masacrați și aproape de două ori mai mulți civili.

Astfel, înainte chiar ca bomba atomică să fi distrus Hiroșima și Nagasaki, războiul atinsese un nivel de distrugere în masă necunoscut încă. La 9 martie 1945, spre exemplu, 334 bombardiere americane B-29 au distrus, în timpul unui singur raid deasupra orașului

Tokyo, 267 171 imobile, făcînd 84 000 morți în rîndul populației civile (și 40 000 răniți) și răzînd orașul pe o suprafață de 25 km. Bombardamentele oarbe de la Coventry, în Anglia, de la Dresda, în Germania, și toate cele care au lovit numeroase orașe mai mult sau mai puțin importante, de-a lungul întregii Europe, aplicau principiile distrugerii masive.

Generalul american care a bombardat orașul Tokyo, Curtis LeMay, și care a fost numit ulterior șef al lui U.S. Strategic Air Command (Comandamentul Aviației Strategice a S.U.A.), era un apostol convins al distrugerii în masă. „Cînd se declară războiul - explica el - nu mai este timp pentru a stabili o ordine de prioritate a obiectivelor și, de altfel, tehnica noastră nu ne permitea să lovim cu precizie țintele". Pentru LeMay „demolarea totală rămînea singura modalitate de a cîștiga războiul... Bombardamentele trebuiau să fie masive".

După al doilea război mondial și pe toată durata războiului rece, arma nucleară, capabilă să producă distrugeri de o extraordinară amploare, a apăsat constant asupra raporturilor dintre cele două superputeri.

În cadrul civilizației industriale a celui de al doilea val, care a atins maxima dezvoltare în perioada de după al doilea război mondial, distrugerea în masă era principiul suprem al doctrinei militare, așa cum producția de masă era pentru economie. Dar azi lucrurile sînt în curs de schimbare totală. Încă nu se realizează faptul că apogeul industrializării este deja departe în urma noastră. Sîntem acum în cel de al treilea val și războiul, ca întotdeauna, suferă o evoluție paralelă și devine un război de al treilea tip.

Epoca armelor inteligente

În sistemul economic actual, al celui de al treilea val, producția de masă este o noțiune din ce în ce mai depășită. Producția de bunuri de consum în mici loturi diversificate, dar în mari cantități, grație unei tehnologii inteligente, înlocuiește producția de masă în tot mai numeroase ramuri. Această transformare este însoțită de explozia pieței pentru producția de masă într-o multitudine de „nișe". Pe de altă parte, publicitatea, care depindea de mijloacele mass-media, precum presa și poșta, își multiplică difuziunea prin cablu, transmisiile prin satelit și chiar prin mijloace de comunicare mai perfecționate pentru a atinge micropiețe vizate. Fiecare dintre aceste etape sparge omogenitatea societății industriale de masă și se reflectă în schimbările care survin în inima celulei familiale - cu tendință din ce în ce mai polimorfă - și în cultură, care devine tot mai eterogenă.

Cu cît societatea și economia se diferențiază mai mult, cu atît informația trebuie să circule între populații și instituții, pentru a asigura o bună coordonare. Aceasta explică explozia informației și a tehnologiilor de comunicare din acești ultimi ani. Noua economie cere, de asemenea, lucrători din ce în ce mai specializați, pe măsură ce dispare lucrul manual, iar muncitorii necalificați sînt înlocuiți de mașini inteligente.

Microchip-uri și sisteme de feed-back echipează orice, de la automobil la cuptorul cu microunde, asigurîndu-le memorie, posibilități de programare și inteligență. La rîndul lor, aceste noi produse ridică nivelul de educație al celor ce le utilizează.

Producția avansată a celui de al treilea val este centrată pe fabricarea de produse individualizate, pe eliminarea penelor în funcționare și a articolelor de proastă calitate. Spre exemplu, astfel a fost pusă la punct croiala veșmintelor cu ajutorul laserului, comandat prin ordinator. Pe cîmpul de luptă, procedeul a dat metoda de țintire a obiectivelor cu ajutorul laserului. În sectorul medical civil, cutare principiu duce la utilizarea unui anticorp monoclonal pentru identificarea antigenei unei boli și distrugerea ei. În război, se folosesc rachetele de croazieră Tomahawk pentru a recunoaște un bunker irakian, a-i pătrunde pe ușă și a-l distruge. Uneltele inteligente produc arme inteligente.

Această dublă căutare, a preciziei și a individualizării, care permite, în domeniul industriei, să se reducă risipa, diminuează, pe cîmpul de luptă, ceea ce militarii numesc „distrugeri colaterale".

După o lună de bombardamente asupra Irakului, în timpul căreia coaliția condusă de Statele Unite a efectuat 70 000 de ieșiri, Irakul a acuzat pe aliați că au tras fără discriminare și că au ucis civili. Totuși, numărul victimelor civile comunicat de Irak, după 30 de zile de bombardamente de o intensitate neegalată în decursul istoriei, a fost, potrivit diferitelor estimări, de la cîteva sute de morți pînă la cîteva mii.

Moartea unor civili este întotdeauna un fapt deplorabil, dar chiar și dacă aceste cifre erau înmulțite cu 10, tot ar fi rămas foarte mici prin comparație cu alte momente ale istoriei. În timpul primului război mondial, 137 000 civili și-au găsit moartea, în fiecare lună. Cifra pare foarte modestă, comparînd-o cu bilanțul celui de al doilea război mondial, care a cauzat, în fiecare lună, moartea a 388 000 civili. În 1981, puțin timp după apariția cărții mele *Al treilea val*, generalul maior Don Morelli, de la U.S. Army Training and Doctrine Command (Comandamentul Armatei S.U.A. pentru pregătire de luptă și doctrine), ne-a povestit că deși cartea nu se ocupa de problemele militare, era atent citită de generalii numiți să redefinească războiul. O nouă doctrină, numită „războiul aer-sol", apoi „războiul aer-sol 2000" era pe punctul de a căpăta formă. După cum ne-a relatat el, această nouă doctrină, chiar dacă era stabilită în context și în termeni militari, se întîlnea cu multe dintre schimbările economice și sociale descrise în cartea mea. ■

Prezentare și traducere
Dorin MATEI

Războiul de reîntregire văzut de la București

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

RAYMUND NETZHAMMER

Continuăm publicarea unor fragmente din lucrarea înaltului prelat catolic, de data aceasta atenția noastră oprindu-se asupra capitolului pe care l-a intitulat Ocupația germană. **Literatura istorică de la noi consacrată acestei perioade este bogată și diversă, începînd cu volume de documente, studii, articole și lucrări de sinteză și încheind cu mărturii memorialistice, toate însă de sorginte românească. Ne aflăm acum în fața unui izvor documentar de altă proveniență și poate că tocmai din acest motiv el trebuie privit cu toată atenția și considerația. Da, și considerația, pentru că, trecînd peste unele argumente de ordin personal, cum ar fi, de pildă, exigența unor măsuri luate de autoritățile române împotriva personalului și clerului catolic în momentul declarării războiului împotriva Austro-Ungariei (vezi** Magazin istoric, **nr. 10/1991), omul de cultură, bun cunoscător al istoriei și poporului nostru, a găsit resursele să se retragă pe poziția unui neutru care face efortul să privească cu obiectivitate evenimentele, să le interpreteze și să le judece din ipostaza celui care are nu numai dorința dar și puterea înțelegerii.**

Atît specialiștii, cît și publicul larg cititor beneficiază, astfel, de informații neîntîlnite în alte surse documentare. Ele se referă nu doar la evenimentele ocupației cu consecințele acesteia, în general cunoscute, ci mai ales la poziția și atitudinea unor personalități importante, poziții și atitudini exprimate în convorbiri confidențiale, căci elvețianul Raymund Netzhammer, prin funcția deținută de arhiepiscop de București, își păstrează încrederea factorilor politici și militari atît români, cît și pe aceea a adversarilor lor. Luciditatea și bunul simț sînt prezente în consemnările înaltului prelat catolic și ele își găsesc explicația în propriile sale convingeri și concepții despre lume și viață, hrănite, cum spunea, de largul său orizont spiritual și totodată uman. Să-i dăm cuvîntul.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

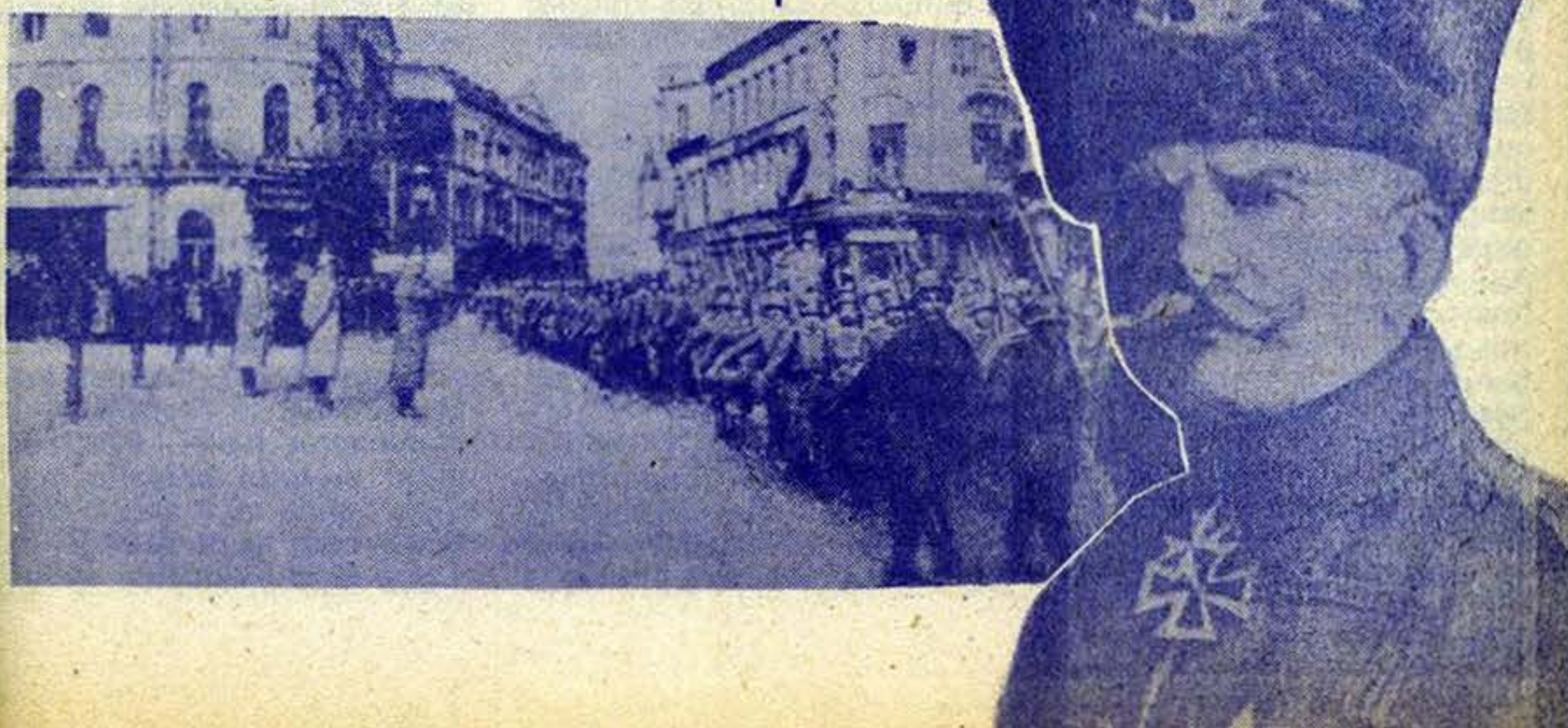

Trupe germane pe Calea Victoriei; în prim-plan — feldmareșalul August von Mackensen

1916

Duminică, 29 octombrie. Ce surpriză! În drum spre Catedrală, îmi iese înainte parohul Kaluza din Turnu Severin. Cel mai cordial salut pe stradă! Imediat i se indică o cameră în reşedinţă, ca fiind primul care se întoarce din lagărele de internaţi din Ialomiţa. Cînd mă ridic din scaunul de spovedanie în Catedrală, uimirea este şi mai mare, căci îl văd rezemat de un stîlp pe vicarul de la parohia Catedralei; el vine ca primul eliberat din Moldova şi anume de la Huşi, unde au fost transportaţi preoţii noştri din Bucureşti, după plecarea lor de aici. Respir din nou uşurat, căci aceste două exemple dau o speranţă îndreptăţită asupra eliberării pe curînd şi a celorlalţi colaboratori în via lui Dumnezeu!...

După-amiază îl vizitez pe doctorul [Grigore] Antipa, pentru a-i mulţumi că a obţinut eliberarea unor preoţi. Se pare că a avut o poziţie destul de dificilă în comisie. În total, vor fi lăsaţi să se întoarcă la casele lor cam 65% dintre toţi cei arestaţi, dacă nu vine o dispoziţie contrară între timp. În curînd convorbirea noastră se referă la boala prinţului Mircea [fiul regelui Ferdinand] şi la mîhnirea şi îngrijorarea părinţilor pentru cel mai mic copil al lor. Dr. Antipa este de părere că regele trebuie să sufere pentru sărmana ţară mult mai mult decît pentru prinţ. De fapt, este de neconceput că a declarat războiul. Aluzia mea la regele constituţional, care trebuie să se încline în faţa voinţei miniştrilor care poartă răspunderea, este eliminată cu observaţia că regele are drept de veto şi că el, pur şi simplu, nu trebuia să semneze declaraţia de război. Antipa admite că regele a fost prelucrat strașnic de către şefii de partide — Brătianu, Take Ionescu şi Filipescu — , care acţionaseră de conivenţă şi îşi repartizaseră bine rolurile între ei. Şeful Siguranţei, Panaitescu, fusese şi el trimis cu sîrg la rege, apoi i se dăduseră rapoartele ataşaţilor militari români în străinătate, bine ajustate de generalul Iliescu [şeful Marelui Stat Major] şi, în sfîrşit, rolul cel mai grav la declararea războiului îl jucaseră femeile. În fruntea lor se afla regina, apoi doamna Elise Brătianu, care acum se şi refugiase la Iaşi ca să-şi protejeze nervii, apoi marea trăgătoare de sfori, prinţesa Martha Bibescu, şi, în sfîrşit, suita doamnelor de onoare nou-numite. Domnul Antipa consideră războiul ca o lucrătură a femeilor şi exprimă sentinţa că femeile au jucat întotdeauna un rol în viaţa regelui.

Este criticat faptul că regele semnează uşor tot ce i se pune în faţă, cum s-a întîmplat şi la numirea comandanţilor de armată, cînd veniseră la rînd generali incapabili, ca generalul Crăiniceanu — un prost făcut grămadă. În continuare, părerea lui asupra regelui este următoarea: „În şase săptămîni a reuşit să distrugă opera unchiului său, pe care acesta o realizase în 48 de ani!" Ce-mi spusese mie regele acum foarte de curînd? [*Magazin istoric*, nr. 8/1991]: „Cînd treburile merg prost, regele trebuie să fie vinovat de toate!"

Agitaţia de moment a fostului director al pescuitului şi înalt funcţionar în Ministerul domeniilor [Gr. Antipa], care cu siguranţă se va linişti curînd, se explică şi prin faptul că românilor le merge peste măsură de rău în Dobrogea, regiune pentru care Antipa a făcut foarte mult şi pe care el o cunoaşte ca puţini alţii. El vede o mare parte din opera vieţii lui distrugîndu-se. Spune cu amărăciune: „Şi Hîrşova este acum pierdută şi, în general, toată Dobrogea se duce în curînd dracului! În cea mai mare măsură, ruşii sînt vinovaţi de această nenorocire, căci erau beţi la Constanţa, au lăsat multe cereale şi petrol să cadă în mîna duşmanilor şi apoi au fugit la 30 km înspre nord..."

Miercuri, 13 decembrie. Cunoscînd firea sensibilă a merituosului fost prim-ministru Titu Maiorescu şi, în actuala situaţie tristă a României, am socotit că este bine să-i fac o vizită. L-am căutat la locuinţa sa actuală din strada general Lahovari, fiindcă un deces în familie l-a îndemnat să părăsească bine-cunoscuta lui casă din strada Mercur.

Maiorescu s-a arătat foarte bucuros de vizita mea şi ne-am povestit foarte multe. Intrarea României în război şi derularea rapidă a grelelor şi dureroaselor întîmplări de război au format tema principală a convorbirii. După o lipsă îndelungată, s-a întors din străinătate la Bucureşti cu două săptămîni înainte de declararea războiului. Azi, nemaiauzind bine, s-a aşezat foarte aproape şi asculta cu mare atenţie relatările mele: cum, atunci, eu şi mulţi alţii, am răsuflat uşuraţi; crezînd şi sperînd că Maiorescu va salva patria de război; cum am spus această speranţă regelui şi am observat, spre durerea mea, că regele nici nu se gîndeşte la o schimbare a cabinetului.

Abilul om de stat şi filosof mi-a declarat, în felul său scurt, precis şi logic, următoarele: imediat după întoarcerea sa din străinătate, a fost la rege, care nu a spus nici un cuvînt despre o remaniere a guvernului. O zi înaintea Consiliului de Coroană, adică sîmbătă 26 august, a fost chemat de către rege, pentru seara la ora 5, la Palatul regal. Miniştrii Von dem Busche şi Czernin ştiau despre audienţă, de aceea au fost la el. Dimineaţa Czernin s-a dus la rege şi l-a lăudat pe Maiorescu atît de mult, fiind convins că acesta va fi însărcinat cu formarea unui nou guvern. Cu amărăciune şi indignare, Maiorescu spunea că regele nu trebuia să pună în scenă această comedie.

— Gîndiţi-vă, a continuat bătrînul om de stat român, o jumătate de oră înaintea audienţei mele la rege, a venit şi ministrul Italiei, Fasciotti, un om cu totul antipatic, mie, şi îmi spune că a fost înştiinţat că merg acum la rege, că el ţine să ştiu dinainte că ne-

utralitatea României nu se mai poate ţine şi că toţi trebuie să fie uniţi.

Maiorescu a descris astfel audienţa:

— Am ajuns la rege. Primul lui cuvînt a fost că mîine are loc Consiliul de Coroană şi dorinţa lui este ca toţi să se exprime deschis. Eu întreb pe rege dacă Maiestatea Sa doreşte să se dea o anumită tendinţă Consiliului de Coroană. Imediat regele a început să spună că, în cele 14 zile de cînd am fost ultima oară la el, lucrurile s-au schimbat şi că el este hotărît să declare război. Regele a adăugat că fiecare trebuie să facă sacrificii, iar el pe cele mai mari, de vreme ce trebuie să rupă legăturile cu familia sa şi cu Germania, dar că nu poate să facă altfel, fiindcă el este în primul rînd român!

Eu i-am spus regelui că asta este o concepţie greşită şi să nu uite că atunci [în 1866] cînd s-a chemat un prinţ german, un Hohenzollern, pe tronul României, [aceasta s-a făcut] cu intenţia de a avea în germanism şi în familia princiară germană un sprijin solid; asta a fost mereu tradiţionala directivă a politicii României.

În toiul acestei interesante discuţii, Maiorescu este chemat afară. Venise domnul Marghiloman şi Maiorescu îl conduce imediat la mine în salon.

Marghiloman arată foarte abătut. El spune ceva despre Crucea Roşie, al cărei preşedinte este, şi despre buna populaţie a Bucureştilor care, cu toate că s-au schimbat multe, este liniştită şi disciplinată. Cel mai greu este că poliţia română chinuieşte şi acum populaţia. Marghiloman vorbeşte despre război, spune că germanii au trecut deja peste Buzău. După părerea lui Maiorescu nu se mai poate vorbi despre o armată română.

Povestesc cele auzite despre ordinul împăratului [Germaniei] către armată, care sună a pace. Maiorescu spune că şi ei au fost înştiinţaţi şi de aceea ţine acum

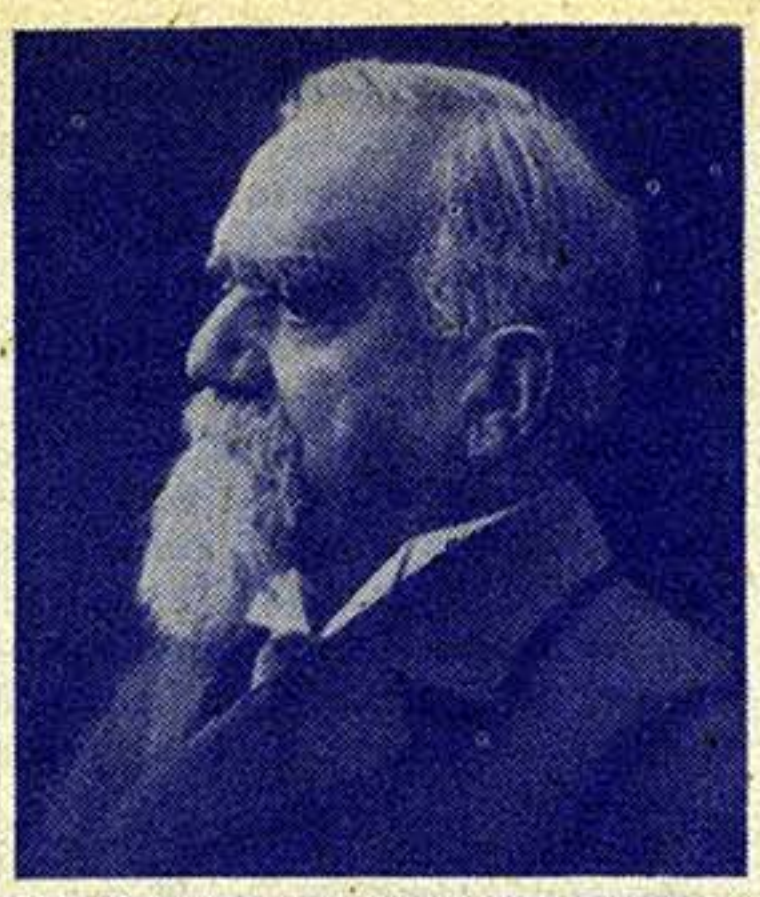

„Merituosul fost prim-ministru Titu Maiorescu" (sus) şi „Foarte abătutul" Al. Marghiloman

această mică reuniune. Cei doi oameni de stat se întreabă pe ce cale ar putea să intre în legătură cu regele, poate prin papa. Pentru cazul că ar fi folositor, eu îmi ofer serviciile. Luîndu-mi rămas bun de la cei doi, Marghiloman îmi oferă maşina să mă ducă pînă acasă, ceea ce am primit, mulţumindu-i.

Acasă se prezintă dl. Alexandru Tzigara Samurcaş, nou numit ca prefect al poliţiei. Numirea acestui bărbat energic, pe cel mai important post al poliţiei, mă bucură. Prin el, care vorbeşte perfect germana şi ştie cum să se comporte cu nemţii, populaţia română va obţine maximum de indulgenţă pe care o poate acorda o putere ocupantă...

Joi, 14 decembrie. General-feldmareşalul von Mackensen a trimis un funcţionar la palatul arhiepiscopal, să se intereseze personal de starea sănătăţii mele. Abatele primat Fidelis din Stotzingen a telegrafiat la comandament, dorind ştiri despre arhiepiscop [adică R. Netzhammer], iar mareşalul vrea să dea un răspuns corespunzător. Preotul de campanie din Osnabrück ne aduce pe preotul Ladenbürger, din Divizia 217, care ne dă ştiri interesante din Dobrogea. El a fost mai întîi pe frontul rusesc şi apoi în Bulgaria, unde a luat parte la luptele din Dobrogea, care au fost dîrze şi sîngeroase, mai ales în regiunea Toprai-sar. La Constanţa, a celebrat liturghia militară în biserica noastră, rămasă neatinsă, fiindcă în port era imposibil de intrat din cauza unui crucişător rusesc care trăgea cu tunul.

După relatările acestui preot, Constanţa a suferit foarte mult din cauza jafurilor şi a stricăciunilor făcute de bulgari. Grînele însilozate şi petrolul au căzut în mîinile germanilor. Landenbürger a fost şi în parohia noastră la Caramurat, unde a făcut slujba, a botezat copiii, a sfinţit mormintele celor înmormîntaţi fără preot, acesta fiind internat în lagăr. Tabernacolul bisericii parohiale a fost jefuit de bulgari, dar oamenii spuneau că Sfintele Daruri au fost luate înainte. Preotul divizionar a fost bucuros că a găsit la Caramurat o biserică mare şi frumoasă, cu oameni catolici.

Sîmbătă, 16 decembrie. La ora 12 mi-a fost acordată o audienţă de guvernatorul imperial, generalul de artilerie von Heinrich. La aceasta a fost de faţă şi Alteţa Sa prinţul Schaumburg-Lippe [şeful serviciului diplomatic german la Bucureşti]. Generalul face impresia unui om greoi. El este mirat că arhiepiscopul vorbeşte perfect limba germană. Nu este nici o mirare, spun eu, cînd eşti din Baden! Acum se miră şi mai mult, că aici, în România, şade un episcop german! Că [la Bucureşti] pe lîngă şcolile germane evanghelice, tot aşa de mari sau şi mai mari, sînt şcolile catolice, care predau

limba germană. Dl. general nu știa nimic. După explicația mea, crede și domnia sa că aceste școli ar trebui puse în funcțiune. Pentru asta ar trebui să se elibereze preoții și „frații" (profesorii) care sînt internați [de români] în Moldova.

La această problemă, dl. general este foarte rezervat și nu discută că s-ar putea face un schimb de prizonieri. Mai mult, el se interesează de poziția arhiepiscopului față de Curte, de guvernul și de mitropolitul țării; în sfîrșit, [întreabă] ce este adevărat din bîrfelile despre regină. Conversația de o jumătate de oră cu generalul de artilerie și cu Alteța Sa a decurs foarte greoi, greoi ca și tunurile!

La ora cinci după-amiază, mă primește în casa Meitani, peste drum de biserica Brezoianu, Excelența Sa generalul feld-mareșal von Mackensen. Slabul și musculosul bărbat mă invită să iau loc și întreabă:

— Ce îndeamnă pe domnul arhiepiscop la mine?

Răspunsul meu este:

— Să exprim Excelenței Voastre toată admirația mea și să vă doresc, pentru acțiunile viitoare, binecuvîntarea și protecția lui Dumnezeu!

Mareșalul se uită cu ochi mari și mirați la mine. Apoi spune:

— De la dumneavoastră, în înalta dv. funcție bisericească, primesc cuvintele cu mulțumiri!

Apoi eu:

— Bineînțeles, Excelență, aș fi vrut să nu fiți nevoit să veniți, că noi nu aveam nevoie de acest război!

Acum Mackensen întreabă de naționalitatea mea și de unde am venit, că nu poate să înțeleagă interesul abatelui din Stotzingen pentru mine. Enigma este foarte ușor de înțeles, de vreme ce locul meu de naștere este Baden și fac parte din Ordinul Benedictin. Se interesează și el de Curtea românească. Pentru regele Carol I are cuvinte de cea mai mare laudă. Pe regele Ferdinand îl consideră un om slab, care este cu totul sub influența soției și care dă întotdeauna dreptate celui care a fost ultimul la el. La asta, am spus că mulți s-au convins că regele Ferdinand poate fi foarte independent și că o țintă care i se pare justă o urmărește pînă la capăt. Și față de Mackensen exprim convingerea mea ca se exagerează influența reginei asupra regelui și a politicii, dar poate e posibil ca în România femeile, înaintea bărbaților, să fi hotărît războiul contra Puterilor Centrale.

Mackensen pune întrebarea dacă regele ar fi putut evita războiul prin abdicare. Această întrebare este zadarnică, fiindcă, după părerea mea și a tuturor, regele n-ar fi putut evita războiul nici prin abdicare. Regele Ferdinand ar fi putut să se gîndească la o eventuală abdicare lîngă o soție pașnică și pro-germană, care, ca și Carmen Sylva [regina Elisabeta] nu ar fi avut urmași, dar în cazul lui, nu. Cît de greu este să înoți împotriva curentului apei, a aflat-o și înțeleptul rege Carol I. În 1913, nici el nu a fost atît de puternic ca să se impună față de Filipescu și de femeile războinice de atunci. S-a avîntat în luptă contra Bulgariei...

Mackensen a ascultat în tăcere tot ce am spus în favoarea regelui Ferdinand. Un singur lucru nu-i poate ierta regelui, că el, un bărbat german și Hohenzollern, a spus într-un interviu acordat lui *Times* că „germanii sînt buni și avari".

Ezitînd, Mackensen răspunde întrebării mele, dacă Germania era pregătită pentru un război cu România:

— În Germania au fost oarecari temeri că România va intra în războiul mondial împotriva Puterilor Centrale, însă, pînă în ultimul moment, rapoartele diplomatice au fost liniștitoare. Preventiv, în ultimele săptămîni, noi am adus trupe la granița cu România. După declanșarea războiului, situația a fost dificilă și abia azi, privind totul retrospectiv, îmi dau seama că numai Dumnezeu și norocul ne-au ajutat.

În prima noapte după declararea războiului, a transportat întregul material pentru pod la Șistov, în dreptul Dunării, la Belini. Atacul la Turtucaia a fost o acțiune foarte riscantă fiindcă au fost puține trupe la dispoziție și acestea de calitatea a doua. Atacul a reușit datorită bulgarilor care, plini de ură împotriva românilor, s-au năpustit groaznic asupra lor. Încă de pe vremea cînd era în Serbia și Macedonia auzise că bulgarii ar trebui folosiți contra românilor.

Mackensen are cuvinte de laudă pentru ceea ce au făcut românii în Dobrogea. El vorbește cu entuziasm mai ales de Constanța, care oglindește o minunată imagine a înfloririi României sub regele Carol I. Cea mai bună impresie i-au făcut-o portul cu marile silozuri, străzile largi, cheiurile cu multe clădiri frumoase. Un singur lucru nu i-a plăcut — ceea ce nu-i plăcea nici regelui Carol — Cazinoul, care este și prost clădit. Teama mea, ca românii să nu piardă Dobrogea în folosul Bulgariei, nu este împărtășită de Mackensen:

— Este exclus ca românii să nu aibă ieșire spre mare! N-ar mai putea trăi. Pierderea Dobrogei ar nutri în români gînduri revanșarde!

Mareșalul Mackensen a accentuat peste tot, a spus chiar și regelui Ferdinand al Bulgariei să nu cumva să pretindă bulgarii Dobrogea...

Vorbind despre situația României, Mackensen vrea să știe cîte ceva despre oamenii de stat care nu au plecat la Iași. Cînd am spus că Maiorescu a fost pentru neutralitate, că un război cu Rusia era de neconceput, el a fost de aceeași părere. El nu are nimic împotriva domnilor Carp, Maiorescu și Marghiloman, este gata să le acorde, la propunerea mea, oarecare atenție, dar crede că prin transmiterea ordinului [al împăratului] pe armată, către ei, a făcut destul.

— Nu am făcut mai mult, ca să nu compromit aceste persoane în fața poporului!

Văzînd că mă interesează impresia lui despre București și despre bucureșteni, îmi povestește amănunțit intrarea sa în oraș:

Cu două zile înaintea intrării germanilor, a trimis un parlamentar la comandantul cetății, cu somația de a preda imediat cetatea și orașul, în caz contrar, ambele vor fi bombardate. Parlamentarul a avut impresia că ofițerii români au fost gata să le predea imediat, dar un francez [probabil din misiunea de curînd sosită în România și avîndu-l șef pe generalul H.M. Berthelot] era contra. Apoi au spus că predarea nu are nici o valoare, deoarece Bucureștii nu mai sînt o cetate și nu mai există un comandant. La urmă s-a dat un răspuns în scris nehotărît. În noaptea de 5 spre 6 decembrie, s-au auzit explozii puternice și Mackensen s-a convins că orașul era evacuat.

Împotriva părerii anturajului său, el a plecat cu mașina de-a lungul frontului și, văzînd că nu se mai trage, a cercetat un fort, dar acesta era complet gol. Plecînd spre oraș, a întîlnit o mulțime de refugiați cu căruțele pline cu bagaje. Întrebați de ofițerul care îi însoțea și care știa românește, ei au răspuns că în oraș nu mai sînt trupe; și că li se spusese să se întoarcă în satele lor. În continuarea drumului, a întîlnit un polițist călare, care i-a raportat că orașul e gol și că putea intra nestînjenit și la primărie.

— După asta, povestește Mackensen, am intrat încet în oraș... M-am îndreptat spre Palatul regal, unde am găsit, în curte, trupele care intraseră în capitală, dinspre nord. Am ordonat ca Palatul să fie păzit și nimeni să nu fie lăsat să intre. În locul intendentului, s-a prezentat un profesor, Tzigara. M-am reîntors în strada principală, am coborît în fața unui magazin, unde am scris o telegramă către Kaiser. Abia afară din oraș am întîlnit trupele noastre care intrau în Capitală. Sigur, un caz unic, conducătorul armatei intră singur într-un oraș dușman!

Orașul București a făcut o impresie bună lui Mackensen. El admiră frumoasele și mărețele lui clădiri și zilnic se plimbă, vizitînd cartierele unul după altul. Dintre multele biserici i-a atras atenția noua biserică italiană, care are un stil complet diferit. Pentru Mackensen a fost foarte neplăcut că ministrul american [Ch. Vopicka], care este la origine cehoslovac [și care imediat după declararea războiului de către România preluase și interesele cetățenilor germani din România], menține la mai multe clădiri steaguri americane — chiar și la Legația germană — cu toate că germanii sînt aici și își vor apăra singuri interesele...

Din convorbirea cu el s-a observat ușor interesul și înțelegerea ce are pentru biserici și lucruri religioase. Se pare că are amintiri plăcute din Macedonia, mai ales din Ohrida; vorbea cu încîntare nu numai despre frumoasa poziție a orașului, ci și despre celebra biserică Sfîntul Clement și despre episcopul ortodox al locului...

La sfîrșitul audienței, am rugat pe feldmareșal să aprobe să adresez felicitări papei Benedict al XV-lea de sfintele sărbători ale Crăciunului, prin telegraful militar. Excelența Sa binevoiește să dispună chiar personal cele necesare.

Duminică, 17 decembrie. Autoritățile germane internează unele persoane dintre românii și românce le sus-puse, ceea ce povoacă neliniște în populație. Prințesa Martha Bibescu mă vizitează, însoțită de surorile vincentiyne, și exprimă teama că vor fi și ele internate [*Magazin istoric*, nr. 2/1988]. Aceeași teamă de noi arestări de români are și d-na Zoe Sturdza, care m-a ținut mult la vizita mea de astăzi, vorbind din nou despre situația din familia și Curtea regală [vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1991]...

Luni, 18 decembrie. Domnul academician și vicerectorul Universității din București, profesorul Ioan Bogdan, renumit pentru cunoașterea limbilor slave, îmi oferă două volume din *Psaltirea* tipărită de Candrea în Editura Comisiei istorice. El este înfricoșat din cauza internărilor. Savantul, un om liniștit, este astăzi într-o puternică agitație politică...

Joi, 21 decembrie... D-nul Fromherz ne spune lucruri interesante din împărăția aerului, pe care a cutreierat-o cu aparatul său, cu viteza de 120 km pe oră. După ce se înălțau la Rusciuk, aviatorii făceau o jumătate de oră pînă la București. Și azi ne apucă groaza cînd ne gîndim la teribilele atacuri de atunci! Iar acum, un așa de mare rău-făcător stă cu noi la masă! Liniștit, ne povestește de cîte ori a zburat „peste" București și cîte bombe avea cu el și pe care cartiere le lansa. A aruncat bombe și la Buftea și la Ploiești... ■

(Va urma)

Apelați la publicitatea **MAGAZIN ISTORIC**

Cele mai largi categorii de cititori pot fi interesate de activitatea și produsele firmei dv.! Dacă apelați la publicitatea *Magazin istoric*.

Cea mai răspîndită revistă de istorie din România este pregătită să vă ajute în reușita dv.

Apelînd la publicitatea *Magazin istoric*, vă asigurați accesul produselor, ofertelor, inițiativelor și informațiilor dv. în largi cercuri de cititori.

Nu pierdeți șansa unei reclame în paginile *Magazinului istoric*.

Războiul de reîntregire văzut de la Iaşi

ÎN TOAMNA LUI 1917... (II)

G.G. MÂRZESCU

La 22 noiembrie/5 decembrie 1917, la Brest-Litovsk, s-a semnat armistiţiul ruso-german, care a dus la o neaşteptată schimbare a raportului de forţe pe frontul românesc şi la dezagregarea armatei ruse. O parte din unităţile ruse au continuat să rămînă credincioasă vechilor autorităţi, alta conducerii bolşevice. Astfel, comandantul suprem al armatei ruse, generalul Duhonin, a refuzat să încheie armistiţiul. Împotriva sa a fost trimisă o unitate bolşevică, comandată de praporcicul (purtător de drapel) Krilenko care, în gara Moghilev l-a ucis pe Duhomin în trenul Marelui Cartier. „Rusia bolşevică —, scrie Const. Kiriţescu — era grăbită să încheie pacea, ca să aibă mîna liberă în interior spre a-şi desăvîrşi opera de consolidare a revoluţiei sociale. Armata rusă a fost lovită mortal de revoluţia bolşevică. Pe frontul român, Comitetul militaro-revoluţionar se declară autoritate supremă şi convoacă un congres al tuturor unităţilor de pe acest front. Congresul s-a ţinut la Roman. Rezultatul lui a fost bolşevizarea armatei. Soldaţii cerură încheierea imediată a păcii şi demobilizarea; în cazul cînd aceste lucruri nu s-ar realiza, ei anunţară că vor părăsi frontul".

Krilenko a semnat armistiţiul de la Brest-Litovsk. Pe frontul român, generalul Scerbacev, comandantul trupelor ruse de aici, a refuzat să recunoască atît autoritatea guvernului bolşevic de la Petrograd, cît şi a

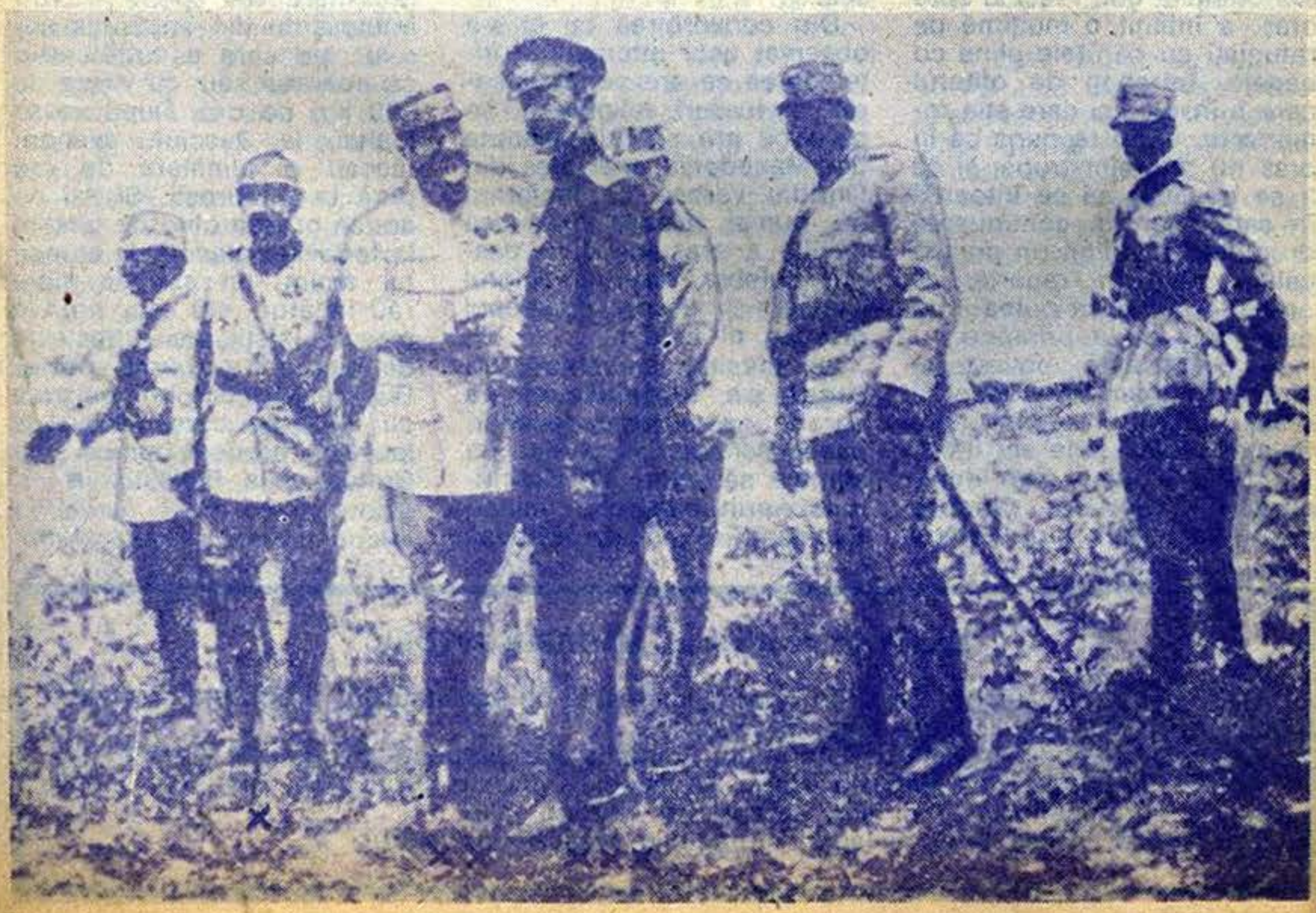

Regele Ferdinand I (X), generalii H. Berthelot (XX) şi D.V. Scerbacev (XXX) într-o inspecţie pe frontul din Moldova

lui Krîlenko. În unitățile de sub comanda sa au început frămîntările, soldații se revoltă, destituindu-și ofițerii, constituindu-se în unități revoluționare. „Față cu această stare anarhică — continuă C. Kirițescu — nu mai era posibil să se prelungească situația echivocă a armatei ruse de pe frontul român. Era afară de orice îndoială că, la cea mai mică presiune din partea inamicului, trupele ruse ar fi luat fuga și ar fi pus unitățile românești în imposibilitatea de a susține lupta și organiza rezistența. Moldova și Basarabia ar fi fost ocupate de inamic".

Astfel, guvernul român s-a văzut în situația de a încheia și el armistițiul cu Puterile Centrale, cu atît mai mult cu cît Șcerbacev comunicase regelui și primului ministru, I.I.C. Brătianu, că nu mai putea stăpîni armata și va începe negocieri cu germanii. La 26 noiembrie/9 decembrie 1917, la Focșani, s-a încheiat armistițiul româno-ruso-german. Delegația română a fost condusă de generalul Al. Lupescu, subșeful Marelui Cartier General român, cea rusă de generalul Kelșevski, comandantul Armatei 9 ruse, iar cea germană de generalul von Morgen.

Încheierea armistițiului a fost primită dezaprobativ de Aliați, deși aceștia nu oferiseră vreo alternativă guvernului român. Dincolo de telegrame și memorii trimise autorităților de la Iași, prin care se exprima admirația față de curajul armatei române, puterile Antantei lăsaseră, de fapt, România singură în fața dificultăților create prin retragerea rușilor de pe front. „Nu am primit nici o telegramă de la tine de la sfîrșitul lui octombrie — îi scria, la 9/22 noiembrie regele George V, suveranul Marii Britanii, regelui Ferdinand —, dar poți fi sigur că întreaga mea simpatie se îndreaptă către tine în această clipă de încercare și că este nemărginită admirația mea pentru rezistența eroică și fermă a armatei tale în fața greutăților și descurajărilor fără seamăn".

Să urmărim noi pagini din însemnările inedite ale lui G.G. Mârzescu (1876-1926), ministru al domeniilor și agriculturii în guvernul de la Iași. Precizări suplimentare privind textul reprodus acum am făcut în introducerea de la primul episod, din nr. 10/1991.

Ioan LĂCUSTĂ

1917

24-27 octombrie. Lenin, cunoscutul agent german, ia puterea la Petrograd, dar declară că: „Luarea puterii nu înseamnă nici pacea imediată, nici îndestularea imediată cu pîine a populației".

Declarația face impresie penibilă asupra maselor.

Sovietele se pronunță pentru Kerenski.

Generalul Tșerbatscheff [Șcerbacev] a mulțumit de atitudinea trupelor de pe frontul nostru.

Azi, 27 octombrie, de dimineață, ne vine știrea, comunicată de Take Ionescu în Consiliu, că Rodzianko și Miliucoff au format un guvern la Moscova, că Ucraina s-a declarat independentă și că Kalaedin [Kaledin], comandantul cazacilor, a format un Stat căzăcesc, de la Volga, luînd în stăpînire minele, cu care crede că va putea dicta condițiunile de organizare a Rusiei.

Miniștrii noștri discută deosebite ipoteze și eventualități. Mișu Cantacuzino [justiție] se gîndește la retragerea regelui și guvernului, escortați de regimente românești, în Statul lui Kalaedin.

Brătianu este la rege.

Eri, Sf. Dumitru, consfătuire cu sindicatul agricol la Greceanu[1]. Foarte mulți agricultori. Ascult doleanțele și observațiile lor. Vorbesc o oră arătînd situația. Se pare că cuvîntarea mea a produs o bună impresie.

28 octombrie. Italienii continuă a fi bătuți.

Întreaga linie a Tagliamentului e pierdută și comunicatele germane înregistrează 250 000 prizonieri și 2 300 tunuri capturate.

Cadorna a părăsit comandamentul, care trece unui general englez.

Francezii și englezii le trimit mase de forțe[2].

Englezii au ocupat Gaza.

Miniștrii ruși și membrii guvernului provizoriu [de la Petrograd] sînt arestați la închisoarea Petru-Pavlovsk.

Lenin propune armistițiu pe toate fronturile, pentru a se putea pregăti pacea.

Kerenski telegrafiază trupelor de la Pscov, că a pornit cu trupe în fruntea Diviziei „Suriskaia" contra Petrogradului și că în două zile va anunța formarea noului guvern.

El semnează în calitate de generalissim, iar nu ca prim-ministru.

La Moscova maximaliștii ocupaseră Kremlinul, unde se găsește tezaurul nostru. Se pare că au fost scoși de acolo de către guvernul lui Rodzianko și Miliucoff, care domină situația la Moscova.

Sovietele de aici s-au convocat în congres la Roman pentru ziua de 30 octombrie.

Brătianu, după informațiunile ce posedă, are impresia că Sovietele de aici nu s-au pronunțat franc pentru Kerenski, ci o scaldă cu neutralitatea, pînă vor vedea de partea cui e victoria.

Nu sînt semne de părăsire de front aici.

Telegramele din Petrograd vin numai prin radiograme.

Informațiile mai precise vin prin generalul Coandă de la Stavka.

Maximaliștii se poartă bine cu reprezentanții puterilor străine. Coandă a primit un raport chiar de la Diamandy.

Lenin cere lucrătorilor de la imprimerie să continuie cu imprimarea biletelor de bancă.

---

[1] Dimitrie Greceanu (Grecianu), avocat și om politic, deputat, primar și prefect de Iași; ministru de mai multe ori; în 1917 era ministrul lucrărilor publice.

[2] Între 24-31 octombrie 1917 s-a desfășurat la Caporetto o puternică încleștare italiano-austro-ungară („a 12-a bătălie de pe Isonzo"), soldată cu străpungerea frontului de către austro-ungari. A rămas în istorie drept dezastrul de la Caporetto *(Magazin istoric,* nr. 10/1968).

Aliații fac dificultăți cu acordarea sumelor pentru buget.

Se amestecă unde nu le fierbe oala și discută cheltuielile noastre interne.

Brătianu, foarte demn, se opune, arătînd că bugetul nostru nu e buget de administrație, ci un buget de stat și prin urmare politic.

Americanii voesc să controleze distribuirea „corectă" a mărfurilor ce ne trimit. Brătianu le răspunde foarte demn: aceasta nu se poate admite decît pentru mărfurile ce ei înșiși cumpără și înțeleg să distribuie populației după dorința lor, iar nu și pentru mărfurile cumpărate de statul român. Această distribuție o va face cum va crede de cuviință el.

1 noiembrie. De marțea trecută, 24 octombrie, Basarabia s-a declarat autonomă. Nu avem decît o singură dorință ca ea să rămînă așa. *Basarabia este cîștigul sigur al acestui război, cîștig problematic, dacă am fi mers în cealaltă direcțiune.*

Micul parlament băsarabean cuprinde 100 locuri: 70 române și 30 de celelalte naționalități.

S-au deschis toate școlile cu limba românească. La Soroca s-a deschis și o școală normală.

Din interiorul Rusiei vin știri contrazicătoare.

Lenin pare a se fi retras în Finlanda, după unii ar cere concursul trupelor finlandeze.

Trotzki telegrafiază că a învins pe Kerenski. Faptul cert este că Kerenski este la Gatchina și nu la Petrograd.

Gatchina poate însemna și retragerea lui, cum afirmă Trotzki, dar poate însemna și înaintarea lui spre Petrograd, pe o altă linie.

Tcherbatscheff nu crede că Kerenski să fi fost învins. Crede cel mult că n-a putut ocupa o înălțime ce domină Petrogradul.

Coandă n-are nici o știre oficială. De la comandamentul rus de aci se afirmă că la Petrograd, în afară de Trotzki, s-a alcătuit un guvern cu Arsenieff, prieten al lui Kerenski, fără cadeți.

Iunkerii au reocupat poșta. La Moscova și Odessa, după unii, sînt lupte, după alții liniște. La Kiev se pare că sînt lupte.

Kalaedin s-a declarat dictatorul Donului.

Pe front au început fraternizările și unii comandanți de unități ruse cer concursul nostru.

Am hotărît azi interzicerea consumațiunii cărnii în zona interioară, afară de armată, și consumul mămăligei obligatoriu de două ori pe săptămînă.

Am hotărît și reglementarea cumpărăturilor și rechizițiilor de vite de către o comisiune compusă din Iancovescu, Constantinescu și eu.

Se decide prorogarea Parlamentului cu o lună, adică pînă la 15 decembrie și să se explice parlamentarilor că comunicațiile din Rusia împiedică deschiderea Parlamentului la data fixată de Constituție.

2 noiembrie. Situația din Rusia din ce în ce mai incertă.

Maximaliștii continuă a fi stăpîni pe Petrograd, cu evreul Trotzki în cap (Grimberg — se zice).

O telegramă din Londra anunță că trupele lui Kerenski au fost bătute. O alta din Malta, de asemenea.

Faptul este că Kerenski nu dă semn de viață. La Moscova, Kiev și Vranița turburările continuă cu succese alternative. Se repetă știrea că Kalaedin s-a declarat dictator al Rusiei.

Brătianu comunică în Consiliu telegrama de la Berna (Pîcleanu) prin care se arată că ofensiva contra Italiei, ca și revoluția maximalistă, au fost pregătite simultan de către germani. Simțind că România nu va face pace separată, s-a plănuit arestarea regelui și a guvernului. Rakovski lucrează pe capete în această direcție.

Observ că nu era nevoe să se telegrafieze de la Berna, această ipoteză pe care am envisajat-o de mult ca posibilă, încă din april.

Brătianu, după această comunicare, pleacă la Palat cu Iancovescu și Constantinescu.

Iancovescu susține că trebue să rămînem în mijlocul armatei, pînă la sfîrșit, să cădem sau să biruim cu dînsa.

Greceanu vorbește cam în acelaș sens.

Vintilă nici nu vrea să discute de această ipoteză, care ar însemna catastrofa finală. Pentru moment, dacă am envisajat-o ca posibilă, ar trebui să încetăm de a mai lucra.

Take Ionescu constată imposibilitatea de a ne mai retrage și că ar fi fost bine să-l ascultăm de acum două luni, cînd a propus ca prințul moștenitor și cu o parte din guvern să părăsească țara. Acum aceasta nu mai e posibilă.

Observ că totuși eventuala retragere a regelui și guvernului s-ar putea trata cu cîteva din personalitățile ruse și în special cu cazacii.

18 noiembrie (ora 7 1/2 p.m.). După-amiază, de la 5-7 1/2 am avut acasă la Ionel Brătianu un important Consiliu, la care au asistat toți miniștrii, afară de D. Greceanu și B. Delavrancea [ministrul industriei și comerțului], plecați la Comănești, și generalul Prezan.

Miniștrii bolnavi, care erau reținuți în casă, cum erau Costinescu, T. Ionescu și Al. Constantinescu, au participat la Consiliu. Brătianu și el bolnav, părăsise patul. Era la ordinea zilei chestiunea importantă a propunerii armistițiului, făcută în mod oficial de Trotzki tuturor țărilor beligerante pentru ziua de 19 noiembrie, după care dată, și la caz de refuz, declară că începe tratativele de pace la 1 decembrie.

Brătianu citește textul oficial al propunerii lui Trotzki și Consiliul decide în unanimitate a respinge această propunere.

Astăzi la 12, Consiliul de război ce avusese loc la Palat, iarăși în unanimitate, hotărîse că dacă respingerea armistițiului este necesară din punct de vedere politic, armata nu are nimic de

obiectat și-l respinge.

Au asistat la acest Consiliu de război, regele, Brătianu, Iancovescu, Prezan, Averescu, E. Grigorescu și Berthelot.

După aceasta generalul Prezan face următoarea expunere asupra situației frontului ruso-român: În ce privește armata rusă, pe întreg frontul comitetele soldaților s-au declarat împotriva guvernului Lenin, Armata a 6-a (Galați), care era ezitantă, ieri s-a pronunțat contra guvernului Lenin.

O singură divizie, contrar informațiunilor lui Săveanu, care afirma că trei divizii din Corpul 11 din Armata 8 (Dorohoi-Botoșani), a făcut armistițiu cu nemții. La Armata a 6-a, acum o săptămînă, un regiment rus, care refuzase să intre în tranșee, a fost înlocuit cu un regiment român. Acest regiment, după 2 zile, văzînd că soldații nemți încearcă să fraternizeze, au tras focuri asupra nemților, ceea ce i-a expus a doua zi la un viu bombardament; [Prezan] consideră situația politico-militară pe frontul rus la noi, pînă în ceasul de față, ca bună. Generalul Tcherbatcehff ne este prieten. I s-a propus de la Stavka comandamentul general, pe care desigur îl va refuza în situația actuală.

În ce privește armata română, ea este în aceeași stare sufletească. Cazurile de dezertări și devastări sînt foarte rare.

Cere să i se dea întotdeauna nume de ofițeri, care ar încerca să facă îndărătul frontului acțiuni în favoarea păcii.

În interiorul țării, cît îi poate permite frontul, a instituit poliție militară în vederea vreunei mișcări interne.

După aceasta Brătianu face expunerea situației în Rusia, arătînd în primul loc că nordul Rusiei este în mîna bolșevicilor și că agentul german Blokmeister este la Petrograd, că tratativele de pace vor avea probabil loc la Brest-Litovsk. Stafca nu este în mîinile bolșeviste și au în jurul Moghilevului la 10-20 km trupe care ar putea-o apăra. Krîlenko, prapurgicul generalissim, înaintează asupra Moghilevului cu trupe bolșevice. Stafca însă, cu trupele de care dispune, sub înrîurirea misiunilor militare străine, părăsește astăzi Moghilevul pentru a se așeza mai la sud, probabil la Kiev.

Aci, în Ucraina, care pentru moment este anti-bolșevică, se speră la ceva. În adevăr, Ucraina, Cubanul și Cazacii par a avea o acțiune comună și caută a-și da organizări proprii, care să le dea putința de a rezista bolșevicilor.

Pentru noi aceasta are un efect bun din punctul de vedere al aprovizionării. Tcherbatcheff a obținut și de la ucraineni și de la cazaci cele necesare întreținerii frontului român. Ucraina dă alimente, grîne. Cazacii alimente și cărbuni. Kalaedin refuzase un moment Ucrainei cărbuni, pînă ce nu-i asigura alimentele țării lui și frontului nostru.

Cu Ucraina am luat contact prin Al. Radovici, care a și plecat, iar cu Kalaedin, printr-un ofițer francez, trimis de Berthelot.

Take Ionescu n-are încredere nici în Ucraina, nici în Basarabia, nici în Kalaedin, pentru că din presă se constată că ei vor pacea, deci nu pot fi considerate ca elemente de război.

Brătianu recunoaște acest lucru, însă le consideră foarte utile, ca elemente de cîștigare de timp, pentru că guvernul Lenin nu poate dura. Rezultatele alegerilor cunoscute pînă acum de la Moghilev, Petrograd și Odessa, nu dau majoritatea bolșevicilor. La Petrograd, centrul cel mai important pentru dînșii, din 14 locuri, 7 au cîștigat bolșevicii, 5 cadeții și 2 socialiștii revoluționari.

22 noiembrie. Am lipsit două zile, 19 și 20 noiembrie, la mănăstirea Agapia și Văratec, fiind plecat cu Zoe, d-na Olga Sturdza, d-ra Severin și Toma în chestia orfanilor.

La mănăstire, prefectul județului Neamț, Brînzeu îmi comunică că Corpul 36 rus nu mai vrea să ocupe pozițiile și s-a trimis în Hangu, după ce a ucis 4 jandarmi și a dat foc gospodăriei lui Mihai Sturdza.

La Roman, prefectul Kapri și G. Dunka, comisarul guvernului, pe lîngă armatele ruse, îmi comunică că generalul Rașoza, comandantul Armatei a 4-a ruse, a fost arestat de 64 bolșevici veniți cu automobilele de la Comănești, unde arestaseră pe comandantul armatei de acolo. La Corpul 30, încercarea nu a reușit. După-amiază, trupele devotate lui Ragoza l-au pus în libertate, Ragoza însă pare deprimat și vrea să se demită din comandament. L-am rugat pe Dunka să-l încurajeze și să-l povățuiască să nu facă acest act, pentru ca armata să nu cadă pe mîna unui bolșevic.

Sosesc în Iași la orele 11 1/2 noaptea, după numeroase pane de motor. La 6 1/2 fusese la Brătianu un important consiliu de miniștri.

Dimineața, la 9, în ziua de 21 noiembrie, mă duc la Duca, care-mi dă știri din ajun.

Prapurgicul Krîlenko a înaintat și a pus stăpînire pe Stafca, împușcînd pe generalul Duhonin; misiunile militare străine s-au îndreptat spre Kiev.

Expun în cîteva cuvinte, cîte se poate spune, lui Rache Vasiliu, Gr. Iamandi și Penescu situația.

La 10 1/2 mă duc cu Duca la Consiliul de Miniștri, sub președinția regelui, la palatul din str. Lăpușneanu.

Asistau toți miniștrii, afară de Costinescu, care e încă bolnav, plus generalii Prezan, Averescu și Eremia Grigorescu.

Brătianu expune și situația și dă motivele pentru care guvernul a trebuit să schimbe prin hotărîre luată de acord cu consiliul de război, de a nu participa la armistițiu.

S-a produs următorul fapt: luni dimineața, 20 noiembrie, generalul Tcherbatcheff îi comunică că nu mai poate stăpîni situația și că e pus în alternativa de a se demite din comandament, sau a pro-

pune el însuşi armistiţiul[1]. Demiţîndu-se din comandament însă, totul va cădea în mîna maximaliştilor, căci cu siguranţă guvernul lui Lenin va numi un prapurgic oarecare. Maximaliştii au arestat pe comandantul armatei de la Comăneşti şi pe generalul Ragoza de la Armata a 4-a, în plus se comunică că trupe ruse au luat muniţii din depozitul de la Săbăoani şi ameninţă să bombardeze Romanul. Făcînd armistiţiul, se cîştigă timp, împiedică căderea armatei în mîinile bolşevicilor, se demască jocurile germane şi ale pretinsei democraţii ruse şi se poate spera în formarea unui guvern legal.

Tcherbatcheff declară că contează pe Ucraina.

Acestea sînt motivele care au determinat propunerea armistiţiului împreună cu ruşii.

Generalul Averescu cere lămuriri asupra scopului armistiţiului, la care Brătianu şi Take Ionescu răspund că armistiţiul nostru are un caracter pur militar şi nu un caracter politic, cum e al ruşilor. Noi nu înţelegem să mergem la pace, dar sîntem nevoiţi să suferim armistiţiul pentru că facem front comun cu ruşii.

Vintilă Brătianu dă argumentul că trupele noastre sînt amestecate pe alocuri cu trupele ruse, ceea ce confirmă şi generalul Eremia Grigorescu, de pildă, infanteria română sprijinită de artileria rusă şi viceversa.

Generalul Averescu discută dacă e necesar să se trimită delegaţi români speciali, întrucît armata noastră a fost sub comandament rus. Regele protestează. De asemenea, generalul Grigorescu şi Brătianu. Brătianu arată că sînt actele scrise, în care se arată că s-a respins cererea ţarului Neculai II de a comanda armata română. Că această armată a rămas tot sub comanda regelui şi că numai în ce priveşte directivele generale, în interes general de acţiune, s-a stabilit acordul cu cartierul rusesc.

Generalul Prezan propune ca delegaţi pe generalul Lupescu, col. Condeescu, col. Răşcanu şi Mladian, ceea ce se primeşte.

Se discută condiţiunile armistiţiului. Delegaţii vor trebui să aibă instrucţii precise şi se va căuta să se pună de acord cu delegaţii ruşi, bine înţeles că aceştia să primească condiţiunile noastre.

Delegaţii noştri întrebaţi asupra scopului armistiţiului vor trebui să refere guvernului, care va răspunde.

Ei vor declara că nu au decît instrucţii pur militare.

Durata armistiţiului va fi aceea a armistiţiului rus. Încetarea ostilităţilor s-a început de astăzi, prin punerea drapelelor albe. Se decide a se lua trupe şi a se forma poliţia înăuntrul ţării. S-a decis să nu se mai încorporeze contingentele 1919-1920.

La plecare, regele ne spune: Cînd am intrat în război, ştiam că va fi greu, prevedeam chiar că se poate să fim învinşi, numai nu mi-a putut trece prin minte un act de trădare, fără precedent în istorie şi că va trebui să ne gîndim ca să ieşim cu onoare, fără a sinucide ţara.

La 3 1/2 întîlnesc pe Vintilă şi Duca la Ministerul materialului de război (casa Sturdza, str. L. Catargi).

Redactăm memoriul pe următoarele baze: Să expunem Aliaţilor clar situaţia noastră şi să examinăm care este interesul nostru propriu şi al lor: să ne sinucidem sau să facem o pace cu consimţămîntul lor.

Vintilă a remis lui Ionel memoriul nostru de eri.

Brătianu îl împărtăşeşte în liniile lui generale, dar nu vede posibilă realizarea lui din cauza Aliaţilor.

În comunicatele presei din Lyon, [se face referire la] un articol al lui Stere, care spunea că România, odată ce Rusia încheie pace, nu mai poate lupta şi trebuie să încheie şi ea pace. Zice că asemenea act nu poate să fie făcut de noi. Niciodată o ţară nu s-a ridicat prin acte de trădare. Începem să ne gîndim la plecare. Cum şi unde? Numai Dumnezeu ştie.

Joi, 23 noiembrie. Consiliu la 11 1/2 la Brătianu care continuă a fi bolnav.

Delavrancea cere deschiderea unui credit de 2 milioane pentru petrol. Nu mi s-a părut niciodată Delavrancea mai plicticos şi mai inoportun ca astăzi.

Brătianu comunică:

1) Că generalul Cerbaceff a primit răspuns de la nemţi că acceptă să discute armistiţiul.

La ora 12, azi, la Marele Cartier General, se întrunesc delegaţii noştri cu cei ruşi, pentru a se pune de acord asupra condiţiunilor.

Mîine, la ora 12, este vorba să se întrunească cu delegaţii nemţi, probabil la Focşani.

2) Că reprezentanţii Aliaţilor au primit de la guvernele lor instrucţiuni să aprobe armistiţiul nostru, ceea ce e tardiv, întrucît l-au acceptat deja.

Desigur că e greu guvernele aliate să adere la acest armistiţiu în mod oficial.

3) Clemenceau [prim-ministrul Franţei în acea perioadă] telegrafiază lui Brătianu că regretă că în situaţia în care am fost puşi de ruşi eroica noastră armată e obligată să depună armele, dar că este convins că în strînsă legătură ce avem cu Aliaţii vom face totul ca să luptăm cît se va putea.

În alte vorbe, ne cere să ne jertfim pînă la sfîrşit şi atunci încercarea lui Vintilă, Duca şi a mea rămîn zadarnice.

Într-o convorbire cu Victor Antonescu, Clemenceau spune că acordă totul României din ultimele cereri şi ne gratifică cu cuvintele „gens chics". Chiar de vorbe ne arde nouă acum!

4) Răspunsul ce-l dă lui Clemenceau prin Victor Antonescu arată că Aliaţii nu-şi dau seama de situaţia noastră şi că sacrificarea noastră ar fi uşoară dacă n-am avea

---

[1] La solicitarea generalului rus ca armata română să participe la luptele de pe teritoriul Rusiei, I.I.C. Brătianu i-a precizat lui Şcerbacev, în prezenţa miniştrilor ţărilor aliate la Iaşi: „Nu pot mobiliza nici un singur soldat român pentru a vă apăra contra propriilor dv. trupe, fără a mă vedea amestecat în luptele interne din Rusia şi fără a provoca un conflict cu noii conducători".

ruși în țară, că retragerea armatei în Basarabia este imposibilă din cauză de lipsă de drumuri și aprovizionare, că regele și guvernul vor pleca, lăsînd însă în urmă o populație expusă la jafurile rușilor, că, în fine, mulțumește lui Clemenceau pentru tot ceea ce-i acordă, dar să nu uite că nu ne poate acorda „Une France voisine", că suntem în pragul revoluției maximaliste la noi în țară.

5) Că ministrul de interne și șeful Siguranței îi comunică că pentru azi sau mîine, după alții pentru ziúa de 28 noiembrie, maximaliștii prepară cu ajutorul lui Racovski revoluția la noi, cu ridicarea regelui, guvernului și a tuturor autorităților, în care scop aduc automobile blindate din Rusia. Se spune că Racovski e chiar în țară.

Lucrătorii de la căile ferate se agită pe chestia îmbrăcămintei, alimentelor și salariilor.

Se iau severe măsuri militare, dar nimeni nu-și face iluzia de consecințe, din moment ce armata noastră ar veni în conflict cu cea rusească.

25 noiembrie. Raki Vasiliu, Tănasă Gheorghiu și Dimitre Lupu, vin să mă întrebe de situație. Îi expun numai lui Lupu situația cum se găsește.

Tănasă Gheorghiu îmi comunică cîteva impresii de la consfătuirea parlamentarilor de eri ce a avut loc la Em. Porumbaru.

Parlamentarii doresc o consfătuire intimă, în care Brătianu să le expună situația.

În consiliu, Brătianu comunică deosebite telegrame, din care se pot desprinde două fapte ceva mai senine:

1) În urma telegramei explicative date lui Clemenceau, și care se terminã cu cuvintele „La France Voisine", orice nedumerire și neliniște a dispărut, atît la Clemenceau, la Pichon[1], cît și în cercurile conducătoare ale politicii franceze.

Ei interpretau armistițiul ca o capitulare deghizată, ceea ce făcuse pe Clemenceau să ne telegrafieze: „Și Roumanie dépose armes, serait ignorée par France"[2], telegrama lui Victor Antonescu de care am vorbit mai sus a produs „un soulagement" [ușurare].

2) Că Trotzki și prapurgicul generalissim Krîlenko au telegrafiat trupelor să-și mențină pozițiile, deoarece nemții nu voiesc să părăsească insulele și condițiunile armistițiului nu sînt încă acceptate.

Germanii par în adevăr a tergiversa asupra armistițiului, probabil că nu le convine să-și demaște planurile cu încheierea păcii.

O telegramă Reuter, din Londra, spune că delegații ruși înțeleg să discute numai armistițiul și să lase unui congres european discuțiunea păcii.

Saint-Aulaire a fost desavuat de guvernul francez pentru consimțămîntul scris dat de armistițiu.

Saint-Aulaire știe că-și joacă locul, dar cum spune foarte bine Brătianu, atît el cît și Sir Barclay s-au purtat ca niște oameni de inimă.

În schimb Berthelot, simțind atitudinea guvernului francez, afirmă că armistițiul a fost făcut fără știrea și consimțămîntul lui.

Faptul este inexact, întrucît Brătianu l-a consultat cel dintîi asupra propunerii lui Cerbaceff, fiind față și generalii Prezan și Iancovescu. Berthelot a recunoscut seriozitatea argumentelor și s-a separat fără a face cea mai mică obiecțiune. Aceasta nu l-a împiedicat însă să comunice ofițerilor francezi că armistițiul a fost făcut fără știrea lui și să creeze o tensiune în relațiunile dintre ofițerii francezi și noi.

Acuma încearcă să domolească lucrurile și, în adevăr, ofițerii francezi au schimbat atitudinea.

În opinia publică, legîndu-se de armistițiu ideea păcii, s-a hotărît ca prin presă și consfătuiri parlamentare să se arate că România nu înțelege a face pace separată și că armistițiul este o consecință a armistițiului rus.

26-28 noiembrie. La Consiliul de la 26 noiembrie, acasă la Brătianu, generalul Prezan ne comunică prima telegramă a generalului Lupescu, în care se comunică începerea tratativelor cu generalul Morgen din partea germanilor. Un singur punct face obiectul unor discuțiuni serioase: germanii cer dreptul de a ridica de pe front un procent de 10 la sută din trupele lor și a le duce pe fron-

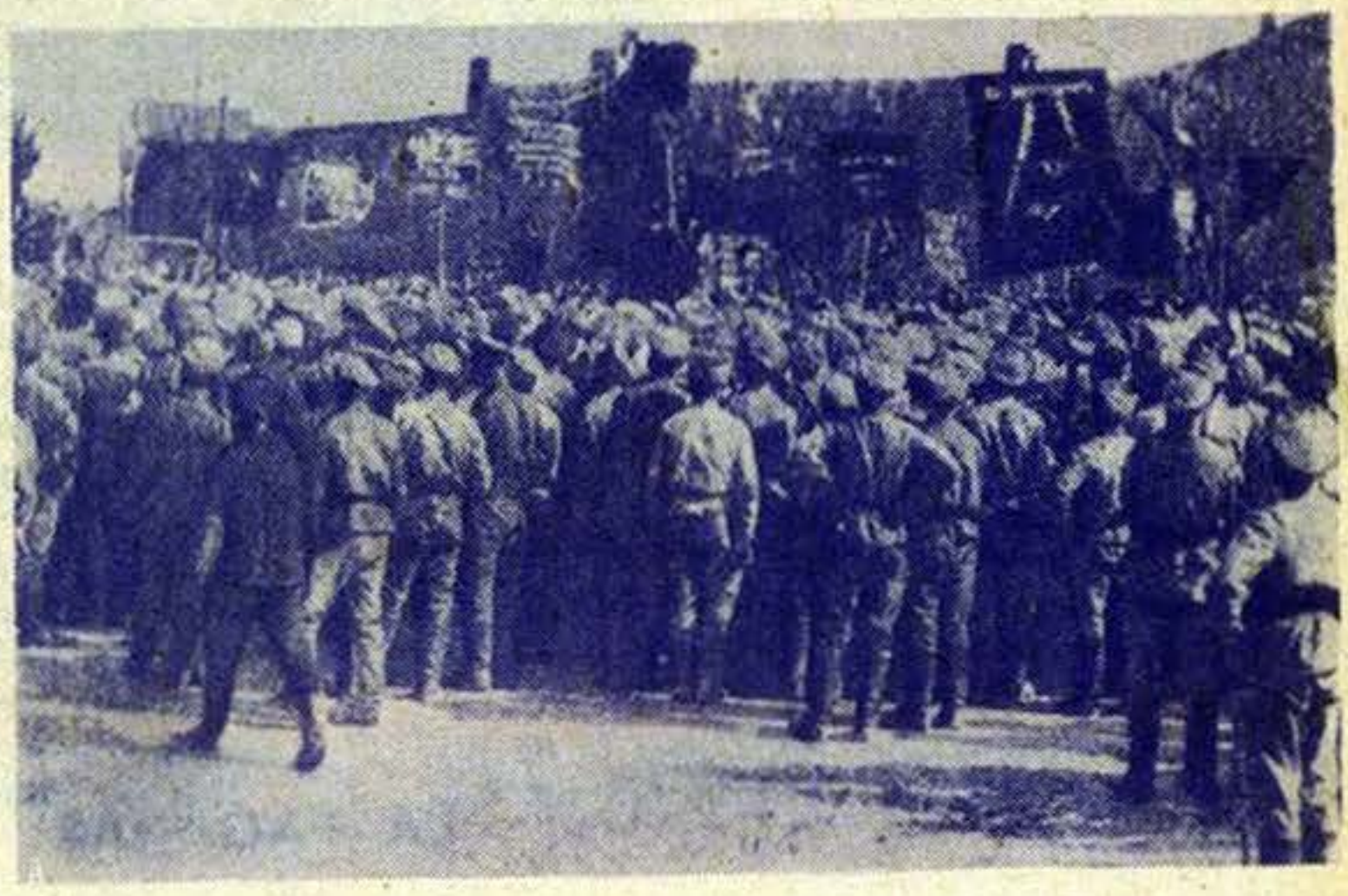

Soldați ruși ținînd o întrunire în spatele frontului român, la Tîrgu Ocna

---

[1] Stephen Pichon (1857-1933), om politic francez, ministru de externe (1906-1911, 1917-1920); a contribuit la elaborarea Tratatului de pace de la Versailles.

[2] „Daca România depune armele, va fi ignorata de Franța".

tul occidental.

Refuzăm să primim această clauză, care ar fi împotriva Aliaților, cu atît mai mult cu cît ea n-a fost acceptată nici de maximaliști.

Berthelot, consultat inutil de Take Ionescu și Mișu Cantacuzino, de altmintreli delegați de Consiliu, a spus că o asemenea clauză ar constitui pentru Franța „un coup de poignard dans le dos" [o lovitură de pumnal în spate].

Discuția asupra acestei clauze a durat dimineața de la 11 1/2 la 1, după dejun de la 2 la 3.

La 3 a fost prima consfătuire cu parlamentarii la Ionel Brătianu. Nimeni nu a mai făcut nici o obiecțiune.

La 27 noiembrie în Consiliu, generalul Prezan, ne comunică că germanii au acceptat toate condițiunile noastre și că armistițiul a fost încheiat pe întreg frontul de la Dunăre la Nistru.

Nu s-a comunicat însă presei pînă la venirea textului general.

La 5 p.m. delegații s-au reîntors în Iași.

Trotzki cere lui Poklewski[1] să declare dacă îi urmează politica sau în caz contrar să predea cheile unui subaltern al lui, bolșevist. Nimeni de la legație n-a primit, nici portarul.

Poklewski tremură de frică. A dat sfatul să însărcineze pe un *X* devotat al lui ca să fie provizor bolșevist.

Vossiche Zeitung comunică că a avut loc la Th. Rosetti, la București o consfătuire politică cu Carp, Marghiloman, Stere și Grigore Cantacuzino, susținînd reîntoarcerea la politica regelui Carol și încheierea păcii de un alt guvern decît acel de la Iași.

Neuen vorbește de un articol al lui Stere în *Lumina* în acest sens. Ei privesc însă bine armistițiul.

Impresiunea mea este că cei de la București s-au înțeles cu nemții în vederea păcii și sînt siguri a obține o pace avantajoasă, dacă România ar încheia o alianță cu Germania pentru viitor.

Acțiunea celor din București are o repercusiune serioasă aci în Moldova și în Basarabia, mai cu seamă în cercurile steriste. Atrag atenția în Consiliu și în particular lui Vintilă și Duca că trebuie angajată o contra propagandă, pe care eu sînt dispus să o fac, chiar dacă nu o fac ei. ■

(Va urma)

[1] Stanislas Poklewski-Koziell, ministrul Rusiei în România.

LA FĂGĂRAȘ

Pe marginea articolului *Două orașe românești - la șapte veacuri de existență* (nr. 7/1991), dl. dr. arh. *Nicolai Enescu*, din București, ne scrie:

„Am citit, cu dublu interes, rîndurile arhitectului Gh. Sébestyen, din *Magazin istoric*, nr. 7/1991, cuprinzînd date de istorie ale cetății Făgăraș, unde am rude pe care le vizitez în fiecare an, iar autorul «rîndurilor de istorie» - la care mă refer - este bunul meu prieten și coleg, Gh. Sébestyen.

Dacă mă adresez dumneavoastră, revistei *Magazin istoric*, o fac deoarece sînteți primii care îmi stîrniți nevoia imediată de comunicare, într-un spirit comun, a unor triste sentimente, acumulate - în ultimii ani -, legate de soarta acestui monument de istorie și cultură.

Sînt ani buni de cînd văd și revăd, cu ochi mereu mai triști, cum cel mai important monument de istorie al orașului, cea mai reprezentativă imagine urbanistico-turistică a Făgărașului, beneficiind de o poziție și o zonă imediat înconjurătoare privilegiată (șanțul cu apă, vegetație bogată, unghiuri de percepere), reprezintă astăzi un adevărat loc al rușinii.

Neglijența de ani a urbei, și nu numai a ei, alimentată de ani și ani, cu explicația cronică a lipsei de fonduri bănești, a adus imaginea acestui loc la nivelul unui mare depozitar de gunoaie și mizerii.

Șanțul cu apă, clasica funcțiune medievală de apărare, care - din fericire - s-a păstrat, în loc să fie valorificat, a devenit o baltă plină cu murdării, gunoaie, animale moarte și anvelope de roți"

După ce ne relatează și despre alte aspecte ale părăginirii în care este lăsată vechea cetate a Făgărașului, cititorul nostru continuă: „Taluzul și vegetația înconjurătoare sînt năpădite de oameni (!) și de gunoaiele nestrînse cu săptămînile.

Parcajul, de fapt un depou în aer liber, al autobuzelor locale, plasat în fața cetății (!) poluează atît imaginea de ansamblu, situl locului, cît și aerul. Și peste toate aceste calamități, nu naturale ci generate de oameni, funcționează - în prezent - și o piață de zarzavat și de diverse, tot în fața cetății.

Un grup de turiști străini, stupefiați în fața a tot ce vedeau, mi-a spus: «Așa știți, voi, românii, să vă respectați istoria și cultura?»".

Semnalăm, la rîndul nostru, toate acestea autorităților și edililor din Făgăraș, precum și Ministerului culturii. Credem că se poate face ceva pentru prezervarea acestui monument istoric, atestat documentar, în urmă cu șapte secole. Pierdem prea multă istorie pentru a ne mai îngădui luxul de a fi indiferenți.

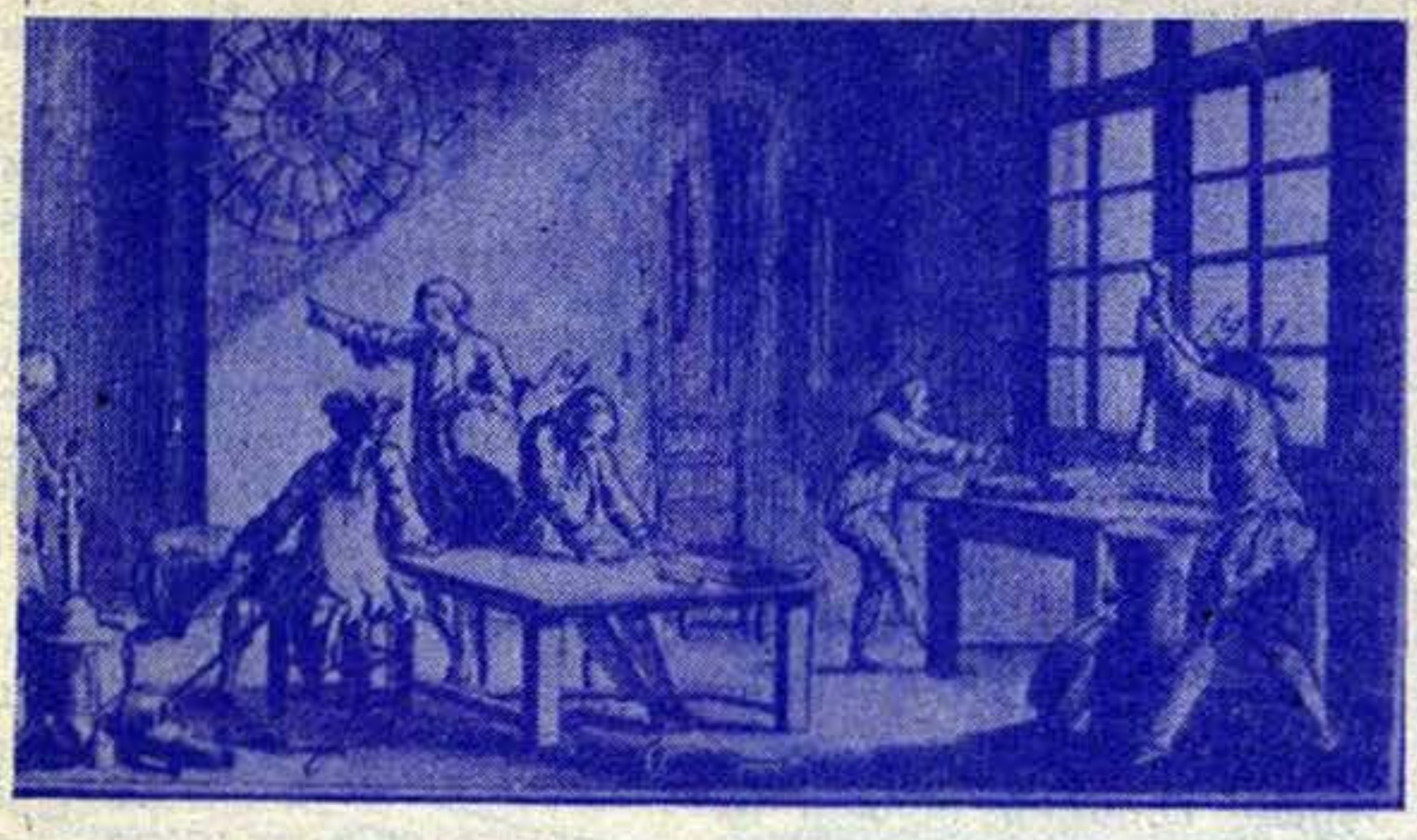

RACHETELE LUI NAPOLEON

PATRICE BRET

„O asemenea glorie costă prea scump geniul uman". Această propoziție, apărută într-un ziar din Toulouse, în mai 1828, saluta — dacă se poate spune așa — dispariția unui englez, Sir William Congreve, baronet, membru al Royal Society și al Parlamentului britanic, mort la Toulouse, în 15 mai acel an[1]. Ce făcuse defunctul pentru a merita un atît de dur epitaf? Ne-o spune același ziar: „El a rămas imortalizat printr-o descoperire ce imprimă artileriei un ritm devorant, pe care umanitatea trebuie să o deplîngă veșnic". Sir William este cel cu „racheta à la Congreve", cum a fost denumită ea, armă incendiară înspăimîntătoare, lansată la începutul anilor 1800, împotriva lui Napoleon, împotriva Franței. De unde și numeroasele note biografice despre inventator, unele admirative, altele ostile. „Fie ca progresele civilizației să poată trimite în neant aceste mașini cu adevărat infernale, pe care politica ar trebui să le respingă, cutremurată de oroare!", încheia ziaristul din Toulouse.

William Pitt își dă acordul

Originea rachetei, cea mai veche armă de foc, origine insuficient cunoscută și de aceea controversată, este, incontestabil, extrem de îndepărtată. Ca armă incendiară, ar putea fi sugerată de focul grecesc al bizantinilor, ale cărui variante primitive — după mărturiile lui Herodot și Tucidide — coboară pînă la războaiele medice (începutul sec. V î.e.n.). Racheta propulsată se pare că apare în sec. I e.n., simultan, în China dinastiei Han, pentru a respinge cavaleria tătară, și în Imperiu roman, pentru a incendia navele inamice. Nu este vorba, de fapt, decît despre o încărcătură de explozie, presată într-o trestie sau într-un bambus, o armă cu bătaie modestă și cu direcție nesigură, așa cum un balon, cînd se dezumflă, este aruncat de colo-colo, pe măsură ce iese aerul din el.

De-a lungul evului mediu, bizantinii perfecționează această armă; la rîndul lor chinezii îi îmbunătățesc bătaia și direcția, adăugîndu-i o baghetă stabilizatoare, principală descoperire înaintea celor ale europenilor: în sec. XIX — rotația, iar în următorul — combustibilii lichizi și zborurile teledirijate și programate. Racheta de război, pe atunci asemănătoare cu rachetele noastre de la jocurile de artificii, este utilizată în mod curent în asedii, de la Marea Chinei pînă la Mediterana orientală: în Antiohia, împotriva primilor cruciați (1098), la Kaifeng, capitala dinastiei Jin, împotriva mongolilor (1232), la Damiette, împotriva lui Ludovic IX cel Sfînt (1249), în timpul invaziei sultanatului de la Delhi de către Timur-Lenk (1399) și la asediul Constantinopolului de către Mahomed II (1453).

Introdusă în Europa occidentală cu ocazia războiului de la Chioggia, dintre Genova și Veneția (1378-1381), racheta este utilizată în Franța, sub domnia lui Carol VII: în 1428, în timpul despresurării Orléansului de către Ioana d'Arc, și la eliberarea Normandiei și Guyanei (1449-1453) din mîinile englezilor.

În vogă încă în veacul următor, în arsenalul de arme al lui Carol Quintul, racheta de război intră treptat în umbră, în fața progreselor artileriei, nu fără a-și păstra partizanii în Sfîntul imperiu, ca și în Franța. Spre sfîrșitul domniei lui Ludovic XV (1715-1774), experți în artilerie testează mai multe rachete incendiare propuse de

---

[1] Reproducem acest articol, cu subtitlurile redacției noastre și într-o formă prescurtată, din revista franceză *L'histoire*. Profesorul Patrice Bret, preocupat în studiile sale de lumea inventatorilor și de tehnologiile militare de-a lungul secolelor, este autor, în colaborare, al lucrării *Dictionnaire des savants et ingénieurs de la Révolution et de l'Empire* (1989).

În imagine: în atelierul unor artificieri (planșa din celebra *Enciclopedie* a lui Diderot și D'Alembert).

În p. 72: *secțiune schematică într-o „rachetă à la Congreve"*

către particulari, la Dunkerque, Frankfurt, la cartierul general al mareşalului Broglie în 1760, în timpul războiului de şapte ani (1756-1763), şi la Besançon. Revoluţia burgheză, sub impulsul Comitetului salvării publice, încurajează numeroase experienţe şi, vreme de zece ani, va ploua cu proiecte. Se evidenţiază familia Ruggieri (venită în Franţa în 1739), care va domina industria pirotehnică vreme de un secol şi jumătate: este vorba despre fraţii Gaetano şi François Ruggieri, iniţiatorii unor experimente la Frankfurt, şi de nepotul lor, Claude-Fortuné, care efectuează numeroase încercări între anii 1794 şi 1809.

Artileria franceză face progrese începînd din anul 1764, graţie îmbunătăţirilor aduse de Gribeauval, prim-inspector general sub ministeriatul lui Choiseul (1761-1770), apoi sub Ludovic XVI. Veritabilă „maşină de ucis, sobră şi eficace", artileria, născută din mutaţiile tehnice şi economice ale Veacului Luminilor, pare a exila racheta în domeniul imaginarului. Ideea este parţial abandonată pînă în 1788, cînd rachetele unui oarecare Prévot, ofiţer francez în serviciul Rusiei, au o contribuţie hotărîtoare la incendierea flotei otomane în Marea Neagră, în vremea războiului ruso-austro-turc.

Englezii cunosc rachetele pe propria lor piele în India. Sultanii din statul Mysore, Haydar Ali şi fiul său Tippu, primul dintre ei aliat al Franţei, îşi înzestrează cu rachete o mare parte a trupelor lor: luptînd împotriva expansiunii britanice, ei opun soldaţilor din Compania Indiilor Orientale focul anarhic al acestor rachete, al căror număr compensează lipsa preciziei. Efectul, mai important asupra numeroaselor armate indiene decît asupra celor europene, mai puţin compacte, nu poate fi neglijat. În 1780, o rachetă provoacă explozia a patru casete cu muniţii, punînd în derută patru mii de oameni.

Englezii se gîndesc să-i bată pe indieni cu propriile lor arme. Astfel intră în scenă William Congreve, fiul comandantului-şef al artileriei regale, controlor general la Royal Laboratory din Woolwick. În 1805, el face o demonstraţie concludentă — în prezenţa lui Castlereagh şi Mulgrave, titulari ai War Office-ului şi Foreign Office-ului — demonstraţie care îi aduce şi acordul primului ministru William Pitt, pentru un proiect împotriva oraşului Boulogne. Dar operaţia, gata în noiembrie, este curmată de un vînt violent, care îneacă ambarcaţiunile special echipate şi face imposibil de atins orice ţintă.

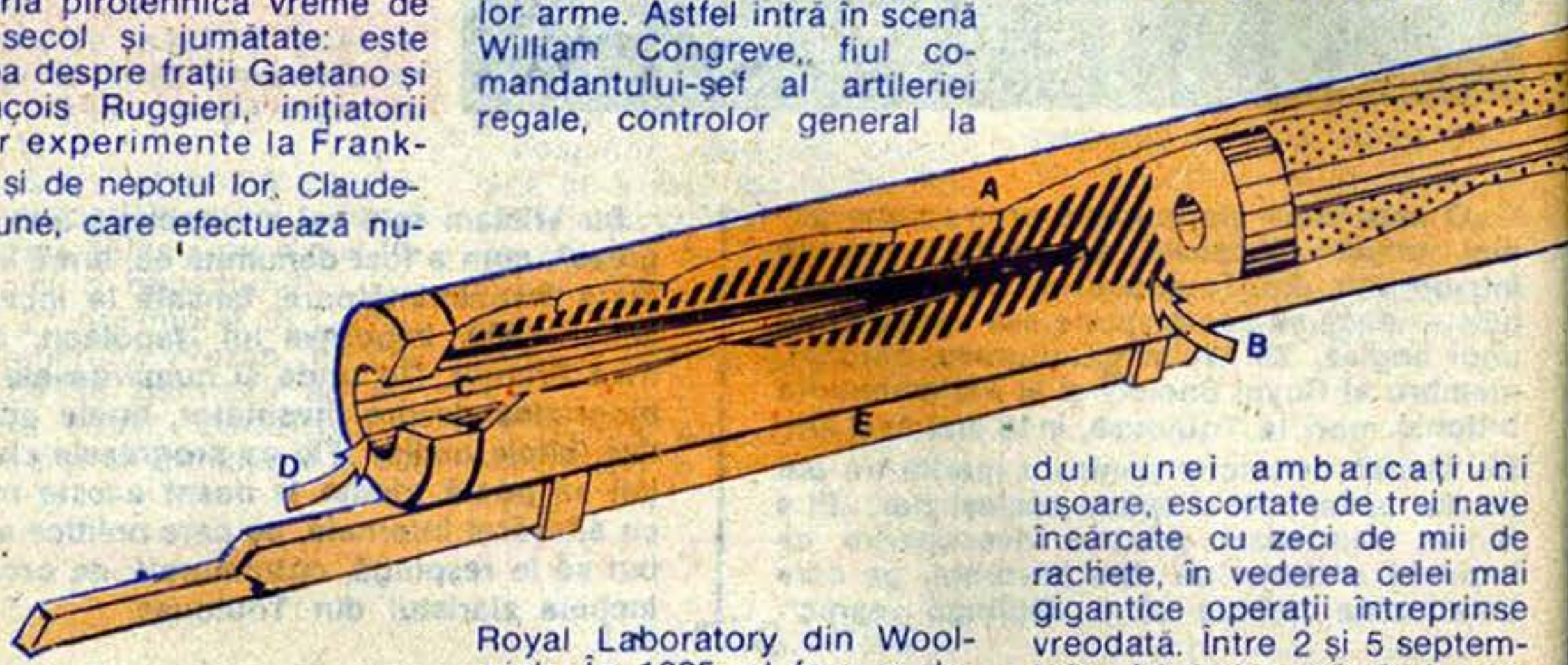

Incendiator, nu învingător

După moartea lui Pitt, în 1806, noul cabinet reia proiectul contra oraşului Boulogne. Atacul are loc la 8 octombrie 1806, exact în timp ce Napoleon intră în Prusia. La căderea nopţii, 18 şalupe, desprinse din escadra engleză, se postează la doi km de port şi descarcă 200 rachete. După cum notează Congreve, „zăpăceala şi surpriza inamicului au fost complete; nu ne-a dat nici o rîpostă şi, în mai puţin de zece minute, oraşul era în flăcări". De fapt, numai trei case şi cîteva bastimente ale flotei sînt deteriorate. În ciuda bilanţului nepromiţător, Londra decide să fabrice în serie rachete şi să continue cercetările. Totodată, fortificaţiile de pe coastă din comitatul Kent şi navele lui Royal Navy sînt înzestrate cu rachete.

La 4 august 1807, la Yarmouth, Congreve urcă la bordul unei ambarcaţiuni uşoare, escortate de trei nave încărcate cu zeci de mii de rachete, în vederea celei mai gigantice operaţii întreprinse vreodată. Între 2 şi 5 septembrie, îşi îndreaptă tirul spre Copenhaga. „Ţişnind în noapte ca nişte limbi şerpuitoare de foc — scrie un participant — [rachetele] au semănat teroare în rîndurile asediaţilor". 500-600 case incendiate, peste 3 000 victime, în marea lor majoritate civili. Şocul este extrem de puternic pentru danezi. Acest bombardament asupra unei capitale neutre surprinde întreaga Europă, care ia astfel cunoştinţă de o armă nouă, extrem de periculoasă, în stare să treacă prin acoperiş şi trei etaje. Danezi şi austrieci lansează programe de cercetări, dar în Franţa încrederea în armele imperiale şi inerţia birocratică rămîn neschimbate.

Nu pentru mult timp însă, deoarece englezii îşi sporesc raidurile. De pe ţărmul lor ploua cu rachete asupra porturilor franceze. Amiralitatea britanică, lărgind evantaiul întrebuinţărilor tactice ale noii descoperiri, începe să diversifice operaţiile în care este folosită ea. În aprilie 1809, Congreve însuşi parti-

cipă la un atac combinat de mașini de aruncat torțe aprinse și rachete împotriva escadrei din Rochefort. Imperiul francez trece printr-o puternică emoție. Presa „trage semnalul de alarmă". Mai mult decît teamă, ea exprimă dezaprobare morală. Joc cu atît mai lesne, cu cît Congreve nu se bucură de

unanimitate în țara lui. Are detractori și în armată, și în opinia publică.

Dincolo de Canalul Mînecii presa permite să fie exprimate și păreri contrare. Franța nu se jenează să denunțe vehement lipsa de fair play a „perfidului Albion". Să ascultăm ce scrie *Monitorul universal:* „Iată mijloace pe care un dușman superior nouă ca număr nu a reușit să le folosească! El nu a luptat; a lansat în schimb mașini infernale. S-a proclamat învingător, cînd nu a fost de fapt decît incendiator".

August 1809: o debarcare engleză în insula Walcheren creează o amenințare îngrijorătoare a Anversului. La Veer și Vlessingen, care capitulează, 24 soldați lansatori de rachete, susținuți de artilerie și flotă, hotărăsc, de fapt, soarta bătăliei. Impresionați, miniștrii francezi, în ciuda absenței împăratului, iau atitudine. Marina apelează la Claude-Fortuné Ruggieri, vechi colaborator oficial, care expediază la Anvers 300 rachete construite după concepția sa. Dar, din păcate, ele nu depășesc o bătaie de 600 metri. Trebuie cedat în fața evidenței: Anglia are cinci ani avans.

La 2 000 km depărtare, generalul Lariboisière, comandantul-șef al artileriei Marii armate, aprobă alte experiențe. Căderea Vienei în mîinile lui Napoleon, consecință a victoriei sale de la Wagram, asupra austriecilor (iulie 1809), permite să se intre în posesia unor modele-experiment ale maiorului Mager, din artileria austriacă, rezultatul a un an și jumătate de cercetări. Căpitanul Jacquier, veteran din Italia și Egipt, unde a condus jocurile de artificii, se inspiră din ele.

Cît îl privește pe Napoleon, el vrea, în ciuda unui oarecare scepticism, să meargă mai departe, în timp ce căpitanul Bigot este autorizat să-și transfere lucrările de la Anvers la școala de la Saint-Cyr, unde este instructor. Împăratul face eforturi să sistematizeze cercetarea tehnică a rachetelor. La 8 februarie 1810, el ordonă crearea unei comisii de oameni de știință și artileriști, însărcinați să pună la punct un sistem francez de rachete incendiare. Obiectivul lui Napoleon: să obțină o bătaie de 2 400-2 800 m, ca să poată ataca orașele Spaniei.

Dorința sa este îndeplinită: se obține o bătaie de 1 300-1 700 m pentru rachetele mici și 2 500-3 000 m pentru cele mari.

Un succes frumos, pentru că el va recupera întîrzierea tehnică față de englezi. Un succes costisitor însă, pentru că dacă 20 000 franci au fost deja cheltuiți, împăratul mai subvenționează invenția cu alți 30 000, pentru finisarea modelelor experimentale și racolarea unui personal calificat.

Dar Napoleon nu uită obiectivul lui inițial. Înainte chiar de a expedia instrucțiunea și rachetele-model în Europa napoleoneană, de la Neapole la Vlessingen și de la Brest în Corfu, doi ofițeri ai săi pleacă în Spania. „Am venit să facem experiențe cu rachete, o nouă invenție, pentru a da foc orașului Cadix. Nu știm dacă vom reuși", scrie unul dintre ei de la Madrid. La Sevilla, Jacquier își instalează un mare atelier. Curînd, calitatea pulberii spaniole permite să se obțină o distanță de acțiune de 4 km, superioară celei a artileriei clasice. „Sîntem, într-adevăr, în secolul minunilor", se extaziază Lariboisière.

Wellington își schimbă părerea

Anul 1811 marchează apogeul rachetei incendiare franceze. Cadixul încearcă pe propria-i piele focul mașinăriilor lui Jacquier, iar apărătorii lui ripostează cu cele ale lui Congreve. În Franța se înregistrează noi progrese: la Boulogne — unde marina lansează în serie producția de rachete, favorizată și de siderurgia Liègeului — căpitanii Bourée și Goard adaptează această armă la artileria marină și obțin o șalupă lans-rachetă. Dificultățile întîmpinate în Spania obligă la crearea unui nou centru de construcție la Toulon. Lariboisière, devenit prim-inspector general, supervizează crearea acolo a unui atelier condus de căpitanul Moreton, succesorul lui Jacquier la Vincennes. De altfel, fiecare se îngrijește să-și formeze succesori — noi ofițeri. În ajunul campaniei lui Napoleon în Rusia și al contraatacului anglo-spaniol al ducelui de Wellington în Peninsula Iberică, împotriva armatelor franceze (1813), Franța pare a dispune de mijloacele necesare pentru a purta lupta cu arme egale. Da, dar numai „pare", pentru că mai trebuie luate în calcul inerția mașinii administrative franceze și tenacitatea britanică.

Or, pe malurile Tamisei, la acea dată, racheta incendiară

1816. Ofițer rachetist danez

este deja depășită. Congreve, îndîrjindu-se în perfecționarea armei sale și exploatînd rivalitatea franceză, vrea, începînd din 1807, să înzestreze trupele sale de linie cu rachete ușoare. Pentru aceasta însă trebuie să învingă reticența artileriștilor. Ideile sale plac prințului de Galles, viitorul rege George IV (1820-1830), devenit regent, care merge mai departe: își dă acordul să se constituie la Bagshot, în septembrie 1811, o unitate de rachetiști călare. Botezată „Rocket Brigade", această unitate este trimisă în Pomerania, în iunie 1813, și atașată Armatei de nord a mareșalului francez Bernadotte, trecut de partea coaliției.

Anglia ia deci avans în această cursă a înarmărilor, în vreme ce Franța, aflată într-o conjunctură militară dificilă, trebuie să-și domolească pornirea de a urma un program „de rachete". Însuși Wellington, destul de reticent în ce privește utilizarea rachetelor incendiare, își schimbă părerea, cînd vede că noii mașini i se deschid alte și alte perspective de întrebuințări tactice. El acceptă un detașament de rachetiști în campania aliată din sudul Franței, din februarie-mai 1814. În același timp, o altă unitate de rachete se organizează la Woolwach, Royal Navy bombardează Danzigul cu rachete, generalul spaniol Michelena primește rachete ca să elibereze Catalonia, iar trupele britanice din India, începînd din 1812, pot întoarce rachetele împotriva rezistenței locale. Curînd, rachetiști pe dromaderi apar în armata Bengalului. Rachetele engleze călătoresc și pe continentul american, unde servesc împotriva Statelor Unite, între anii 1812 și 1814, în timpul războiului dintre cele două țări.

Dar eficacitatea noii arme întrece impactul psihologic provocat de ea: numeroase case distruse, morți cu miile. Există însă un handicap față de artilerie, precizia mică și prețul foarte mare. De trei ori mai mare decît al artileriei.

Mareșalul Davout este reticent

În Danemarca, racheta incendiară atinge, o vreme, maximum ei de eficacitate. Între 1808 și 1810, căpitanul Schumacher, fratele unui mare matematician și astronom, creează un sistem original, folosind, primul, încărcături de explozie variate. Își desfășoară activitatea în cel mai mare secret. Temîndu-se de spionaj, nu-și notează nimic pe hîrtie. Fabricația rachetelor concepute de el începe la Frederiksvaerk, în februarie 1811, cu ocnași strict supravegheați. Pentru a compensa pierderile flotei daneze în 1807, cînd a fost bombardată Copenhaga și capturată întreaga flotă de către cea engleză, o flotilă lansatoare de rachete primește misiunea să asigure apărarea strîmtorilor din baza Korsø, începînd din vara lui 1812.

Aliată a Danemarcei, din octombrie 1807, cînd aceasta a aderat la Blocada continentală, Franța urmărește lucrările cu interes. Alertat de ziarele daneze din toamna lui 1810, mareșalul Davout, care comandă armata franceză din Germania, trimite un ofițer, pe căpitanul Brulard, să asiste pe lîngă Schumacher la trageri, a căror putere și fiabilitate pun capăt reticențelor sale de artilerist. Înarmat cu informațiile necesare (cu promisiunea să le țină secrete pînă la moartea inventatorului), Brulard se grăbește și, la vestea înfrîngerii de la Leipzig, propune cinci modele, notițe, schițe, iar la 10 ianuarie 1814, prezintă rachetele sale — denumite „à la Schumacher", — la statul major. Davout, convins pe loc, ordonă o producție rapidă. Dar abdicarea lui Napoleon antrenează sfîrșitul Blocadei continentale.

În Franța, odată cu plecarea lui Napoleon și prima Restaurație (1814-1815), cercetarea pirotehnică bate pasul pe loc. Întoarcerea împăratului, după intermezzoul regal al lui Ludovic XVIII, face însă ca țara să reintre în competiție. Davout îi cere lui Brulard să deschidă un nou atelier la Vincennes. O lună mai tîrziu, de aici țîșnesc primele rachete, pe care Napoleon le va contempla, chiar înainte de a se prezenta în fața armatei. În jurul lui Brulard, se grupează și alți cercetători. Ei beneficiază de lucrările cele mai recente ale chimistului francez Louis J. Proust asupra pulberei și primesc salpetru obținut după cele mai noi procedee. Tabla de fier suedeză se fabrică special de către un industriaș din Liège, stabilit nu departe de Paris, iar garniturile din interiorul rachetei sînt executate din carton tip olandez, de către un cartonar parizian. La 18 iunie 1815, Davout acordă un nou credit cercetării, în așteptarea întoarcerii împăratului la Paris, pentru a lansa o producție intensivă. Dar, în aceeași zi, Napoleon este înfrînt la Waterloo. După Bătălia de la Leipzig, este a doua oară cînd vede rachete (engleze) în acțiune pe un cîmp de luptă.

După căderea lui Napoleon, cercetarea în materie de rachete se generalizează în toată Europa: Rusia, Olanda, Prusia, Saxa, Bavaria. Englezii nu dezarmează însă: bombardează Algerul în 1816. Congreve inovează în continuare. Încep primele probe ale rachetei rotative. Ce face Franța? Stă pe loc. Vreme de 10 ani. Abia sub domnia lui Carol X se produce o revigorare a rachetei. Rachetele franceze sînt prezente la Patras, în 1828, la Alger în 1830, la Anvers și Constantine, în anii următori, apoi în Crimeea, în Italia, Maroc, China și Mexic, sub Napoleon III. Rușii folosesc racheta împotriva turcilor, austriecii contra italienilor, danezii contra prusienilor, americanii contra mexicanilor, englezii contra birmanezilor... ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

1861. SĂ NU MAI FIE IOBAGI ÎN RUSIA!

LARISA ZAHAROVA

La 18 februarie 1855, după o boală scurtă, ce răpusese un organism puternic în numai cîteva zile, în prezența întregii sale familii și pe deplin lucid, murea împăratul Nicolae I, cel ce ținuse Rusia vreme de 30 ani în teamă și supunere[1].

Urcarea pe tron a lui Aleksandr II s-a realizat pe cale pașnică. Noul țar n-a trebuit nici să treacă printr-o piață udată de sîngele decembriștilor, nici să anunțe poporului începerea domniei sale prin execuții[2]. Este adevărat însă că îi revenise o moștenire tristă, atît în interiorul țării, cît și în politica externă. De altfel, însuși Nicolae I, în ultimele zile de viață, înțelesese situația. Primind jurămîntul Consiliului de Stat, la 19 februarie, Aleksandr II afirma: „În ultimele clipe de viață, răposatul meu părinte, mi-a spus: «Îți predau comanda, dar, din păcate, nu în ordinea în care aș fi vrut. Îți las multă treabă și multe griji»".

„Treabă și griji" erau într-adevăr din belșug. Războiul Crimeii din anii 1853-1856 (îndeosebi după intrarea Angliei și Franței de partea Imperiului otoman) revelase racilele enormului imperiu feudal[3]. Pentru toată lumea un lucru devenise limpede: „colosul stătea pe picioare de lut". „Sus pompă, jos putregai", cum spunea după căderea Sevastopolului, în august 1855, guvernatorul Kurlandei, viitor ministru al lui Aleksandr II, P.A. Valuev.

Cu colaborarea monarhului

„Vechiul sistem și-a trăit traiul", recunoștea, la începutul anului 1856, istoricul M.P. Pogodin, el însuși ideolog al domniei lui Nicolae I. De altfel Pogodin îl provocase pe Aleksandr să caute soluții de depășire a crizei. „Libertate! iată ce cuvînt trebuie să răsune de la înălțimea tronului rus! Grațiați-i pe criminalii politici. Declarați-vă intenția fermă de a-i elibera pe țărani. Acordați drept să posede pămînt cui vrea. Slăbiți cenzura sub deviza — atît de pe gustul Europei — libertății presei. Cît privește relațiile externe, declarați sistemul neamestecului, lăsați popoarele să se conducă singure, fiecare cum vrea și în ce scop vrea".

La scurtă vreme după sfîrșitul Războiului Crimeii, Pogodin și-a completat apelul către țar: „Nu aveți de ce să mai zăboviți. Apucați-vă imediat de toate: de drumuri (de fier și de piatră), de fabrici de armament, de tunuri și de praf de pușcă, de facultăți de medicină și de spitale, de corpuri de cadeți și de licee de marină, de gimnaziuri și universități, de meserii și de negoț, ocupați-vă de țărani, funcționari, nobili, cler, de educația păturii înalte. Și nici altele nu-s mai bune: mita, luxul, pensiile, arenda pe bani, finanțele și multe, multe altele..."

Dar ce fel de monarh avea Rusia? Aleksandr II devenise

---

[1] Reproducem acest articol, cu titlul și subtitlurile redacției noastre și într-o formă prescurtată, din revista sovietică *Nedelea*. Autoarea este profesor universitar, doctor în științe istorice.

[2] Se referă la mișcarea decembriștilor din Piața Senatului (14 decembrie 1825 — *Magazin istoric*, nr. 11/1984), înăbușită de Nicolae I chiar în ziua urcării sale pe tron.

[3] În Crimeea, teatrul principal al războiului, aliații (Imperiul otoman, Anglia, Franța și Regatul Sardiniei) au provocat înfrîngeri grele armatei ruse, cucerind, după un îndelung asediu (11 luni), orașul Sevastopol.

împărat la 36 ani. Era un bărbat în puterea vîrstei. Participase la treburile statului încă de la 16 ani, la început numai ocazional, apoi sistematic; făcuse parte din organele supreme ale puterii, din ultimele comitete secrete pentru problemele țărănimii, bineînțeles, în cadrul politicii tradiționale a lui Nicolae I, vădit reacționară în ultimii ani. La 26 ani devenise „general plin", cu o suficientă pregătire militară; era un bărbat agil, cu ținută demnă și alură sportivă. Instrucția primită, după excelenta „programă de învățămînt" întocmită de poetul V.A. Jukovski[1], îi asigurase atît cunoștințe de cultură generală, destul de vaste, patru limbi străine, cît și noțiuni de specialitate: despre stat, legile lui, finanțe, politică externă. Instrucția și-o completase cu bogate impresii de viață: călătorise mult prin Rusia, ajungînd odată pînă la Tobolsk, văzuse aproape toate țările Europei. Contemporanii, ca și profesorii lui spuneau despre Alexandr II că avea o minte ascuțită, un ochi ager și o memorie prodigioasă.

Imediat ce s-a urcat pe tron, s-a văzut pus în fața unei situații speciale: opinia publică cerea reforme; vechiul sistem se prăbușea. Capabil să înțeleagă multe, Aleksandr a început să caute noi soluții și, la ele, oameni noi.

Interdicțiile, proprii timpului trecut, au pornit să cadă una după alta: au fost abolite îngrădirile introduse în universități după anul 1848, s-a permis emiterea liberă a pașapoartelor, cenzura a slăbit. Legăturile comerciale ale Rusiei s-au întărit, au pătruns în țară perfecționările din domeniul științei, realizate în Europa. Și, ca un corolar, în august 1856, a fost anunțată amnistia deținuților politici — decembriștii rămași în viață, membrii cercului Petrașevski[2], participanții la răscoala poloneză din 1831[3]. „Oamenii încep să respire liber, ceea ce este deja un mare pas pe calea însănătoșirii... în societate începe să se manifeste o oarecare conștiință". Sînt însemnări din jurnalul unui reprezentant de frunte al birocrației liberale, prințul Dmitri Obolenski, care lucra în anul 1856 la Ministerul marinei („Ministerul progresului", cum îi spuneau contemporanii).

Atunci a ieșit foarte limpede în evidență necesitatea rezolvării problemei țărănești. Aleksandr s-a bazat în primul rînd pe birocrație, un aparat supus lui, sporit numericește în vremea domniei lui Nicolae I. Și între nobili existau partizani ai abolirii iobăgiei și ai reformelor întreprinse în diferite sfere ale vieții sociale și de stat. Dar majoritatea covîrșitoare a nobilimii era împotriva lor. A mai rămas să vorbim despre categoria cea mai numeroasă, de bază, a populației Rusiei: țărănimea. Literatura istorică sovietică exagerează rolul mișcărilor țărănești în istoria abolirii iobăgiei. Tradiția aceasta vine de prin anii 1930. Înlăturînd-o, nu trebuie să cădem în cealaltă extremă. Protestul țărănimii a fost neorganizat, stihinic, slab, dar țărănimea „a reușit să-și pună o amprentă de neșters pe reformă" (Saltîkov-Șcedrin). Chemarea lansată de guvern, la sfîrșitul Războiului Crimeii, de creare a unor detașamente populare, pe mare și pe uscat, a trezit în rîndurile țărănimii speranța eliberării și a provocat o mișcare de populație iobagă, ce amenința ordinea și liniștea.

210 000 stăpîni de suflete

Experiența trecutului (insuccesul unor reforme) l-a condus pe Aleksandr și pe cei din anturajul lui pe un drum ferm: trebuiau să înceapă de la moșii, acolo unde 22 milioane de țărani se aflau în proprietatea a 210 mii „stăpîni de suflete". Acolo era „centrul de greutate" al acestei „cumplite" probleme pentru monarhie.

S-a început în mod tradițional cu înființarea unui Comitet secret și cu analizarea unor variante vechi locale și a unor măsuri parțiale. Dar la sfîrșitul anului 1857 s-a produs ruptura, au apărut primele documente ale viitoarei reforme: la 20 noiembrie a urmat un rescript (document oficial, obligatoriu de îndeplinit, trimis sub semnătura împăratului, ca răspuns la un mesaj către el) către generalul-guvernator din Vilensk, apoi, la 5 decembrie, către cel din Petersburg. Cele două documente, care nu conțineau încă sintagma „eliberarea țăranilor", ci numai „îmbunătățirea modului de viață", s-au dat publicității.

Și mai neclar formulată era problema principală a reformei, cea a pămîntului. Se pornea de la ideea că moșierii își vor păstra dreptul de proprietate asupra pămîntului, în totalitatea lui, țăranii avînd dreptul de răscumpărare numai a gospodăriei și de folosire a unui lot. La început, nu se specificau condițiile acestei „folosințe", cît timp putea fi păstrat lotul și, lucru cel mai important, finalitatea: folosința „veșnică" sau „deposedarea de pămînt", după modelul guberniilor baltice, unde eliberarea avusese loc în anii 1816-1819. Mai mult, în guvern exista opinia că fiecare gubernie trebuia să aibă legislația sa asupra pămîntului, cea mai convenabilă populației respectivei gubernii.

Nobilimea a rămas perplexă. Masa ei nu a răspuns apelurilor guvernului la ac-

---

[1] „Dintre toate științele — scria Jukovski —, istoria este cea mai importantă, mai importantă chiar decît filosofia, pentru că ea include în ea cea mai bună filosofie, cea practică, prin urmare cea utilă".

[2] Este vorba despre Mihail Vasilievici Petrașevski (1821-1866), revoluționar rus, socialist utopic, conducătorul cercului „petrașevților", partizani ai lichidării autocrației și regimului iobăgist. Petrașevski fusese surghiunit în Siberia în 1849.

[3] La 2 octombrie 1831 fusese reprimată răscoala antițaristă din Polonia (declanșată în noiembrie 1830).

ţiune. Numai la Nijni-Novgorod, unde era guvernator-general A.M. Muraviov, om cu vederi progresiste, care făcuse parte din primele organizaţii decembriste, a fost adoptată o adresă pe numele lui Aleksandr, cu rugămintea de a expedia un rescript. Şi el a venit fără nici o amînare.

Moscova, primul oraş de scaun, tăcea. Guvernul a încercat să acţioneze asupra nobilimii moscovite prin scrisori confidenţiale, discuţii, chiar prin circulare. Dar opoziţia s-a prelungit vreme de două luni. Ea a fost în final biruită, dar nu fără efort. Ţarul a ţinut multă vreme minte „sfidarea" moscoviţilor şi nu o dată le-a reproşat apoi „lipsa sentimentelor de supuşenie şi devotament". Dar cum-necum, la 16 ianuarie 1858, a urmat şi rescriptul către nobilimea moscovită. Într-un an s-au creat 46 comitete nobiliare de gubernie (cu cca. 1 500 membri), numai în partea europeană a Rusiei. Ele au început să întocmească proiecte de reformă ţărănească.

Era un mecanism nou, netradiţional de desfăşurare a reformei. Prima metamorfoză s-a petrecut cu însuşi Comitetul secret, care a devenit Comitet principal, renunţînd la caracterul lui secret. A urmat aceeaşi metamorfoză în programul rescriptelor. În octombrie-noiembrie 1858, după aşa-numitul „război de pe Mahtra" (mişcare armată a ţăranilor în nordul Estoniei în primăvara şi vara lui 1858[1]), eforturile mişcării sociale şi ale luptei din comitetele guberniale, în cadrul reformelor, au intrat în criză. Guvernul şi Comitetul principal pentru problema ţărănească

Viaţa de mizerie a ţăranului rus la mijlocul sec. XIX

În p. 75: *trei dintre artizanii reformei: ţarul Aleksandr II, N.A. Miliutin şi I.I. Rostovţev (de la stînga la dreapta)*

au început să încline spre transformarea ţăranilor în proprietari ai loturilor lor, spre investirea ţărănimii cu drepturi civile.

Această schimbare de orientare trebuie pusă în legătură cu personalitatea unuia dintre membrii Comitetului principal, generalul-adjutant I.I. Rostovţev. În ciuda diferenţei de vîrstă [generalul era cu 15 ani mai mare decît ţarul], Aleksandr II îl considera prietenul său, crezînd în el orbeşte.

Sfîrşitul toamnei anului 1858 avea să aducă evenimente furtunoase. Rostovţev îi scrie lui Aleksandr II patru scrisori despre reformă şi ele se aduc în discuţia Comitetului principal. Asemenea dezbateri nu mai cunoscuse de mult viaţa de stat în Rusia. În consecinţă, cu sprijinul ţarului, este adoptată o programă guvernamentală de reformă ţărănească — avînd ca obiectiv răscumpărarea loturilor ţărăneşti şi formarea unei clase de ţărani-proprietari. În fapt, această programă nu s-a votat (majoritatea membrilor Comitetului principal au fost împotrivă), dar Aleksandr a curmat dezbaterile şi a declarat problema rezolvată.

Adoptarea unei asemenea programe a întărit poziţiile birocraţiei liberale, care avea acum un model de reformă. Conducătorul întregii acţiuni de pregătire a abolirii iobăgiei a devenit N.A. Miliutin[2].

„Instituţie «extraordinară», nemaivăzută pînă atunci în Rusia", scriau contemporanii. Odată cu lucrările ei, reforma căpăta „carne şi oase". De la debutul anului 1859, comitetele guberniale ale nobilimii au început să expedieze la Petersburg zeci de proiecte, urmînd ca măsura să se generalizeze în toată ţara. Asemenea lucrări nu stăteau în putinţa bătrînilor membri ai Comitetului principal. La 17 februarie 1859 Aleksandr II a sancţionat crearea unei comisii speciale, cu o singură condiţie: trebuia să fie condusă personal de devotatul său prieten Rostovţev. Noua instituţie s-a numit „Comisia de redactare".

Membrii Comitetului principal nu au luat în serios, la început, Comisiile de redactare, considerîndu-le un fel de secretariat. Dar nu după mult timp, lucrările lor au atras atenţia nu numai a Ru-

[1] Împotriva ţăranilor răsculaţi de pe 18 moşii, au fost trimise două companii, dintre care o jumătate de companie a fost înfrîntă. La 2 iunie, pe moşia Mahtra de către 700-800 ţărani, 10 ţărani au fost ucişi şi 11 răniţi. În iulie şi august mişcările s-au extins în întreaga gubernie. Estliandia, cuprinzînd şi insula Hiiumaa. Puternice forţe militare ţariste au înăbuşit ridicarea la luptă a ţăranilor estonieni. Scriitorul estonian E. Vilde a consacrat acestui subiect o trilogie, intitulată chiar *Războiul de pe Mahtra* (1902).

[2] N.A. Miliutin (1818-1872) era adeptul întăririi ţarismului prin reforme burgheze.

siei, ci a întregii Europe progresiste.

Inamicii — de care nu ducea lipsă Miliutin — îi spuneau „roşul". Chiar Aleksandr II manifesta un soi de ostilitate faţă de Miliutin. Numai forţa împrejurărilor îl obligase pe împărat să aprobe numirea lui în funcţia de adjunct al ministrului afacerilor interne (odată cu deschiderea Comisiilor de redactare) şi acceptase soluţia numai ca „provizorie".

N-avem timp pentru neînţelegeri

Membrii comisiilor de redactare lucrau în mare grabă. De cîte ori apăreau discuţii în contradictoriu, Miliutin le spunea colaboratorilor: „N-avem timp acum pentru neînţelegeri. E bine dacă reuşim măcar să aruncăm sămînţa". Ritmul era vijelios: într-un an şi şapte luni 409 şedinţe. Comisiile de redactare au propus o variantă de reformă, încît *de jure* răscumpărarea loturilor ţărăneşti nu era obligatorie pentru moşieri, dar *de facto* era obligatorie. Folosinţa lotului a fost recunoscută „veşnică", „inalienabilă"; servitutea odată stabilită devenea permanentă. În condiţiile eliberării personale a ţăranilor, ale relaţiilor sociale şi economice schimbate, moşierul cu o mare suprafaţă era literalmente îndemnat să recunoască răscumpărarea. De aceea inamicii lui Miliutin au calificat această răscumpărare „forţată" dar, călcîndu-şi pe inimă, i-au recunoscut inevitabilitatea. Cît priveşte pe ţărani, ei nu aveau libertate de alegere. Ei nu aveau dreptul să refuze pămîntul.

Reforma a avut şi o latură financiară. Statul şi-a rezolvat problemele financiare — a cîta oară? — pe seama ţărănimii. Plata răscumpărării era mare, dar, returnînd împrumutul luat de la stat, ţăranul plătea foarte scump, „îngrăşînd" vistieria. Viaţa a demonstrat ulterior că mecanismul răscumpărării „forţate" a funcţionat impecabil: în anul 1881 85 la sută din ţărani îşi răscumpăraseră loturile.

După închiderea bruscă a Comisiilor de redactare, (act neaşteptat chiar pentru conducătorii Comisiilor — într-o frumoasă zi de 10 octombrie 1860, sosind la o şedinţă obişnuită, ei fuseseră înştiinţaţi că treaba s-a terminat şi că toţi membrii care locuiesc în afara oraşului sînt obligaţi să părăsească Petersburgul), proiectele de reformă au fost predate la început Comitetului principal pentru problema ţărănească, apoi Consiliului de Stat. Aici au fost supuse altor presiuni, de data aceasta din partea forţelor reacţionare ale birocraţiei. S-a interzis publicarea materialelor legate de reformă, a apărut chiar un contraproiect. Dar datorită eforturilor fratelui ţarului, marele duce Konstantin Nikolaevici, numit preşedintele Comitetului principal, proiectele Comisiilor de redactare au trecut cu majoritate absolută. În Consiliul de Stat majoritatea a votat contra, dar Aleksandr II a sprijinit minoritatea. În al şaselea an de la urcarea sa pe tron, Aleksandr II a semnat „Manifestul din 19 februarie" (1861). Reforma ţărănească era adoptată, iobăgia era anulată. Reformele juridică, militară şi altele deveniseră inevitabile. Monarhia ieşise din criză, păstrîndu-şi neatins sistemul politic. ■

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

DUPĂ 463 ANI, LA SUPRAFAŢĂ

„O senzaţie de importanţă mondială". Aşa au denumit specialiştii descoperirea, pe fundul unei strîmtori din fiordurile Stockholmului, a unei corăbii intrate în legendă: „Svanen" (Lebăda), la bordul căreia, în 1523, a fost semnată capitularea Danemarcei, ceea ce punea capăt dominaţiei acestei ţări asupra Suediei şi crea statul naţional suedez.

În 1397, Margareta de Danemarca realizase Uniunea de la Kalmar (după denumirea oraşului situat pe litoralul răsăritean al Suediei), unind cu forţa regatele danez, norvegian şi suedez. Norvegia a ieşit din această uniune abia în 1814, dar nobilimea suedeză şi-a luat soarta în mîini încă din 1522. Atunci tînărul aristocrat Gustav Eriksson (Vasa) a cumpărat din oraşul hanseatic Lübeck cîteva corăbii de luptă, punînd astfel bazele flotei suedeze. Nava-amiral a noii flote a devenit corabia „Svanen", denumită şi „Lybska Svan" — Lebăda Lübeckului. Un an mai tîrziu, în 1523, suedezii au învins, în sfîrşit, Danemarca. Din acelaşi moment, printr-un act emis tot acolo şi tot atunci, Stockholmul a fost declarat capitala Suediei. Nobilul Gustav şi-a început domnia (1523-1560) sub numele de Gustav I Vasa, el transformînd Suedia în monarhie ereditară (1544).

„Lybska Svan" se odihnea — din 1528, cînd s-a scufundat — la 30 m adîncime, pe creasta unui povîrniş submarin, iar multe dintre piesele ei căzuseră la o şi mai mare adîncime. „Douăzeci de ani am visat la o asemenea «captură» — a declarat ziariştilor Enny Sundkvist, directorul general al companiei de scufundători care a descoperit resturile corăbiei. De ani şi ani ne pregătim, iar de peste trei căutăm, folosind cele mai moderne instalaţii hidrofonice. Am găsit catargul, ancora, tunuri, ghiulele din plumb şi granit, resturi de chilă etc.".

Deşi s-au păstrat puţine descrieri de corăbii ale acelor timpuri, Enny Sundkvist presupune că „Svanen" avea trei catarge şi era asemănătoare caravelelor lui Columb. Este posibil ca ea să fi fost construită în aceeaşi perioadă cu „Niña", „Santa Maria" şi „Pinta", ale căror copii sînt ancorate acum în rada portului francez Cannes, de unde vor porni spre... filmul despre întîlnirea lui Columb cu America, realizat de regizorul Ridley Scott.

SFIDÎND PE GEOGRAFI, SPRE CAPUT NILI

BERNARD NANTET

Nilul străbate Egiptul fără să primească pe teritoriul acestei țări vreun afluent. Vine din zone unde nu plouă și totuși apele lui sînt bogate și se revarsă periodic. Locul de unde izvorăște marele fluviu a constituit o enigmă încă din vremea faraonilor. Izvoarele sale păreau la fel de inaccesibile ca Luna. Poate de aceea s-a spus că Nilul pornește din Munții Lunii.

Istoricul descoperirii izvoarelor Nilului este prezentat în articolul apărut în revista franceză L'Histoire **sub semnătura publicistului Bernard Nantet. Mai întîi însă, pentru a ușura cititorului român lectura, să schițăm foarte sumar bazinul hidrografic al izvoarelor Nilului. Trei cursuri de apă mai importante — Nilul Alb, cel Albastru și Atbara — se unesc pe teritoriul Sudanului pentru a da naștere mărețului fluviu. Atbara este numele celui mai puțin cunoscut. El izvorăște la nord de lacul Tana și este ultimul care se varsă în Nil. Nilul Albastru pornește de pe povîrnișurile Munților Etiopiei. De acolo curge un fir subțire de apă, numit Abbai, care se varsă în lacul Tana. Din acesta pornește propriu-zis Nilul Albastru, cel care asigură revărsările periodice ale Nilului pe cîmpiile egiptene. Nilul Alb are, practic, mai multe izvoare. Cel mai îndepărtat de Delta Nilului este Rurubu, care curge prin statul Burundi. El se unește cu rîul Kagera, format la rîndul lui din alți doi afluenți, Nyabarongo și Akanyaru, care își au izvorul în Munții Lunii, identificați cu lanțul Ruwenzori din Rwanda. Kagera se varsă în lacul Victoria, al treilea din lume ca mărime. Din acesta — prin cascada Ripon, mai demult, azi dispărută în urma construirii unui baraj — izvorăște Nilul Alb, care străbate lacul Kioga și colțul de nord al lacului Albert, pentru a se îndrepta apoi spre confluența cu Nilul Albastru.**

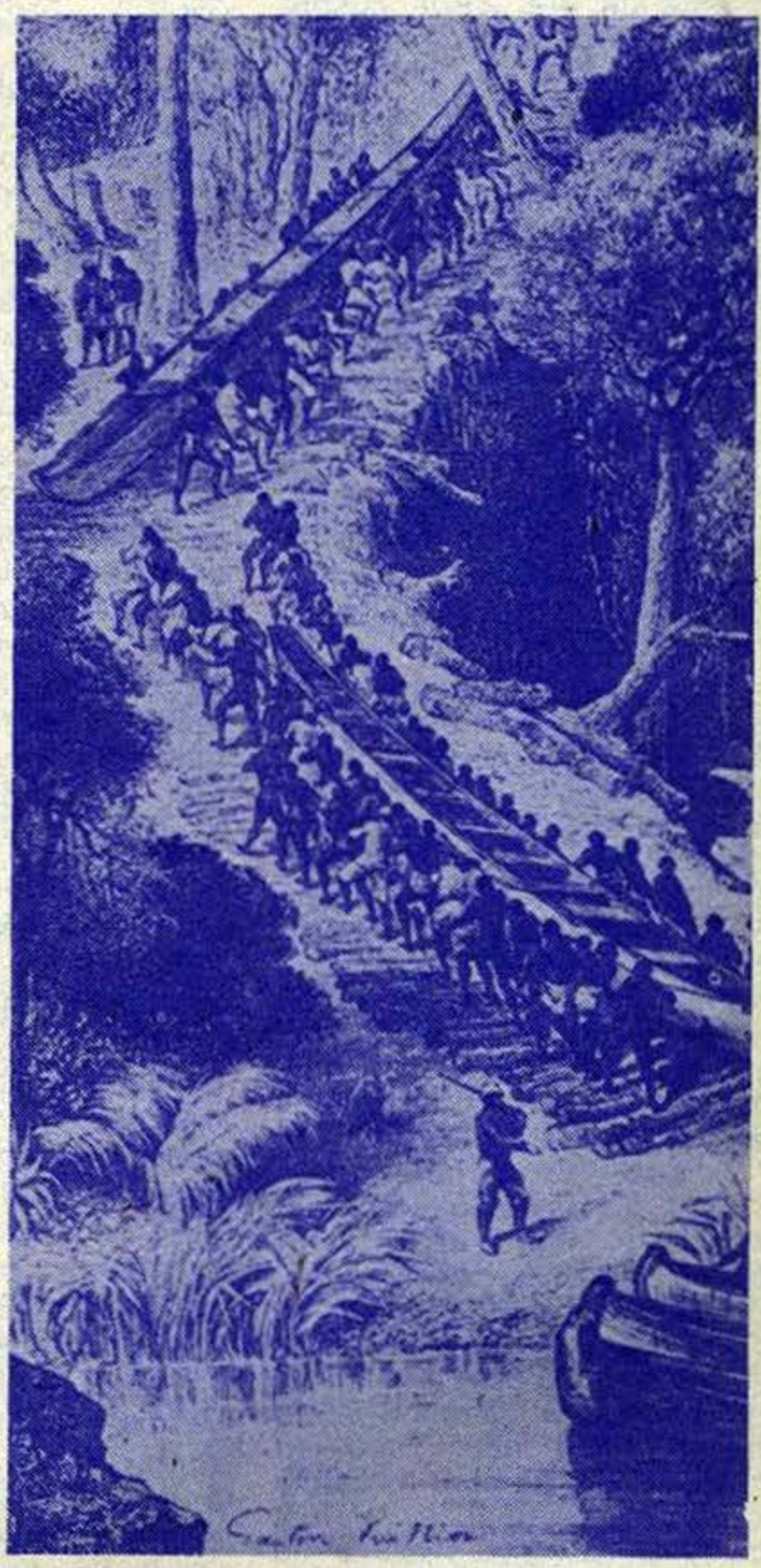

Exploratorii erau adesea obligați să transporte bărcile lor, de la un curs de apă la altul, prin jungla tropicală

Ceea ce nimeni nu mai văzuse vreodată

S-au propus de-a lungul secolelor mai multe teorii în privința izvoarelor Nilului. Pentru Herodot, Nilul venea dinspre vest, făcea un cot și se îndrepta de la sud spre nord înainte de a pătrunde în „Etiopia", de fapt Sudanul de azi. Istoricul grec ascultase relatările „oamenilor deșertului", libieni care călătoriseră pînă la fluviul Niger. Prezența în acesta din urmă a crocodililor l-a făcut pe Herodot să creadă că era vorba despre cursul superior al Nilului. Pînă în sec. XVIII, cînd interiorul Africii a început să fie cunoscut, numeroase hărți au arătat că fluviul Niger s-ar fi unit cu Nilul prin intermediul căldării lacului Ciad. De fapt, peste 3 000 km despart aceste fluvii.

Cîteva secole mai tîrziu, un explorator a adus informații noi. În vremea împăratului roman Claudius (41-54), un marinar numit Diogene a călătorit de-a lungul coastelor africane ale Oceanului Indian. Pe țărmul Mozambicului a aflat de existența unui lanț muntos întins — Munții Lunii — ale căror zăpezi alimentau două lacuri. Din acestea luau naștere două fluvii care curgeau spre nord, se reîntîlneau și primeau apoi apele unui afluent important. Descoperirile lui Diogene au fost consemnate de geograful Marin din Tyr, ale cărui lucrări le-a folosit, în sec. II e.n., un alt matematician și geograf, Ptolemeu. În sec. XII, harta arabului al Idrisi o prelua pe cea a lui Ptolemeu.

În epoca modernă, europenii au ajuns mai întîi la Nilul Albastru. Călugărul iezuit spaniol Paez a văzut, în anul 1613, rîul Abbai și lacul Tana. Dar descoperirea sa nu a avut urmări practice. În 1770, cînd scoțianul James Bruce a pornit către lacul Tana, cu intenția de a găsi izvoarele Nilului, voiajul său a fost considerat „o sfidare la adresa tuturor călătorilor și o insultă adusă geografiei". Nesfîrșitele lupte ce opuneau diversele triburi locale l-au împiedicat să atingă orașul Gondar pe drumul cel mai scurt. El a părăsit Nilul la Assuan, a navigat pe Marea Roșie spre sud și a debarcat în Eritreea. Drumul pînă la Gondar a durat mai multe săptămîni. James Bruce — însoțit de Balugani, credinciosul său secretar italian, și de un grec, Stratis — a urmat cursul micului Abbai, principalul rîu care se varsă în lacul Tana și își continuă apoi drumul sub numele de Nilul Albastru.

Mai tîrziu, în 1820, o misiune franceză condusă de Cailland a descoperit că Nilul Albastru era de fapt un afluent al Nilului Alb. Misterul izvoarelor Nilului rămînea deci neelucidat.

Călătoria întreprinsă de doi misionari germani pe coasta orientală, în 1848, a determinat o schimbare de orientare a cercetărilor. Rebman și Krapf au descoperit munții Kenya, Kilimandjaro și Meru. Ei au tras concluzia pripită că „munții acoperiți de zăpadă" trebuie să dea naștere unor rîuri care nu puteau să se verse altundeva decît... în Nil! Se înșelau, dar lansaseră ideea că exploratorii trebuie să evite să urmeze în amonte cursul unui fluviu care stăvilise atîta vreme orice tentativă și să pornească direct spre zona de unde se bănuia că izvorăște.

Englezii fuseseră sensibilizați deja de primele călătorii ale lui Livingstone *(Magazin istoric*, nr. 1/1974), explorarea cursului rîului Zambezi în 1852-1854. Livingstone era pastor și medic. A căutat și el izvoarele Nilului, însă mult prea la sud, apoi l-a susținut în „dispută cu privire la Nil" pe Richard Burton împotriva lui John Speke.

Patronați și finanțați de Royal Geographic Society, Burton și Speke au părăsit Zanzibarul la 16 iunie 1857. Richard Burton era șeful expediției. El avea deja la activ cîteva „premiere". Era primul nemusulman care pătrunsese în orașul sfînt Mecca în 1853 deghizat în pelerin afgan. Richard Burton mai încercase, tot cu succes, să pătrundă și în orașul Harrar din Somalia. Petrecuse de curînd șase ani în armata britanică a Indiilor și participase la aspra campanie din Punjab. La întoarcere, pe cînd făcea escală la Aden, se întîlnise cu un alt militar, John Speke, care își terminase și el nu de mult stagiul și care, în tot timpul celor zece ani petrecuți în India maharadjahilor, visase să descopere izvoarele Nilului. Botanist și geolog, John Speke explorase o parte din Himalaya și unele zone interzise din Tibet. Richard Burton și John Speke participaseră la o campanie militară pe coastele Somaliei. În cursul unei ambuscade, Richard Burton fusese rănit la falcă, iar John Speke, care primise mai multe lovituri de cuțit, luat prizonier.

Aici, la Tississat, în Etiopia, se naște Nilul Albastru

Cu răbdare și diplomație

La plecarea din Zanzibar, în ziua de 16 iunie 1857, totul părea în regulă. Cei doi au debarcat la Bagomoyo, pe continent, apoi s-au îndreptat spre vest cu o caravană de 132 hamali. Richard Burton și John Speke au călătorit opt luni pentru a atinge, la 18 februarie 1858, Ujiji, marele centru al comerțului cu sclavi, aflat pe malul lacului Tanganika. John Speke, care suferea din copilărie de conjunctivită cronică, de-abia putea distinge lacul, iar Richard Burton, datorită rănii de la falcă, nu se putea hrăni decît cu lichide. Explorarea lacului spre nord i-a convins că rîul Ruzizi, spre marea lor dezamăgire, nu pornea de acolo, ci dimpotrivă, se vărsa în el. „Am avut o strîngere de inimă văzînd aceasta", scria Richard Burton. Concluzia lui Speke era clară: lacul acela se afla situat prea jos (772 metri) pentru a alimenta Nilul. În plus, direcția de curgere a rîului Ruzizi dovedea existența unor munți la nord.

Expediția s-a întors totuși înapoi, deoarece Richard Burton nu împărtășea opinia categorică a tovarășului său. La Kazeh (astăzi Tabora, în Tanzania), John Speke a aflat de la negustori și indigeni despre un lac mare aflat spre nord, la trei săptămîni de mers de acel punct. Richard Burton, încă bolnav și neclintit în principiile sale de a nu se încrede în mărturii orale, a preferat să se odihnească. În dimineața zilei de 3 august 1858, John Speke a ajuns pe malul unei mase de apă, cel mai mare lac al Africii (68 100 km²), pe care indigenii îl numeau Nyanza și pe care el l-a botezat Victoria, în cinstea reginei Angliei *(Magazin istoric,* nr. 1/1981).

A rămas doar trei zile pe malul lacului și a revenit la Kazeh, unde Burton îl aștepta. Acesta din urmă își schimbase părerea între timp: Nilul nu izvora din lacul Tanganika, ci din Muntele Kilimandjaro. Relațiile dintre cei doi exploratori au devenit dușmănoase. La întoarcere, Richard Burton a spus despre John Speke: „Probabil că izvoarele Nilului se născuseră în mintea lui la fel cum apăruseră Munții Lunii sub vîrful creionului său..." John Speke s-a mulțumit să noteze: „Am crezut că se cuvenea să amîn totuși o discuție care începuse să dăuneze relațiilor noastre. Era clar că nu mai puteam spune nimic despre lac sau despre Nil fără să îl supăr pe tovarășul meu, drept care, printr-un acord tacit, am evitat să mai vorbim despre acestea, chiar și indirect". John Speke susținea că descoperise vestitul izvor. Era doar o intuiție, căci el nu apucase să verifice nimic.

Situația s-a înrăutățit la întoarcerea expediției în Anglia. John Speke a ajuns primul. Richard Burton l-a urmat la o diferență de cîteva zile, datorită stării sănătății sale. Înțelegerea era să nu se dea nici o declarație înainte de întoarcerea la Londra a celui ce purta răspunderea expediției, Richard Burton. Dar de îndată ce a sosit, John Speke a anunțat că a descoperit izvoarele Nilului. Disputa lor s-a transformat curînd într-o dezbatere științifică între geografi, care îl susțineau, în majoritatea lor, pe Richard Burton. John Speke a primit totuși sprijinul lui Sir Roderick Murchinson, președintele societății Royal Geographic Society, care i-a acordat 2 000 lire pentru a pleca înapoi în Africa.

Speke l-a ales coechipier pe James August Grant, un vechi tovarăș de vînătoare din armata Indiilor, de aceeași vîrstă cu el, 32 ani. John Speke și James Grant au plecat din Zanzibar în 1860. Au ocolit lacul Victoria pe la vest. Pînă atunci, Africa pe care o traversaseră ei fusese aceea a traficanților și a micilor șefi de triburi locali, care încheiau înțelegeri cu negustorii privitor la libera trecere a caravanelor sau la vînzarea prizonierilor și a fildeșului. La nord-vest de lacul Victoria-Nyanza, în Uganda de astăzi, au întîlnit pentru prima oară un stat organizat, statul Buganda, al cărui suveran, Mtesa, s-a arătat interesat de proiectele lor, după ce le-a pus la mare încercare răbdarea și diplomația.

James Grant a descoperit gurile rîului Kagera, care se varsă în lacul Victoria, și apoi a plecat să exploreze zona nord-vestică. John Speke s-a îndreptat, în ziua de 28 iulie 1862, spre nordul lacului, unde îi fuseseră semnalate niște căderi de apă importante, cascada Ripon: „În această clipă expediția își atinsese țelul", nota el mai tîrziu. „Vedem în fine anticul Nil revărsîndu-se din lacul Victoria-Nyanza. Mă convinsesem că, așa cum presupuneam, acest mare lac dă naștere rîului sacru". Brațul de apă din care se naște Nilul a primit numele de canalul Napoleon, „ca mărturie a respectului și recunoștinței mele față de Societatea Geografică franceză, care îmi decernase medalia de aur pentru descoperirea lacului Victoria-Nyanza".

John Speke a părăsit zona cu regret. Dar trebuia să se grăbească. Înainte de plecare fusese aranjată o întîlnire cu un convoi care le aducea provizii. James Grant și John Speke nu au urmat cursul Nilului, așa cum ar fi vrut, nici nu au putut să viziteze un alt lac mare care le fusese semnalat, numit de băștinași Luta Nzigé.

Ajunși la Gondokoro, ei au avut surpriza de a se întîlni cu alți doi englezi, doamna și domnul Samuel Baker. Aceștia au suit pe cursul Nilului, pornind de la Khartum, cu o flotilă de vaporașe, parcurgînd 1 000 mile în 40 zile. John Speke și tovarășul său erau foarte grăbiți să se întoarcă în Europa pentru a vesti lumii descoperirea lor. Familia Baker și-a continuat drumul pentru a verifica informația deținută de John Speke cu privire la lacul Luta Nzigé.

După mari dificultăți datorate atît vegetației ecuatoriale cît și diverselor boli, Samuel Baker și soția lui au ajuns în regatul Bunyoro. În ziua de 14 martie 1864, ei au sosit la „o mare de argint viu, în vestul căreia, la o distanță de 50 sau 60 mile [1 milă = 1,609 km], niște munți albaștri se înălțau din adîncul lacului, pînă la o altitudine de 7 000 picioare [1 picior = 1,305 m] deasupra nivelului apei. Am sorbit adînc din izvoarele Nilului", scrie Samuel Baker. El dădu lacului Luta Nzigé numele Albert, după cel al soțului reginei Victoria, mort cu puțin timp în urmă.

La întoarcere, Samuel Baker și soția lui au găsit regatul Bunyoro în plin război civil, invadat de Buganda, regatul vecin. Salvați de niște negustori arabi, ei au ajuns la Gondokoro cu o caravană de sclavi, după 11 luni. S-au întors apoi cu greu la Khartum fiind întîmpinați de micuța colonie străină.

Un tărîm de basm

Dezbaterea cu privire la izvoarele Nilului luase amploare odată cu întoarcerea lui John Speke și a lui James Grant la Londra. Bineînțeles că Richard Burton era primul care îi contrazicea. Recent i se alăturase doctorul Livingstone, care insista asupra teoriei sale, potrivit căreia izvoarele Nilului trebuiau căutate la sud de lacul Victoria. O întîlnire organizată de Royal Geographic Society urma să tragă o concluzie în această problemă și să-i reunească pe principalii protagoniști. Cei ce se opuneau lui John Speke, inclusiv Livingstone, erau prezenți cu toții. Dar în mijlocul ședinței, președintele, Sir Roderick Murchinson, a anunțat moartea lui Speke. I se descărcase arma din greșeală. Cuvîntul „sinucidere" a străbătut rîndurile adunării. John Speke descoperise lacul Victoria și înțelesese că rîul ce se varsă din el dă naștere Nilului. Samuel Baker descoperise lacul Albert, dar nu și rîul ce izvora din el. Complexitatea rețelei hidrografice a regiunii (lacuri, mlaștini, rîuri și pîrîuri) stătea în calea oricărei imagini de ansamblu. Londra l-a trimis din nou pe Livingstone în acea zonă. Cunoaștem continuarea: celebrul explorator s-a îmbolnăvit pe cînd călătorea pe lacul Tanganyika; americanul Stanley a plecat în căutarea lui. S-au întîlnit la Ujiji, la 28 octombrie 1871: „Mister Livingstone, I presume?" („Sînteți dl. Livingstone, nu-i așa?"). Livingstone a murit înainte de a fi rezolvat problema izvoarelor Nilului. Stanley a dovedit, mai tîrziu, că Livingstone se înșelase și i-a făcut dreptate lui John Speke, care „deține acum toată gloria de a fi descoperit cea mai întinsă mare interioară de pe tot continentul african, împreună cu principalul ei afluent, Kagera, și cu rîul ce se revărsa din ea, Nilul. Trebuie de asemenea să îi recunoaștem meritul de a fi înțeles, mai bine decît oricare dintre cei ce l-au contrazis, geografia ținuturilor pe care le-a străbătut".

La bordul vasului „Lady Alice" Stanley a explorat lacul Victoria în ziua de 6 mai 1875, confirmînd spusele lui John Speke. A descoperit lacul Edward (914 metri) și lacul George și, de asemenea, rîul Semliki, cel care aduce apele acestora pînă la lacul Albert. A fost primul european care a cercetat Munții Lunii, azi Munții Ruwenzori, al căror vîrf ajunge la 5 119 metri altitudine.

Cum rămîne atunci cu izvoarele Nilului? Britanicii le-au situat multă vreme în colonia lor ugandeză: pentru ei, Nilul avea o singură origine, lacul Victoria și cascada Ripon. Explorările ulterioare ale ținuturilor Rwanda și Burundi de către Oscar Baumann, în 1892, și de către unii călători belgieni, au permis cercetarea cursului rîului Kagera, principalul afluent al lacului Victoria. Astfel a fost descoperit izvorul cel mai sudic, Ruvubu, care ia naștere în Munțele Kizizi (2 050 metri), în sudul ținutului Burundi, la mică distanță, în linie dreaptă, de lacul Tanganyika. În 1898, doctorul Kandt a urmat cursul rîului Kagera în amonte și a remarcat că Ruvubu era doar un afluent al acestui rîu.

Izvoarele Nilului sînt deci multiple. Nu a avut oare fiecare călător propria sa părere despre *Caput Nili?* Pentru John Speke și britanici, acesta a fost fără îndoială lacul Victoria, prin cascada Ripon. Pentru Samuel și Florence Baker, trebuia luat în considerație și un al doilea izvor, lacul Albert, născut din Munții Lunii, care furnizează un debit mai important. Mai tîrziu, germanii și belgienii au conturat zona izvoarelor cu mai multă precizie: Rwanda-Urundi, țara cu o mie de coline. Dar nu rămîne oare adevăratul izvor al Nilului acela descoperit de iezuitul Paez și de James Bruce pe platourile înalte ale Etiopiei — izvorul Nilului Albastru, ale cărui mîluri fertilizează an după an pămîntul Egiptului și hrănesc milioane de oameni? ■

Versiune românească de Ioana CÂNDEA

Belgia 1940-1944

LEOPOLD III, REGELE NEÎNŢELES

PASCAL DAYEZ-BURGEON

La 28 mai 1940, regele Belgiei Leopold III a semnat cu Germania capitularea fără condiţii. Dornic să împărtăşească soarta armatei sale, regele nu şi-a urmat în exil guvernul, guvernul Pierlot[1], care a continuat rezistenţa la Londra. Prizonier de război şi exilat în castelul de la Laecken, el nu a mai exercitat nici o activitate politică şi a refuzat orice colaborare cu ocupanţii. Această atitudine i-a fost violent imputată de o parte a opiniei publice belgiene şi, cu toate că referendumul de la 12 martie 1950 a dovedit o majoritate favorabilă revenirii lui, Leopold a abdicat în favoarea fiului său, Baudouin. Pascal Dayez-Burgeon, profesor de istorie la Institutul de ştiinţe politice şi Institutul de limbi orientale din Paris, a zugrăvit un portret al acestui rege, care a rămas un neînţeles[2].

Ştia să facă aproape orice

La 4 aprilie 1990, în primele ore ale dimineţii, belgienii aflau că regele Baudouin se opunea proiectului de lege privind liberalizarea avortului şi că refuza să îl semneze. Această atitudine nu a surprins prea mult: se cunoştea de mai multă vreme convingerea monarhului. Obstacolul a fost depăşit, graţie unui uluitor joc de abilităţi juridice, prin suspendarea temporară a regelui. Împrejurarea a produs totuşi scandal. Cum de îndrăznea un suveran constituţional să se opună voinţei poporului? Cum să tolerezi ca regele belgienilor să-i favorizeze făţiş pe catolici şi deci pe flamanzi, care constituiau, prin tradiţie, majoritatea catolică? Disputa lingvistică se aprinde cu multă uşurinţă în Belgia. Şi, cum este lesne de înţeles, opinia publică a pretins redeschiderea faimoasei chestiuni a regalităţii, legată de eliberarea ţării de ocupaţia nazistă. Leopold III, tatăl lui Baudouin, suscitase aceleaşi bănuieli şi aceleaşi reproşuri. Atitudinea sa în timpul războiului, pînă la abdicare, în 1951, demonstrase, după părerea unora, adeziunea lui fără rezerve la cauza flamandă şi catolică, drum greşit ales. Şi, cum sîngele apă nu se face, Baudouin se va dovedi a fi un nou Leopold.

„Pe cei surprinşi de decizia mea, scria în februarie [1990 — *n.t.*] Baudouin, îi întreb: Ar fi normal ca eu să fiu singurul cetăţean belgian forţat să acţioneze împotriva propriei conştiinţe, într-un domeniu esenţial? Adică libertatea conştiinţei este valabilă pentru toată lumea, în afară de rege?"

Şi dacă totul s-a rezumat la aceasta? Dacă întreaga dramă a chestiunii regalităţii, atitudinea lui Leopold sub ocupaţia germană, tulburările cauzate de reîntoarcerea lui provin din această inconciliabilă contradicţie dintre îndatoririle de monarh şi cele de om? A fost oare Leopold primul dintre concetăţenii lui? Cum pot conviețui oare o conştiinţă şi un simbol? Toată nenorocirea lui Leopold a provenit din neputinţa lui de a găsi soluţia acestui conflict.

De fapt, încă din copilărie, viitorul rege s-a confruntat cu el. Fratele bunicului său, Leopold II, părintele Belgiei coloniale, era bătrîn şi nu avea moştenitor. Albert, tatăl

---

[1] După ocuparea Belgiei de către trupele Germaniei hitleriste, guvernul Hubert Pieriot (22.II.1939-25.V.1940) a funcţionat în exil (la Vichy, apoi la Londra) pînă în septembrie 1944, cînd s-a reîntors în ţară, rămînînd la conducerea ei pînă la 11.II.1945.

[2] Reproducem acest articol din revista *Historia*, nr. 523 (iulie 1990). Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

lui Leopold, al cărui curaj în timpul primului război mondial l-a înscris în istorie cu titlul de „regele-cavaler", a urcat la tron în 1909 și s-a străduit cu rigoare morală, cu simțul datoriei și al credinței profunde ce îl caracterizau, să-și pregătească fiul, pentru a-i urma la tron. Nu a precupețit nimic: confruntarea precoce cu realitățile regatului, repetate șederi în străinătate, în special la Eton, studii cu profesori iluștri: Pirenne la istorie, Jaspar la științele politice și drept, cardinalul Mercier la filosofie și religie. Pentru că Leopold avea și o constituție fizică robustă, îndrăgind în mod deosebit formația sa militară la Școala de Război. Excelent sportiv, practica natația, echitația, tenisul, schiul, automobilismul. Acest prinț încîntător știa să facă aproape orice. Influența mamei sale a fost hotărîtoare. Prințesele epocii, lipsite de personalitate, mai ales decorative, stăteau aproape tot timpul retrase, spre deosebire de regina Elisabeta.

Născută ducesă, în Bavaria, provenind din familia Wittesbach, trunchi [princiar — *n.t.*], adesea plin de fantezie, bizară dar întotdeauna inspirată, care a dat lumii pe regele Ludovic II al Bavariei (1864-1886) și pe împărăteasa Sissi, regina era o personalitate puternică, o intelectuală și o artistă. De la ea Leopold a învățat că nimic măreț nu se poate realiza fără pasiune, el este rege prin naștere, dar că trebuie să domnească cu inima și spiritul. Leopold nu a uitat niciodată această lecție. În pofida titlului democratic de rege „al belgienilor", prestarea jurămîntului și afirmarea rolului constituțional nu trebuie să ne inducă în eroare. Suveranii din Laecken, reședința regală, au un simț habsburgic al etichetei și al respectului ce li se datorează. Leopold III, îndeosebi, după părerea lui Robert Aron, a avut întotdeauna o concepție mai degrabă „feudală" decît modernă despre rolul său.

Contradicția dintre om, rege și funcția lui

Noul rege al belgienilor aparține poveștilor cu zîne. Frumos, talentat, foarte popular. Căsătoria lui este o reușită. Se căsătorește, din dragoste, în 1926, cu prințesa Astrid a Suediei, pe care Belgia o adoptă fără rezerve. Îi adoră farmecul strălucitor, blîndețea angelică, simplitatea neafectată. „Tragedia îl aureolează și ea pe Leopold. Lovitură după lovitură, îl pierde mai întîi pe Albert, într-un accident de alpinism, și, optsprezece luni mai tîrziu, pe Astrid, într-un accident de mașină. El apare astfel ca un văduv, neconsolat, un erou romantic wagnerian, pe care propriul popor îl iubește și mai mult. În condițiile dificultăților economiei liberale din anii '30, cu toate implicațiile lor sociale, ale discreditării cvasi-universale a politicienilor și sistemului parlamentar, ale loviturilor violente suferite de democrația de dreapta și de stînga, în est și în sud, este lesne de înțeles că un caracter atît de bine format ca acela al lui Leopold III nu vrea să rămînă pasiv.

Totodată, la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, Leopold III poate crede că i-a sosit ceasul. Belgia nu are un regim cu un tron liber. Constituția din 1830 *[Magazin istoric*, nr. 7/1981], amendată, dar încă în vigoare, acordă importante prerogative suveranului. În vremuri normale, principiul iresponsabilității ar fi prevalat, și anume coroana trebuia să rămînă în siguranță și un ministru, cel puțin, să contrasemneze toate actele regale. Dar, în timpul războiului, Articolul 68 atribuia regelui comandamentul suprem al armatei. Odată preluată funcția ratificată de guvern, controlul se suspenda și autoritatea regelui devenea reală. Albert I se folosise de aceste dispoziții forțînd mîna guvernului. Prestigiul regalității avusese astfel de cîștigat.

Era firesc ca Leopold să-și dorească să-l egaleze pe regele-cavaler. Dar miniștrii lui și el nu aveau aceeași viziune asupra operațiunilor. Cu ocazia primei campanii de 18 zile (10-28 mai 1940), aceste divergențe vor deveni ireconciliabile. Leopold are o concepție radicală privind independența țării sale. În 1936 s-a străduit din toate puterile ca Belgia să-și organizeze o nouă politică externă, aceea a libertății de acțiune. Fundamental neutru, regatul se va declara alături de Franța și Marea Britanie în cazul unui conflict cu Germania, dar nu se va alia cu ele decît în măsura în care acest lucru ar putea fi de folos apărării sale și independenței posesiunilor ei. Nimic mai mult. În plus, Leopold este practic sigur de înfrîngere și este decis să împingă logica politicii de neutralitate și de independență pînă la capăt, adică la o capitulare în onoare. Guvernul este partizanul alianței, cu toate implicațiile reciprocității și ale rezistenței înverșunate.

La început, regele face acest joc. Accepta să-și integreze armata în forțele aliate din nord și să se plaseze sub ordinele lui Gamelin, apoi ale lui Weygand. Guvernul Pierlot se asociază în întregime acestei acțiuni. Treptat însă, situația se degradează. Înaintarea germană este mai rapidă decît s-ar fi crezut, forțele aliate prost coordonate par neputincioase să stopeze diviziile „Panzer" care — se va constata curînd — încercau să ajungă la mare pentru a scinda frontul în două. Aceste vești alarmante îl îngrijorează pe Leopold III, firește pesimist. Mai bine informat, probabil mai lucid decît miniștrii săi, regele atrage atenția Marelui Cartier General și îndeosebi aghiotantului său, generalul Van Overstraeten, îndemnîndu-i să se pregătească pentru cazul cel mai grav, chiar dacă vor continua să lupte loial. La 21 mai este nevoit să abandoneze linia Escaut, cea mai mare parte a țării, toate marile orașe. Apoi, după o pe-

rioadă de confuzie, englezii încep cu de la sine putere retragerea spre Dunkerque. Asta depășește orice așteptare. În urma unei întrevederi extrem de penibile cu miniștrii săi la palatul de la Winendaele, în zorii zilei de 25 mai 1940, Leopold III hotărăște capitularea. Consultați preventiv, Aliații nu răspund într-un mod semnificativ și armistițiul intră efectiv în vigoare la 28 mai. Imediat încep protestele. Paul Reynaud îl defaimează grav pe „regele trădător", îl acuză de a fi deschis drumul spre Dunkerque [*Magazin istoric*, nr. 9-12/1983], de a fi expus întregul flanc al armatei și toate mijloacele de retragere. Primul ministru, Pierlot, refugiat în Franța, merge pe urmele președintelui Consiliului: „Desconsiderînd acordul formal al guvernului, regele inițiază negocieri și tratează cu inamicul. Procedînd astfel, el a rupt legăturile care îl uneau cu propriul popor. El nu mai poate guverna. Ofițerii și funcționarii sînt deci dezlegați de datoria de a se mai supune celui care i-a obligat să depună jurămîntul de credință".

Nu era adevărat, dar trebuia un țap ispășitor. Cel care a făcut dreptate după acuzațiile aduse a fost Roger Keyes, fiul eroului de la Zeebrugge[1], trimis al Marii Britanii pe lîngă Leopold III, în 1940, și care a demonstrat, în lucrarea sa *O domnie înfrîntă*, că regele nu a trădat, dar că, rezistînd atît de mult timp, permisese retragerea spre Dunkerque. Cum însă insinuările nu au încetat niciodată, rana a rămas deschisă. Leopold s-a îndîrjit și mai mult, cu aroganța celor neînțeleși. Dacă el nu s-ar fi implicat, dacă ar fi continuat să se adăpostească de furtună în spatele regulei iresponsabilității, chestiunea regală nu s-ar fi pus niciodată. Dar Leopold a pus prea mult suflet în rolul său.

Admirîndu-l pe Pétain

Iată de ce ocupația reînvie contradicția între datoriile și convingerile regelui.

Prima acuzație: de ce a ales captivitatea? Dat fiind că Belgia putea să reziste, regele, simbolul suveranității ei, nu trebuia să reziste și el naziștilor? Marea ducesă de Luxemburg, regina Țărilor de Jos, Wilhelmina, plecase deja la Londra pentru continuarea luptei. La drept vorbind, lucrurile nu sînt chiar atît de simple. Roger Keyes, de exemplu, ne spune că Wilhelmina nu vroia să părăsească pămîntul natal și că ea a fost pusă aproape în dificultate, cînd nava care o transporta spre sudul regatului a trebuit să devieze ruta spre Marea Britanie, pentru a-i asigura protecția. În orice caz, dilema este nemiloasă: poți să-ți aperi țara cînd pămîntul ei este ocupat de dușman? În Franța, dilema a fost aceeași. Concepției generalului de Gaulle, pentru care Franța reprezenta „o idee determinată", ce poate fi apărată în lume, i se opune crezul lui Pétain, că Franța nu exista și nu putea fi apărată decît pe teritoriul național, nici la Londra și nici la Alger.

Pentru Leopold, o Belgie în afara Belgiei nu avea sens, nici în Anglia, și cu atît mai puțin în Congo. Comandant al armatei mai mult decît șef al statului, regele a preferat deci să rămînă pe tărîmul național și să împărtășească soarta oamenilor lui, spre disperarea miniștrilor, care făcuseră totul ca el să cîștige străinătatea.

Acuzație și mai gravă: de ce nu a păstrat tăcerea, așa cum sînt datori să o facă prizonierii? Încă o dată, convingerile par a fi depășit funcția. Condițiile primului război mondial s-au schimbat. Ideologia seamănă vrajbă. Desigur, există întotdeauna un agresor și un agresat, dar această delimitare nu regrupează în mod obligatoriu opoziția între bine și rău. Războiul valorilor în „ism", individualism, socialism, fascism, s-a stabilit pe alte fron-

[1] La 22 aprilie 1918, în timpul unui raid de commando, condus de amiralul sir Roger Keyes, englezii au debarcat la Zeebrugge (în Flandra apuseană), reușind să închidă canalul maritim. În timpul primului război mondial, orașul Zeebrugge a fost utilizat de germani ca bază de submarine și torpiloare.

16 iulie 1951. Semnarea actului de abdicare a regelui Leopold III

turi. Sigur ca Leopold III nu este fascist. Fascismul și nazismul se bucură de simpatii în Belgia, de exemplu din partea VNV (Vlaamsch National Verbond). Dar aceste simpatii minoritare nu au fost niciodată împărtășite de rege. În schimb, Leopold III nu este nici măcar democrat. El consideră că regimul parlamentar a dat dovadă de incompetență. „Trebuie, spune el cu privire la arta guvernării, să adopți metode moderne și expeditive, să demolezi interesele partidelor, pentru a le face să se ocupe de cele ale țării". În ansamblu, politicienii poartă, după părerea lui, răspunderea degradării relațiilor internaționale și a înfrîngerii. El este, în egală măsură, apropiat concepțiilor mareșalului. Iată ce îi scria lui Pétain în iulie 1940, după înfrîngere: „Domnule mareșal, în admirabilul discurs pe care l-ați pronunțat după armistițiu, ne-ați declarat:. «urăsc minciuna care v-a înșelat» (sic!). Această afirmație aparține unui soldat și unui om cinstit. V-am felicitat din toată inima".

Fără să facă nici un compromis cu ocupanții, Leopold nu mai recunoaște guvernul în exil care, potrivit termenilor Articolului 85 din Constituție, l-a pus în situația „imposibilității de a mai domni". Înfrîngerea trebuie să constituie, după părerea lui, ocazia unui examen dureros de conștiință, dar necesar pentru reînvierea moralei pe care, în calitate de martor al crizei sociale și de creștin fervent, o dorește, prin propriul jurămînt de credință. Acesta este și sensul programului de la 19 iunie, pe care îl face public, un fel de manifest al Belgiei regenerate, de inspirație puternic corporatistă. Dacă nu pierdem din vedere rolul pe care și l-a asumat, de intermediar pe lîngă ocupanți, el se angajează deseori în mod imprudent, visînd numai la eliberare. Drumul spre iad este pavat cu intenții bune: De exemplu, nu i se va ierta niciodată întrevederea de la Berchtesgaden cu Hitler, la 19 noiembrie 1940, și aceasta în pofida faptului că familia regală a terminat războiul în exil, în condiții foarte grele.

Pe lîngă toate celelalte i se atribuie o vină și mai gravă. La 6 decembrie 1941, Leopold se căsătorește morganatic cu Liliane Baels, o tînără fermecătoare din burghezia flamandă. Incapabil să facă să prevaleze datoria asupra sentimentelor, dornic să se afirme ca tată de familie înainte de toate — presat de conveniențe, cum insinuează unii — Leopold scandalizează prin acest mariaj. Pare că regele și-ar fi bătut joc de suferința belgienilor la moartea reginei Astrid sau de suferințele lor, sub oprimarea germană. Insinuările continuă din plin: tatăl soției regelui, fost guvernator al Flandrei, are faima de necivilizat printre naziști. Și cum Hitler s-a arătat întotdeauna favorabil flamanzilor, rezultă că regele este pro-nazist. Interpretarea este în mod fățiș rău intenționată. Ca să o evite, ar fi trebuit să înăbușe avîntul inimii sale. Dar Leopold era un temperament fierbinte.

În exil la Prégny

Odată cu eliberarea, acuzațiile rău intenționate devin și mai grave. Churchill ar fi afirmat despre rege că, după exemplul Bourbonilor în 1815, el nu a uitat nimic și nu a învățat nimic. Într-un anume fel este adevărat. Cu toate că omul a prevalat adesea asupra regelui, el nu consideră că a dat greș. În loc să devină, ca atîția alții, un membru de ultimă oră al Rezistenței și în loc să-și recunoască greșeala, el se îndîrjește. Odată cu eliberarea, regelui îi va fi imposibil să revină la tron.

Pentru a evita o criză atunci cînd țara avea atîta nevoie de pace, Leopold optează pentru o strategie oblică. Lăsînd regența prințului Charles, fratele său, membru de frunte al Rezistenței, el se va stabili la Prégny, în Elveția, oficial din motive de sănătate, de fapt, pentru a-și pregăti întoarcerea.

În iunie 1948, de exemplu, ca să scurtcircuiteze clasa politică care îl obstrucționa, el lansează ideea unei consultări populare. Aceasta îi surprinde pe politicieni și pe detractorii săi. Constituția nu prevedea un referendum. Ce contează? Ideea seduce opinia publică. Aceeași concepție a unui fel de contract moral care îi unește pe rege și poporul său, mai presus de instituțiile legale. Și, cum majoritatea social-creștină triumfă la alegerile din 1949, punînd stavilă elanului stîngist de după război, guvernul se supune propunerii regale, referendumul avînd loc la 12 martie 1950. Partizanii revenirii regelui reprezintă 57,6%, majoritatea catolici și flamanzi, net minoritari în Walonia.

Sigur de succesul referendumului, guvernul social-creștin al lui Jean Duvieusart, face să fie votată anularea imposibilității de a domni și, la 22 iulie, în ziua următoare sărbătorii naționale, Leopold împreună cu cei doi fii ai săi, revine la Bruxelles. În ciuda declarațiilor liniștitoare, opinia publică se înflăcărează. Partizanii și detractorii regelui se înfruntă din ce în ce mai violent, electrizați și de presa dezlănțuită. Presa comunistă nu ezita, de exemplu, să vorbească despre „regele Truman", despre „coloana a cincea a Vaticanului", despre „Gestapoul leopoldist!" Centrala sindicală belgiană F.G.T.B. lansează o mișcare grevistă care paralizează în cîteva zile majoritatea țării, vorbindu-se chiar de insurecție și revoluție, în timp ce guvernul trece la represiune. Și lucrul cel mai rău se produce. La 30 iulie 1950, în Grace Berleur, periferie muncitorească din Liège, forțele de ordine lasă patru morți și numeroși răniți. Nu mai existau motive de ezitare. Printr-o declarație publică emoționantă, regele renunță la tron: datoria de monarh și datoria lui de creștin îi impun să se retragă pentru a evita războiul civil.

Delegînd propriile puteri lui

Baudouin, care devine prinț regal, regent într-un anume fel, el își anunță abdicarea pentru luna septembrie 1951 [o va face chiar mai devreme], în favoarea majorității civile a prințului moștenitor. Simultan, guvernul lansează o serie de măsuri sociale avansate. Un an mai tîrziu, transmiterea puterii se oficiază grav, solemn, dar nu mai produce tulburări; piesa este jucată.

Fostul suveran, care își păstrează titlul de rege, trece treptat în viața civilă. Părăsește curînd Laecken, lăsîndu-i fiului său povara responsabilităților regale, iar numele regelui va fi asociat numai manifestărilor cu caracter sportiv și mondene. El nu renunță însă la propriile convingeri și nici la certitudinea de a fi acționat corect, așa cum o atestă și la întrunirile pe care le are la reședința din Argenteuil cu liga veteranilor regaliști. După ce el a acceptat să se retragă ca persoană publică, încetează incriminările persoanei sale în viața privată.

Emoția provocată în toată țara de moartea bătrînului rege la 25 septembrie 1983, arată că, în ciuda tuturor celor întîmplate, Leopold a rămas o personalitate populară, un rege al neînțelegerilor, victimă a unei dileme de nerezolvat. La răscrucea dintre caracter, angajamentul asumat și misiunea lui de monarh, el nu a știut, nu a vrut să aleagă. Leopold a fost mai curînd „uman decît politic", obișnuia să spună Pirenne. ■

În românește de
Gabriela GEROTA

Nou!... Nou!... Nou!

● Un foarte frumos bust al lui Hercule din marmură (sec. II e.n.) se află expus la Metropolitan Museum of Art, din New York. El este, oficial, proprietatea lui Museum of Fine Arts din Boston. Dar este disputat de autoritățile turce, care afirmă — aducînd în sprijin și o imagine foto, reprodusă și de revista *Time* — că bucata respectivă a fost furată din Turcia, unde a rămas doar partea inferioară a statuii. Cum americanii nu sînt dispuși să cedeze, se pare că povestea se va lămuri la tribunal.

● Jean de Maleissye a publicat la Paris o *Istorie a otrăvii*. Aflăm astfel că toți cei interesați să scape de o soacră acră, de o consoartă nesuferită sau de orice alt dușman pot găsi, în cele 416 pagini, rețete tradiționale. Tot în cartea lui Jean de Maleissye este înfățișată povestea descoperirii secretului curarei — otrava cu care indienii au decimat armatele conchistadorilor — de către Aleksander von Humboldt. Ni se mai spune de asemenea că în evul mediu, cele mai prețuite erau otrăvurile lente, mai greu de descoperit. Iar ca o picanterie aflăm că în sec. XVII, o doamnă și-a suprimat soțul cu un unguent care provoca niște leziuni asemănătoare cu cele făcute de o boală rușinoasă, ce nu putea fi luată decît prin adulter. Bietul soț a murit rușinat de fapta sa.

● Noua aripă a Muzeului Carnavalet, din Paris, oferă vizitatorilor imaginea istoriei străvechi a orașului de pe Sena — ne informează revista *Time*. Expoziția permanentă reunește 600 piese — dintre cele 40 000 obiecte strînse în colecțiile muzeului din 1840 și pînă în prezent — care acoperă spațiul cuprins între 400 000 î.e.n. și sec. XV e.n.

● *Vîșinski, procurorul lui Stalin*, se intitulează cartea lui Arcadi Vaksberg, apărută în traducere franceză la editura Albin Michel. Beneficiind de glasnost — mai ales cu largul concurs al lui Eduard Șevardnadze, care i-a pus la dispoziție Arhivele Ministerului de Externe — autorul reconstituie biografia principalului acuzator al celebrelor procese începute în 1928. Vîșinski l-a cunoscut pe Stalin în pușcăria de la Baku și i-a rămas apoi fidel. Era aproape singurul intelectual din anturajul dictatorului. „Marea operă științifică" a academicianului Andrei Vîșinski, procuror al U.R.S.S., a fost o contribuție la „teoria probei în dreptul sovietic". „Proba" era obținută prin tortură și constituia principala piesă „legală" a acuzării pentru care orice prezumție de nevinovăție era înlăturată. Să nu uităm că în România comunismul a venit la putere cu ajutorul nemijlocit al lui Andrei Ianuarevici Vîșinski, devenit ministru adjunct al Afacerilor Externe, și că toate procesele din acel timp au fost organizate potrivit rețetelor lui.

Aveți o colecție **MAGAZIN ISTORIC?**

Dacă *da*, asigurați-vă continuitatea ei, reînnoindu-vă abonamentul chiar astăzi.

Dacă încă *nu* aveți colecția dv. *Magazin istoric*, începeți s-o alcătuiți chiar cu acest număr pe care-l țineți în mînă. Veți fi, în curînd, posesorul unei veritabile biblioteci de istorie. *Abonamentul* vă asigură sporirea ei lună de lună.

Un abonament *Magazin istoric* vă garantează primirea celei mai populare cărți de istorie, cu pagini deschise *tuturor preferințelor, tuturor gusturilor și tuturor subiectelor*. Chiar astăzi este momentul cel mai bun pentru a vă abona la *Magazin istoric!*

NOIEMBRIE 1941

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronica evenimentelor acestei luni, așa cum sînt ele reflectate în ziarele din urmă cu cinci decenii, ne cere să nu uităm că, atît presa scrisă cît și cea vorbită se aflau sub regimul cenzurii de război, iar țara era guvernată de o dictatură militară. Rubrica noastră pune pe cititorii noștri în atmosfera de acum o jumătate de veac, judecînd desigur prin scurgerea istoriei evenimentelor.

Ziua de 8 noiembrie, sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, ziua numelui regelui Mihai I, e ziua cînd se întrunesc la Palatul regal cavalerii Ordinului „Mihai Viteazul".

E ziua cînd se întorc în Capitală subunități din trupele care au participat la dezrobirea pămîntului Basarabiei și al Bucovinei de Nord. Ele sînt primite sărbătorește de populația Capitalei.

Timpul descrie astfel serbările: „De la Arcul de Triumf pînă la Cercul Militar și Piața Brătianu un zid viu, o fremătătoare cetate omenească: mame gîrbovite și albe, venite să-și revadă feciorii întorși din marea biruință, cetățeni de toate vîrstele și rangurile, îi așteaptă într-o unanimă și caldă frăție. Ostenite și împuținate de jertfe care sfințesc o națiune și drepturile ei, armatele s-au perindat în fața mulțimii înlăcrimate de bucurie, purtînd pe drapele insignele unor victorii noi și în suflet acea tărie care înseamnă forța și credința unui neam întreg"[1].

În cadrul acestor festivități, Ministerul înzestrării armatei organizează trei expoziții în piețele publice din Capitală — în Piața 6 septembrie, în Piața Cercului Militar și în Piața Arsenalului Român — în care sînt prezentate materialele capturate de trupele române.

Un alt eveniment reflectat în paginile publicațiilor din urmă cu cinci decenii este plecarea la Berlin pe data de 23 noiembrie, a prof. Mihai Antonescu, vice-președinte și președinte ad-interim al Consiliului de Miniștri, însoțit de Manfred von Killinger, ministrul Germaniei în România, ca invitat al guvernului Reichului, unde are loc actul solemn al reînnoirii Pactului anti-komintern. Marți, 25 noiembrie, la ora 12 și 30 de minute, în noul palat al cancelariatului Reichului, se desfășoară festivitatea prelungirii Pactului anti-komintern și, în același timp, adeziunea a încă 7 state la acest act: România, Finlanda, Danemarca, Bulgaria, Croația, Slovacia și China (guvernul projaponez de la Nankin). Pactul anti-komintern fusese încheiat la 25 noiembrie 1936 între Germania și Japonia, iar în scurt timp aderase la el și Italia.

Acum Pactul este prelungit pe o durată de încă cinci ani și,

[1] Pentru a ușura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Cronică măruntă

• Mihai Antonescu **semnează următoarea decizie: maior magistrat D.D. Atanasiu, din Cabinetul militar al conducătorului statului, este numit pe data prezentei decizii (30 octombrie) ca șef al cenzurii în locul d-lui lt. col. magistrat Georgescu Pascal, București.**

• Eugen Lovinescu **împlinește 60 de ani. „Îndrumătorul atîtor generații de scriitori și omul cel mai integru din lumea literară românească de astăzi — scriu ziarele acestei luni — căruia toate porțile oficiale i-au stat închise nu a încetat totuși să fie un scriitor la zi, un creator pentru care nu există decît plăcerea creației, indiferent de consecințele ei imediate". E. Lovinescu ne oferă o nouă operă; se numește** Aquaforte **și cuprinde două părți: una de memorii și critici consacrate tinerilor scriitori și alta de observație a vieții directe, a lumii vii care-i înconjoară în clipele de odihnă, de creație. Deci, un eveniment literar și o aniversare.**

• Profesorul **Constantin C. Giurescu ține lecția de deschidere a cursului de** Istoria românilor, **marți 4 noiembrie, în Amfiteatrul de Istoria românilor de la Facultatea de istorie cu subiectul** Rolul european al poporului român.

• Singe peste ape..., **așa se intitulează volumul d-lui Vasile Netea, închinat ardelenilor care, cu gîndul la marea durere a tuturor românilor, au luptat eroic pentru desrobirea Bucovinei de Nord și Basarabiei; este opera unui cărturar care a trăit luptele și a văzut pînă la ce înălțimi etice este în stare să se înalțe soldatul român.**

• **Refacerea unității Moldovei lui Ștefan cel Mare a prilejuit și emiterea unei monede de argint**

Țărani îndreptîndu-se spre vot la Adunarea Obștească Plebiscitară din 9-15 noiembrie

O nouă tragere a Loteriei de stat

după cum se stipulează în art. 2 al protocolului, „statele care, la invitația guvernului Reichului german, guvernului Regal italian și guvernului Imperial japonez, au intenția de a adera la acest Pact, vor remite în scris declarațiile lor de adeziune guvernului Reichului german, care la rîndul său va înștiința pe celelalte state consemnatare despre primirea acestor declarații".

Cu ocazia solemnității, reprezentantul român declară că „România a aderat la acest pact prin fapta mareșalului Antonescu și a soldatului român la 22 iunie".

În coloanele presei românești este prezentată pe larg și deschiderea, la 16 noiembrie, în cadrul unei solemnități deosebite, a cursurilor Universității bucureștene. Solemnitatea s-a ținut la Facultatea de drept, fiind — după cum scrie *Universul* din 18 noiembrie — „un prilej de limpezire a țelurilor ce revin celui mai important laborator de pregătire a elitelor intelectuale și a caracterelor spre a răspunde chemărilor din cuprinsul noii așezări a statului român". Regele Mihai I asistă pentru prima dată la o deschidere de an universitar. Rectorul Universității, profesorul Horia Hulubei, citește telegrama trimisă de mareșalul Ion Antonescu, care definește îndatoririle cu totul excepționale pe care universitatea românească le are în cadrul străduințelor de reclădire națională: „Mai mult decît oricînd, țara îi cere să fie nu numai o școală a cărții, ci și una a neamului, să promoveze cultura și să întărească conștiința națională. Mai mult decît oricînd, Universitatea noastră, care a făcut dovada că este pătrunsă de sentimentul mîndriei românești și de al rostului ce avem de îndeplinit în așezarea viitoare a lumii, trebuie să aleagă și să pregătească elitele intelectuale, morale și de muncă, caracterele și conștiințele care să asigure prin spiritul de ordine și prin conștiința lor, înălțarea prin faptă a acestui neam".

Să urmărim și alte consemnări din paginile presei bucureștene: Duminică, 2 noiembrie, la orele 11.30, se inaugurează la Iași noul post românesc „Radio Moldova", pe lungimea de undă medie de 259 metri. Cu această ocazie, iau cuvîntul prof. Mihai Antonescu, Înalt Prea Sfinția Sa Irineu Mihălcescu, mitropolitul Moldovei, prof. Ion Petrovici, președintele Consiliului de administrație al Societății române de radiodifuziune, avocat Vasile Ionescu, directorul general al Societății și general Constantin Ionescu, primarul municipiului Iași. În cuvîntul său, mitropolitul Moldovei spune, între altele: „Înființarea, aici, a acestui post de radio este o mare și meritată atențiune care se dă vechiului focar cultural ce este orașul Iași. De aici, din cuibul cronicarilor înțelepți, ai mitropoliților cărturari, al patrioților luminați și al atîtor luceferi ai științelor și ai literelor — se va răspîndi de acum

Cronică măruntă

cu o valoare nominală de 500 lei, cu un diametru de 37 mm. Aversul monedei reprezintă chipul regelui Mihai I, în profil spre stînga, iar reversul înfățișează pe voievodul Ștefan cel Mare în genunchi, ținînd în mîini o reproducere a uneia din mănăstirile ctitorite de el. De jur-împrejur se află inscripția „Moldova lui Ștefan cel Mare în veci a României". Machetele sînt opera d-nei Ioana Basarab.

• În executarea **voinței regretatului profesor dr. Dimitrie Gerota** și pentru perpetuarea memoriei d-sale, doamna Maria Gerota (soție) și conferențiar univ. Dimitrie D. Gerota (fiu) au constituit „Fundația prof. dr. Gerota și Maria Gerota". Scopurile sînt: acordarea de asistență medicală gratuită în sanatoriul prof. dr. Gerota, sau în alte instituții de sănătate, studenților săraci și merituoși; în limita fondurilor și locurilor disponibile, acordarea de asistență medicală gratuită, sau cu prețuri reduse intelectualilor din orice ramură de activitate sau muncitorilor lipsiți de mijloace.

• Se împlinesc **60 de ani de la înfăptuirea primei lucrări tehnice românești, a liniei ferate Buzău-Mărășești, inaugurată la 18/30 octombrie 1881 de regele Carol I. „Prin realizarea acestei linii de drum de fier — menționează ministrul Constantin Bușilă, președintele Societății Politehnice din România — concepută, proiectată și executată de inginerii români, se începe acea perioadă de mari realizări pentru ridicarea și propășirea economică a țării după independența politică obținută pe cîmpiile războiului".**

• Apare **următorul Decret regal** în Monitorul oficial: **numim mem-**

NOIEMBRIE 1941

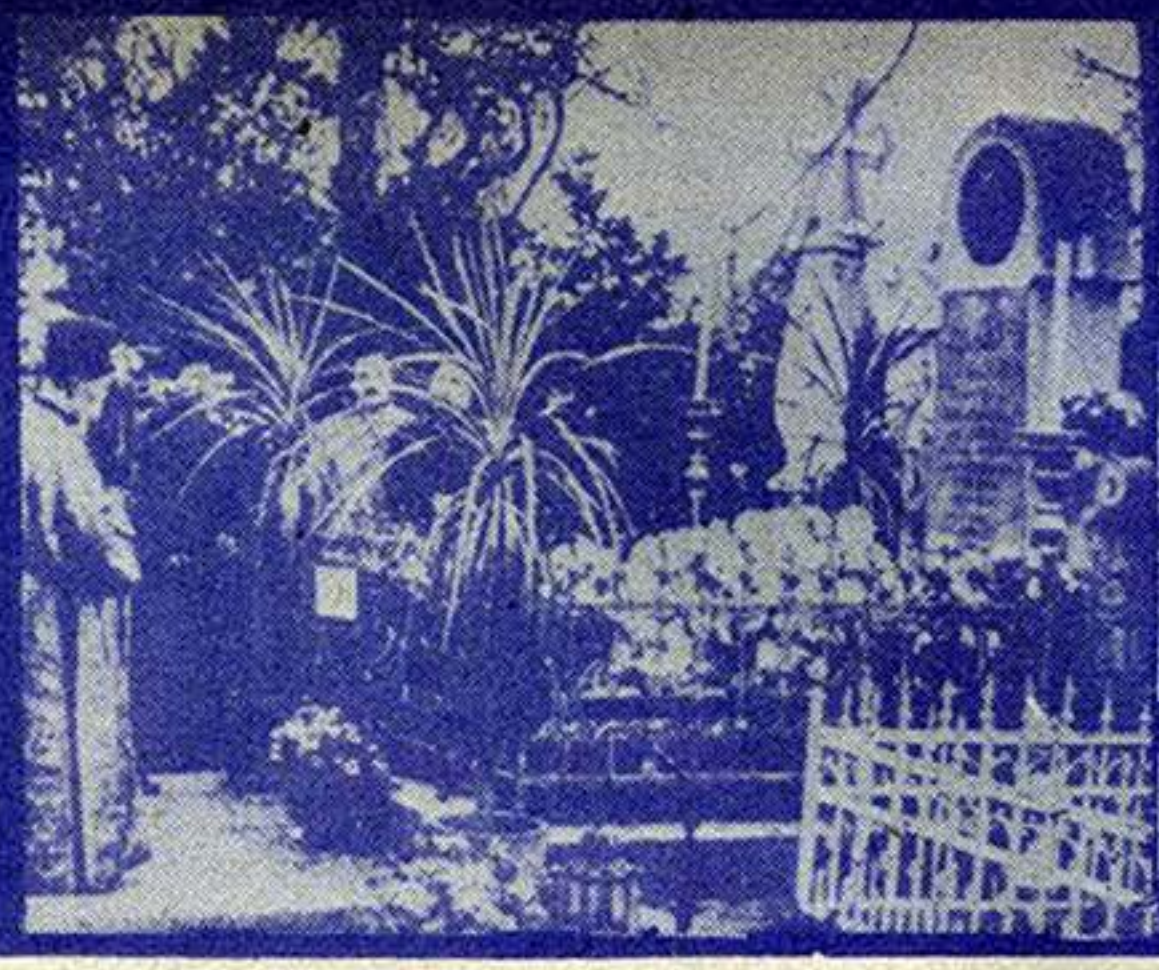

Slujbă religioasă la mormîntul lui Eminescu

Cronică măruntă

bru al ordinului „Coroana României" în gradul de Mare Cruce pe d-nii general de divizie Dumitru I. Popescu, ministru secretar de stat la Departamentul afacerilor interne; general de divizie Radu R. Rosetti, ministru secretar de stat la Departamentul culturii naționale și al cultelor; general de brigadă Nicolae Stoenescu, ministru secretar de stat la Departamentul finanțelor; prof. dr. P. Tomescu, ministru secretar de stat la Departamentul muncii, sănătății și ocrotirilor sociale; C-tin C. Stoicescu, ministru secretar de stat la Departamentul justiției; Ion C. Marinescu, ministru secretar de stat la Departamentul economiei naționale; ing. C-tin Bușilă, ministru secretar de stat la Departamentul lucrărilor publice și al comunicațiilor; general de divizie C-tin Pantazi; general de divizie Gh. Dobre; general aviator Gh. Jienescu. Profesorului Mihai Antonescu i se conferă ordinul „Steaua României" în gradul de Mare Cruce.

• A încetat din viață Ecaterina Iorga, soția regretatului cărturar și istoric Nicolae Iorga. Dînsa s-a stins cu cîteva zile mai înainte de a se face parastasul de un an pentru soțul ei. Ecaterina Iorga a fost o colaboratoare prețioasă a profesorului. Ea era sora istoricului literar G. Bogdan-Duică și a istoricului Ioan Bogdan și descindea dintr-o cunoscută familie de cărturari și luptători ardeleni. Redăm un fragment din amintirile d-nei Zoe Pisani despre soția profesorului: „O vedeam pe d-na Iorga, sînt cîțiva ani de atunci, la conferințele neuitatului ei tovarăș de viață, la Liga culturală. Se așeza într-un scaun din rîndul înainte, de-a lungul veacurilor, cu prisos de belșug, lumină și căldură culturii creștine". La rîndul său, vice-președintele guvernului și președintele ad-interim al Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, urează acestei noi înfăptuiri „ca să însemne în istoria culturii românești ceea ce Universitatea [Academia] Mihăileană și tradiția caldă a cenaclurilor ieșene de altă dată au adus culturii naționale".

România lui Ferdinand I se intitulează conferința profesorului Gheorghe Brătianu, rostită la Radio în cadrul ciclului *Momente culminante ale granițelor românești* și reprodusă de *Timpul* din 4 noiembrie. Redăm cîteva fragmente din această conferință: „Deși împărțit între mai multe stăpîniri, poporul român a avut din zilele începuturilor sale instinctul, dacă nu chiar conștiința deplină a obîrșiei sale comune și a unității sale firești, ce numai în cuprinsul acestor hotare se putea desăvîrși. Sentimentul acesta s-a dezvoltat în urma neîncetatelor războaie pe care strămoșii noștri le-au purtat împotriva năvălitorilor din Asia, tătari sau turci. Alții s-au mîndrit cu rostul de apărători ai creștinătății la marginile de răsărit ale Europei. Românii s-au mulțumit să-l înfăptuiască cu sîngele și jertfa lor. În timpurile de restriște au fost smulse din teritoriul principatelor noastre cetățile de la Dunăre și Nistru, Oltenia pentru cîțiva ani, pentru un secol și jumătate Bucovina, pentru mai bine de un veac Basarabia. Și, totuși, niciodată nu s-a rostit mai limpede, decît în această epocă tristă a anexiunilor și a împărțirilor, credința în unitatea noastră și în hotarele ce erau să vie. Imaginea Daciei regăsite înscria în cercul ei toate granițele pe care cu o profetică viziune, revoluționarii de la 1848 le revendicau pentru o Românie Mare. În același an, un deputat german ridica în Parlamentul din Frankfurt problema Transilvaniei, care numai în cuprinsul unui stat ce ar uni toate ținuturile românești își poate împlini întreaga menire geografică și economică.

Un deceniu mai tîrziu, un ambasador austriac întrevăzuse primejdia: vorbind de apropiata unire a Moldovei și a Munteniei, adăuga: «Românii ar găsi atunci suzeranitatea Porții o rușine și o nedreptate. Ar găsi țara lor prea mică, ar rîvni un stat independent cuprinzînd Bucovina, partea românească a Transilvaniei, Banatul și poate o graniță în Balcani».

Granițele din 1919 și 1920 nu au constituit deci nici o improvizație, nici cîștigul unui zar aruncat în voia norocului. Ele au consfințit împlinirea unui proces natural de dezvoltare, care din timpuri străvechi și-a înscris concluziile în relieful însuși al pămîntului românesc, așezat parcă anume spre a aduna în jurul cetății de munte a Ardealului ramurile aceluiași popor, vorbind același grai, de-a lungul văilor ce pornesc între Tisa, Dunăre și Mare".

La solemnitatea a 60 ani de la înființarea Societății Politehnice din România: vorbește ministrul Constantin Bușilă

Un oraș al cărui nume este insistent amintit în presă: Vladivostok

În continuare, Gh. Brătianu se referă la memoriul înfățișat de delegația română Conferinței de pace de la Paris din 1919: „Dacă ar fi fost vorba de a aplica cu o rigoare absolută principiul grupului lingvistic sau etnic, România ar fi trebuit să reclame fără contestație posibilă unirea cu sutele de mii de români, de limbă, obicei și inimă, care locuiesc în grupuri compacte pe țărmul stîng al Nistrului și dincolo de Bug pînă la Nipru. Ar fi trebuit să revendice sute de mii de români stabiliți dincolo de Dunăre, în Serbia, între văile Timocului și Moravei, mai bine de 100 000 pe malul bulgăresc al Dunării, satele românești împrăștiate în cîmpia ungurească pînă la Tisa în mai multe provincii ale imperiului țarilor și pînă în depărtata Siberie... Dar România nu cere intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populații de dincolo de Dunăre, de Nistru și de Tisa, nici chiar a acelora de care nu e despărțită decît de cursul unei ape. România cere numai tuturor statelor vecine de a arăta aceeași moderațiune și de a face aceleași sacrificii în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei. Deci, nu numai tratatul [de la Versailles] în litera lui, depășit de evenimente, dar tratatul ca o concesie adusă păcii, și liniștitei dezvoltări a lumii noi, față de întinderea integrală a revendicărilor și realităților etnice românești. Acest punct de vedere prea multă vreme uitat sau nesocotit, constituia totuși fundamentul întregii noastre acțiuni la conferință și temeiul cel mai sigur al hotarelor noastre". Continuînd relatarea argumentelor prezentate în cadrul Conferinței de pace de la Paris privind granițele românești, profesorul Gh. Brătianu reamintește că acestea au fost dezbătute în întregime și pentru fiecare hotar în parte, printr-o ședință în care I.I.C. Brătianu a avut prilejul de a defini în toate direcțiile revendicările țării sale. Astfel, „la răsărit și miază-noapte — spunea I.I.C. Brătianu — nu putem concepe existența neamului românesc fără Nistru cum nu putem să o concepem fără Dunăre și Tisa, ca să ne separe de elementul slav... Basarabia reprezintă pentru noi intrarea casei noastre în mîna altora, ea ne-ar periclita însuși căminul. La apus, urma el, trebuiau asigurate, prin hotarul impus de-a lungul căii ferate Oradea-Arad, unitatea economică naturală ce o alcătuia de veacuri Transilvania cu Regatul României și scurgerea firească de-a lungul Mureșului și Tisei spre Dunăre a bogățiilor Ardealului, cărora zadarnic se străduiseră stăpînii săi de atunci să le dea altă cale".

Și conchide Gh. Brătianu: „Nu putem vorbi însă de hotarele României Mari din acea vreme — fără a ne aminti și de conținutul lor și de lupta dusă la aceeași conferință a păcii, pentru apărarea independenței și autorității statului în cuprinsul noilor sale granițe". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

tii. O priveam, cînd aveam răgaz. Sta nemișcată, străină parcă de tot din jurul ei, cu ochii ațintiți la cel ce vorbea, cu toată luarea-aminte îndreptată numai la el. Mă gîndeam că nu e ușor să fii soția lui Neculai Iorga, să poți să-i fii de folos. Nu era o taină pentru nimeni că ea, femeie cu carte, era sufletul și mîna dreaptă a învățatului, îi ușura povara, avea grijă de manuscrisele lui, le copia, veghia lîngă el, stătea la masa de lucru pînă în orele tîrzii ale nopții".

● La Teatrul din Sărindar, **sub direcția d-nei Maria Filotti se joacă, seară de seară, cu casa închisă, comedia** Orașul fără avocați **de Nicola Manzzari, cu cei mai mari comedieni ai teatrului românesc: Ion Iancovescu, Iordănescu-Bruno, Marcel Enescu, Radu Beligan, Ninetta Gusty, Eugen Obreja, Virginia Stoicescu ș.a.m.d.**

● În editura **revistei** Cadran **apar două plachete de versuri, de o factură originală:** Anna Mad **de Mihnea Gheorghiu și** Dolores **de Alexandru Balaci care, scriu ziarele, „aduc amatorului de poezie bună o dovadă de înaltă stăpînire a verbului și de o pasiune caldă pentru vers", ambele în condiții grafice excepționale. Iar în Editura Univers apare:** Domnița Alexandrina Ghica și contele D'Antraigus, **de C. Gane (povestea iubirii unei domnițe din Moldova cu un nobil din sudul Franței);** Adevărul și numai adevărul, **de Mihail Sorbul;** Din vremea lui căpitan Costache, **roman istoric de o reală valoare documentară al vremurilor din 1848, de Al. Antemireanu;** Eri **schițe și amintiri de Radu D. Rosetti etc. etc.**

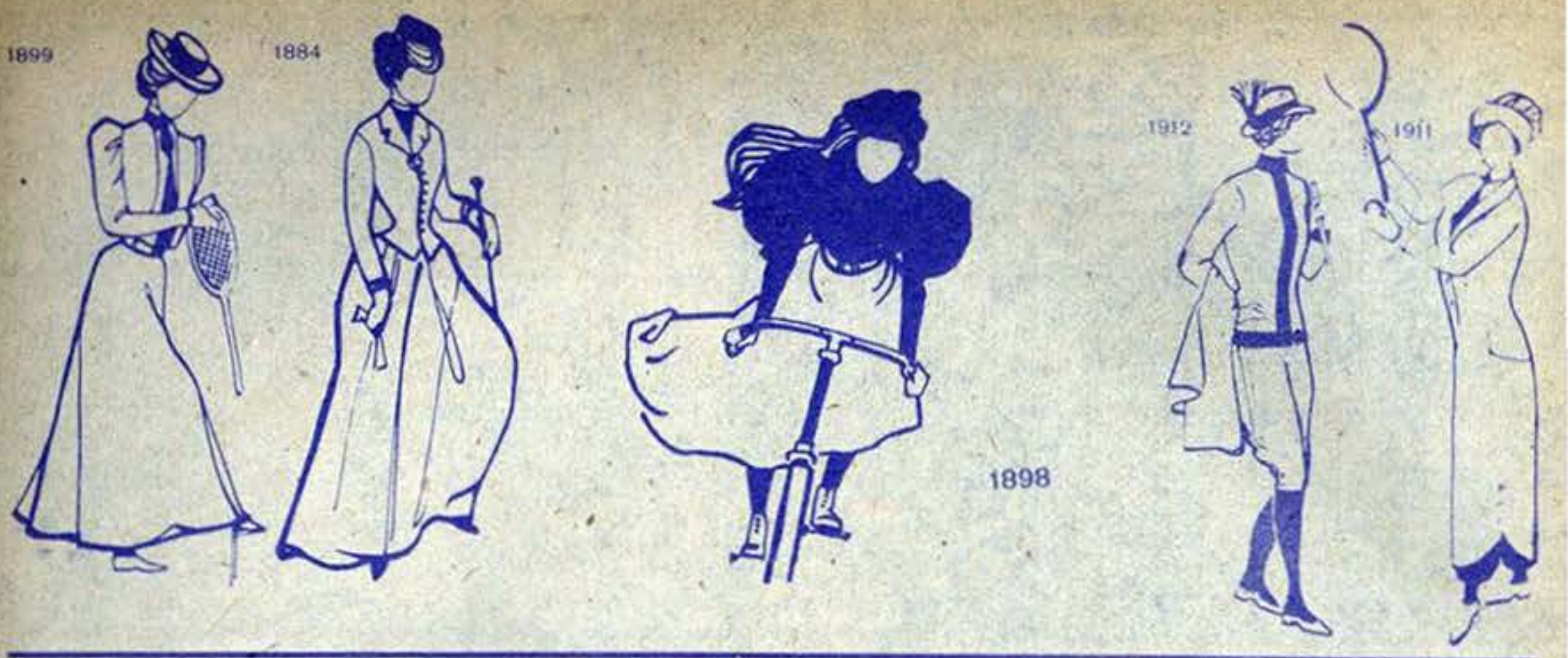

Istorie... modă... şi sport

Adesea, urmărind o manifestare sportivă, ne reţin atenţia nu numai măiestria şi armonia execuţiilor, ci şi frumuseţea costumelor în care protagoniştii se înfăţişează publicului. Există oare vreo legătură între sport şi modă, de-a lungul istoriei?

Costumul sportiv a parcurs etape laborioase de evoluţie. De la cultul pentru corpul uman, sănătos şi frumos, din lumea antică, pînă la sublinierea plasticii naturale a mişcărilor sportivului în vremea noastră, trecînd prin deformarea artificială a siluetei, conform idealului de frumuseţe al veacului XIX.

Grecia antică... În patria jocurilor olimpice atleţii se antrenau şi participau la întreceri dezbrăcaţi.

În evul mediu, să ştii să tragi cu arcul, să călăreşti, să duelezi erau ocupaţii bărbăteşti de importanţă vitală. Din fragedă pruncie copiii nobililor luau lecţii la aceste discipline. Pentru oamenii simpli „sportul" era considerat o muncă fizică grea. Uneori chiar - ca, de pildă, în Anglia - Biserica interzicea jocurile cu mingea (prototipul fotbalului de azi). În Rusia jocul „gorodki" (un fel de popice) nu necesita costum special: cel ce îl practica îşi scotea pur şi simplu îmbrăcămintea groasă de deasupra. La duel, de asemenea, era suficientă dezbrăcarea vestei. Se rămînea în cămaşă largă şi în pantaloni strîmţi, pînă la genunchi.

În sec. XVIII, în Anglia a apărut, la plimbările ecvestre, o vestimentaţie specială: pantaloni, redingotă şi o cravată ce se lega extrem de complicat, pentru noi, cei de azi. Costumul hipic contemporan a păstrat cea mai mare parte a acestor accesorii. Fracul a ajuns la noi din veacul XVIII tot ca îmbrăcăminte... sportivă. Era greu să se practice călăria în caftan lung, ale cărui poale zburau prin aer, stînjenind călăreţul. Şi astăzi - la întrecerile hipice - admirăm eleganţa sportivilor cu redingotă, mulată pe corp, cu cilindru şi ţinută maiestuoasă. La întrecerile cu obstacole, călăreţii poartă, ca şi în sec. XVIII, redingote roşii.

La sfîrşitul veacului XIX, cînd sportul a început să cîştige simpatia unui număr tot mai mare de oameni, s-au născut aşa-numitele „costume pentru disciplinele sportive". Văzute cu ochii noştri, cei de azi, acestea par caraghioase. Bărbaţii purtau pantaloni scurţi de călărie cu ciorapi negri. Femeile - rochie cu trenă lungă şi şapcă bărbătească cu voaletă. Pentru înot, costumul de baie dezgolea picioarele femeii aproape pînă la genunchi, dar cu ciorapi lungi pe dedesubt! Mai exista o rochie universală pentru practicarea sportului, inclusiv tenis, în care mişcările jucătoarei erau extrem de stînjenite. Patinajul, schiatul în munţi, o plimbare pe bicicletă erau de nepracticat în toaletele propuse în paginile revistelor de modă ale vremii. Fusta lungă se încurca în picioare, corsetul sufoca mişcările, nu mai era asigurată nici securitatea necesară. Şi totuşi, moda era suverană.

Istoria echipamentului sportiv propriu-zis a început deci spre sfîrşitul sec. XIX, în vremea lui Pierre de Coubertin. Tenisul, ca disciplină sportivă, se răspîndise pe scară largă la debutul anilor '80 ai veacului trecut. Tot atunci a apărut şi costumul de tenis: pantaloni de flanelă, ciorapi negri (la bărbaţi) şi rochii lungi cu corset (la femei). Vestimentaţia feminină pentru promenadă se diferenţia prea puţin de costumul de tenis. Trena a dispărut de pe terenurile de joc la mijlocul anilor '90, dar rochia lungă a rezistat pînă la începutul secolului nostru, alături de bluza albă cu mîneci largi şi o şapcă complicată, cu cerculeţe şi pene.

În anul 1900, femeile au participat pentru prima oară la jocurile olimpice, obţinînd medalii la întrecerile de tenis. Pentru competiţie s-a făcut simţită nevoia de o vestimentaţie uşoară. Corsetul a dispărut, la fel şi şapca, rămînînd doar fusta, tot lungă, dar albă, alături de bluza albă. Curînd, albul a intrat în tradiţia echipamentului de tenis. Campioana anului 1908, de pildă, a fost îmbrăcată în alb, culoare impusă nu numai de considerente estetice, ci şi practice, pentru că tenisul se juca în cea mai mare parte vara, în spaţii deschise.

În 1919 pe terenurile de tenis încă mai puteau fi văzute femei în fuste lungi, foarte largi şi pulovere de lînă. Prima femeie care a arborat, în timpul unei partide de tenis, fusta scurtă a fost franţuzoaica Susanne Lainglin, succesele ei sportive impunînd şi moda introdusă de ea. Fusta şort a apărut în 1931, la sfîrşitul deceniului patru costumul de tenis fiind deja cel de azi. Cît priveşte echipamentul sportiv universal - chiloţi şi maiou - el a fost introdus la jocurile olimpice din 1912.

F.D.

S.C. „PRODPREST“ S.A.

Aşezămîntul mîinilor harnice,

al fanteziei şi bunului gust

Vă oferă, la preţuri competitive, o largă gamă de produse de artizanat, în modele originale şi de mare diversitate realizate manual după desenele artiştilor noştri:

— Tricotaje din fire de lînă, bumbac sau fire sintetice (tip lînă sau tip bumbac). La aceste produse adăugăm şi tricotaje realizate mecanic.

— Confecţii brodate manual (bluze, fuste, rochii, complet-uri).

— Ţesături din alesături de lînă şi bumbac necesare confecţionării de fuste, veste, complet-uri, sacouri, ştergare, şervetele, trăistuţe, toate în motive naţionale, ca şi superbe costume naţionale româneşti în modele şi culori care au cucerit piaţa internaţională.

— Covoare pluşate şi scoarţe româneşti, ţesute de asemenea manual. Din această gamă puteţi alege: covorul pluşat tip „Dorna“, cu 40 000 de noduri pe metrul pătrat; covorul tip „Bucureşti“ cu 108 000 de noduri pe metrul pătrat; covorul tip „Tismana“ sau tapiserii „Ileana“.

Toate aceste produse, care fac cinste prestigiului, aspectului estetic şi calităţii tradiţionalei activităţi româneşti de artizanat, le puteţi cumpăra prin magazinele din reţeaua proprie a S.C. „PRODPREST“ S.A. şi anume:

— Magazinul „ARTIX“ din Constanţa, Piaţa Ovidiu.

— Magazinul „CRISTAL“ din Eforie Nord (situat în Piaţa din faţa Palatului Poştei).

— Magazinul de artizanat din incinta punctului românesc de frontieră de la Vama Veche.

Societatea noastră comercială livrează produsele sale şi în cantităţi en-gros agenţilor economici cu capital de stat sau privat, cît şi întreprinzătorilor cu activitate de import-export, prin comenzi transmise la adresa sediului său central: S.C. „PRODPREST“ S.A., Eforie Nord, Str. Republicii, Nr. 44 **(Jud. Constanţa, Cod: 8712).**

Pentru informaţii suplimentare telefonaţi la nr. 42520 sau 41470, prefix 917, Serviciul „Producţie şi Livrare“.

DIALOG CU CITITORII

IMPRIMERIA „CORESI" ÎȘI CERE SCUZE CITITORILOR MAGAZINULUI ISTORIC **PENTRU CĂ, DATORITĂ SPARGERII UNEI PLĂCI TIPOGRAFICE, CLIȘEUL DE LA P. 63, JOS, COLȚ DREAPTA, DIN NR. 10/1991 AL REVISTEI, NU A PUTUT SĂ APARĂ LA O PARTE A TIRAJULUI. IATĂ DECI „ARMA CRIMEI" DIN ATENTATUL DE LA MARSILIA (1934).**

ARMATA ÎN APĂRAREA CTITORIEI LUI MIHAI VITEAZUL

În completare la articolul Mănăstirea Mihai Voda — o emblemă a Bucureștilor (Magazin istoric, **nr. 12/1990). Iată o serie de amănunte furnizate de dl. general-maior (r) CONSTANTIN ANTIP:** În momentul în care lucrările la construcția faraonică a „Casei Republicii" din București se declanșaseră în forță, Elena Ceaușescu și-a pus în cap să desființeze fizic biserica Mihai Vodă. Potrivit obiceiului de a avea asigurat permanent un alibi din partea specialiștilor, a căutat să-și creeze și în acest caz un suport. Prima scontată a fost Direcția generală a Arhivelor Statului. Nemulțumită de referatul acestei direcții, ea a telefonat ministrului apărării naționale din acea vreme, generalul Constantin Olteanu, cerîndu-i un documentar efectuat de specialiști în istorie militară asupra ctitoriei lui Mihai Viteazul, sugerînd într-un anume fel și concluzia pe care o dorea.

Elaborarea documentului respectiv a fost încredințata Muzeului Militar Central. În coordonarea subsemnatului, în calitate de director al muzeului, un colectiv format din specialiști avizați, între care Lizica Papoiu, Carol Konig, Neculai Moghior, a fost realizata lucrarea solicitată, care demonstra, pe baza surselor și aprecierilor calificate — de la „Cartea lui Ieremia al II-lea", patriarhul ecumenic de la Constantinopole, datînd din 1591, cînd înaltul prelat a și sfințit locașul durat prin rîvna banului Mihai, la scrierile savantului Nicolae Iorga și ale celebrului arhitect N. Ghica-Budești —, valoarea acestui edificiu medieval în patrimoniul istoric și cultural național.

Ministrul apărarii și-a însușit integral conținutul documentarului și l-a înaintat cabinetului 2 de la C.C. al P.C.R. Fără îndoială că acest act, care dădea expresie și opiniei generale a armatei cu privire la ocrotirea vestigiilor probatorii ale istoriei românilor, a contribuit substanțial la salvarea bisericii Mihai Vodă. Menționez că, în final, soluția dizlocării monumentului a fost indicată de factori exteriori instituției ostășești.

CARTE FRUMOASĂ, CINSTE CUI TE-A SCRIS...

D-na muzeograf principal VARVARA MAGDALENA PLĂVIȚU, de la Muzeul „Porțile de Fier" **din** Drobeta-Tr.-Severin, **ne semnalează, prin** Cîteva considerații privind catalogul cărții românești (sec. XVII-XVIII) în Mehedinți, existența unor cărți valoroase la Muzeul „Porțile de Fier", Biblioteca județeana, Mănăstirea Gura Motrului, Depozitul eparhial Mehedinți și persoane particulare.

Atenția autoarei s-a îndreptat în special spre fondul de carte existent la Depozitul eparhial Mehedinți, care reunește tipărituri ce au supraviețuit în bisericile județului prin grija enoriașilor. Au fost catalogate 243 volume, dintre care două din sec. XVII (Mineiul **tipărit în 1698 la Buzău fiind unul din ele), iar celelalte — din sec. XVIII.**

Sînt relevate eforturile reprezentanților spiritualității românești, pe teritoriul vremelnic ocupat de austrieci, pentru păstrarea limbii române, răspîndirea ideilor iluministe și respectarea religiei ortodoxe.

Autoarea menționează centrele tipografice ale vremii (Rîmnic, București, Govora, Tîrgoviște, Snagov, Blaj ș.a.), precum și dovezi ale activității educative a clerului ortodox.

„O parte din lucrările prezentate în catalog au îndeplinit la un moment dat funcția de manual. Însemnări pe cărți atestă tangența acestora cu viața didactică. «Să se știe că am fost învățător»... sau «...această liturghie s-a legat de mine fostul învățător...» În predoslovia la Floarea adevărului **este menționată o listă cu cărți de învățătură permise și cu cărți eretice sau mincinoase, printre care semnalăm** Penticostar, **Rîmnic (4 bucăți) și** Octoih, **Rîmnic, 1742 (un exemplar), titluri ce figurează în lista de cărți permise și care se află în lotul de tipărituri studiate. Din alte studii care se ocupă de istoria învățămîntului și evoluția manualelor rezultă că în cele trei provincii au fost folosite, cu mici excepții aceleași cărți de cult în scop didactic. Dintre acestea în fondul de care ne ocupăm se află:** Octoih, **Rîmnic, 1742,** Triod, **Rîmnic, 1777,** Cazanie, **Rîmnic, 1748, 1781, 1792".**

EPISCOPUL IULIU HOSSU

După ce ne adresează cîteva sugestii privind tematica revistei, și pe care le urmăm, însă în formule publicistice adecvate dl. SEPTIMIU MELIANU, din Cluj-Napoca, **vechi și neostenit cititor al revistei, abonat de la primele numere și deținător al întregii colecții, după cum ne anunță, face următoarea precizare în legătură cu o notă de subsol publicată în nr. 10/1990, p. 27.** Nu de episcopul **Iuliu** Hossu poate fi vorba, ci de unchiul său, episcopul **Vasile** Hossu. Iuliu Hossu nu era episcop la vremea aceea (1914), ci preot militar. A devenit episcop abia în 1917, în locul unchiului decedat. Eu i-am îngrijit redactarea numărului festiv al **Curierului creștin** (oficiosul episcopiei unite din Cluj-Gherla) în 1942, la 25 ani de arhierească păstorire. La sărbătorirea acestui eveniment au luat parte și mulți reprezentanți ai bisericii ortodoxe, în frunte cu episcopul Ioan al Clujului și Feleacului, pe care l-a ajutat și susținut în toată perioada ocupării Ardealului de

DIALOG CU CITITORII

Nord de către Ungaria horthysta. În numele celor două biserici mari cei doi prelaţi s-au îmbrăţişat, promiţîndu-şi să colaboreze tot timpul în bună înţelegere. A fost un moment solemn, emoţionant.

Iuliu Hossu, **continuă cititorul nostru,** a luptat pentru unirea Ardealului cu Patria mumă, România, şi el a făcut parte din delegaţia ce a adus la Bucureşti textul istoricei Proclamaţii a Marii Uniri de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918.

Are cineva din redacţia d-voastră interesul de a-l pomeni, ca unii reprezentanţi ai bisericii ortodoxe, pe acest episcop-cardinal care a fost unul din cei mai iluştri prelaţi ai bisericii române, nu numai a celei unite, care în aprilie 1944, în timp ce se îndrepta spre catedrală, în Piaţa Libertăţii din Cluj, a fost scuipat de unguri — eram prezent — şi a suferit cu demnitate pentru credinţa strămoşească? Păcat!

În final, ţin să remarc că revista **Magazin istoric** are un neasemuit de mare merit, căci a făcut să nască interesul pentru istorie în rîndurile multor cititori. Vă rog să scuzaţi scrisul greoi al unui bătrîn. Am depus efort să scriu cît mai citeţ.

Nu numai citeţ ne-aţi scris, d-le Melianu, ci şi cu multă dragoste şi competenţă pentru adevăr şi istorie. Vă asigurăm că nu există nimeni care să intenţioneze o subminare a prestigiului episcopului Hossu! Şi vă rugăm să ne scrieţi mereu cu aceeaşi sinceritate şi dreapta critică. Vă mulţumim!

SUBSCRIPŢIE PENTRU ATENEU

Lucrările pentru restaurarea şi consolidarea Ateneului Român au început. Facem pe această cale un apel călduros pentru a se depune, în continuare, sume de bani în scopul salvării acestui monument al Capitalei, în contul CEC 45.11.04.2700 CEC Filiala Sector 5, Bucureşti, **sau direct la** casieria Ateneului Român, str. C. Esarcu, nr. 2, între orele 12-19.

„ŢARA DE JOS"

Din Bîrlad, primim numerele 1/1990, 1,2/1991 ale revistei Ţara de Jos **(seria nouă a publicaţiei fondate în 1924), editor şi redactor-şef:** Chiriac Samoilă.

Revista publică literatură, memorialistică, pagini de istorie locală, mărturii epistolare privind personalităţi bîrlădene ş.a. Totodată, în cadrul Bibliotecii „Ţara de Jos", a apărut un prim volum — Carte de rugăciuni, care arată şi datoriile creştinismului ortodox.

Revista Ţara de Jos **şi lucrările tipărite sub egida ei pot fi comandate la adresa redacţiei:** Bîrlad, str. Sterian Dumbrava, nr. 17, bl. D-9, ap. 32, cod 6400.

PLACHETĂ

DI. ION ENE, din Bucureşti, **ne comunică următoarea fotografie (după o plachetă comemorativă) reprezentînd Monumentul Infanteriei, înălţat în Bucureşti şi despre care am scris şi noi în nr. 10/1990 al revistei. Monumentul, operă a sculptorului Ion Jalea şi a arhitectului Ion Pop, a fost distrus în cel de-al doilea război mondial.**

ROA ŞI KONR

Pe marginea articolului Încă o enigmă: Armata lui Vlasov **(nr. 4/1991), cititorul VASILE PROHOR, din** Suceava, **ne întreabă dacă deţinem date suplimentare despre generalul Kaminski, complice la trădare cu Vlasov. Îi răspundem prin cîteva extrase din lucrarea** Dictionnaire de la seconde guerre mondiale, **vol. II, p. 1 900:** „ROA, devenită KONR, n-a fost decît o aventură ca oricare alta. Una dintre cele mai celebre şi cele mai sîngeroase rămîne însă cea a lui Kaminski.

Acest inginer sovietic a constituit, încă de la sosirea trupelor germane, o miliţie privată ce avea să lupte împotriva partizanilor în regiunea Orel şi Kursk. Aceste trupe şi-au luat denumirea de RONA, adică Armata naţională de eliberare rusă, pentru a se distinge de ROA a lui Vlasov. La începutul anului 1944, Kaminski, însoţit de 20 000 miliţieni ai săi şi de familiile lor, a urmat mişcarea de retragere a armatelor germane. Unitatea lui a fost apoi integrată în trupele S.S. şi a format o brigadă de asalt, ale cărei metode necruţătoare de luptă au atins repede o tristă celebritate. În vara lui 1944, oamenii lui Kaminski au participat la lupta împotriva insurgenţilor polonezi din Varşovia şi s-au dedat la numeroase furturi. Crimele şi jafurile au atins o asemenea proporţie, încît şeful lor, recunoscut a fi responsabil, a fost tradus în faţa unei curţi marţiale germane şi împuşcat.

După moartea lui Kaminski, oamenii săi au fost integraţi într-o unitate rusească a trupelor S.S.: este vorba despre Divizia 29, care reunea foşti membri ai batalioanelor de securitate, prizonieri de război şi chiar cîţiva recruţi dezertori din armata sovietică, victorioasă totuşi. Această unitate rusească va fi în consecinţă integrată în ROA a lui Vlasov, în timp ce numărul său, Divizia 29 S.S., va fi atribuit unităţii voluntarilor italieni".

POLIPTIC MOLDAV

Precizăm că albumul Poliptic moldav, **din care revista noastră a reprodus mai multe imagini pe copertele 1-2-3-4 ale numărului 3/1991, are ca autori pe Vlad Druc (text), Pavel Bălan (foto), Eugeniu Baraşkov (desene), cercetători la Institutul de artă din Chişinău. Considerăm utilă această precizare şi regretăm de a nu o fi făcut-o din primul moment. După cum, considerăm că orice album apărut dă dreptul de reproducere, cu specificarea surselor şi autorilor; cu excepţia lucrărilor care menţionează în chip expres copyright-ul, deşi chiar şi în aceste situaţii, presa mondială reproduce imagini cu indicarea surselor.**

CERERI ŞI OFERTE

EUGEN ZAHARIA, Hunedoara, Bd. Traian, nr. 18, bl. 15, sc. C, ap. 25, **solicită: nr. 1/1990; oferă: nr. 4/1980.**

PETRU FELEA, Abrud, jud. Alba, str. Staver, nr. 4, **solicită: nr. 5/1991.**

MARIA MIHNEA, Tecuci, str. Al. Sahia, nr. 20, **solicită: nr. 4/1991 (2 ex.), 5/1991 (2 ex.).**

NICOLAE IONESCU, Vălenii de Munte, str. Florilor, nr. 3 A, **solicită: nr. 1/1991.**

MARILENA HINTEOAR, Cluj-Napoca, Piaţa Mihai Viteazul, nr. 7-8, ap. 17, **solicită: nr. 3/1991.**

CONS. V. OCHIANĂ, Com. Curteni, jud. Vaslui, **solicită: nr. 5/1991.**

RODICA VONICA, Cluj-Napoca, Aleea Muscel, nr. 21, ap. 10, **solicită: nr. 5/1991.**

GABRIELA MERINESCU, Bucureşti, Bd. 1848, nr. 44, sc. B, ap. 44, **solicită: nr. 7, 12/1985, 1/1986.**

GHEORGHE N. ILIESCU, Brăila, str. Valter Mărăcineanu, nr. 1, bl. B-1, sc. III, ap. 36, **oferă colecţia completă.**

DUMITRU TEODORESCU, Sibiu, str. Oaşa, bl. 11, ap. 12, **solicită: nr. 3/1986; 12/1989; 7/1990.**

CONTENTS (Romanian History) **G. Ştrempel, D. Velciu, E. Glück** 300 Years from the Chronicler Miron Costin's Death • School-Books — A Survey (III) • **V. Isopescu-Grecul** October, 1918. The Rights of the Romanians from Bucovina in the Parliament of Viena • **Al. Duţu, M. Ştefan** Romania in the World War II (VI) • **I. Lăcustă** 1939-1940. Behind the Censor's Office (IV) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Political Trials: Pătrăşcanu (V) • **G.D. Marinescu** The Hell of Communist Dungeons (IV) • **R. Theodorescu** The Artistic Historical Model (II) • **S. Lambrino** One of Dacia's Governors came from Lusitania • **R. Netzhammer** 1914-1918. Reminiscences (IV) • **G.G. Mârzescu** Iaşi, the Autumn of 1917 (II) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **G. Ştrempel, D. Velciu, E. Glück** 300 ans de la mort du chroniquer Miron Costin • Le manuel d'histoire aux licées (III) • **V. Isopescu-Grecul** Octobre 1918. Les droits des Roumains de Bukovine dans le Parlement de Vienne • **Al. Duţu, M. Ştefan** La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale (VI) • **I. Lăcustă** 1939-1940. Dans les coulisses de la censure (IV) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grands procès politiques: Pătrăşcanu (V) • **G.D. Marinescu** Dans l'enfer des prisons communistes (IV) • **R. Theodorescu** Le modèle historique de la culture artistique (II) • **S. Lambrino** Un gouverneur lusitanien de Dacie • **R. Netzhammer** 1914-1918. Souvenirs (IV) • **G.G. Mârzescu** A Iassy, l'automne de 1917 (II) • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Г. Штрempел, Д. Велчу, Е. Глюк** 300 лет от смерти летописца Мирона Костина • Учебник по истории — анкета (III) • **В. Исопеску-Грекул** Октябрь 1918 г. Права румынов Буковины в Венском Парламенте • **Ал. Дуцу, М. Штефан** Румыния во второй мировой войне (VI) • **И. Лякусте** 1939—1940. За кулисами цензуры (IV) • **К. Попиштяну** 1946—1954. Крупные политические процессы: Пэтрэшкану (V) • **Г. Д. Маринеску** Ад коммунистических тюрем (IV) • **Р. Теодореску** Историческая модель в культуре • **С. Ламбрино** Лузитанский губернатор в Дакии • **Р. Нецхаммер** 1914—1918. Воспоминания (IV) • **Г. Г. Мырзеску** В Яссах, осенью 1917 г. (II) • В Бухаресте, 50 лет назад.

INHALT (Rumänische Geschichte) **G. Ştrempel, D. Velciu, E. Glück** 300 Jahre vom Tode des Chronisten Miron Costin • Die Geschichtswissenschaft in der Schule (III) • **V. Isopescu-Grecul** Oktober 1918. Die Rechte der Bukowiner Rumänen im Wiener Parlament • **Al. Duţu, M. Ştefan** Rumänien im zweiten Weltkrieg (VI) • **I. Lăcustă** 1939-1940. Das sichtbare und das unsichtbare Gesicht der Zensur (IV) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grosse politische Prozesse: Pătrăşcanu (V) • **G.D. Marinescu** Aus den Höllen der kommunistischen Kerker (IV) • **R. Theodorescu** Das geschichtliches Modell in die Kultur (II) • **S. Lambrino** Ein lusitanischer Guverneur Dakiens • **R. Netzhammer** 1914-1918. Erinnerungen (IV) • **G.G. Mârzescu** Im Iaşi Herbst 1917 (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **G. Ştrempel, D. Velciu, E. Glück** 300 años desde la muerte del cronista Miron Costin • El manual de historia - encuesta (III) • **V. Isopescu-Grecul** Octubre de 1918. Los derechas de los rumanos de Bucovina en el Parlamento de Viena • **Al. Duţu, M. Ştefan** Rumania en la Segunda Guerra Mundial (VI) • **I. Lăcustă** 1939-1940. Entre los bastidores de la cenzura (IV) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grandes procesos politicos: Pătrăşcanu (V) • **G.D. Marinescu** Del infierno de las carceras comunistas (IV) • **R. Theodorescu** El modelo histórico en la cultura (II) • **S. Lambrino** Un gobernador de Dacia de origen lusitana • **R. Netzhammer** 1914-1918. Recuerdos (IV) • **G.G. Mârzescu** En Iaşi, en el otoño de 1917 (II) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prsfir.
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti
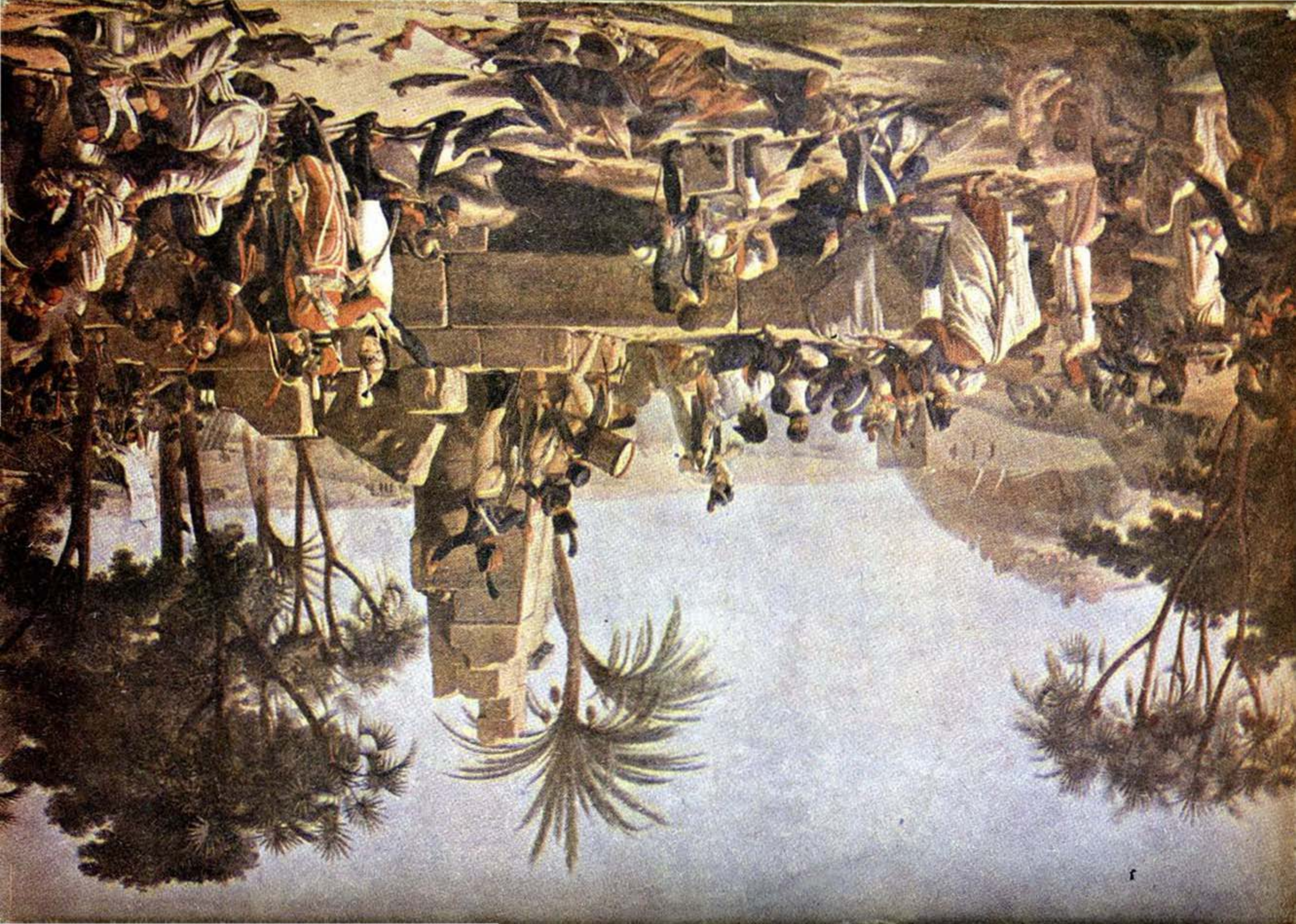
Lei 25